

RADA DZIEDZICTWA ARCHIWALNEGO
NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

Polskie instytucje za granicą

PRZEWODNIK
PO ZBIORACH
ARCHIWALNYCH

opracowała
Anna Krochmal

WARSZAWA 2004

CIP – Biblioteka Narodowa

Krochmal, Anna

Polskie instytucje za granicą : przewodnik po zbiorach
archiwalnych / oprac. Anna Krochmal ; Rada Dziedzictwa Archiwalnego.
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. - Warszawa : NDAP.
Wydział Wydawnictw, 2004

Projekt okładki: Krzysztof Feder

Redaktor prowadzący: Anna Demko

Tłumaczenie: Agnieszka Kubów (Wstęp)

Zdjęcia pochodzą z archiwów instytucji opisanych w przewodniku, ze zbiorów osób prywatnych: A. Buchmann (nr 15), A. Krochmal (nr: 5, 6, 17), K. Pątka (nr 7), A. Piotrowskiej (nr 14) oraz z kolekcji o nazwie „Archiwum Fotograficzne Juliusza Englerta”, przechowywanej w Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (nr: 1, 2, 16, 18, 19, 20, 21).

© Copyright by Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2004

ISBN 83-89115-15-8

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych – Wydział Wydawnictw
ul. Długa 6, 00-950 Warszawa, skr. poczt. 1005
tel./fax (0-22) 831-17-36, 635-92-15
e-mail: editions@archiwa.gov.pl <http://www.archiwa.gov.pl>

Skład, łamanie, druk

AWP Amalker

e-mail: amalker@amalker.com

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Preface	15
Argentyna	23
Polacy w Argentynie	23
Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki	26
Polska Misja Katolicka w Argentynie. Polski Ośrodek Katolicki OO. Bernardynów (Franciszkanów) w Martin Coronado. Archiwum OO. Bernardynów w Martin Coronado	28
Australia	33
Polacy w Australii	33
Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej	36
Polski Instytut Historyczny w Australii	38
Francja	41
Polacy we Francji	41
Muzeum na zamku w Montrésor	44
Polska Misja Katolicka we Francji	47
Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu	50
Kanada	61
Polacy w Kanadzie	61

Kongres Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta	63
Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz	66
Niemcy	71
Polacy w Niemczech	71
Kongres Polonii Niemieckiej	75
Związek Polaków w Niemczech	77
Stany Zjednoczone Ameryki Północnej	81
Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej	81
Archiwum Diecezji Centralnej Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego	88
Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake	91
Fundacja Kościuszkowska	113
Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce	117
Muzeum Polskie w Ameryce	132
Polski Instytut Naukowy w Ameryce, Biblioteka i Archiwum im. Alfreda Jurzykowskiego	141
Polskie Centrum Muzyki	147
Polsko-Amerykańskie Muzeum w Port Washington	150
Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce	153
Związek Polek w Ameryce	157
Związek Sokołów Polskich w Ameryce	158
Szwajcaria	161
Polacy w Szwajcarii	161
Fundacja „Archivum Helveto-Polonicum”	163
Muzeum Kościuszki w Solurze	167
Muzeum Polskie w Rapperswilu, Biblioteka Muzeum Polskiego	170
Polska Misja Katolicka w Szwajcarii	182
Polski Instytut Badań Zagadnień Światowych (IFIP) w Muri	184
Polskie Muzeum Historyczne w Muri	186
Towarzystwo im. I. J. Paderewskiego, Muzeum im. I. J. Paderewskiego ..	189
Szwecja	193
Polacy w Szwecji	193
Polska Misja Katolicka w Sztokholmie	195

Węgry	199
Polacy na Węgrzech	199
Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii	201
Wielka Brytania	205
Polacy w Wielkiej Brytanii	205
Biblioteka Polska Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie	209
Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski	215
Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego	220
Muzeum Księży Marianów im. Ojca Józefa Jarzębowskiego w Fawley Court	224
Polska Macierz Szkolna	236
Studium Polski Podziemnej	238
Włochy	243
Polacy we Włoszech	243
Archiwum Główne Zgromadzenia Misjonarzy w Rzymie	246
Fundacja Rzymska im. Margrabiny J. S. Umiastowskiej	247
Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu Jana Pawła II	250
Papieski Instytut Studiów Kościelnych	254
Sekcja Polska Radia Watykańskiego	260
Wykaz instytucji objętych projektem	264
Spis ilustracji	267
Indeks osobowy	269
Indeks geograficzny	294

WSTĘP

Niezwykle ważnym elementem ochrony polskiego dziedzictwa kulturalnego za granicą są działania, mające na celu popularyzację wiedzy o zasobach archiwalnych, zbiorach bibliotecznych i muzealnych polskich instytucji, działających w różnych krajach. Pozwalają one środowiskom naukowym w kraju zapoznać się bliżej z bezcennymi zbiorami na obczyźnie, a w ślad za tym lepiej poznać potrzeby poszczególnych instytucji i zapewnić im konkretną pomoc w zakresie fachowego doradztwa przy opracowywaniu, komputeryzacji czy konserwacji zbiorów.

Ogromne rozproszenie organizacyjne i instytucjonalne utrudnia prace nad szczegółowym ustaleniem i sporządzeniem dokładnej listy organizacji, przechowujących bezcenne dla historii Polski archiwalia oraz zbiory biblioteczne i muzealne. Od lat jednak prace w tym kierunku prowadzą zarówno wyspecjalizowane ośrodki uniwersyteckie, jak też mniejsze zespoły badawcze. Powstają też w ostatnich latach stowarzyszenia i fundacje, mające zarówno koordynować współdziałanie między organizacjami polonijnymi, jak też organizować we współpracy z organizacjami rządowymi i pozarządowymi różne formy pomocy dla Polonii. W 1978 r. powołana została Stała Konferencja Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, zrzeszająca instytucje zajmujące się gromadzeniem polskich dóbr kultury na obczyźnie. Jej celem jest koordynowanie wspólnych działań, mających prowadzić do zabezpieczenia polskich pamiątek i polskiej spuścizny archiwalnej. Podobne cele przyświecają powołanej w 1998 r. Radzie Dziedzictwa Archiwalnego¹, której zadaniem jest wspieranie i pro-

¹ Rada Dziedzictwa Archiwalnego pod przewodnictwem b. Prezydenta RP na Wychodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego została powołana w listopadzie 1998 r. na mocy decyzji ministra edukacji narodowej. W 2001 r. staraniem NDAP ukazał się drukiem folder, zawierający deklarację celów i zasad działania Rady oraz krótkie noty o zbiorach archiwalnych 21 instytucji polonijnych działających w sześciu krajach. Zob. *Rada Dziedzictwa Archiwalnego*, Warszawa 2001. Zob też: www.archiwa.gov.pl/rda/index.html

pagowanie wiedzy o polskich zbiorach archiwalnych poza granicami kraju, przyczynianie się do ich należytego zabezpieczenia oraz stworzenie możliwości wszechstronnego wykorzystania ich dla potrzeb naukowych i społecznych. Pomoc różnych instytucji krajowych jest adresowana do wszystkich instytucji polskich istniejących na obczyźnie, w tym także do Polaków na Wschodzie.

Zbiory archiwalne, rozproszone w wielu polskich centrach emigracyjnych, przechowywane są przez różnego typu placówki polskie, które różnią się między sobą swoją historią, statusem oraz profilem zgromadzonej dokumentacji. Ogólnie biorąc można wyróżnić dwie grupy instytucji: te, których celem statutowym jest gromadzenie zbiorów archiwalnych, oraz takie, które weszły w posiadanie dokumentacji archiwalnej poprzez darowizny, depozyty, ale ich główne cele działalności skupiają się na innych obszarach. W większości jednak są to instytucje łączące funkcje archiwum, biblioteki i muzeum. Konsekwencją tego jest fakt, iż w skład ich zbiorów, obok typowej dokumentacji archiwalnej (aktowej, kartograficznej, fotograficznej, afiszy, plakatów, pocztówek, dokumentacji audiowizualnej) wchodziły zbiory biblioteczne oraz obiekty muzealne, w wielu wypadkach jednak tematycznie związane z dokumentacją.

Na bogatą spuściznę archiwalną, przechowywaną poza granicami kraju, składa się dokumentacja po niepodległościowej emigracji polskiej, wychodźstwie w celach zarobkowych, zbiory uratowane od zniszczenia w czasie II wojny światowej, archiwa osób prywatnych i rodzin, w tym znanych działaczy politycznych, ludzi nauki i kultury, a także dokumentacja najnowszej emigracji politycznej z okresu PRL.

Z zebranych do tej pory informacji na temat stanu zachowania zbiorów, zgromadzonych lub wytworzonych przez środowiska polskie za granicą, wynika, że dotychczasowe starania emigracji i Polonii o zabezpieczenie polskiego dziedzictwa kulturalnego muszą zostać wsparte przez instytucje krajowe. Szczególnie narażone są na zniszczenia archiwa osobiste i rodzinne, którymi nieraz nie interesują się spadkobiercy czy też osoby przejmujące spuściznę. Przed wieloma problemami stoją jednak również znane i zasłużone w swojej działalności instytucje. W wypadku większości polskich placówek poza krajem z trudną sytuacją materialną wiążą się trudności lokalowe oraz kadrowe. Prowadzenie archiwów, jak też porządkowanie i katalogowanie zbiorów, opiera się z reguły na pracy wolontariuszy i stypendystów, przy wsparciu udzielanym przez historyków i archiwistów z Polski.

Jedynie niektóre z instytucji w trakcie prac nad porządkowaniem i zabezpieczaniem przechowywanych zbiorów uzyskały pomoc finansową miejscowych środowisk dzięki systemowi grantów. Przykładem jest Instytut Piłsudskiego Ameryce, mieszczący się w Nowym Jorku, w którym główne kolekcje zostały zmikrofilmowane dzięki przyznaniu grantu przez Natio-

nal Endowment for the Humanities. Z kolei pierwszy opis archiwum Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce został opracowany na początku lat 80. przy wykorzystaniu środków z Fundacji Rockefellera. Stan opracowania materiałów przedstawia się bardzo różnie w przypadku poszczególnych instytucji. Szansę na przyspieszenie prac inwentaryzacyjnych stwarza skomputeryzowanie archiwów polskich i polonijnych, co jednak wiąże się z kolejnymi nakładami finansowymi na ten cel. Komputeryzacja daje też szansę na wejście tych placówek do sieci archiwalnych poszczególnych krajów. Od końca lat 90. proces komputeryzacji oraz włączania informacji o polskich zbiorach za granicą do polskiego systemu archiwalnej informacji naukowej jest wspierany przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych. Instytucja ta deleguje do pomocy archiwistów z kraju, jak też udostępnia bezpłatnie zainteresowanym instytucjom archiwalne bazy danych, wykorzystywane do ewidencji i opracowywania zasobów archiwalnych w polskich archiwach państwowych. Do tej pory z tej formy pomocy skorzystały: Polski Instytut Naukowy w Ameryce, Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce, Muzeum Polskie w Chicago. We współpracy z NDAP powstały też strony internetowe Polskiego Instytutu Naukowego oraz Instytutu Piłsudskiego w Ameryce.

Należy podkreślić, że pomimo wielu trudności, związanych z bazą materialną, lokalową i kadrową, polskie instytucje za granicą były w stanie zgromadzić, a w wielu wypadkach uratować od zagłady, bezcenne dla polskiej kultury pamiątki historyczne. Na uwagę zasługuje też fakt, iż w znacznej części zbiory polskie za granicą mają charakter unikalny i niepowtarzalny, gdyż stanowią niezwykle ważne uzupełnienie materiałów przechowywanych w kraju.

Wychodząc naprzeciw wielokrotnie zgłaszanym postulatом polskiego środowiska naukowego, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych podjęła decyzję o włączeniu się do akcji zbierania informacji o rozproszonych po świecie zbiorach poloników. Działalność ta wpisuje się w szersze inicjatywy, podejmowane przez inne instytucje, co przyniosło już efekty w postaci wydanych w ostatnich latach przewodników i informatorów po zasobach poszczególnych archiwów polskich i polonijnych. Na uwagę zasługuje np. zainicjowana przez Bibliotekę Narodową seria wydawnicza: „Instytucje Kultury Polskiej za Granicą i Ich Zbiory”², nadal jednak brakuje cało-

² W efekcie tych działań ukazała się praca: *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory*, oprac. J. Cisek, Warszawa 1997 oraz *Przewodnik po zespolach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*, oprac. M. Wrede, M. P. Prokop, J. Pezda, Paryż–Warszawa 2000. Trwają prace nad przygotowaniem informatora o zbiorach Biblioteki Polskiej w Londynie. Biblioteka Narodowa prowadziła też prace porządkujące w zbiorach Muzeum Księży Marianów im. Ojca Jarzębowskiego w Fawley Court. Z kolei z inicjatywy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych ukazuje się niebawem zbiór inwentarzy archiwalnych z Polskiego Instytutu Naukowego w Nowym Jorku.

ściowego opracowania informującego o przechowywanych za granicą materiałach archiwalnych.

Prace nad realizacją obecnej publikacji podjęto w 2000 r., kierując do kilkudziesięciu instytucji polskich za granicą formularz zawierający schemat opisu przechowywanych przez nich zbiorów. Celem planowanego wydawnictwa miało być zebranie i uporządkowanie danych o archiwaliach, wytworzonych przez polskie władze, instytucje, organizacje, stowarzyszenia lub osoby prywatne działające na emigracji, a następnie udostępnienie tej wiedzy szerokim kręgom odbiorców. W publikacji starano się zastosować w miarę jednolity schemat opisu materiałów archiwalnych, na wzór wydanego wcześniej przewodnika po zasobach polskich archiwów państwowych³. Już jednak w fazie planowania kwerendy okazało się, że instytucje polskie poza krajem cechuje wielka różnorodność, zarówno w dziedzinie zawartości i charakteru przechowywanych zbiorów, jak też stopnia ich rozpoznania i opracowania. Ponadto, niemal każda z nich łączy w sobie wielorakie funkcje, nie tylko archiwum, ale też muzeum czy biblioteki. W związku z tym zdecydowano się na uproszczenie schematu opisu do najbardziej niezbędnych danych, licząc się z koniecznością czynienia odstępstw od przyjętego w schemacie układu informacji. Rozesłana do kilkudziesięciu instytucji ankieta obejmowała podstawowe informacje o nazwie i lokalizacji archiwum, rozmiarze i zawartości przechowywanych archiwaliów oraz stopniu ich opracowania i warunkach udostępniania. Z myślą o przyszłych użytkownikach poszczególnych archiwów zawierała ona także prośbę o podanie bardziej szczegółowej charakterystyki zgromadzonych dokumentów oraz informacji o ich twórcach, a także zaprezentowanie historii każdej placówki, bibliografii jej dotyczącej oraz informacji biograficznych dotyczących wybitniejszych działaczy. Rezultatem kwerendy miała być ogólna informacja o całości opracowanego i nieopracowanego zasobu, przechowywanego w archiwach instytucji polskich działających na zachodzie Europy, w krajach obu Ameryk, jak również, w miarę możliwości, na innych kontynentach. Przewodnik, stanowiący pierwszy krok w kierunku przybliżenia zbiorów polskich instytucji poza granicami kraju, nie obejmuje polskich instytucji w krajach Europy Wschodniej. Prace związane z gromadzeniem dalszych informacji i opisywaniem kolejnych ważnych dla polskiej kultury zbiorów będą kontynuowane w najbliższych latach.

Prośbę o włączenie się do opracowywania publikacji skierowano łącznie do 76 polskich placówek za granicą, działających w 11 krajach świata. Ich pełną listę zamieszczono na końcu przewodnika. Odpowiedzi na ten apel nadeszły z 25 instytucji, przy czym w niektórych wypadkach informacje do przewodnika zostały opracowane przez wolontariuszy bądź stypen-

³ *Archiwa państwowe w Polsce. Przewodnik po zasobach*, por red. A. Biernata, A. Laszuk, Warszawa 1998.

dystów z Polski lub też przy ich współudziale. Sytuacja taka miała miejsce przy opisie: Fundacji Kościuszkowskiej, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Muzeum Polskiego w Ameryce, Muzeum w Port Washington, Muzeum Księży Marianów im. Ojca Józefa Jarzębowskiego w Fawley Court. Główną przyczyną braku odpowiedzi ze strony pozostałych wytypowanych instytucji należy – naszym zdaniem – upatrywać w ogromnych trudnościach kadrowych poszczególnych placówek, co wiąże się z brakiem odpowiedniego rozpoznania i opisanie posiadanych zbiorów. Stan taki uniemożliwia w konsekwencji udzielenie w krótkim czasie odpowiedzi na konkretnie zadane pytania.

W przewodniku znalazło się dodatkowo 17 dalszych instytucji, które zdaniem autorki zasługują na uwagę i mogą być istotnym źródłem informacji dla badaczy. Podstawowe dane w tych wypadkach czerpano ze stron internetowych oraz z dostępnej literatury przedmiotu. Każde hasło zostało zaopatrzone w informację na temat źródła pochodzenia danych w nim zamieszczonych.

Przypisy w całości publikacji zostały dodane przez niżej podpisaną w trakcie prac związanych ze scalaniem danych. Jedynie w wypadku Muzeum Polskiego w Rapperswilu, Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake oraz Muzeum Księży Marianów w Fawley Court przypisy pochodzą od autorów opisów tych instytucji.

Ogółem przewodnik zawiera opis zbiorów 42 instytucji polskich za granicą.

Starano się zachować, w miarę możliwości, opracowany przed rozpoczęciem kwerendy schemat opisu materiałów archiwalnych, który zawierał następujące elementy:

- **Nazwa instytucji gromadzącej zbiory oraz nazwa komórki organizacyjnej** (np. działu, oddziału)
- **Adres lub adresy** (adres pocztowy, telefon, fax, e-mail, adres internetowy)
- **Dyrektor instytucji lub:** kierownik, kurator, opiekun zbiorów
- **Zasady udostępniania zbiorów**
 - miejsce i forma udostępniania (pracownia naukowa, czytelnia, informacja korespondencyjna, inne formy)
 - dni i godziny udostępniania
 - wymogi formalne – np. rekomendacja, opinia naukowa, przepisy regulujące dostęp obcokrajowców do materiałów
 - możliwość reprografii archiwaliów (kserokopie, fotokopie, mikrofilmy, skanowanie), ograniczenia w jej wykonywaniu

- **Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów**
 - data założenia instytucji lub początku gromadzenia zbiorów, informacja o narastaniu zbiorów – od kogo i w jaki sposób były pozyskiwane, ważniejsze osoby zasłużone w dziedzinie gromadzenia i opracowywania zbiorów (np. kustosze, fundatorzy)
 - w wypadku zbiorów wytworzonych przez osobę prywatną – krótkie informacje biograficzne o twórcy materiałów archiwalnych
- **Charakterystyka zbiorów archiwalnych**
 - wielkość zasobu – liczba jednostek fizycznych (teczek, poszytów, tomów)
 - granice chronologiczne zbiorów (z jakich lat pochodzą zgromadzone archiwalia)
 - liczba map, fotografii itp.

Opis archiwaliów:

Dokumentacja aktowa:

- twórcy archiwaliów (np. urzędy, instytucje, organizacje, towarzystwa, partie, rodziny i osoby prywatne)
- daty skrajne akt pozostałych po ich działalności
- krótka charakterystyka treści akt

Dokumentacja nieaktowa

- **Zbiory fotografii**
- **Zbiory plakatów, afiszy, druków ulotnych**
- **Zbiory kartograficzne (mapy, plany)**
- **Dokumentacja audiowizualna (płyty, taśmy wideo, filmy)**
- **Zbiory pocztówek**
- **Zbiory ikonograficzne**
- **Zbiory pieczęci, filatelistyczne, numizmatyczne**
- najcenniejsze grupy akt (np. najczęściej wykorzystywane do badań historycznych)

Prasa (najważniejsze tytuły, miejsce i lata wydawania)

Mikrofilmy i reprodukcje zbiorów własnych i obcych (przechowywanych w innych instytucjach)

- **Księgozbiór** krótka charakterystyka – profil gromadzenia zbiorów, np. literatura genealogiczna, historyczna; pozycje szczególnie cenne, np. stare druki, unikalne wydawnictwa encyklopedyczne, źródłowe)
- **Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne** (spisy i wykazy akt, inwentarze archiwalne, przewodniki po zbiorach, informatory o zasobie, indeksy do akt)

- **Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów** (np. publikacje książkowe, artykuły, katalogi wystaw, drukowane przewodniki i informatory o zbiorach)
- **Publikacje własne instytucji** (periodyczne – np. czasopismo wydawane przez instytucję)
- **Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji**
- **Autor opracowujący opis zbiorów instytucji**

Jak zaznaczono powyżej, w wielu wypadkach zaistniała konieczność odstąpienia od przyjętego układu. Przede wszystkim zdecydowano się na odejście od ograniczenia informacji do zbiorów wyłącznie archiwalnych, zwłaszcza tam, gdzie archiwalia stanowiły uzupełnienie lub integralną część kolekcji muzealnych (np. w wypadku zbiorów na zamku w Montrésor, Muzeum Księży Marianów w Fawley Court, Muzeum w Rapperswilu). Starano się również nie narzucać sztywnych ram opisu autorom poszczególnych haseł, dzięki czemu zachowano przynajmniej w części specyficzny układ kolekcji archiwalnych i muzealnych, zgromadzonych przez instytucje o różnym statusie i historii. Poszczególne hasła różnią się też stopniem szczegółowości opisu, co wiązało się ze stanem opracowania zbiorów oraz inwencją samych autorów. Nie na wszystkie pytania zdołano też uzyskać odpowiedź, co wiązało się z brakiem informacji bądź z faktem, iż nie wszystkie pytania dotyczyły danej instytucji (np. część z nich nie wydaje żadnych publikacji własnych, o co pytano w ankiecie).

Pomimo tego, iż jedynie ok. 30% instytucji nadesłało bezpośrednio przez siebie opracowane informacje (nie licząc dodanych opisów 17 pozostałych) zdecydowano się na ich opublikowanie z następujących powodów:

- wśród 25 nadesłanych opisów znalazły się zbiory najważniejszych i najstarszych instytucji emigracyjnych, powstałych jeszcze w czasie II wojny światowej, a nawet w wieku XIX, jak miało to miejsce w wypadku Biblioteki Polskiej w Paryżu czy Muzeum Polskiego w Rapperswilu,
- wobec ogromnego rozproszenia informacji o polskich zbiorach za granicą i braku całościowej ich ewidencji nawet niekompletna i niepełna publikacja może stanowić istotną pomoc dla wszystkich zainteresowanych,
- dalsze znaczne przedłużanie etapu zbierania informacji, biorąc pod uwagę duże trudności w dotarciu do zbiorów i ich opisaniu, spowodowałyby dezaktualizację już zgromadzonych danych.

Mając zatem na uwadze wszelkie braki i niedoskonałości oddawanej do rąk czytelników publikacji, mamy nadzieję, że będzie ona stanowiła jedynie pierwszy krok w kierunku zgromadzenia znacznie pełniejszej wiedzy o bezcennych polskich zbiorach za granicą. Mamy też nadzieję, że ułatwi ona opracowywanie dalszych, bogatszych w informację wydawnictw.

Głównej części przewodnika nadano układ geograficzny, omawiając instytucje poszczególnych krajów ułożonych w porządku alfabetycznym. W ramach państw instytucje polskie uszeregowano alfabetycznie, ich opis zaś poprzedzono krótkim rysem dziejów Polonii w danym kraju oraz wskazówkami bibliograficznymi dla osób pragnących poszerzyć swoją wiedzę na ten temat. Z myślą o użytkownikach zainteresowanych dotarciem do zbiorów opis każdej instytucji zawiera na wstępie podstawowe dane adresowe. Przy podawaniu numerów telefonów pominięto numery kierunkowe poszczególnych krajów. Całość publikacji opatrzono indeksami osobowym i geograficznym, ułatwiającymi wyszukiwanie potrzebnych informacji, a także materiałem ilustracyjnym z wybranych instytucji.

Zasadnicza część przewodnika w języku polskim, oddawana obecnie w ręce czytelników, została poprzedzona wstępem w językach polskim i angielskim. Równocześnie miło jest mi poinformować, że podjęto decyzję o udostępnieniu w możliwie krótkim czasie przewodnika w wersji językowej angielskiej na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Wszystkich zainteresowanych zapraszamy pod adres: www.archiwa.gov.pl

Serdeczne podziękowania należą się wszystkim autorom poszczególnych haseł, których nazwiska zostały zamieszczone pod opisem odpowiednich instytucji. Bez ich wielkiego zaangażowania i trudu, włożonego w przygotowanie informacji, powstanie tej publikacji byłoby z pewnością niemożliwe. Pozostaje mieć nadzieję, że ich wysiłki znajdą kontynuatorów, a obecna publikacja będzie wstępem do pełnej ewidencji polskich zbiorów archiwalnych, muzealnych i bibliotecznych za granicą.

Anna Krochmal

PREFACE

Activities aimed at the promotion of knowledge on archives and library and museum collections of Polish institutions operating in various countries constitute an extremely important element of the protection of Polish cultural heritage abroad. They allow scientific communities in Poland to gain better knowledge of priceless collections in foreign countries, and, in consequence, to be more aware of the needs of individual institutions and provide them with targeted assistance in the form of technical advice in the elaboration, digitalization or restoration of holdings.

Significant organizational and institutional dispersion hinders work on detailed determination and preparation of a precise list of organizations preserving archive materials and library and museum collections of priceless value for the history of Poland. Both specialized academic centres and smaller research teams have been carrying out work aimed at the above-mentioned task for years. Some associations and foundations have also been established recently to coordinate the collaboration of Polish organizations abroad and to organize various forms of assistance to Polish emigrants in cooperation with government and non-government organizations. In 1978, the Standing Conference of Polish Museums, Libraries and Archives in the West was set up as a body grouping institutions dealing with the collection of Polish cultural values abroad. Its purpose is to coordinate common actions aimed at the protection of Polish relics of the past and archival legacy. Very important objectives are a guiding principle of the Archival Heritage Council¹ established

¹ The Archival Heritage Council (Rada Dziedzictwa Archiwalnego), headed by the former President of the Republic of Poland in Exile – Ryszard Kaczorowski, was established in November 1998 by the decision of the Minister of National Education. In 2001, thanks to the efforts of NDAP, a leaflet was published presenting the declaration of goals and rules of operation of the Council as well as short notes on archival collections of 21 Polish institutions abroad operating in six different countries. See: *Rada Dziedzictwa Archiwalnego*, Warsaw 2001. See also: www.archiwa.gov.pl/rda/index.html

in 1998 with the task to support and promote knowledge on Polish archival collections located outside the Polish borders, to contribute to proper protection of these holdings and to create the opportunity of a comprehensive use of these materials for scientific and social needs. The assistance of various national institutions is addressed to all Polish institutions existing in foreign countries, including to the Poles in the East.

Archival collections, scattered among many Polish emigration centres, are preserved by Polish institutions of different nature, varied by their history, status and the profile of collected records. In general, one may distinguish two groups of institutions: those, the statutory goal of which is to collect archive materials, and those that came into the possession of archive materials by way of donations, deposits, etc., while their main objects focus on other areas. A majority of these institutions, however, combine the functions of archives, libraries and museums. In consequence, their holdings, apart from typical archive documentation (records, cartographic collections, photographs, bills, posters, postcards, audio-visual records), include library collections and museum objects, still, in many cases thematically connected with documentary records.

Rich archival heritage preserved out of the country consists of documents of the Polish political emigration relating to the struggle for independence, gainful emigration, collections saved from destruction during the Second World War, private archives of individuals and families, including well-known political activists, personages of science and culture, and documents of the most recent political emigration from the period of the Polish People's Republic.

Based on the hitherto collected information on the state of preservation of holdings gathered or produced by Polish communities abroad, one may conclude that the current efforts of the emigration and the Poles abroad aimed at the protection of Polish cultural heritage must be supported by national institutions. Personal and family archives, often of no interest for heirs or persons taking over such legacy, are particularly exposed to the risk of destruction. However, some renowned institutions of great merit also face numerous problems. In the case of the majority of Polish institutions abroad, a difficult financial situation is coupled with office space and staffing problems. The management of archives, as well as any arrangement and cataloguing of collections, are usually based on the work of volunteers and holders of scholarships, with some support provided by historians and archivists from Poland.

Only some of the institutions received financial assistance in the course of work on the arrangement and protection of the preserved holdings from local communities thanks to the system of grants. One of the examples is the Pilsudski Institute of America, seated in New York, where main collections have been microfilmed thanks to the grant awarded by the National Endowment for the Humanities. Then, the first description of the archives of the Polish Institute of Arts and Sciences of America was

prepared at the beginning of the 80s with the use of funds provided by the Rockefeller Foundation. The advancement of the elaboration of materials varies from institution to institution. The digitalization of Polish archives and Polish archives abroad is a chance to accelerate processing efforts, which, however, requires further expenditures for that purpose. Digitalization also offers a chance for these institutions to be included into archival networks of particular countries. As of the end of the 90s, the process of digitalization and entering information on Polish holdings abroad into the Polish system of archival scientific information has been supported by the Head Office of State Archives (NDAP). NDAP delegates archivists from Poland to provide assistance abroad, makes databases on archives, used to record and elaborate archival holdings in Polish state archives, available free of charge to interested institutions. Until now, the following institutions benefited from this type of assistance: Polish Institute of Arts and Sciences of America, Jozef Pilsudski Institute of America, Polish Army Veterans Association of America, Polish Museum in Chicago. Websites of the Polish Institute of Arts and Sciences of America and the Pilsudski Institute of America were prepared in cooperation with NDAP.

It should be emphasized that despite of numerous difficulties connected with material base, office space and staffing, Polish institutions abroad managed to acquire, and in many cases, to save from destruction, objects of historical value priceless for Polish culture. It is also necessary to point out that, to a significant extent, Polish collections abroad are of unique and unrepeated character as they constitute an important supplement to materials preserved in the country.

In reply to repeatedly raised postulates of the Polish scientific community, the Head Office of State Archives (NDAP) decided to get involved in activities aimed at collecting information on *Polonica* scattered all over the world. This activity meets the objectives of wider initiatives taken up by other institutions, bringing effects in the form of recently published guides and directories to the holdings of individual Polish archives in Poland and abroad. Particular attention should be paid to an editorial series initiated by the National Library: „Instytucje Kultury Polskiej za Granicą i Ich Zbiory” [Institutions of Polish Culture Abroad and Their Holdings]², however, any comprehensive elaboration providing information on archive materials preserved abroad is still missing.

² The following work was published thanks to these efforts: *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory* [Jozef Pilsudski Institute of America and Its Holdings], elab. by J. Cisek, Warsaw 1997 and *Przewodnik po zespolach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu* [Guide to the Fonds of Manuscripts of the Historical and Literary Society and the Polish Library in Paris], elab. by M. Wrede, M. P. Prokop, J. Pezda, Paris–Warsaw 2000. Efforts are continued on the preparation of a guide to the holdings of the Polish Library in London. The National Library has also carried out some arrangement work in the holdings of Father Jarzebowski Marian Fathers’ Museum in Fawley Court. Furthermore, a collection of archival inventories from the Polish Institute of Arts and Sciences in New York will soon appear in print thanks to the initiative of NDAP.

Efforts on the preparation of this publication were commenced in 2000, with a form including a scheme for the description of preserved holdings having been addressed to several dozens of Polish institutions abroad. The purpose of the intended publication was to gather and arrange data on archive materials produced by Polish authorities, institutions, organizations, associations and private individuals acting in exile, subsequently making that knowledge available to wide circles of recipients. Throughout the publication a possibly uniform standard of description of archive materials was aimed at, following the pattern applied in the previously published guide to the holdings of Polish state archives³. However, already at the stage of planning the query, it turned out that Polish institutions abroad were significantly varied, both as regards the contents and the nature of preserved holdings and the degree of their identification and elaboration. Furthermore, almost each of them combines multiple functions, not only of archives but also of a museum or a library. Therefore, a decision was made to simplify the description standard limiting it to most requisite data, taking into account the need to deviate from the data arrangement applied in the standard. A questionnaire sent over to several dozens of institutions covered basic information regarding the name and location of archives, the size and contents of archive materials preserved, the level of their elaboration and conditions of making them available. In view of future users of particular archives, it also included a request for a more detailed specification of documents collected, information on their authors, as well as for the presentation of the history of the institution, relevant bibliography, and bibliographical data concerning more outstanding activists. The query was to result in general information on the entire processed and unprocessed holdings preserved in archives of Polish institutions operating in Western Europe, both Americas, and, to the extent possible, also on other continents. The guide – being the first step towards gaining better knowledge on collections of Polish institutions abroad – does not cover Polish institutions in the countries of Eastern Europe. Efforts to gain further information and describe subsequent collections important for Polish culture will be continued in the years to come.

Requests for involvement into the preparation of the publication were addressed to 76 Polish institutions abroad, operating in 11 countries of the world. A full list of these institutions is attached at the end of the guide. Replies to this appeal were received from 25 institutions, provided that in some cases, information to be included in the guide was prepared by, or with the participation of, volunteers or holders of scholarships from Poland. That was the case in respect to: Kosciuszko Foundation, Jozef

³ *Archiwa państwowe w Polsce. Przewodnik po zasobach [State Archives in Poland. Guide to the Holdings]*, ed. by A. Biernat, A. Laszuk, Warsaw 1998.

Pilsudski Institute of America, Polish Museum of America, Museum in Port Washington, Father Jarzebowski Marian Fathers' Museum in Fawley Court. Main reasons for the lack of replies from the remaining, selected institutions, in our opinion, lie in enormous problems with insufficient staff of various institutions, resulting in the lack of adequate identification and description of holdings preserved by them. In consequence, this situation makes it impossible to provide replies to specific questions asked within a short period of time.

In addition, the guide includes 17 further institutions, which, according to the author, deserve particular attention and may constitute an important source of information for researchers. In these cases, basic data were taken from websites and available literature to the subject. Each entry was supplemented with information concerning the source of data included therein.

All the footnotes throughout the publication were added by the undersigned in the course of work on data merging. However, as regards the Polish Museum in Rapperswil, Central Archives of American Polonia in Orchard Lake and Father Jarzebowski Marian Fathers' Museum in Fawley Court, footnotes were provided by the authors of descriptions of these institutions.

In total, the guide comprises descriptions of the holdings of 42 Polish institutions abroad.

To the extent possible, efforts were made to keep the description standard of archive materials developed prior to the commencement of the query, including the following elements:

- **Name of the institution gathering the holdings and the name of its organizational unit** (e.g. section, branch)
- **Address or addresses** (mail address, telephone, fax, e-mail, Internet address)
- **Director of the institution**, or: manager, trustee, custodian
- **Accessibility principles**
 - the place and the form of making materials available (study room, reading room, correspondence, other forms)
 - days and hours of making materials available
 - formal requirements – e.g.. recommendation, scientific opinion, provisions regulation the access of foreigners to materials
 - reproduction possibilities (Xerox copies, photocopies, microfilms, scanning of archive materials), limitations in exercising such rights

- **History of the institution and of collecting its holdings**
 - Date of the establishment of the institution or of the commencement to collect resources, information on the growth of holdings – from whom and how they used to be acquired, significant personages of merit for the collection and elaboration of holdings (e.g. custodians, founders).
 - In the event of holdings produced by individuals – short bibliographical data on the author of archive materials.
- **General specification of archival holdings**
 - size – number of physical units (folders, binders, volumes),
 - chronological borders of collections (dates of origin of archive materials preserved),
 - number of maps, photographs, etc.

Description of archive materials

Documentary records:

- authors of archive materials (e.g. offices, institutions, organizations, societies, parties, families and individuals),
- border dates of records being the output of their activity,
- short description of the contents of records.

Non-documentary records

- **Collections of photographs**
- **Collections of posters, bills, ephemera**
- **Cartographic collections** (maps, plans)
- **Audio-visual records** (sound records, video tapes, films)
- **Collections of postcards**
- **Iconographic collections**
- **Collections of seals, stamps, numismatic collections**
- **most valuable groups of records** (i.e. those most often used for historical research)

Press (most important titles, place and period of publication)

Microfilms and reproductions of own and third party's collections (preserved by other institutions)

- **Book collection** – short description (holdings profile, e.g. genealogical, historical literature; particularly valuable volumes, e.g. old prints, encyclopedic, source publications)
- **The state of arrangement of holdings and finding aids** (lists and registers of records, archival inventories, guides and directories to the holdings, indexes to records)

- **Bibliography concerning the history of the institution and its holdings** (e.g. book publications, articles, exhibition catalogues, printed guides and directories to the holdings)
- **Own publications of the institution** (periodicals – e.g. periodicals issued by the institution)
- **Archives and other Polish and foreign institutions preserving records being part of the holdings of the institution**
- **The author preparing the description of the holdings of the institution**

As it was indicated above, in many cases the need arose to deviate from the arrangement applied. First of all, it was decided not to limit the information to strictly archival holdings, in particular, in respect to these institutions in which archive materials constituted the supplement to or an integral part of museum collections (e.g. in the case of collections at the Montrésor Castle, the Marian Fathers' Museum in Fawley Court, the Museum in Rapperswil). Efforts were made not to impose any rigid description frames on authors of individual entries, which allowed to keep, at least to a certain extent, a specific arrangement of archive and museum collections acquired by institutions of various status and history. Individual entries also vary in the level of details of the description, which was connected with the state of elaboration of the holdings and the invention of authors themselves. Another problem was that replies were not always provided to all the questions due to the lack of information or due to the fact that some questions did not apply to certain institutions (e.g. some of them do not issue any own publications, as referred to in the questionnaire).

Despite of the fact that only ca 30% of institutions sent information directly prepared by them (not including detailed descriptions of 17 remaining ones), the decision to publish that information was made for the following reasons:

- among 25 descriptions received, there were those concerning the holdings of the most important and the oldest emigration institutions established still during the Second World War, or even in the 19th c., as in the case of the Polish Library in Paris or the Polish Museum in Rapperswil,
- due to enormous dispersion of data on Polish holdings abroad and the lack of comprehensive registration thereof, even incomplete and non-exhausting publication may constitute significant assistance for all the interested persons,

- any further significant extension of the phase of data collection, taking into account great difficulties in reaching the holdings and describing them, would make already collected information outdated.

Therefore, having in mind all the shortages and imperfections of the publication now made available to readers, we hope that it will be the first step towards gathering much more comprehensive knowledge on priceless Polish holdings abroad. We also hope that it will facilitate the preparation of future publications more abounding in information.

The main part of the guide is arranged in a geographical order, with institutions of subsequent countries arranged alphabetically. Within each of the states, Polish institutions are presented in an alphabetic order, and descriptions are preceded with a short outline of the history of Polish emigrants in a given country and bibliographical notes for persons willing to extend their knowledge on that subject. In view of future users interested in reaching the holdings, descriptions of all the institutions are preceded with basic address data. Country codes were omitted in telephone numbers of institutions. The entire publication is supplemented with the index of names and the geographical index to facilitate the search for required data, and illustrations from selected institutions.

The essential part of the guide in the Polish language is now made available to readers, preceded with a preface in Polish and in English. We are also pleased to inform about the decision to make the English version of the guide available on the website of the Head Office of State Archives (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych) as soon as possible. All the interested persons are kindly invited to visit that site at the Internet address: www.archiwa.gov.pl

We wish to express great appreciation to all the authors of individual entries, whose names follow the description of any respective institution. Without their great involvement and efforts made in the preparation of information, this publication, without any doubt, would not be possible. One should hope that their efforts will be continued and the present publication will be just an introduction to a comprehensive register of Polish archives, museum and library holdings abroad.

Anna Krochmal

ARGENTYNA

Polacy w Argentynie

Jednym z pierwszych Polaków w tym kraju, odnotowanych w źródłach argentyńskich, był jezuita z Polski, Florian Paucke (Pałka), który w 1749 r. został skierowany do pracy wśród Indian w Santa Fé. Pierwsze grupy Polaków osiedliły się w Argentynie na początku XIX w. Byli to uczestnicy kampanii napoleońskich, m.in. kapral Manuel Zatocki, gen. A. Belina-Skupiewski, przebywający w Argentynie od 1817 r. mjr Jan Walerian Bulewski. Funkcję posła francuskiego w Argentynie pełnił domniemany syn Napoleona I i Marii Walewskiej, uczestnik powstania listopadowego hr. Aleksander Colonna-Walewski. Kolejni Polacy pojawiali się po powstaniach listopadowym i styczniowym, wśród nich znani wojskowi i ludzie nauki, np. dr Maksymilian Rymarkiewicz, Feliks Napoleon Żaba – poeta, pisarz i podróżnik, gen. Teofil Iwanowski oraz Czesław Jordan-Wysocki. Byli powstańcy Ryszard Sudnik oraz Julian Jurkowski pracowali jako lekarze. Na emigracji znalazła się też grupa polskich geologów, poszukująca w Argentynie złóż ropy naftowej, a wśród nich m.in. Rudolf Zuber i Władysław Szajnocha. Od końca XIX w. do Argentyny zaczęła przybywać emigracja zarobkowa z ziem polskich, zwłaszcza z południowo-wschodnich województw II Rzeczypospolitej (tzw. Małopolski Wschodniej). Była niejednorodna narodowościowo i wyznaniowo. Obok ludności polskiej znaczną część wyjeżdżających z ziem polskich stanowili Rusini (Ukraińcy) oraz Żydzi. Nowi przybysze osiedlali się głównie w prowincji Misiones, w której w 1897 r. założono osadę Apostoles. Drugim centrum życia polonijnego do I wojny światowej było Buenos Aires. Ponadto większe skupiska polskich emigrantów istniały w prowincjach: San Juan, Mendoza, Córdoba, Rio Negro, Entre Ríos oraz Santa Fé. Wśród Polaków, emigrujących do Argentyny, przeważali rolnicy. Ich osiedlaniu na niemal pustynnym wówczas obszarze sprzy-

jał gubernator prowincji Misiones, Jose Lanusse, mający dobre kontakty z polską emigracją popowstaniową. Za emigrantami z Polski napływali też księża, szczególnie aktywni w tym okresie księża werbiści, współpracujący przy organizowaniu szkół polskich. Gwałtowny wzrost liczby emigrantów z Polski nastąpił po I wojnie światowej, co wiązało się z ograniczeniem imigracji przez USA na podstawie ustawy z 1921 r. W okresie międzywojennym Argentyna była najczęściej wybieranym przez emigrantów polskich krajem Ameryki Południowej. Liczba Polaków na jej terenie wzrosła z 25 tys. w 1929 r. do ok. 120 tys. w 1939 r. Znaczny odsetek stanowili robotnicy¹. Kolejna duża fala uchodźców, licząca ok. 20 tys. osób, przybyła w latach II wojny światowej. Składała się głównie z byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych i Armii Krajowej. Obok wojskowych wśród emigrantów znaleźli się polscy inżynierowie i profesorowie wyższych uczelni. W argentyńskim przemyśle zbrojeniowym zostali zatrudnieni m.in. Wieńczysław Hauke, Wiktor Kulikowski, A. Żebrowski. Wiele prac naukowych z dziedziny chemii opublikował wykładowca wyższych uczelni w Argentynie prof. Zygmunt Lepert. W latach 1939–1963 mieszkał i tworzył w Argentynie znany polski pisarz Witold Gombrowicz.

Przybysze powoływali do życia polskie instytucje i towarzystwa. Pierwsze polskie stowarzyszenie powstało w 1890 r. w Buenos Aires. Było to Polskie Towarzystwo Demokratyczne, na czele którego stanął Robert Chodasiewicz, powstaniec, po wyemigrowaniu do Argentyny walczący w szeregach wojsk argentyńskich, m.in. w wojnie z Paragwajem, z zawodu inżynier, budowniczy fortyfikacji. Od 1913 r. zaczęło się ukazywać pierwsze polskie czasopismo zatytułowane „Echo Polskie”. Po przybyciu kolejnej fali uchodźców w czasie II wojny światowej liczba emigrantów osiągnęła ok. 200 tys. osób. Powstały wówczas nowe organizacje i stowarzyszenia, takie jak: Związek Byłych Żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich, Koło Byłych Żołnierzy Armii Krajowej, Stowarzyszenie Lotników Polskich, Stowarzyszenie Inżynierów Polskich w Argentynie. Od 1951 r. rozpoczęła działalność Polska Misja Katolicka.

Obecnie liczbę Polaków w Argentynie szacuje się na ok. 170 tys. osób. Największe skupiska znajdują się w stolicy kraju oraz w prowincjach Buenos Aires i Misiones.

Głównym obszarem aktywności Polonii powojennej była działalność kulturalna. Rozwijał ją przede wszystkim Klub Polski w Buenos Aires. W 1949 r. powołano Towarzystwo Śpiewacze im. Fryderyka Chopina, które brało udział w festiwalach muzycznych, audycjach radiowych i telewizyjnych oraz w uroczystościach polonijnych. W Buenos Aires działały dwa polskie teatry, aktywne było środowisko literatów, a także plastyków. W Ko-

¹ K. Smolana, *Polonia w Argentynie. Rys historyczny*, [w:] *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*, pod red. M. Kuli, Wrocław 1983, s. 216.

le Artystów Plastyków Polskich w Argentynie znalazł się m.in. światowej sławy portrecista Feliks Fabian.

Wśród licznie działających organizacji, instytucji i towarzystw większość skupiona jest w Związku Polaków w Argentynie. Organizacja ta powstała w 1931 r. jako federacja towarzystw polonijnych. Organem prasowym Związku jest „Głos Polski”. Poza Związkiem działają m.in. Polski Klub Kulturalny im. A. Mickiewicza w Wilde, Polskie Towarzystwo Kulturalne im. Fryderyka Chopina w Villa Martelli, Stowarzyszenie Polskie w Posadas. Jednym z celów, realizowanych przez organizacje polonijne, jest nauka języka polskiego. Ogółem w 1990 r. w pięciu ośrodkach polonijnych z nauki tej korzystało ponad 100 osób. Istotną rolę kulturalną i edukacyjną pełni założona w 1960 r. Biblioteka Polska im. I. Domeyki w Buenos Aires. Biblioteka powstała dla uczczenia 1000-lecia państwa polskiego, gromadzi głównie literaturę historyczną, dotyczącą osadnictwa polskiego w Argentynie. Aktywną działalność prowadzi Polska Misja Katolicka, która na terenie Buenos Aires posiada sześć kościołów i kaplic oraz ośrodki duszpasterskie. Kapłani polscy przybywali z emigrantami już od końca XIX w. Jednym z pierwszych był salezjanin, ks. Stanisław Cynalewski, który przyjechał do Argentyny w 1893 r. Jego następcami byli wspomniani już księża werbiści. Szczególne zasługi w propagowaniu kultury polskiej miał ks. Józef Mariański, inicjator budowy kościoła w Azara, założyciel polskiej szkoły w tej miejscowości oraz stowarzyszeń religijnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Z jego inicjatywy powstała czytelnia czasopism polskich, a także zaczęto wydawać tygodnik katolicki „Orędownik”, który początkowo wychodził w Azara, a następnie w Posadas. Po śmierci ks. Mariańskiego w 1940 r. wystawiono w Azara pomnik dla uczczenia pamięci jego osoby.

Na uwagę zasługuje fakt, iż poza wymienionymi powyżej organizacjami polskimi wiele cennych dla historii i kultury narodu pamiątek historycznych znajduje się nadal w rękach osób prywatnych.

Wskazówki bibliograficzne: Bartkowiak D., *Argentyna*, [w:] *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*, pod red. K. Dopieraty, t. 1, Toruń 2003; Ciuruś E., *Polacy w Argentynie*, Lublin 1978; *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej. Zbiór studiów*, red. M. Kula, Wrocław 1983; *Polonia w Ameryce Łacińskiej*, red. Z. Dobosiewicz, W. Römmel, Lublin 1977; *Polonia latynoamerykańska w polskiej nauce i praktyce społecznej: tendencje najnowsze i wyzwania. Konferencja robocza, Warszawa 28 listopada 1997 r.*, red. M. Malinowski, Warszawa 1998; *Emigracja – Polonia – Ameryka Łacińska. Procesy emigracji i osadnictwa Polaków w Ameryce Łacińskiej i ich odzwierciedlenie w świadomości społecznej*, red. T. Paleczny, Warszawa 1996; *Paradowska M., Polacy w Ameryce Południowej*, Wrocław 1977; *Pyzik S., Los Polacos en la República Argentina y America del Sur desde el ano*, Buenos Aires 1966; *Radzymińska J., Polacy w Argentynie*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, por red. H. Kubiaka, A. Pil-

cha, Wrocław 1976; *Sylwetki polskie w Ameryce Łacińskiej w XIX i XX wieku*, t. II red. E. Urbański, Stevens Point 1991; Włodek J., *Argentyna i emigracja ze szczególnym uwzględnieniem emigracji polskiej*, Warszawa 1923; Wróbel A. H., *Sto lat Polaków w Azara. 1901–2001*, Buenos Aires 2001; Tenże, *Historia duszpasterstwa polskiego w Argentynie w latach 1897–1997*, Buenos Aires 2002.

BIBLIOTEKA POLSKA IM. IGNACEGO DOMEYKI

Jorge Luis Borges 2076
1425 Buenos Aires
tel. (47) 74 7621
fax: (47) 74 3679

Prezes instytucji

Irena Nawrot.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Biblioteka Polska powstała w ramach przygotowań Związku Polaków w Argentynie do obchodów tysiąclecia chrztu Polski. Uroczystego otwarcia dokonano w 1966 r. Jej celem miało być gromadzenie poloników w Ameryce Łacińskiej, a także dokumentowanie dziejów i życia codziennego Polonii oraz przekazywanie polskim emigrantom informacji o Polsce. Pierwszym prezesem zarządu był Jeremi Stempowski. Na rzecz dalszego rozwoju i działalności Biblioteki znaczne zasługi położyli m.in. Karol Orłowski, Jan Wolski, Włodzimierz Toczyłowski, Irena Nawrot.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Obecnie Biblioteka pełni równocześnie rolę muzeum. Obok księgozbioru przechowuje dzieła sztuki, medale, odznaczenia z różnych okresów historycznych, a także materiały archiwalne.

W Bibliotece znajdują się akta oraz fotografie z ok. 50 polskich organizacji i stowarzyszeń, działających w Buenos Aires i innych prowincjach Argentyny. Nie są to materiały kompletne. Dotyczą głównie spraw organizacyjnych i działalności poszczególnych stowarzyszeń.

Drugą grupę zbiorów tworzą materiały przywiezione do Argentyny przez uchodźców. Wśród nich znajdują się np. Dzienniki Ustaw z okresu II Rze-

czypospolitej, okólniki Ministerstwa Spraw Zagranicznych z lat 1918–1939, oryginalny patent poselski jednego z dyplomatów II Rzeczypospolitej.

Prasa

Biblioteka przechowuje „Głos Polski” – wydawany w Buenos Aires od 1922 r. do chwili obecnej; „Kurier Polski” – ukazujący się w Buenos Aires od 1932 do 1971 r., a także niekompletne roczniki pism, wydawanych w okresie II wojny światowej przez Korpus Polski, a następnie przywiezionych po wojnie do Argentyny, oraz niekompletne roczniki polskiej prasy podziemnej z okresu okupacji.

Księgozbiór

Obecne zbiory biblioteczne obejmują ogółem ponad 26 tys. książek i kilkakaset tytułów czasopism. Są to przede wszystkim prace autorów polskich, tworzących na terenie Argentyny, oraz prace dotyczące polskiej emigracji. Do głównych działów tematycznych należą: polonika, Polonia, historia powszechna i historia Polski, nauki społeczne, kultura i oświata, literatura polska, emigracyjna i latynoamerykańska w polskim tłumaczeniu, encyklopedie i słowniki. Na uwagę zasługują 42 pozycje autorstwa lub w tłumaczeniu Witolda Gombrowicza w językach polskim, hiszpańskim i francuskim, w tym niepublikowane w formie książkowej felietony z tygodnika „Viva cien anus”, wydawanego w Buenos Aires w latach 1911–1915. Biblioteka posiada też osiem prac Floriana Czarnyszewicza, wydanych w Buenos Aires i w Londynie, oraz kilkanaście pozycji autorstwa lub odnoszących się do Ignacego Domeyki (zdjęcia, felietony w języku polskim i hiszpańskim).

W dziale dotyczącym polskiej emigracji na uwagę zasługują dwa kolejne wydania (1944, 1966 r.) pracy Stanisława Pyzika, *Los Polacos en la República Argentina*, obejmującej dzieje Polonii w latach 1812–1966, oraz tom II publikacji pod redakcją E. Urbańskiego, która ukazała się w USA w 1991 r. (*Sylwetki polskie w Ameryce Łacińskiej w XIX i XX wieku*).

Biblioteka przekazała w 1997 r. do Muzeum Literatury Polskiej w Warszawie ok. 120 pozycji literatury polskiej, wydawanych od XVI do początków XIX w². Wśród nich znalazło się m.in. 27 dzieł Adama Mickiewicza wydanych w latach 1841–1900.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

² Dokładny spis przekazanych dzieł znajduje się zarówno w Bibliotece, jak i Muzeum Literatury w Warszawie. Powodem przekazania tej części zbiorów była troska o ich odpowiednie zabezpieczenie i konserwację.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki w Buenos Aires, [w:] *Almanach Polonii 1993*, Warszawa 1993; *Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki*, [w:] *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*, pod red. K. Dopierały, t. 1, Toruń 2003, s. 195.

Publikacje własne instytucji

„Biuletyn Biblioteki Polskiej” – ukazywał się Buenos Aires w latach 60. XX w.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Muzeum Literatury Polskiej w Warszawie przechowuje przekazane w 1997 r. starodruki.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie danych Ambasady RP w Buenos Aires nadesłanych do NDAP w 1997 r. oraz dostępnej literatury.

POLSKA MISJA KATOLICKA W ARGENTYNIIE. POLSKI OŚRODEK KATOLICKI OO. BERNARDYNÓW (FRANCISZKANÓW) W MARTIN CORONADO. ARCHIWUM OO. BERNARDYNÓW W MARTIN CORONADO

Padres Franciscanos,
c. G. A. Becquer 2360
1682 Martin Coronado
Pcia Buenos Aires, Argentina
tel./fax: 4842 0589
e-mail: bernardini@sinectis.com.ar

Opiekun Archiwum

O. dr Herkulan Antoni Wróbel – rektor Polskiej Misji Katolickiej w Argentynie.

Zasady udostępniania zbiorów

Archiwum znajduje się w trakcie opracowywania i katalogowania zbiorów, są one jednak dostępne dla użytkowników; należy zwracać się w tej sprawie listownie, telefonicznie, faxem lub e-mailem.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Klasztor oo. Bernardynów w Martin Coronado został założony w 1957 r. i od tego momentu zaczęto gromadzić zbiory. Archiwum wzbogacało swoje zasoby o dokumenty pozostałe po działalności założycieli klasztoru, o. Andrzeju Smoleniu i o. Justynianie Maciaszku. Były to przede wszystkim listy, kazania, sprawozdania, projekty przemówień. Do Archiwum trafiły też zbiory zasłużonych działaczy społecznych: płka Aleksandra Florowskiego, płka Władysława Zakrzewskiego. Kolejną osobą, która przyczyniła się do powiększenia zasobu archiwalnego, był o. Emil Seroka, który pracując w Stanach Zjednoczonych zbierał datki na budowę kaplicy, klasztoru i szkoły w Martin Coronado. Pozostawił po sobie zbiór dokumentów liczący 30 oprawnych tomów, na które składają się: kazania, listy wysłane i otrzymane przez o. Serokę, wykłady szkolne, przemówienia, artykuły, opracowania, tłumaczenia, referaty. Jest także opis pobytu o. Seroki w obozie koncentracyjnym w Dachau i lista polskich księży, którzy tam zginęli. Wspomnienia z obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, wraz z listami i dokumentami, pozostały po ks. prał. Andrzeju Gawędzkim. Materiały, odnoszące się do duszpasterstwa wśród Polaków w Argentynie, zbiera od 1966 r. pracujący wśród nich o. Herkulan Wróbel. Zawierają one dane o polskich ośrodkach duszpasterskich w Argentynie, polskich organizacjach, a przede wszystkim polskich księżach i siostrach zakonnych pracujących w Argentynie od 1895 r.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Całość zasobu archiwalnego obejmuje ponad 500 teczek, pochodzących z lat 1957–2000.

Dokumentacja aktowa

Tworzą ją głównie akta powstałe w wyniku działalności Polskiej Misji Katolickiej. Do najważniejszych grup tematycznych akt należą:

- Korespondencja z prowincjalatem oo. bernardynów w Krakowie oraz z prymasem Polski w sprawie pracy wśród polskiej emigracji w Argentynie.
- Akta dotyczące Ośrodka Duszpasterstwa Polskiego w Rzymie.
- Akta dotyczące polskich organizacji w Argentynie.
- Wycinki prasowe na temat działalności duchowieństwa i polskich organizacji.

- Kroniki Polskiej Szkoły Sobotniej w Martin Coronado z lat 1957–1976.
- Księgi darczyńców.
- Księgi kasowe.
- Katalogi kwalifikacyjne.
- Dzienniki szkolne.
- Protokoły zebrań Patronatu Domu Spokojnej Starości z lat 1982–1984.
- Księga dochodów i rozchodów Patronatu Domu Spokojnej Starości z lat 1980–1985.
- Albumy dokumentujące działalność Polskiego Ośrodka Katolickiego w Martin Coronado.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiory fotografii z uroczystości religijnych, obchodów świąt narodowych, obchodów millenium.

Zbiory kartograficzne – kilka map Polski, Argentyny, plany budynków w Martin Coronado.

Dokumentacja audiowizualna – płyty z muzyką klasyczną, polskimi pieśniami i kolędami, taśmy wideo z uroczystości w Martin Coronado. Ponad 220 przeźroczy czarno-białych zgromadzonych przez ks. prał. dra Jerzego Beckiera oraz przeźrocza krajoznawcze i z podróży zgromadzone przez rodzinę Dąbrowskich. Przeźrocza pozostałe po ks. Beckierze obejmują tematycznie m.in.: sakramenty św., świętych, Ziemię Świętą, kościoły Paryża, Jasną Górę, budowę kościołów w Argentynie.

Zbiory pocztówek polskich, argentyńskich oraz pochodzących z innych państw Ameryki Południowej.

Zbiory ikonograficzne – szkice obrazów Jana Gilowskiego, tematycznie poświęconych II wojnie światowej, oraz szkice obrazów znanego malarza prof. Zygmunta Kozłowskiego (zm. 1985).

Zbiór monet.

Prasa

Archiwum przechowuje następujące czasopisma:

„Morze”, nr 3, 1938; „Cud 15 sierpnia” (Jednodniówka Biskupa Polewego), Jerozolima, sierpień 1944; „Bóg się rodzi” (Jednodniówka noworoczna), 1944; „W imię Boże” (Dwutygodnik religijny 2. Korpusu), r. 2, nr 5 (14), 1945; „The Voice of Poland”, nr 2 (309), 1944; nr 8 (338), 1945; „Bitwa o Morze Śródziemne”, nr 1; „Parada”, r. 2, nr 5, 6, 7, 1944; r. 4, nr 9, 13, 88, 1946; „Picture Post”, nr 9, 1943; nr 4, 1948; „Gazeta Literacka”, r. 1, nr 1, 1950.

Mikrofilmy i reprodukcje zbiorów własnych i obcych

Fotokopie materiałów, dotyczących duchowieństwa polskiego, z kościelnych archiwów argentyńskich.

Księgozbiór

Księgozbiór jest związany tematycznie głównie z duszpasterstwem polskim w Argentynie.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Prowadzone są prace nad skatalogowaniem zasobu.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Wróbel H., „*Historia duszpasterstwa polskiego w Argentynie w latach 1897–1997*”, Buenos Aires 2002. (W bibliografii jest ponad 100 pozycji na temat archiwum franciszkanów w Martin Coronado).

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

O. dr Antoni Herkulan Wróbel.

AUSTRALIA

Polacy w Australii

Osadnictwo polskie w Australii aż do XIX w. nie miało charakteru zorganizowanego, emigranci zaś na ogół ulegali asymilacji w miejscowym środowisku. Wśród pierwszych przybyszów w tym okresie byli zarówno uczestnicy powstań narodowych, jak też polscy chłopci czy poszukiwacze złota. W 1838 r. przybył do Nowej Południowej Walii Alojzy Konstanty Drucki-Lubecki, uczestnik powstania listopadowego, dwa lata po nim dotarli do Australii bracia Lucjan i Ferdynand Platerowie, również polscy powstańcy, a także Paweł Edmund Strzelecki, podróżnik i geolog. Po okresie Wiosny Ludów do Australii przybyli żołnierze Legionu Polskiego na Węgrzech, a wśród nich Leopold Kabat, Władysław Kossak, Emeryk Boberski. W czasie trwania powstania styczniowego działalność na rzecz Polski rozwinął osiadły w Australii Seweryn Rakowski, który założył w Melbourne Komitet Polskiego Funduszu Pomocy, wspierany przez polskich Żydów. Od lat 40. XIX w. do Australii emigrowały też grupy polskich chłopów z Wielkopolski, Pomorza i Śląska. W połowie XIX w. powstała pierwsza polska osada zwana Polish Hill River, w której zamieszkało kilkadziesiąt polskich rodzin. W 1871 r. wybudowano w niej kościółek pod wezwaniem św. Stanisława Kostki, do którego przybył jako pierwszy duszpasterz jezuita z Galicji, o. Leon Rogalski. Pierwsza osada polska przetrwała do początku XX w., kiedy to większość jej mieszkańców przeniosła się w inne rejony Australii w poszukiwaniu pracy.

Na początku lat 90. XIX w. w Australii żyło ok. 800 Polaków. Od lat 70. XIX w. wśród emigrantów z ziem polskich zaczęli dominować polscy Żydzi. W latach 1870–1939 stanowili ok. 80 % wszystkich przybyszów, z tej grupy ponad 1/3 pochodziła z Warszawy, pozostali z takich miast, jak Białystok, Łódź i Kraków. Nowymi miejscami osiedlenia polskich Żydów stały

się duże ośrodki miejskie w Australii, głównie Sydney i Melbourne. Liczba emigrantów z Polski wzrosła nieco w latach II Rzeczypospolitej, według szacunków polskiego MSZ w okresie 1925–1938 przybyło do Australii prawie 3 tys. osób z Polski. Szeregi Polonii australijskiej powiększały się ponadto o Polaków przybywających z Syberii i Mandżurii. Rozproszenie polskich środowisk emigracyjnych utrudniało stworzenie silnych ośrodków polskości i prężnie działających organizacji. Jednak już od końca XIX w. podejmowano próby tworzenia takich instytucji. Jedną z pierwszych organizacji polskich w Australii był Związek Polski, założony w 1882 r. przez lekarza Jana Cezarego Łubieńskiego. W 1915 r. powstało w Sydney Towarzystwo Polskie „Polonia”, w 1920 r. zaś powołano Stowarzyszenie Polskie w Nowej Południowej Walii. W 1930 r. Stowarzyszenie połączyło się ze Związkiem Narodowym Polskim i przyjęło nazwę Związek Narodowy Polski w Australii. Na czele tej organizacji stali Stefan Połotyński, a od 1930 r. Zygmunt Witold Romaszkievicz, Polak z Mandżurii. Wpływy tej organizacji nie objęły Polaków z innych rejonów Australii. W prowincji Wiktorii utworzono odrębne Stowarzyszenie Polskie, w którym aktywnie działał m.in. skrzypek Stanisław Tarczyński z żoną Jadwigą. W Melbourne przez kilka lat istniał oddział PPS. W okresie międzywojennym zaczęły też wychodzić pierwsze polskie czasopisma, m.in. „Stronica Polska” jako dodatek do miesięcznika kulturalnego „The Muses’ Magazine”, wydawanego w Brisbane. W latach 1930–1931 zaczęła ukazywać się „Polonia Australijska” pod redakcją Połotyńskiego oraz „Dom Polski” redagowany przez Romaszkievicza.

Okres II wojny światowej wpłynął na zaktywizowanie polskich środowisk emigracyjnych w Australii, które współdziałały z polskim rządem emigracyjnym. Polonia prowadziła m.in. zbiórkę pieniędzy na cele wojskowe i charytatywne. W Australii znaleźli też schronienie polscy dyplomaci z placówek konsularnych na Dalekim Wschodzie oraz zwykli obywatele polscy, którzy dotarli na kontynent australijski z okupowanego kraju. Według spisu powszechnego w 1947 r. w Australii mieszkało ponad 6 tys. osób pochodzących z Polski. Liczba ta wkrótce gwałtownie się powiększyła o byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz grupę tzw. dipisów (displaced persons), którzy przybywali do tego kraju od 1947 r. po podpisaniu przez Australię umowy z International Refugee Organisation. Wśród 170 tys. emigrantów znalazło się wówczas ok. 60 tys. Polaków, głównie z zachodnich stref okupowanych Niemiec i Austrii. Największe skupiska powojennej emigracji polskiej ukształtowały się w stanie Wiktorii i Nowa Południowa Walia. Sytuacja ta utrzymała się do dnia dzisiejszego. Spis w 1996 r. zarejestrował ponad 23 tys. osób polskiego pochodzenia w stanie Wiktorii oraz ponad 18 tys. w Nowej Południowej Walii. Większość Polonii osiedliła się w Melbourne i Sydney. Powojenna społeczność emigracyjna powołała do życia wiele nowych organizacji. W 1950 r. powstała

Rada Naczelna Polskich Organizacji w Australii, która działa do dnia dzisiejszego i skupia ok. 80% mniejszych organizacji i stowarzyszeń polskich działających na terenie Australii. Jedną z najważniejszych polskich organizacji było przez wiele lat Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Ważną funkcję pełnił też Kościół rzymskokatolicki, a przede wszystkim Polska Misja Katolicka, prowadzącą nie tylko działalność religijną, lecz także społeczną i kulturalną. Do najbardziej znanych duchownych, zasłużonych dla Polonii australijskiej, należą: ks. Witold Dzięcioł, o. Józef Janus, ks. Franciszek Arciszewski, ks. Józef Kuczmański. Emigrację powojenną uzupełniły dwie kolejne fale przybyszów: w latach 1957–1966 przyjechało do Australii ok. 11 tys. Polaków z kraju, do 1991 r. zaś ok. 25 tys. osób z tzw. emigracji solidarnościowej.

Ważną funkcję integracyjną wśród społeczności polskich emigrantów pełniło wiele innych organizacji, m.in. domy polskie, tworzone w różnych miejscowościach (w tym Centralny Dom Polski w Adelajdzie), kluby sportowe („Polonia” w Sydney, Melbourne, Adelaide, „Cracovia” w Perth), teatry amatorskie (Teatr Polski w Adelaide, Teatr Polski „Ogniwo” w Melbourne), kabarety, zespoły pieśni i tańca („Polonez” w Melbourne, „Tatry” w Adelaide). Obok życia instytucjonalnego prężnie rozwijał się rynek prasowy, choć większość tytułów ukazywała się zazwyczaj krótko. Po 1945 r. trwale na rynku wydawniczym utrzymały się dwa tytuły: „Wiadomości Polskie”, wychodzące od 1945 r., oraz „Tygodnik Katolicki”, który od 1965 r. ukazywał się pod nazwą „Tygodnik Polski”. W 1996 r. zaprzestano wydawania „Wiadomości Polskich”, a ich rolę przejął „Polish Kurier”.

Wysiłki środowisk polonijnych na rzecz zachowania narodowej tożsamości i kultury polskiej napotykały w okresie powojennym na opór ze strony asymilacyjnej polityki rządu australijskiego. Nie bez znaczenia było też znaczne rozproszenie Polaków, konflikty wewnętrzne oraz niski poziom wykształcenia znacznej części przybyszów. W rezultacie na 64 tys. osób, przyznających się w 1986 r. do pochodzenia polskiego, jedynie ok. 10 tys. deklarowało posługiwanie się językiem polskim w domu. Na rzecz poprawy tej sytuacji działało grono polskich pisarzy i artystów, którzy znaleźli się w szeregach powojennej emigracji, m.in. Andrzej Chciuk, Zbigniew Jasiński, Stanisław Ostoja-Kotkowski, z osób zaś wychowanych w Australii i piszących po angielsku – Peter Skrzynecki. Po upadku ustroju komunistycznego w Polsce większego znaczenia nabrały kontakty z krajem. Promowaniem stosunków polsko-australijskich zajmował się założony w 1991 r. Australian Institute of Polish Affairs oraz Fundacja Popierania Kultury Polskiej POLCUL.

Wzrosła też rola Polaków wśród osób uprawiających wolne zawody oraz pełniących funkcje w administracji państwowej. W życie naukowe i polityczne w Australii w okresie najnowszym zaangażowani byli m.in. Jerzy Zubrzycki, profesor Australijskiego Uniwersytetu Narodowego w Canbe-

rze, Jerzy Smolisz, socjolog, oraz Ryszard Krygier, założyciel i wydawca miesięcznika „Quadrant”.

Wskazówki bibliograficzne: Achmatowicz-Otok A., *Polonia australijska*, Lublin 1985; Elzar D. J., *Jewish Communities in Frontier Societies. Argentina, Australia and South Africa*, New York 1983; Harris R. M., Smolicz J. J., *Australijczycy polskiego pochodzenia*, Wrocław 1984; Helman W., *Polonia w Australii i Nowej Zelandii*, Lublin 1979; Kunz E., *Displaced Persons. Calwel's New Australians*, Sydney 1988; Lencznarowicz J., *Diaspora polska w Australii*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 395–409; Tenże, *Prasa i społeczność polska w Australii 1928–1980*, Kraków 1994; Paszkowski L., *Polacy w Australii i Oceanii 1790–1940*, Londyn 1962; Tenże, *Poles in Australia and Oceania 1790–1940*, Sydney 1987; *Polish People and Culture in Australia*, ed. R. Sussex, J. Zubrzycki, Canberra 1985; *The Australian People. An Encyclopedia of the nation, its People and their Origins*, ed. J. Jupp, Sydney 1988.

MUZEUM I ARCHIWUM POLONII AUSTRALIJSKIEJ

8th Floor, 35 Elizabeth St.
Melbourne Vic 3000
tel./fax: (03) 9310 1025
e-mail: polcomvic@msn.co

Prezes instytucji

Zdzisław A. Derwiński.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Próby utworzenia muzeum i archiwum dla Polonii australijskiej podejmowano kilkakrotnie od lat 50. XX w. Żadna z inicjatyw i powołanych wówczas instytucji nie przetrwała długo.

Starania na rzecz utworzenia obecnie działającego Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej rozpoczęły się w 1987 r. wraz z przyjazdem do Australii dra historii Uniwersytetu Wrocławskiego, Zdzisława Derwińskiego.

Po kilku latach rozmów z przedstawicielami różnych organizacji polskich w Australii w październiku 1991 r. odbyło się pierwsze zebranie członków Muzeum, na którym powołano Komitet Organizacyjny i upoważniono go do dalszych działań na rzecz rejestracji Muzeum. W dniu 26 X 1991 r. Muzeum zostało wpisane w rejestr związków i stowarzyszeń, 18 II 1992 r. uzyskało osobowość prawną jako the Polish Museum and Archives in Australia.

Pierwszy zarząd składał się z sześciu osób i tworzyli go: Zdzisław Derwiński, Alicja Michalska, Ryszard Grażewski, Magdalena Wysoczańska, Irena Grażewska, Dariusz von Guttner Sporzyński.

Celem nowo powołanej placówki miało być: gromadzenie i zabezpieczanie eksponatów muzealnych oraz materiałów archiwalnych dotyczących Polonii australijskiej, udostępnianie zgromadzonych zbiorów publiczności, współpraca z innymi organizacjami o podobnym profilu, gromadzenie funduszy na potrzeby Muzeum i Archiwum, wydawanie publikacji dotyczących historii emigracji polskiej w Australii.

Muzeum i Archiwum zaangażowało się także w kilka projektów rządowych związanych z historią polskiego osadnictwa w Australii.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory zawierają materiały dotyczące działalności organizacji polonijnych, w tym Federacji Polskich Organizacji w Wiktorii; akta Rady Naczelnej Polskich Organizacji w Australii, na które składają się protokoły z posiedzeń Prezydium Rady Naczelnej, okólniki Prezydium Rady, sprawozdania prezesa Rady Naczelnej, korespondencja z różnymi instytucjami, w tym z Konsulatem PRL w Sydney; protokoły Zjazdów Delegatów Polskich Organizacji w Australii, począwszy od pierwszego zjazdu w dniach 6–7 I 1950 r.; akta dotyczące działalności Delegatury Rządu RP na Australię oraz ministra pełnomocnego Rządu RP na Australię; akta Stowarzyszenia „Solidarność” w Canberze, akta Polskiej Fundacji Artystycznej; zbiory osób prywatnych: K. J. Łańcuckiego, S. Nowickiego, S. Rózyckiego, Z. A. Derwińskiego, D. von Guttnera Sporzyńskiego.

Księgozbiór

Muzeum przechowuje kilka tysięcy książek związanych z historią Polonii australijskiej. Księgozbiór był powiększany głównie dzięki darom różnych osób i instytucji. Muzeum przejęło m.in. kolekcję książek Janiny Lubicz-Zaleskiej oraz Krystyny Singlerowej, liczące ogółem ok. 3, 5 tysiąca woluminów.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się w trakcie porządkowania. Przy inwentaryzacji i katalogowaniu zatrudniani byli dotychczas wolontariusze.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

„Rocznik Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej”, t. 1, Melbourne 1996.

Publikacje własne instytucji

„Rocznik Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej”.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Materiały dotyczące historii osadnictwa polskiego w Australii zebrane przez ks. Józefa Janasa, inicjatora pierwszego Archiwum Polonii Australijskiej utworzonego w latach 50-tych są przechowywane w Domu Ojców Jezuitów w Richmond.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie informacji na stronach internetowych oraz dostępnej literatury.

POLSKI INSTYTUT HISTORYCZNY W AUSTRALII

Po Box 416

Civic Square, ACT, 2608

tel. (02) 6259 5099

e-mail: director@polhistinst.org.au

strona internetowa: www.polhistinst.org.au

Dyrektor Instytutu

Wanda Horky.

Zasady udostępniania zbiorów

Na podstawie porozumienia z Australijską Biblioteką Narodową z 22 XI 2000 r. przekazano do niej materiały polskie zgromadzone przez Instytut

i są one udostępniane badaczom na zasadach obowiązujących w tejże bibliotece.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polski Instytut Historyczny został założony w 1996 r. z inicjatywy gen. Andrzeja Kleeberga, który pełnił też funkcję jego pierwszego prezesa. Celem Instytutu było gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie materiałów dotyczących polskiej emigracji do Australii, pochodzących od osób prywatnych, jak też organizacji. Gromadzone były materiały źródłowe pochodzące od zasłużonych Polaków i polskich organizacji o zasięgu ogólnaustralijskim, dokumentujące osadnictwo Polaków w Australii. W 2000 r. Instytut otrzymał z Australijskiej Biblioteki Narodowej grant na realizację programu polsko-australijskiej historii mówionej. W ten sposób zbiory Instytutu powiększyły się o wywiady z wybitnymi Australijczykami polskiego pochodzenia. Podstawą finansową Instytutu były datki i dotacje na jego rzecz. Pod koniec 1999 r. Instytut został włączony do Rejestru Organizacji Kulturalnych, co w praktyce umożliwiło ofiarodawcom korzystanie z ulgi podatkowej.

W 2000 r. zbiory archiwalne i księgozbiór Instytutu zostały przekazane do Australijskiej Biblioteki Narodowej i są tam przechowywane bezpłatnie oraz udostępniane wszystkim zainteresowanym.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Dokumentacja aktowa

Na tę część materiałów archiwalnych składają się głównie zbiory przekazane w 2000 r. do Sekcji Manuskryptów Australijskiej Biblioteki Narodowej, które noszą nazwę: Collected Records of the Polish Historical Institute in Australia. Ogółem zajmują 6,3 m.b. półek bibliotecznych i obejmują okres od 1950 r. do chwili obecnej. Składają się na nie spuścizny osób prywatnych oraz organizacji polskich, takich jak: Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Rada Organizacji Polskich. W skład tych kolekcji wchodzi korespondencja między osobami prywatnymi i instytucjami, protokoły z zebrań polskich organizacji, biuletyny informacyjne, wydawane przez różne organizacje polskie, albumy z wycinkami prasowymi.

Dokumentacja nieaktowa

Składają się na nią nagrania dokonane w ramach programu historii mówionej z osobami polskiego pochodzenia.

Księgozbiór

Przekazano do Australijskiej Biblioteki Narodowej. Szczegółowy wykaz publikacji został zamieszczony na stronach internetowych. Zob. *Bibliografia polskich materiałów w Australijskiej Bibliotece Narodowej*, wyd. 2 obejmujące lata 1997–2002.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Wykaz materiałów, zgromadzonych przez Instytut i udostępnianych w Australijskiej Bibliotece Narodowej, znajduje się na stronie internetowej: www.nla.gov.au/ms/findaids/9562.html

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie informacji zamieszczonych na stronie internetowej oraz dostępnej literatury.

FRANCJA

Polacy we Francji

Intensywne kontakty polsko-francuskie datują się już od XVI stulecia, kiedy to do Francji zaczęli podróżować uczeni, politycy, lekarze, przedstawiciele znanych rodów szlacheckich oraz studenci, pobierający nauki na uczelniach francuskich. Właściwa emigracja rozpoczęła się w okresie porobiorowym, po powstaniach narodowych, poczynając od pierwszej fali wychodźców, która przybyła do Francji po insurekcji kościuszkowskiej. Pod koniec XVIII w. powstały dwa polityczne ośrodki organizacyjne, które wniosły swój wkład w formowanie Legionów Polskich pod dowództwem Jana Henryka Dąbrowskiego. Kolejne fale emigrantów przybyły po powstaniach listopadowym i styczniowym. Według danych z pierwszego spisu emigrantów polskich, przeprowadzonego w 1839 r., we Francji mieszkało ponad 3400 Polaków, przed I wojną światową zaś liczba ta wzrosła do 10 tys. Niektórzy z nich zapisali się na trwałe w dziejach Francji, np. uczestnicy powstania styczniowego – Jarosław Dąbrowski i Walery Wróblewski – wzięli udział w wydarzeniach związanych z Komuną Paryską. Już w I połowie XIX w. powstały polskie instytucje, takie jak: Komitet Narodowy Polski z Joachimem Lelewalem, Towarzystwo Demokratyczne Polskie, Komitet Narodowy Emigracji Polskiej, kierowany przez gen. Józefa Dwernickiego. Istotną rolę odgrywał obóz działaczy skupionych wokół ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, zwany powszechnie obozem Hotelu Lambert.

Paryż, miasto skupiające największą liczbę polskich emigrantów i polskich instytucji, był ośrodkiem przyciągającym młodzież oraz artystów. Już w epoce odrodzenia na uczelniach francuskich nierzadko spotkać można było synów polskich rodzin magnackich. Szczególną rolę pełnił Paryż w XIX w., gdy stał się centrum polskiego życia kulturalnego promieniującego na kraj. We Francji powstały i były wydawane najwybitniejsze utwory

polskiego romantyzmu autorstwa wieszczów narodowych: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego i Cypriana Norwida. Bazą instytucjonalną dla życia naukowego i literackiego były powstałe wówczas instytucje, takie jak Towarzystwo Literackie (od 1854 r. pod nazwą Towarzystwo Historyczno-Literackie) oraz Biblioteka Polska w Paryżu, założona w 1838 r., najstarsza niefrancuska biblioteka naukowa we Francji.

Pod koniec XIX w. zaczęła napływać do Francji emigracja zarobkowa, złożona głównie z górników i robotników rolnych. Powstały wówczas kolonie górnicze w Lallagain (1910 r.), Guesnain (1912 r.) i Barlin (1914 r.).

Wybuch I wojny światowej zaktywizował polskich działaczy emigracyjnych, którzy podjęli starania o utworzenie polskich sił zbrojnych u boku armii francuskiej. W 1916 r. Wacław Gąsiorowski oraz Erazm Piltz wystąpili z memoriałem do władz francuskich, w którym postulowali utworzenie oddziałów polskich. Działania te zostały uwieńczone sukcesem, gdy w 1917 r. zorganizowano tzw. Błękitną Armię. W jej szeregach, obok Polonii francuskiej, znalazło się ok. 20 tys. ochotników z Ameryki Północnej. Po zakończeniu I wojny światowej Armia gen. Józefa Hallera wróciła do kraju, gdzie wzięła udział w walkach o polskie granice.

W latach 1918–1939 do Francji przybywała głównie emigracja zarobkowa, w tym ogromna rzesza rodzin górniczych, które osiedliły się w departamentach Pas-de-Calais i Nord. W Pas-de-Calais Polacy stanowili w tym okresie ponad 35% ogółu ludności, w całej Francji – nieco ponad 1%. Emigracja ta miała charakter zorganizowany na podstawie konwencji zawartej w 1919 r. przez rządy Polski i Francji. Największe fale robotników napływały w latach 1923 (ponad 69 tys.), 1926 (ponad 68 tys.), 1929 (ponad 81 tys.) oraz w 1930 (ponad 85 tys.). Do Francji przenieśli się także polscy robotnicy z Westfalii wraz z rodzinami (łącznie ok. 100 tys. osób). Z danych francuskiego spisu ludności z 1931 r. wynika, iż we Francji zamieszkiwało ponad 500 tys. obywateli polskich. Pod względem struktury społecznej przeważali robotnicy, stąd też duża aktywność tej grupy w związkach zawodowych, w których działało ponad 100 tys. osób.

Po wybuchu II wojny światowej Polacy ponownie stanęli u boku armii francuskiej. Ponad 150 tys. osób zaangażowało się we francuski ruch oporu. Francja stała się też przejściowo siedzibą polskich władz państwowych. W okresie od września 1939 r. do czerwca 1940 r. w Angers przebywał Rząd Polski na Wychodźstwie, kierujący nadal walką z Niemcami w kraju. Na terenie Francji także zaczęły powstawać polskie organizacje zbrojne, m.in. Polska Organizacja Walki o Niepodległość. Część żołnierzy wróciła do kraju po zakończeniu wojny. W latach 1946–1948 przybyło też do Polski ok. 68 tys. robotników z tzw. starej emigracji.

W okresie powojennym napływ Polaków do Francji związany był z wychodźstwem politycznym i odbył się w trzech głównych etapach. Po

1956 r. w ramach tzw. łączenia rodzin wyjechało z Polski ok. 6 tys. reemigrantów. Następną falę stanowiła tzw. emigracja pomarcowa w 1968 r., która objęła ok. 2 tys. osób. W latach 1981–1982 dołączyła do niej emigracja solidarnościowa (ok. 1,5 tys. osób). Poczynając od lat 60. XX w. liczniejsza od politycznej była nieoficjalna emigracja zarobkowa do Francji, szacowana do dnia dzisiejszego na ok. 100–150 tys. osób.

Według statystyk francuskich, w 1975 r. mieszkało w tym kraju ok. 94 tys. obywateli polskich oraz ok. 256 tys. osób urodzonych w Polsce, ale mających obywatelstwo francuskie. Ponadto ok. 450 tys. osób urodziło się w polskich rodzinach już we Francji. Kongres Polonii Francuskiej szacuje liczbę Polaków i osób polskiego pochodzenia na ok. 1 mln osób.

Od lat 70. XX w. odnotowywano wzrastający udział diaspory polskiej w życiu politycznym Francji. Do znanych polityków polskiego pochodzenia, pełniących funkcje ministerialne i parlamentarne, należeli: Jean Paul Palewski, Gaston Palewski, Michel Poniatowski, Jean Noel de Lipkowski. Nadal działa we Francji kilkadziesiąt instytucji polonijnych. Do najbardziej zasłużonych na polu kultury i nauki należy Instytut Literacki, założony w 1946 r. przez Jerzego Giedroycia. Wydawany przez niego miesięcznik „Kultura” oraz kwartalnik „Zeszyty Historyczne” miały znaczący wpływ na kształtowanie się poglądów i postaw politycznych zarówno Polaków w kraju, jak i na emigracji.

Wskazówki bibliograficzne: Bielecki R., *Zarys rozproszenia Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1837*, Warszawa 1986; Dymarski M., *Stosunki wewnętrzne wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego we Francji i w Wielkiej Brytanii 1939–1945*, Wrocław 1999; Dzwonkowski R., *Polska opieka religijna we Francji 1909–1939*, Poznań – Warszawa 1988; Gadon L., *Wielka Emigracja w pierwszych latach po powstaniu listopadowym*, wyd. 2, Paryż 1958; Gąsiorowski W., *Historia Armii Polskiej we Francji*, t. 1, Warszawa 1931, t.2, Łódź 1939; Girard A., Stoetzel J., *Les Polonais dans les departements du Nord et du Pas-de-Calais*, Paris 1954; Gmurczyk-Wrońska M., *Polacy we Francji w latach 1871–1914. Społeczność polska i jej podstawy materialne*, Warszawa 1996; Gogolewski E., *Szkolnictwo polskie we Francji (1833–1990)*, Wrocław 1998; Janowska H., *Polska emigracja zarobkowa we Francji 1919–1939*, Warszawa 1964; Judycka A., Judycki Z., *Les Polonais en France*, Paris 1996; Kalinowski P., *Emigracja polska we Francji w służbie dla Francji i Polski 1939–1945*, Paryż 1970; Kasznik A., *Między Francją a Algierią. Z dziejów emigracji polskiej 1832–1856*, Wrocław–Warszawa 1977; Konarska B., *Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832–1848*, Warszawa 1986; Paczkowski A., *Prasa i społeczność polska we Francji w latach 1920–1940*, Warszawa 1979; Pobóg-Malinowski W., *Wojskowy i konspiracyjny wysłetek polski we Francji w latach 1939–1945*, Paryż 1946; *Polska–Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, Warszawa 1983; Śladkowski W.,

Emigracja polska we Francji 1871–1918, Lublin 1980; Tenże, *Polacy we Francji*, Lublin 1985; Turajczyk J., *Spoleczno-polityczne organizacje polskie we Francji 1944–1948*, Warszawa 1978; Zamojski J., *Polacy w ruchu oporu we Francji 1940–1945*, Wrocław 1975.

MUZEUM NA ZAMKU W MONTRÉSOR

Château de Montrésor
F-37460 Montrésor
tel. (24)7926004

Kurator archiwum

Maria Rey.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory archiwalne i biblioteczne udostępniane są studentom historii i osobom prowadzącym badania naukowe.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Siedzibą Muzeum jest wzniesiony w 1005 r. zamek w miejscowości Montrésor, położonej w dolinie rzeki Indrois koło Tours. Obecny kształt architektoniczny zamek uzyskał w wyniku przebudowy w XV w., której dokonał doradca Ludwika XI, Ymbert de Bastarnay. W czasie rewolucji francuskiej zamek został zniszczony i wystawiony na licytację. Posiadłość kupił w 1849 r. polski emigrant, hr. Ksawery Branicki (1814–1879), który uznał zamek za siedzibę rodową i zaczął w nim gromadzić pamiątki narodowe, dzieła sztuki oraz archiwalia. Jego działalność kontynuowali następcy. Po bezdzietnej śmierci Ksawerego Branickiego w 1879 r. zamek odziedziczył jego brat Konstanty, równocześnie właściciel Wilanowa. W 1926 r. zamek przejęła córka Konstantego, Jadwiga z Branickich, żona Stanisława Reya. Obecnie zamek zamieszkuje jej dzieci. W okresie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu zamek w Montrésor stał się schronieniem dla uchodźców z Polski. Wówczas też osiedli w nim obecni gospodarze, Stanisław Rey i jego żona Maria z Potockich.

Zbiory rodzinne powiększały się drogą zakupów, część pochodzi z darowizn. Do Montrésor trafiły m.in. obrazy zakupione przez Ksawerego Bra-

nickiego z galerii obrazów po kardynale Josephie Feschu, wuju Napoleona I. Branicki kupował też obrazy od artystów polskich w Paryżu, chcąc wspomóc ich finansowo. Tą drogą trafiły do zamku dzieła Henryka Rodakowskiego, Leona Kaplińskiego, Artura Grottgera. Zbierał też i interesował się polonikami z epoki króla Jana Sobieskiego oraz poprzednich władców Polski. W skład zbiorów montresorskich wchodzi w związku z tym pamiątki po królu Sobieskim (m.in. nigdy nie postawiony pomnik Sobieskiego projektowany przez Pierre'a Vaneau).

Na cmentarzu wokół zamku, obok grobów powstańców z 1830 i 1863 r., znajdują się groby innych znanych w historii Polski osób z rodzin: Radziwiłłów, Potockich, Tyszkiewiczów, Tarnowskich, Esterházycch, Truszkowskich, Dzieduszyckich, Sawickich i innych.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych i muzealnych

W zbiorach znajdują się akta od XIII w. do rewolucji francuskiej, obrazujące historię zamku i okolic; listy i dokumenty z czasów powstania styczniowego, m.in. wydane drukiem ze środków finansowych Ksawerego Branickiego instrukcje wojskowe dla powstańców 1863 r.; listy rodzinne, papiery i korespondencja dotycząca wydarzeń z 1830 r. i osób z nimi związanych oraz korespondencja z okresu I wojny światowej (1914–1918) i czasów najnowszych.

Zasadniczą część montresorskiej kolekcji, zgromadzonej przez Ksawerego Branickiego, powiększyła się w okresie międzywojennym o obrazy z kolekcji zmarłego w Paryżu Mikołaja Potockiego, wnuka Szczęsnego Potockiego z Tulczyzna. Większość pozostałych po zmarłym obrazów rodzinnych zakupił Ksawery Branicki junior (dziadek obecnych właścicieli). W wyniku tej działalności dwa piętra zamku zabezpieczono portretami rodzinnymi oraz osób skoligaconych z Branickimi, m.in. z rodu Potockich, Lubomirskich, Sanguszków, Sapiehów, Zamoyskich. Były to dzieła zarówno artystów polskich, jak też malowane przez znanych malarzy francuskich i niemieckich, m.in. madame Vigée-Lebrun, François Gérarda, Louis-Léopolda Boilly, Heinricha Hollpeina, Franza Xavera Winterhaltera.

Znaczną część zbiorów tworzą innego typu muzealia, takie jak: wyroby złotnicze, fragmenty zastaw stołowych po Jagiellonach i Wazach, polskie trofea myśliwskie, broń, meble, kolekcje monet i medali. Na uwagę zasługuje puchar ofiarowany Adamowi Mickiewiczowi przez rosyjskich przyjaciół w 1828 r. Zostały na nim wyryte pamiątkowe podpisy: E. Boratyńskiego, P. J. Kiriajewskiego, H. Załagina, J. Rożalina, N. Polewoja, E. Szewirowa, S. Sobolewskiego oraz tekst wiersza pt. *Przyjaciele Moskale Adamowi Mickiewiczowi*.

Księgozbiór

Uzupełnieniem zbiorów muzealnych jest cenna biblioteka, w której osobny dział tworzą materiały dotyczące stosunków polsko-rosyjskich. Zgromadzono w niej także wiele innych pozycji polskich oraz w języku francuskim. W bibliotece przechowywane są ponadto atlasy, globusy, zbiór archiwaliów majątkowych właścicieli zamku, korespondencja, zbiór autografów wybitnych osobistości polskich i francuskich.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory archiwalne są tylko częściowo opracowane i większość nie została skatalogowana. Istnieje katalog do grupy archiwaliów dotyczących historii zamku i regionu, sporządzony przez Linę Skórkę. Listy i dokumenty z czasów powstania styczniewego zostały z kolei skatalogowane przez p. Birkenmajer. Trwają prace nad katalogowaniem biblioteki. Prowadzone są także prace konserwatorskie, które obejmują zarówno zabytkowe mury i wały ochronne, jak też konserwację przedmiotów muzealnych. W latach 1986–1987 odnowiono jedną basztę i odcinek najstarszej części murów obronnych z XIII w. Konserwacji poddawano także część obrazów i rzeźb. Prace te wykonywały m.in. zakłady szkoły artystycznej w Tours.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Chwalewik E., *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 1, A-M, Warszawa – Kraków 1926, s. 469–470; Odrowąż-Pieniążek J., *Pamiętki polskie na zamku Montrésor*, „Stolica”, 1965, nr 15/16, s. 14–15; *Zamek Montrésor*, „Kraj”, 1898 r., nr 3; Potocki K., *Muzeum w zamku Montrésor*, [w:] *Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie*, pod red. H. Fokcińskiego, N. Kozłowskiej, B. Mękarskiej-Kozłowskiej, J. Morkowskiego, Londyn 1991, s. 53–58;

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Opis opracowano na podstawie dostępnej literatury oraz artykułu prof. dr hab. Marii Kocójowej, zamieszczonego na stronie

internetowej Uniwersytetu Jagiellońskiego (www.uj.edu.pl/alma/07/46.html)

POLSKA MISJA KATOLICKA WE FRANCJI

263 bis rue St. Honoré
75001 Paris
tel. (55) 353232
fax: (55) 353229
e-mail: pmk@club-internet.fr

Rektor Misji

Ks. prał. Stanisław Jeż.

Zasady udostępniania zbiorów

Osoby zainteresowane korzystaniem ze zbiorów powinny wcześniej umówić się na określony termin.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Projekt utworzenia polskiej misji katolickiej we Francji zrodził się w środowisku tzw. Wielkiej Emigracji po powstaniu listopadowym. Inicjatorami tej idei byli trzej działacze: Piotr Semenenko, Hieronim Kajsiewicz i Aleksander Jełowicki, którzy po studiach teologicznych w Rzymie i przyjęciu święceń kapłańskich powrócili do Paryża, by zająć się polskimi emigrantami. W wyniku ich działań oraz wsparcia ze strony Adama Mickiewicza 17 II 1836 r. została powołana Polska Misja Katolicka z siedzibą przy Notre Dame de Champs w Paryżu. Jej celem było zapewnienie opieki duszpasterskiej emigrantom, udzielanie im wsparcia w dziedzinie edukacji, a także pomoc materialna dla najuboższych. W 1844 r. Misja przeprowadziła się do budynku przy kościele pw. Wniebowzięcia Matki Bożej przy ulicy Saint-Honoré 263 i tam ma swoją siedzibę do dnia dzisiejszego. Arcybiskup Paryża Denys Affré przekazał jej bezpłatnie w użytkowanie kościoł, należący do tychczas do parafii francuskiej św. Magdaleny. W ten sposób rozpoczął swoją działalność tzw. kościół polski, a pierwszym rektorem kościoła i Polskiej Misji został ks. Aleksander Jełowicki. Po nim funkcję tę pełniło 11 osób, obecnym rektorem od 1985 r. jest ks. Stanisław Jeż.

Misja i jej rektorzy uczestniczyli w ważnych wydarzeniach z historii Francji i Paryża. W czasie wojny francusko-pruskiej i oblężenia Paryża w 1870 r. późniejszy rektor Misji, ks. Władysław Witkowski, organizował

pomoc rannym, za co został odznaczony Legią Honorową przez prezydenta Adolfa Thiersa. W 1874 r. Polska Misja Katolicka zapoczątkowała zwyczaj organizowania narodowych pielgrzymek Polaków do Lourdes, który utrzymał się do dnia dzisiejszego. W czasie I wojny światowej księża z Polskiej Misji pełnili opiekę duszpasterską nad żołnierzami polskimi oraz współpracowali z Polskim Komitetem Narodowym, który powstał w Paryżu 4 VI 1917 r.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. zamiast emigrantów politycznych zaczęła napływać do Francji emigracja zarobkowa. Dla niej powstawały nowe ośrodki misyjne, a ich liczba szybko rosła. W 1922 r. rektor Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu zostałrektorem Polskiej Misji Katolickiej we Francji, a kard. August Hlond, prymas Polski, powierzył mu koordynację duszpasterstwa dla emigrantów polskich w całej Francji. Dotarcie do wszystkich wiernych miało ułatwić założenie tygodnika „Polak we Francji”. Księżom z Polskiej Misji pomagały zakonnice przybyłe z Polski, które zajęły się zakładaniem szkół, przedszkoli, ambulatoriów. W związku z tym, że do 1939 r. liczba placówek Misji na terenie Francji wzrosła do 100, przeprowadzono ich reorganizację terytorialną i podzielono na sześć dekanatów. Działalność Misji wsparło osiem nowo powstałych stowarzyszeń katolickich.

W latach II wojny światowej działalność Misji została osłabiona wskutek deportacji do obozów koncentracyjnych części księży. Rektor Franciszek Cegiełka został osadzony w obozie w Dachau, do obozów zesłano też 19 innych księży, czterech trafiło do obozów jenieckich, trzech zostało rozstrzelanych we Francji, kilku zaangażowało się w ruch oporu, pięciu zostało kapelanami wojsk polskich we Francji.

Ożywienie działalności Misji nastąpiło po zakończeniu wojny. Liczba emigrantów polskich wzrosła wtedy do 750 tys. osób. W związku z tym nastąpił dalszy rozwój struktur terytorialnych Kościoła katolickiego we Francji. Powstały trzy nowe prowincje polskich księży zakonnych oraz jedna prowincja polskich zakonnice. Kardynał August Hlond, który w 1940 r. został internowany we Francji, a następnie deportowany do Niemiec, po zakończeniu działań wojennych powrócił do Paryża i w 1945 r. otworzył Polskie Seminarium Duchowne. 17 IX 1973 r. powstało z kolei Stowarzyszenie „Concorde” – Przyjaciele Polskiej Misji Katolickiej, którego celem było wspieranie działalności prowadzonej przez Misję. W okresie stanu wojennego Polska Misja Katolicka włączyła się w organizowanie pomocy humanitarnej dla Polski. W 1992 r. w Vaudricourt odbyła się sesja założycielska Polskiej Rady Duszpasterskiej Zachodniej Europy. W spotkaniu wzięli udział reprezentanci Polskich Misji Katolickich oraz polskich katolickich organizacji społecznych z Danii, krajów Beneluksu, Francji, Hiszpanii, Niemiec, Szwecji i Wielkiej Brytanii. Od 1988 r. nawiązano ściślejsze współdziałanie między Episkopatem francuskim i pol-

skim. W wyniku tego doszło 29 VI 1993 r. do podpisania statutów Polskiej Misji Katolickiej na terenie Francji, które mówiły o zacieśnieniu współpracy obu stron w dziedzinie opieki nad polskimi emigrantami we Francji. Efektem współpracy polsko-francuskiej było też powstanie Fundacji im. Jana Pawła II z siedzibą w Instytucie św. Kazimierza w Vaudricourt, która ma na celu wspieranie Polonii francuskiej.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zachowały się archiwalia od 1945 r. do czasów współczesnych. Obejmują one dokumentację organizacji i działalności prowadzonej przez Polską Misję Katolicką. Akta sprzed 1945 r. zostały wywiezione przez Niemców w czasie II wojny światowej. Zbiory wymagają bliższego rozpoznania pod względem treści zachowanych akt.

Księgozbiór

Polska Misja Katolicka nie posiada wyodrębnionych zbiorów bibliotecznych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się w trakcie porządkowania i opisu. Brak pomocy archiwalnych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Materiały do dziejów Polskiej Misji Katolickiej, oprac. Bronisław Panek, „Zeszyty” nr I – XVIII.

Publikacje własne instytucji

„Głos Katolicki. Tygodnik Polski za granicą”. Wydawany w Paryżu od 1959 r. do chwili obecnej.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Ks. dr Tadeusz Śmiech – wicerektor Polskiej Misji Katolickiej.

Uzupełnienia dotyczące historii Misji – Anna Krochmal. Na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej.

TOWARZYSTWO HISTORYCZNO-LITERACKIE I BIBLIOTEKA POLSKA W PARYŻU

6, Quai d'Orléans
75004 Paris
tel. (43) 54 35 61
fax: 146-33-36-31
e-mail: bibliopolonaise@aol.com

Dyrektor Biblioteki Polskiej

Kazimierz Piotr Zaleski.

Zasady udostępniania zbiorów

Obecnie Biblioteka jest zamknięta z powodu trwającego remontu. Jej otwarcie zaplanowano na wiosnę 2004 r.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Geneza założenia Biblioteki Polskiej w Paryżu sięga okresu po powstaniu listopadowym. 29 IV 1832 r. emigranci polscy w Paryżu na wieść o zlikwidowaniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie założyli Towarzystwo Literackie na czele z ks. Adamem Jerzym Czartoryskim. W kilka miesięcy później powołano Towarzystwo Pomocy Naukowej, którego celem było niesienie pomocy polskim uchodźcom, podejmującym naukę na uniwersytetach i wyższych uczelniach francuskich. Pomysł założenia biblioteki polskiej na obczyźnie zrodził się wśród polskich emigrantów w Saksonii i doczekał się realizacji na terenie Francji. W 1834 r. powstała mała biblioteka przy Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu. Akt fundacyjny Biblioteki podpisano po długich dyskusjach 24 XI 1838 r. w mieszkaniu Ludwika Platera. Jednym z jego inspiratorów był Karol Sienkiewicz, historyk, publicysta, poeta, sekretarz ks. Adama J. Czartoryskiego. Na czele utworzonej wówczas Rady Bibliotecznej stanął ks. Adam J. Czartoryski.

Zbiory Biblioteki powstały z połączenia księgozbiorów Towarzystwa Pomocy Naukowej, Towarzystwa Literackiego i jego wydziałów: historycznego i statystycznego. W grudniu 1838 r. liczyły 2085 woluminów. Zaczęto też gromadzić medale, stare monety, rysunki, grafiki, nuty i portrety. Zbiory Biblioteki umieszczono początkowo w siedzibie Wydziału Historycznego Towarzystwa Literackiego przy rue Matignon. Przez kilka następnych lat Biblioteka zmieniała kilkakrotnie swoją siedzibę. W grudniu 1853 r. zakupiono kamienicę przy Quai d'Orléans nr 6 i w niej zbiory są przechowywane do dnia dzisiejszego. Rok później, w 1854 r., Towarzystwo Literackie zmieniło nazwę na Towarzystwo Historyczno-Literackie.

W 1846 r. pojawił się projekt utworzenia przy Bibliotece tajnego archiwum, w którym byłyby gromadzone zbiory rękopiśmienne. W rzeczywi-

stości od chwili powstania Wydział Historyczny prowadził przy pomocy swoich członków akcję sporządzania wypisów, dotyczących historii Polski, z dokumentów przechowywanych w archiwach i bibliotekach Francji, Anglii, Portugalii, Stanów Zjednoczonych, Włoch. Zbiory te otrzymały nazwę „Tek paryskich” i w 1840 r. liczyły 320 arkuszy rękopisów. Zbiory Biblioteki powiększały się w następnych latach dzięki darowiznom. Po śmierci Juliana Ursyna Niemcewicza w 1841 r. trafiły do Biblioteki rękopisy jego utworów, pamiętniki, książki zgromadzone w okresie emigracyjnym. W rok później w podobny sposób przejęto archiwum gen. Karola Kniaziewicza, wraz z jego księgozbiorem, grafikami oraz własnoręcznie malowanymi pejzażami Montmorency. W znaczący sposób powiększono zbiory w 1850 r., gdy wdowa po wojewodzie i senatorze poznańskim Macieju Wodzińskim przekazała legat swojego męża. Dar ten składał się z ponad 4 tys. książek oraz 10,5 tys. grafik, wśród których znalazły się sztychy: Albrechta Dürera, Lucasa Cranacha, Hansa Baldunga, Marcantonio Raimondiego oraz grafika Rembrandta. W 1852 r. z kolei Eustachy Januszkiewicz złożył do archiwum sześć listów Joachima Lelewela. Próby inwentaryzacji zgromadzonych zbiorów podjęto w 1865 r. Powołana w tym celu komisja podzieliła całość rękopisów na dwie grupy: wypisy historyczne, sporządzone w archiwach i bibliotekach europejskich, oraz rękopisy odziedziczone przez bibliotekę jako dary po emigrantach. Część materiałów z tej drugiej grupy została opublikowana w „Roczniku Towarzystwa Historyczno-Literackiego”, który wydawano od 1865 r.

Pozycja Biblioteki i jej zbiorów umocniła się w II połowie XIX w. Na podstawie dekretu Napoleona III z 10 VI 1866 r. Towarzystwo Historyczno-Literackie wraz z Biblioteką zostało uznane za instytucję użyteczności publicznej. Równocześnie uregulowano stan prawny budynku Biblioteki, który został przejęty na własność przez Towarzystwo Historyczno-Literackie od Władysława Zamojskiego. Zasób Biblioteki powiększył się w latach 60. XIX w. dzięki darom kolejnych osób. Józef Ignacy Kraszewski podarował wówczas rękopis dzieła Jana Chrzyciela Albertrandiego o medalach polskich w zbiorze króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a Bronisław Zaleski kilka listów królewskich oraz *Obronę Stanisława Augusta*, Walerian Kalinka zaś podarował kopie dwóch pierwszych tomów pamiętników króla Stanisława Augusta. Zbiory Biblioteki wzbogaciły się również o 72 dokumenty przesłane z kraju, a dotyczące epoki króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, 80 map oraz ponad 1500 sztychów i litografii przekazanych przez Charlesa de Montalemberta.

Początek lat 70. XIX w. przyniósł okresowe zawieszenie działalności Biblioteki, związane ze zmianą sytuacji politycznej we Francji. W tym okresie uporządkowano jednak księgozbiór, który liczył 37 981 tomów oraz 6701 druków ulotnych i broszur. W następnych latach do Biblioteki trafiły kolejne nabytki. W 1876 r. przekazano archiwum Sejmu z czasów powsta-

nia listopadowego, w którym znalazł się m.in. akt detronizacji Mikołaja I jako króla Polski³. Podejmowane w latach 70. projekty przeniesienia zbiorów Biblioteki do kraju spotkały się z oporem większości emigracji polskiej. Ostatecznie w 1891 r. opiekę nad Biblioteką Polską – w miejsce Towarzystwa Historyczno-Literackiego – przejęła Akademia Umiejętności w Krakowie. Miała ona zarządzać Biblioteką, ale nie miała obowiązku utrzymywać jej z własnych funduszy. Od połowy lat 90. do 1926 r. pieczę nad Biblioteką sprawował Władysław Mickiewicz (syn Adama), który w 1903 r. przekazał do niej wszystkie odziedziczone po ojcu zbiory. Dzięki nim przy Bibliotece utworzono Muzeum Adama Mickiewicza. W 1928 r. kierownictwo Biblioteki objął Franciszek Pułaski, który przeprowadził jej reorganizację, rok później zaś uroczyście otworzono Bibliotekę w nowo odrestaurowanym budynku. W wyniku reorganizacji ponad 60 tys. książek podarowano Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie oraz Bibliotece Narodowej w Warszawie. Do Biblioteki PAU i Biblioteki Narodowej trafiło też ok. 32 tys. grafik, w tym autorstwa Rembrandta i Dürera. Działania te były początkiem starań o przekształcenie Biblioteki w ośrodek polskiej kultury. Miało temu służyć utworzenie w 1935 r. Centre d'Études Polonaises, ożywiona działalność wydawnicza oraz organizowanie wykładów z udziałem wybitnych literatów, naukowców i historyków polskich. W okresie międzywojennym zbiory Biblioteki powiększyły się o nowe nabytki, takie jak: kolejne dokumenty i pamiątki po Adamie Mickiewiczu, kolekcja autografów królów polskich z XVI–XVII w. (w tym listy Augusta III i Michała Korybuta Wiśniowieckiego, papiery dotyczące króla Stanisława Leszczyńskiego), papiery Tadeusza Kościuszki, Jana Henryka Dąbrowskiego, Adama Jerzego Czartoryskiego, Józefa Marii Hoene-Wrońskiego.

W początkowym okresie II wojny światowej zbiory Biblioteki służyły Rządowi Polskiemu na Wychodźstwie. W gmachu Biblioteki rozpoczął działalność Polski Uniwersytet na Obczyźnie z prof. Oskarem Haleckim jako rektorem. W 1940 r. część zbiorów Biblioteki zdołano ewakuować i ukryć na zamku Montrésor oraz w różnych instytucjach francuskich. Pozostałe materiały zostały wywiezione przez Niemców w październiku 1940 r. po uprzednim zajęciu Biblioteki. Starania o ich rewindykację podjęto w 1945 r. Odnalezione zbiory przewieziono najpierw do Polski, skąd część z nich wróciła do Paryża. Według najnowszych szacunków do Francji powróciło ok. 40 % zagrabionego księgozbioru, 30% jest przechowywanych jako depozyt w Muzeum Literatury w Warszawie, ok. 30% zaś uważa się za zaginione.

³ Zob. *Przewodnik po zespolach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*, oprac. M. Wrede, M. P. Prokop, J. Pezda, Paryż – Warszawa 2000, s. 22; M. P. Prokop, *Dzieje i przygody archiwum Sejmu z lat 1830–1831*, „Kontakt”, nr 11 (55), 1986, s. 109–114. Kopię dokumentu detronizacyjnego przechowuje Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie w zespolu: Władze Centralne Powstania Listopadowego, sygn. 64 b.

Po zakończeniu wojny Franciszek Pułaski reaktywował działalność Towarzystwa Historyczno-Literackiego oraz zwrócił się o pomoc materialną do Polonii amerykańskiej. Polska Akademia Umiejętności została w 1951 r. przyłączona do Polskiej Akademii Nauk. Fakt ten oraz zmiana sytuacji politycznej w Polsce spowodowały zerwanie więzi z Biblioteką Polską w Paryżu. W wyniku procesu, wytoczonego Akademii Umiejętności przez Towarzystwo Historyczno-Literackie, przed sądem francuskim zapadł w 1959 r. werdykt, mówiący o zerwaniu wszelkich więzi między Biblioteką Polską w Paryżu a Polską Akademią Nauk. Zbiory Biblioteki podzielono na dwie części. Zbiory zgromadzone do 1944 r. pozostały własnością Biblioteki, zbiory zaś nabyte po 1944 r. przeszły na własność Towarzystwa Historyczno-Literackiego, z czasem jednak podział ten przestano respektować w rygorystyczny sposób.

Obecnie Biblioteką Polską zarządza Towarzystwo Historyczno-Literackie, które na mocy decyzji Trybunału Paryskiego z 1982 r. otrzymało w dzierżawę gmach i zbiory do 2030 r.⁴ Trudna sytuacja materialna Biblioteki nieco się poprawiła dzięki wsparciu finansowemu Fundacji z Brzezia Lanckorońskich oraz Fundacji im. Zygmunta Lubicz-Zaleskiego.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Dokumentacja aktowa

Do najstarszych zachowanych w Bibliotece rękopisów należą dokumenty królewskie. Kolekcja ta obejmuje list królowej Bony do kard. Aleksandra Farnese z 1547 r., listy i dokumenty Anny Jagiellonki, Stefana Batorego, Zygmunta III, Władysława IV, Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Jana III Sobieskiego, Augusta II Mocnego, Augusta III, Stanisława Leszczyńskiego i jego córki Marii, królowej Francji, oraz jej męża, króla Francji Ludwika XV.

Pozostałe materiały archiwalne, składające się na dział rękopisów, można podzielić na trzy grupy tematyczne:

1. Spuścizny osób i archiwa rodzinne.

Na dział ten składa się łącznie 148 zespołów archiwalnych. Są to materiały po uczestnikach powstań narodowych, artystach, ludziach kultury i nauki. Na uwagę zasługują archiwa rodzinne Czartoryskich, Gałęzowskich i Gierszyńskich. W skład Archiwum Czartoryskich wchodzi część archiwum domowego z XVI w. oraz materiały z lat 1816–1954. Większość tych dokumentów dotyczy spraw finansowych i majątkowych. Są to m.in. akta majątkowe dóbr Honfleur, Tychomel, Klewań, korespondencja z Kancela-

⁴ Przewodnik po zespołach rękopisów..., s. 38.

rią Centralną Sapiearów w Krasiczynie oraz Kancelarią Główną Dóbr i Interesów Zamoyskich w Warszawie. Ponadto w skład tego Archiwum wchodzi materiały dotyczące działalności dobroczynnej Czartoryskich, inwentarze i katalogi zbiorów bibliotecznych, materiały do historii Polski w XIX i XX w. oraz spuścizny po osobach prywatnych, takich jak: Błotnicki Hipolit, Bystrzonowska Kamila, Czartoryska Anna z Sapiearów, Czartoryska Małgorzata d'Orléans, Czartoryska Maria Amparo, Czartoryska Maria z Grocholskich, Czartoryski Adam Jerzy, Czartoryski Adam Ludwik, Czartoryski Augustyn, Czartoryski Witold Adam, Czartoryski Witold Kazimierz, Czartoryski Władysław, Działyńska Izabella z Czartoryskich, Działyński Jan, Rustejko Józef, Sapieżyna Anna z Zamoyskich, Sienkiewicz Karol, Wirtemberska Maria z Czartoryskich, Żychoń Hieronim. Zachowały się także materiały związane z działalnością Hotelu Lambert, Instytutu Panien Polskich, Szkoły Wyższej Polskiej oraz Zakładu Weteranów św. Kazimierza.

Archiwum Rodzinne Gałęzowskich obejmuje akta z lat 1801–1916, w tym: dokumenty spraw majątkowych, korespondencję rodzinną oraz spuścizny po członkach rodziny. Wśród tych ostatnich szczególną wartość dla historyków może mieć spuścizna po Józefie Gałęzowskim, członku Rządu Narodowego w 1863 r., prezesie Rady Szkoły Polskiej w Paryżu oraz Muzeum Narodowego w Rapperswilu. Obok dokumentów osobistych i rodzinnych oraz akt majątkowych zachowały się akta dotyczące różnych instytucji i organizacji. W aktach po Sewerynie Gałęzowskim, chirurgu i działaczu emigracyjnym, znaleźć można m.in. listy Ildefonsa Kosiłowskiego, Joachima Lelewela oraz Cypriana Kamila Norwida.

Na Archiwum Rodzinne Gierszyńskich, obok materiałów biograficznych i majątkowych, składa się korespondencja z wielu znanymi osobami (np. Zygmuntem i Marią Limanowskimi, Wacławem i Władysławą Studnickimi, Stefanem Żeromskim) oraz materiały dotyczące wielu polskich instytucji i organizacji (m.in. Ligi Polskiej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Szkoły Polskiej w Batiognolles, Zakładu Weteranów św. Kazimierza, Związku Narodowego Polskiego we Francji).

W tej części zbiorów zachowała się też spuścizna po Adamie Mickiewiczu, zawierająca materiały biograficzne dotyczące poety i jego rodziny (w tym odpis jego aktu chrztu oraz świadectwo zgonu), utwory literackie z lat 1817–1855 (m.in. fragmenty *Dziadów* kowieńskich i drezdeńskich, *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego*, przekład *Giaura* Byrona), wykłady lozańskie z lat 1839–1840, listy do różnych osób z lat 1822–1855 (m.in. do Hipolita Błotnickiego, Armanda Lévy'ego, Juliana Ursyna Niemcewicza), listy do Adama Mickiewicza z lat 1837–1855, materiały dotyczące Andrzeja Towiańskiego oraz korespondencja z nim, pisma i listy w sprawie Legionu Polskiego we Włoszech (1848–1849), materiały związane z wojną krymską z lat 1853–1856.

Wśród pozostałych spuścizn po znanych i zasłużonych dla historii Polski osobach zachowały się m.in. spuścizna po historyku Marcelim Handelsmanie z lat 1943–1945, spuścizna po generale Karolu Kniaziewiczzu, dowódcy Legii Naddunajskiej oraz uczestniku wojen napoleońskich (akta z lat 1794–1842, dokumenty personalne, akta majątkowe, materiały dotyczące działalności, korespondencja, dziennik), spuścizna po Stanisławie Kocie, historyku i działaczu politycznym, materiały dotyczące życia i działalności historyka Władysława Pobóg-Malinowskiego, spuścizna Juliana Ursyna Niemcewicza z lat 1758–1840, spuścizna Karola Sienkiewicza z lat 1820–1893 (akta finansowe i majątkowe, materiały biograficzne, korespondencja, fragmenty prac naukowych, fragmenty spuścizn po innych członkach rodziny).

2. Archiwa instytucji i organizacji polskich i obcych.

Dział ten obejmuje akta 58 instytucji i organizacji, zarówno polskich, jak też np. francuskich. Najstarsze materiały w tej części pochodzą z Archiwum Księcia Ksawerego saskiego, syna króla polskiego Augusta III (akta z lat 1739–1792), oraz Archiwum Ambasady Rosyjskiej w Warszawie, które uległo rozproszeniu w okresie powstania kościuszkowskiego. Ocalały fragment tego ostatniego zespołu to akta z lat 1763–1794, obejmujące listy, pisma carycy Katarzyny II, korespondencję kancelarii Ottona Magnusa von Stackelberga, listy Jana Jakuba Siversa.

Znaczna część akt to archiwalia pozostałe po działalności XIX-wiecznych instytucji i organizacji polskich, takich jak np. Biblioteka Polska w Paryżu, Hotel Lambert, Komitet Emigracji Polskiej w Paryżu, Instytut Papierni Polskich, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Szkoła Polska w Batignolles, Towarzystwo św. Wincentego a Paulo, Zakład Weteranów św. Kazimierza, Zjednoczenie Emigracji Polskiej i inne. Na uwagę w tej grupie zasługuje Archiwum Sejmu Polskiego z 1831 r., uratowane przed Rosjanami. Zawiera ono: protokoły posiedzeń izby poselskiej i izb połączonych sejmu polskiego, zbiory uchwał sejmu (w tym akt detronizacji cara Mikołaja I z 25 I 1831 r.), depesze do Rządu Narodowego. Jego kontynuację stanowi zespół akt Archiwum Sejmu Polskiego na Emigracji, w którym znalazły się akta z lat 1832–1848 (protokoły sejmowe, sprawozdania z czynności, listy, odezwy). Materiały dotyczące historii poszczególnych pułków i oddziałów, walczących w powstaniu listopadowym, znajdują się w zespole: Archiwum Sztabu Głównego Wojska Polskiego z 1831 r. Z tego samego okresu pochodzą akta z Archiwum Misji Polskiej w Paryżu, powołanej w grudniu 1830 r. w celu informowania Francji o przebiegu powstania oraz zabiegania o pomoc walczącym. Zachowane w tym zespole materiały to głównie listy, depesze i noty wysyłane lub otrzymywane przez posłów polskich, w tym Karola Kniaziewiczza i Ludwika Platę.

Wśród organizacji emigracyjnych, powstałych po upadku powstania listopadowego, na uwagę zasługują akta z Archiwum Hotelu Lambert z lat 1840–1852, zawierające m.in. spisy Polaków zamieszkujących w Paryżu. Spisy emigrantów oraz materiały dotyczące działalności gen. Józefa Dwernickiego zachowały się w aktach Komitetu Emigracji Polskiej w Paryżu, który powstał w marcu 1848 r. i podejmował m.in. próby utworzenia legionu polskiego. Wiele materiałów, dotyczących dziejów polskiej emigracji na terenie Anglii w latach 1831–1887, zawiera zespół akt Archiwum Ogółu Emigracji Polskiej w Anglii.

Do dziejów powstania styczniowego i emigracji po 1863 r. zachowały się akta Izby Obrachunkowej powstania styczniowego, działającej w latach 1863–1864, oraz akta Zjednoczenia Emigracji Polskiej, organizacji powstałej w 1866 r., skupiającej emigrantów zwolenników partii „czerwonych” w czasie powstania styczniowego.

Z okresu międzywojennego oraz lat II wojny światowej pochodzą m.in. akta Ambasady Polskiej w Paryżu (1919–1953), archiwum Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Tuluzie (materiały z lat 1939–1941, w tym teczki personalne pracowników, raporty konsularne, korespondencja, materiały dotyczące szkolnictwa polskiego oraz innych polskich instytucji i organizacji), archiwum Biura Przemysłu Wojennego Ministerstwa Skarbu (1939–1940), archiwum Polskiego Czerwonego Krzyża i Towarzystwa Opieki nad Polakami we Francji (1941–1945), archiwum Uniwersyteckiego Obozu Internowanych Polskich we Fryburgu (akta z lat 1940–1944, w tym: akta studentów, indeksy), archiwum Zrzeszenia Studentów Polskich Zagranicą (1941–1948).

3. Materiały luźne.

Na ten dział składa się ogółem 13 kolekcji, utworzonych przez bibliotekarzy Biblioteki Polskiej w trakcie porządkowania zbiorów, oraz materiały luźne, które nie zostały jeszcze uporządkowane. Należą do nich: materiały historyczne z okresu od XVI do XVIII w. (m.in. diariusze Ksawerego Sapiehy, Teofili z Jabłonowskich Sapieżyny, wypisy z archiwów rzymskich i ze źródeł rosyjskich, autografy królów), materiały literackie z XVIII i XIX w., materiały różne (wydzielone przez Czesława Chowańca), materiały historyczne z lat 1796–1832 (dotyczące Księstwa Warszawskiego, Legionów, wojsk napoleońskich, kongresu wiedeńskiego, Królestwa Kongresowego, pisma, listy i pamiętniki z okresu powstania 1831 r.), „Teki paryskie” (odpisy materiałów z lat 1208–1803 sporządzone z archiwów i bibliotek angielskich oraz archiwów i bibliotek włoskich), miscellanea z okresu od XVI do XIX w. (m.in. dokumenty dotyczące królów polskich, cesarza Napoleona I, Fryderyka Chopina), miscellanea z okresu od XVIII do XIX w. (dokumenty dotyczące Stanisława Kostki Potockiego, Antoniego Radziwiłła, Juliana Ur-

syna Niemcewicza, Jana Karola Chodkiewicza), miscellanea z połowy XIX w. (m.in. opracowania i wypisy z prasy na temat wydarzeń w Galicji w 1848 r., Brukseli i Paryżu w 1848 r.), miscellanea z XIX w. (materiały dotyczące zaboru rosyjskiego – wypisy z prasy, odezwy, ulotki), miscellanea z XIX w. (opracowania dotyczące polityki Francji, Prus i Rosji wobec państw europejskich), miscellanea z XIX–XX w.: papiery emigrantów z okresu od XVIII do XIX w., papiery emigrantów z 1831 r., pamiętniki emigracyjne z lat 1832–1865, fragmenty spuścizn różnych osób, materiały genealogiczno-heraldyczne, fragmenty archiwów instytucji i organizacji, papiery różne, materiały luźne – drobne fragmenty (zawierają fragmenty materiałów stanowiących mniej niż j.a.).

Dokumentacja nieaktowa

Zbiory fotografii – na uwagę zasługują zdjęcia portretowe przedstawicieli emigracji, rzadko występujące w zbiorach krajowych.

Zbiory kartograficzne – bogata kolekcja map, planów i atlasów od XVI w. do czasów współczesnych.

Zbiory graficzne

Ryciny portretowe z wizerunkami powstańców listopadowych i działaczy emigracyjnych. Prace Jana Ziarnki, tworzącego we Francji w początkach XVII w., prace Hieronima Falcka, Daniela Chodowieckiego, akwaforty Jana Piotra Norblina, grafiki Antoniego Oleszczyńskiego i Jana Lewickiego powstałe w XIX w.

Kolekcje rysunków Jana Piotra Norblina, Aleksandra Orłowskiego, Cypriana Norwida, Jana Matejki.

Zbiory muzealne

Składają się na nie zbiory malarstwa, rzeźby, medali, przedmiotów artystycznych, chińskiej porcelany. Wśród kolekcji malarskich znajdują się prace niemal wszystkich wybitnych polskich artystów od końca XVIII w. do II wojny światowej. Na uwagę zasługują dzieła Piotra Michałowskiego, Walentego Wańkowicza, Henryka Rodakowskiego, Jacka Malczewskiego, Leona Wyczółkowskiego, rodziny Styków, Tadeusza Makowskiego, Cypriana Godebskiego, Olgi Boznańskiej, Bolesława Biegasa.

W zbiorach znajdują się także obrazy malarzy francuskich, m.in. Gustave’a Moreau, rysunki Eugène’a Delacroix, Carle’a Van Loo, François Bouchera.

W części kolekcji, obok dokumentacji, zgromadzono pamiątki osobiste po wybitnych twórcach, np. w dziale poświęconym Fryderykowi Chopinowi zachowały się maska pośmiertna artysty, odlew ręki, pukiel włosów oraz fotel z ostatniego mieszkania Chopina przy placu Vendôme. Po Adamie Mickiewiczu z kolei – biurko z okresu paryskiego, jego pióro i przenośny kałamarz.

Księgozbiór

Biblioteka ma jeden z największych księgozbiorów polskich poza granicami kraju. Gromadzi przede wszystkim dzieła z zakresu historii, literatury, filozofii oraz sztuki polskiej w XIX i XX w., a także polskie czasopisma, broszury, druki ulotne wydane przez kolejne pokolenia emigrantów. Na uwagę zasługuje dział starodruków, w tym druki krakowskie z oficyn wydawniczych: Hallera, Wietora, Łazarza, druki wileńskie, poznańskie, pińczowskie. Do unikalnych pozycji zaliczyć można *Statut Łaskiego* z 1506 r., kronikę Macieja z Miechowa z 1519 r., dzieła Marcina Kromera wydane w Bazylei, Kolonii, Krakowie w XVI w., XVI-wieczne herbarze Bartosza Paprockiego, trzy pierwsze wydania dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium* (Norymberga 1543, Bazylea 1566, Amsterdam 1617).

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się nadal w trakcie porządkowania. Podstawowymi pomocami archiwalnymi są wydane drukiem lub pozostające w maszynopiśmie informatory o zasobie: *Katalog rękopisów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu*, Raków 1931; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 1, Rękopisy nr 1–431, oprac. Cz. Chwaniec, Kraków 1939; *Inwentarz rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 2, Rękopisy nr 432–545, oprac. Cz. Chwaniec, I. Gałęzowska, Paryż 1994; *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej w Paryżu*, t. 3, sygnatury 546–608, oprac. H. Żaliński, mps (dostępny w dziale rękopisów BP); *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 4, sygnatury 609–759, oprac. J. Nowak, mps (dostępny w dziale rękopisów BP); *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 5, Instytucja „Czci i chleba”, oprac. J. Skarbek, J. Ziółek, Lublin – Paryż 1990; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 6, sygnatury 760–1135, oprac. J. Pezda, Paryż–Wrocław 1996; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 7, sygnatury 1136–1359, oprac. M. Gamdzyk-Kłuźniak, D. Kamolowa, A. Kaszlej, M. Prokop, T. Sieniатеcka, Paryż–Warszawa 1996; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. 8, sygnatury 1360–1706, oprac. J. Pezda, M. Prokop (w druku); Morawska E., Prokop M. P., *Katalog archiwum Gierszyńskich ze zbioru THL*, cz. 1, *Papiery Henryka Gierszyńskiego*, [w:] *Akta Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu*, t. 1, Paryż 1991; Wroński A., *Katalog archiwum Gierszyńskich. Papiery Henryka Bukowskiego*, Warszawa–Paryż 1995; *Przewodnik po zespołach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*, oprac. M. Wrede, M. P. Prokop, J. Pezda, Paryż–Warszawa 2000.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Chowaniec C., *Podstawy ideowe Biblioteki Polskiej w Paryżu*, Paryż 1956; Tenże, *Sprawa Biblioteki Polskiej w Paryżu w schyłku XIX wieku*, Paryż 1958;

Gadon L., *Z życia Polaków we Francji. Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu*, Paryż 1883; Gałęzowska L., *La Bibliothèque Polonaise de Paris 1839–1939*, Paris 1946; Markiewicz E., *Biblioteka Polska w Paryżu i jej zbiory*, Warszawa 1994; Monkiewicz B., *Muzeum Adama Mickiewicza*, Paris 1929; Nowosad W., Zaleski E., *Biblioteka Polska*, Paryż 1983.

Publikacje własne instytucji

„Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego”, Paryż, t 1–7, 1866–1879.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie. Fragmenty spuścizny pła Aleksandra Kawalkowskiego przechowuje Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie wydanych drukiem pomocy archiwalnych oraz dostępnej literatury.

KANADA

Polacy w Kanadzie

Za pierwszego Polaka, który dotarł na teren obecnej Kanady, uważany jest mieszkaniec Gdańska, Andre Loup, który przybył do Quebecu w latach 80. XVII w. i osiadł tam na stałe wraz z rodziną. Kolejni Polacy pojawili się w Kanadzie po upadku I Rzeczypospolitej i powstaniach narodowych. Były to osoby, które dość szybko uległy asymilacji w nowym otoczeniu⁵. Do znanych postaci z tego okresu należą: inżynier Aleksander Edwin Kierzkowski, zaangażowany w reformę kanadyjskiego systemu rolnego, oraz Kazimierz Gzowski, uczestnik powstania listopadowego, który przybył do Kanady w 1842 r. Był założycielem Związku Inżynierów Kanady, budowniczym linii kolejowych na terenie Górnej i Dolnej Kanady oraz słynnego mostu nad Niagarą pomiędzy Buffalo i Fort Erie. Za swoje zasługi otrzymał w 1890 r. tytuł szlachecki od królowej angielskiej Wiktorii.

Masowe wychodźstwo z ziem polskich do Kanady zapoczątkowali Kaszubi, którzy po 1858 r. utworzyli w Ontario kilka zwartych osad. W tym samym czasie zaczęli napływać inni Polacy z zaboru pruskiego, a następnie austriackiego i rosyjskiego. Największe nasilenie fali emigracji miało miejsce w latach 70. i 80. XIX w. Obok ludności polskiej przybywali przedstawiciele mniejszości narodowych, zamieszkujących ziemie polskie: Ukraińcy, Białorusini, Żydzi. Ogółem przed I wojną światową na terenie Kanady zamieszkało ok. 100 tys. Polaków i ok. 300 tys. Ukraińców. Większość z nich stanowili chłopi z terenu byłej Galicji.

Zupełnie odmienny pod względem społecznym charakter miała emigracja w okresie II wojny światowej, która w znacznej mierze składała się

⁵ B. Makowski, *History and Integration of Poles in Canada, Niagara Peninsula* 1967, s. 23–69; A. Rezczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław 1986, s. 9.

z polskiej inteligencji. W okresie powojennym stan liczebny Polonii kanadyjskiej podlegał dość znacznym zmianom. Częściowo wynikało to z faktu, iż w poszczególnych spisach różnie traktowano sprawę tzw. częściowego polskiego pochodzenia, czyli osób z małżeństw polsko-kanadyjskich. Ogółem w 1981 r. do polskiego pochodzenia przyznawało się ponad 400 tys. osób. Jednakże tylko co trzeci z nich władał językiem polskim. Biorąc pod uwagę skład narodowościowy społeczeństwa kanadyjskiego, Polaków licznie wyprzedzały wspólnoty Anglików, Francuzów, Włochów, Niemców, Ukraińców, Chińczyków, Portugalczyków i Holendrów. Dość jednolity jest skład religijny Polonii – ponad 76 % to katolicy obrządku rzymskiego (w tym kilka tysięcy grekokatolików). Ogólnie biorąc, diaspora kanadyjska jest pod względem liczebności szacowna na drugim miejscu na kontynencie północnoamerykańskim, na 6 miejscu zaś na świecie. Największe skupiska osób polskiego pochodzenia znajdują się w prowincji Ontario (ponad 164 tys. osób), prowincji Alberta (prawie 30 tys.), w Kolumbii Brytyjskiej (ponad 24 tys. osób) oraz w Quebecu (ponad 20 tys.). Zdecydowana większość Polaków mieszka w kanadyjskich miastach, wśród których na pierwszym miejscu znajduje się Toronto, zamieszkiwane – według statystyk z 1996 r. – przez ponad 84 tys. osób polskiego pochodzenia. Dane z 1991 r. mówią, że ludność wiejska stanowiła jedynie 20% polskiej diaspory w Kanadzie, co świadczy o awansie społecznym polskich emigrantów, jaki dokonał się po II wojnie światowej.

Wskazówki bibliograficzne: Jurkszus-Tomaszewska J., *Kronika pięćdziesięciu lat. Życie kulturalne polskiej emigracji w Kanadzie 1940–1990*, Toronto 1995; Kogler R., *The Polish Community in Canada. Growth, Spatial Distribution, Use of Heritage Language*, [w:] *Half a Century of Canadian Polish Congress*, pod red. E. Sołtysa, R. Koglera, Toronto 1996; *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, pod red. E. Walewandra, t. 1–2, Lublin 1992–1993; *Pamiętniki emigrantów. Kanada*, Warszawa 1971; *Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie*, ed. B. Heydenkorn, Toronto, t. 1 – 1975, t. 2 – 1977, t. 3 – 1978; Plewko J., *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim 1875–1988*, Lublin 1995; *Polish Settlers in Alberta. Reminiscences and Biographies*, ed. J. Matejko, Toronto 1979; Radecki H., Heydenkorn B., *A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada*, Toronto 1976; Radecki H., *Ethnic Organizational Dynamics. The Polish Group in Canada*, Waterloo 1979; Reczyńska A., *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław–Warszawa 1986; Taż, *Piętno wojny. Polonia kanadyjska wobec polskich problemów lat 1939–1945*, Kraków 1997; Szulist W., *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; Turek V., *Polish-Language Press in Canada*, Toronto 1962; Zins H., *Polacy w Kanadzie*, Lublin 1975; Zubrzycki J., *Polacy w Kanadzie (1754–1946)*, Toronto 1947.

KONGRES POLONII KANADYJSKIEJ OKRĘGU ALBERTA

Polish Hall, 10960–104 St.
Edmonton, Alberta T5H – 2W6
Canada
tel. (780) 425–2172
fax: (780) 432–6295
strona internetowa: www.kpkalberty.com

Opiekun archiwum

Maria Alina Romanko – archiwistka.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory udostępniane są po umówieniu się telefonicznym lub zgłoszeniu korespondencyjnym. Wszelkich informacji studentom i badaczom udziela archiwistka.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Kongres Polonii Kanadyjskiej powołano do życia na zjeździe organizacji polonijnych w Toronto w 1944 r. W statucie przyjętym we wrześniu 1949 r. zapisano, że Kongres jest stałym organem współpracy Polonii kanadyjskiej, mającym na celu „lepszą obronę imienia polskiego i niesienia pomocy braciom Polakom”. Zjazd delegatów organizacji polskich w prowincji Alberta w dniu 1 V 1952 r. powołał do życia Okręg Kongresu Polonii Kanadyjskiej w Alberta. W początkowej fazie działalności prace Kongresu koncentrowały się na ustaleniu współpracy z organizacjami członkowskimi, podejmowaniu akcji w sprawach polskiego szkolnictwa, kultury, imigracji, pomocy Polsce. Kilkakrotnie zmieniano statut Kongresu, dostosowując zakres działalności do zmian polityczno-społecznych następujących w świecie, a zwłaszcza w Polsce.

Obecnie Kongres Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta obejmuje swoim działaniem teren prowincji Alberta i ma swoje oddziały w następujących miastach: Calgary, Edmonton, Grand Prairie, Lethbridge. W jego skład wchodzi następujące organizacje:

Towarzystwo Polsko-Kanadyjskie,
Towarzystwo Polskich Weteranów,
Stowarzyszenie Polskich Kombatantów,
Towarzystwo Kultury Polskiej,
Koło Przyjaciół Harcerstwa,

Federacja Polek w Kanadzie, Ogniwo nr 3 w Edmonton,
Klub Akademicki,
Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Techników,
Komitet Rodzicielski przy Szkole im. Henryka Sienkiewicza,
Polish Heritage Society,
Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Calgary,
Stowarzyszenie Polsko-Kanadyjskie w Calgary,
Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Lethbridge,
Stowarzyszenie Polsko-Kanadyjskie w Lethbridge,
Stowarzyszenie Polaków w Peace River.

Archiwum Kongresu Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta zostało zorganizowane w latach 1989–1991 przez nauczycielkę Marię Romanko i ówczesnego prezesa Kongresu, Aleksandra Romanko. Organizatorzy przystąpili do zbierania materiałów, z których większość była przechowywana w domach prywatnych osób, zajmujących różne funkcje w Kongresie. W wyniku licznych rozmów, ogłoszeń w prasie polonijnej i wizyt zebrano wiele pudeł luźno zgromadzonych papierów. Prace porządkowe, trwające trzy lata, miały na celu ułożenie tematyczne i chronologiczne zebranych materiałów, następnie skatalogowanie i zabezpieczenie archiwaliów. Najwięcej materiałów dostarczyli Piotr Czartoryski i Aleksander Romanko, którzy w ciągu 30-letniej działalności pełnili różne funkcje, włącznie z prezesurą w Zarządzie Kongresu.

Zbiory archiwalne nadal się powiększają, gdyż materiały są przekazywane przez członków Zarządu Kongresu, organizacje, rodziny i osoby prywatne ze społeczności polskiej.

Znaczną część zbiorów archiwalnych organizacje wchodzące w skład Kongresu przechowują w swoich biurach.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Całość zasobu archiwalnego liczy 500 teczek, 15 albumów i szereg teczek ze zdjęciami, filmy i kasety. Granice chronologiczne zasobu obejmują okres od 1895 r. do dnia dzisiejszego.

Dokumentacja aktowa

Akta uporządkowane są w 23 grupach tematycznych:

I. Administracja – protokoły z zebrań, korespondencja Okręgu, korespondencja Zarządu Głównego KPK, komunikaty, rocznice narodowe i polonijne, wystawy sztuki polskiej w muzeum prowincjonalnym.

II. Archiwum – akta dotyczące założenia, rękopisy przygotowawcze, administracja.

III. Biskup polskiego pochodzenia – zabiegi o nominację.

- IV. Blok Antybolszewicki – informacje.
- V. Stulecie Kanady.
- VI. Edukacja – czasopisma, środki masowego przekazu, szkoły.
- VII. Finanse.
- VIII. Fundacje.
- IX. Instytuty.
- X. Komitety i Referaty.
- XI. Millenium Polski Chrześcijańskiej.
- XII. Młodzież.
- XIII. Organizacje.
- XIV. Polonia Jutra.
- XV. Polska Walcząca.
- XVI. Wielokulturowość.
- XVII. Wydawnictwa.
- XVIII. Zjazdy KPK – Okręg Alberta.
- XIX. Zjazdy Kongresu Polonii Kanadyjskiej.
- XX. Zbiory Rodzinne.
- XXI. Zdjęcia, filmy, kasety.
- XXII. Stulecie Osadnictwa Polskiego w Albercie.
- XXIII. Zbiór materiałów różnych.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiory fotografii, kasety i taśmy wideo.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Katalog kartkowy.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Informacje publikowane w „Biuletynie Kongresu Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta”.

Publikacje własne instytucji

„Biuletyn Kongresu Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta” – wyd. w Edmonton.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Maria A. Romanko.

**POLSKI INSTYTUT NAUKOWY
W KANADZIE
I BIBLIOTEKA POLSKA
IM. WANDY STACHIEWICZ**

3479 Peel St., McGill University
Montreal, Qc, Canada
H3A 1W7
tel. (514) 398-6978
fax: (514) 398-8184
e-mail: biblioteka@poloniaweb.com
strona internetowa: www.biblioteka.info

Prezes Instytutu

Prof. Józef Lityński.

Dyrektor Biblioteki Polskiej

Prof. Hanna M. Pappius.

Zasady udostępniania zbiorów

Wypożyczalnia Biblioteki czynna: w poniedziałki godz. 10.00 – 20.00, czwartki 16.00 – 20.00, soboty 13.00 – 17.00.

Czytelnia i serwis informacyjny czynne są codziennie z wyjątkiem sobót i niedziel, w godz. 10.00 – 17.00. Biblioteka jest dostępna dla wszystkich zainteresowanych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Decyzję o utworzeniu Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie – jako oddziału Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce – podjęto w październiku 1942 r. z inicjatywy polskich naukowców uchodźców wojennych z poparciem prof. Oskara Haleckiego z Nowego Jorku i światowej

sławy neurochirurga dra Wildera Penfielda, profesora Uniwersytetu McGill w Montrealu. Celem Instytutu była działalność kulturalna oraz prezentacja społeczeństwu kanadyjskiemu historii, sztuki oraz kultury polskiej. Od początku swojego istnienia Instytut, będący autonomiczną, apolityczną organizacją Polaków w Kanadzie, ma siedzibę na Uniwersytecie McGill; zrzesza polskich naukowców, pisarzy i artystów osiedlających się w Kanadzie i ułatwia im nawiązywanie kontaktów z kanadyjskimi kolegami. Pierwszym dyrektorem oddziału został prof. Józef Pawlikowski z Politechniki Montrealskiej, długoletni profesor Politechniki Warszawskiej. Po nim stanowisko to objął dr Bogdan Zaborski, geograf, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, a od 1948 r. profesor uniwersytetów w Kanadzie. W latach 1959–1962 prezesem był profesor statystyki Uniwersytetu Laval w Quebec City Tadeusz Poznański, w 1963 r. zaś kierowanie instytucją przejął Tadeusz Romer, były minister spraw zagranicznych Rządu Polskiego w Londynie, po wojnie profesor romanistyki na Uniwersytecie McGill. Za jego kadencji Instytut usamodzielniał się jako Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i znacznie poszerzył swoją działalność. Po śmierci prof. Romera prezesem Instytutu został wybrany prof. Bohdan Ławruk, profesor matematyki Uniwersytetu McGill, od 1985 r. zaś funkcję tę pełni prof. Józef Lityński, fizyk atmosfery, geograf, profesor Uniwersytetu Quebec.

Największym osiągnięciem Instytutu jest stworzenie Biblioteki Polskiej w Montrealu. Jej założycielką w 1943 r. i długoletnim kustoszem była Wanda Stachiewicz, której imieniem nazwano bibliotekę w 1984 r. Od 1988 r. dyrektorem Biblioteki jest Hanna M. Pappius, profesor Montrealskiego Instytutu Neurologicznego Uniwersytetu McGill.

Księgozbiór Biblioteki systematycznie się powiększa dzięki zakupom i darom. Wśród wydawnictw, które przysyłają do Biblioteki swoje publikacje, są: Instytut Literacki w Paryżu, Polski Instytut Historyczny w Rzymie, Polska Fundacja Kulturalna w Londynie, krakowski „Znak”. Z darów osób prywatnych wymienić warto kolekcję książek poświęconych sztuce Andrzeja Madeyskiego, kolekcję książek Tadeusza Achmatowicza-Gackowskiego, poświęconą historii polskiej kawalerii, książki ze zbiorów Kazimierza Stańczykowskiego oraz dary pp. Grabowskich. Obecnie prowadzenie Biblioteki jest jedną z podstawowych form działalności Instytutu obok organizowania odczytów i kontynuowanie tradycji współpracy i wymiany doświadczeń z organizacjami polonijnymi i kanadyjskimi.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory archiwalne Instytutu składają się głównie z dokumentacji wewnętrznej, obejmującej działalność Instytutu w latach 1943–2001, oraz dotyczącej działalności członków Instytutu.

Dokumentacja nieaktywa

Zbiór rycin

Biblioteka przechowuje ponad 400 rycin, z których na szczególną uwagę zasługuje kolekcja grafiki polskiej z okresu międzywojennego, pochodząca z darów sympatyków Biblioteki. Składa się na nią 120 prac autorstwa 40 artystów. Do cenniejszych należą drzeworyty Władysława Skoczylasa, a także prace Aleksandra Raka, wśród nich *Dzwonnik*, uważany dotąd za pracę zaginioną, oraz *Gra w karty*.

Biblioteka przechowuje także **zbiory kartograficzne i kasety wideo** z nagraniami z życia Polonii montrealskiej.

Prasa

Zgromadzono kilkaset tytułów czasopism, w tym komplety wydań gazet polonijnych, ukazujących się w Kanadzie, m.in. „Związkowca” i „Głos Polski”.

Księgozbiór

Biblioteka Polska liczy obecnie ponad 43 tys. książek. Są to publikacje w języku polskim z takich dziedzin jak: literatura piękna, historia, sztuka, socjologia, literatura dla dzieci oraz publikacje w językach obcych (głównie angielskim i francuskim), dotyczące Polski, oraz tłumaczenia literatury polskiej. Do unikalnych publikacji, przechowywanych w Bibliotece, należy oryginalny tekst Konstytucji 3 Maja, wydanej po angielsku w 1791 r. w Londynie.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Do 1989 r. w Bibliotece obowiązywał system klasyfikacyjny Deweya. Obecnie prace nad katalogowaniem książek są prowadzone według klasyfikacji stosowanej w Library of Congress. Umożliwiło to włączenie części księgozbioru do systemu komputerowego Biblioteki Uniwersyteckiej McGill, a dzięki temu do katalogu AMICUS Biblioteki Narodowej Kanady. Część tytułów prasowych została zmikrofilmowana.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie, Londyn 1991.

Publikacje własne instytucji

„Biuletyn Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie i Biblioteki Polskiej” (wydawany co rok).

Grafika polska. Estampes polonaises. Polish Prints 1918–1939: w zbiorach Biblioteki Polskiej w Montrealu, Montreal 2000 (wydanie w trzech językach).

Polskie groby na cmentarzu w Saint-Sauveur-des-Monts: przewodnik, Montreal 2002.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Mgr Stefan Władysiuk – bibliotekarz.

NIEMCY

Polacy w Niemczech

Kontakty polityczne, gospodarcze i kulturalne między Polską a Niemcami istniały od czasów średniowiecza. Pierwsze większe skupiska polskie powstały w XVII w. w związku z unią personalną Rzeczypospolitej i Królestwa Saksonii. W okresie rządów dynastii Wettynów w latach 1697–1763 wielu Polaków, głównie związanych z dworem królewskim, osiadło w Dreźnie i Lipsku. Obok średniej i zamożnej szlachty osiedliła się tam też wówczas grupa polskich oficerów w służbie saskiej. W Dreźnie urodził się m.in. Jan Henryk Dąbrowski, twórca Legionów Polskich. Ważnym ośrodkiem polskiej diaspory był od XVIII w. także Berlin. Wielu członków rodzin szlacheckich, zwłaszcza z Pomorza i Wielkopolski, wstępowało do służby w wojsku, podejmowało pracę w administracji oraz sądownictwie pruskim. Od 1810 r. dodatkowym czynnikiem przyciągającym Polaków do Berlina stał się nowo założony uniwersytet. Szeregi polskiej diaspory powiększyły się po powstaniach w XIX w., listopadowym i styczniowym. Uchodźcy polityczni osiedlali się głównie w Saksonii, gdzie starali się uzyskać zatrudnienie. W tej grupie znalazł się m.in. Jan Nepomucen Bobrowicz, który w Lipsku rozwinął działalność wydawniczą. Jego staraniem ukazywała się ponad 30-tomowa seria „Biblioteki Kieszonkowej Klasyków Polskich”, dziesięciotomowy *Herbarz polski* autorstwa Kaspra Niesieckiego. Po upadku powstania styczniowego do Dreznia przybył Józef Ignacy Kraszewski, który w latach 1869–1871 był właścicielem niewielkiej drukarni w tym mieście. Własne wydawnictwo i księgarnię w Lipsku prowadził Erazm Łukasz Kasprovicz, redaktor wydawanej w latach 1861–1865 „Bibliografii Polskiej” oraz serii „Biblioteka Pisarzy Polskich”. Wielu Polaków w XIX w. zasiliło szeregi studentów uniwersytetów niemieckich, m.in. w Heidelbergu, Getyndze, Lipsku, Greifswaldzie, Münster i Würzburgu.

Od końca XIX w. coraz liczniej zaczęła przybywać do Niemiec emigracja zarobkowa. Głównym jej skupiskiem stało się Zagłębie Ruhry w Westfalii i Nadrenii. W 1914 r. osiadło tam ok. 500 tys. Polaków. Ponad 90% emigrantów znalazło zatrudnienie w górnictwie oraz przemyśle hutniczym i metalowym. Przed I wojną światową Polacy stanowili najbardziej liczną mniejszość narodową w Cesarstwie Niemieckim, ocenianą na ok. 4 mln osób. Od II połowy XIX w. powstawały w Niemczech stowarzyszenia polskie, przeciwstawiające się procesowi wynaradawiania emigrantów. Istotną rolę odgrywali księża katolicy, przybywający wraz z emigrantami na misje. Do znanych postaci tego okresu należeli: ks. Józef Szotowski i ks. Franciszek Liss w Zagłębiu Ruhry, ks. Władysław Enn i ks. Piotr Wawrzyniak w Berlinie, ks. Zygmunt Świder w Hamburgu, ks. Stanisław Witkowski w Lipsku. Aktywni byli też działacze świeccy, zwłaszcza w środowiskach robotniczych w Zagłębiu Ruhry. W 1890 r. bracia Jan i Antoni Brejscy wykupili od ks. Lissa pismo „Wiarus Polski”, ukazujące się w Bochum, i przekształcili je w popularny dziennik dla emigrantów zarobkowych. Z ich inicjatywy powstała też księgarnia polska, zajmująca się sprzedażą i wysyłką wydawnictw własnych braci Brejskich, jak też sprowadzanych z kraju, w 1902 r. zaś ich staraniem powstał w Bochum polski związek zawodowy pod nazwą Zjednoczenie Zawodowe Polskie.

Obok organizacji robotniczych zaczęły powstawać też stowarzyszenia kierowane przez polską endecję, rozwinął się zwłaszcza ruch sokolski, sterowany przez centralę w Poznaniu, a w niej przez Bernarda Chrzanowskiego. Od końca XIX w. polska emigracja włączyła się także w życie polityczne w Niemczech; ośrodkami życia politycznego były przede wszystkim Berlin oraz Bochum. Aktywność polskiej diaspory w Niemczech osłabła w latach I wojny światowej, m.in. z powodu zmobilizowania większości młodych działaczy polskich w szeregi armii niemieckiej. Działalność emigracji w tym okresie koncentrowała się na niesieniu pomocy rodzinom, które utraciły swoich bliskich w wyniku działań wojennych. W Berlinie powołano w tym okresie Komitet Opieki nad Rodzinami Polskimi. Zakończenie I wojny światowej oraz powstanie niepodległego państwa polskiego spowodowały masowy odpływ ludności polskiej z Niemiec do kraju. Trudności gospodarcze w odrodzonym państwie polskim, a także polityka władz niemieckich wobec mniejszość polskiej doprowadziły z kolei do przesiedlenia się ponad 100 tys. polskich emigrantów z Westfalii do Francji, poszukującej siły roboczej do odbudowy gospodarczej państwa. Ogółem w latach 20. XX w. liczebność diaspory polskiej w Niemczech zmniejszyła się do ok. 250 tys. osób. Jej głównymi skupiskami pozostały Westfalia i Nadrenia, Berlin oraz miasta portowe na północy Niemiec. W 1922 r. organizacje polskie w Niemczech zjednoczyły się na zjeździe w Berlinie w Związek Polaków w Niemczech. Na jego czele stanął początkowo Stanisław Siemakowski, a od 1931 r. zastąpił go ks. Bolesław Domański. Organem pra-

sowym Związku był miesięcznik „Polak w Niemczech”. Głównym celem nowej organizacji była obrona przed germanizacją oraz praca na rzecz utrzymania polskiej świadomości narodowej.

Trudny okres dla Polonii w Niemczech rozpoczął się pod koniec lat 30. XX w., kiedy to nasiliły się antypolskie działania ze strony władz hitlerowskich. Już przed wybuchem wojny władze niemieckie starały się doprowadzić do całkowitego zniszczenia polskiego życia organizacyjnego. Usiłując przeciwdziałać tym tendencjom, Związek Polaków zorganizował w 1938 r. w Berlinie Kongres Polaków w Niemczech, na którym podkreślano konieczność obrony polskiego stanu posiadania oraz utrzymania łączności z krajem.

Po wybuchu wojny, 7 IX 1939 r. wydano całkowity zakaz działalności wszystkich polskich organizacji w Niemczech. Przeprowadzono masowe aresztowania wśród działaczy polskich, majątek zaś organizacji skonfiskowano na rzecz skarbu państwa. Uwięziono ponad 1200 działaczy Związku Polaków, spośród których wielu skazano na karę śmierci.

Nowy etap w dziejach polskiej diaspory rozpoczął się po klęsce hitlerowskich Niemiec w 1945 r. Ogromna rzesza Polaków, która pozostała w Niemczech po zakończeniu wojny, składała się z kilku grup. Obok starej emigracji (ok. 250 tys. osób) i osób przybyłych w okresie I wojny światowej i w okresie międzywojennym (ok. 100 tys.), na terytorium Niemiec, okupowanym przez cztery mocarstwa, znalazła się ogromna rzesza obywateli polskich wywiezionych na roboty przymusowe, do obozów jenieckich i koncentracyjnych (ogółem ok. 2,8 mln osób). Ponadto w Niemczech pozostawali nadal byli jeńcy wojenni oraz ok. 16 tys. oficerów i żołnierzy polskich z polskich jednostek wojskowych wchodzących w skład sił zachodnioalianckich. Większość osób z tych grup, tj. przymusowi wysiedleńcy, została zakwalifikowana przez władze okupacyjne państw zachodnich jako tzw. displaced persons (dipisi). Osoby te były stopniowo repatriowane w latach 1945–1949. Ponad 1 mln 500 tys. spośród nich powróciło do kraju, w tym ponad 700 tys. ze strefy okupacyjnej radzieckiej. Około 350 tys. dipisów ze stref zachodnich odmówiło repatriacji do kraju i część z nich wyemigrowała do USA, Kanady, Australii, Brazylii, Chile, Argentyny i Palestyny. Wśród krajów europejskich chęć przyjęcia dipisów wyraziły m.in. Wielka Brytania, która przyjęła jednostki polskich sił zbrojnych, a także Belgia i Francja. Ogółem w latach 1945–1949 z trzech stref zachodnich Niemiec wyemigrowało łącznie ok. 90 tys. dipisów. Po utworzeniu w 1949 r. RFN na jej terytorium znajdowało się nadal ok. 120 tys. dipisów, którzy zasilili szeregi starej emigracji polskiej.

W okresie powojennym kolejne fale przesiedleńców przybywały do Niemiec głównie ze Śląska, Warmii i Mazur, czyli z terenów włączonych do Polski po 1945 r., większość w ramach tzw. akcji łączenia rodzin. Nastąpiło to w trzech głównych etapach: w latach 1956–1958 przybyło do Nie-

miec ok. 230 tys. osób, w latach 1970–1980 w wyniku układów między PRL a RFN przesiedliło się kolejnych 230 tys. osób oraz w latach 1980–1990 wyjechało do RFN ponad 740 tys. osób. Głównym powodem tej emigracji była pogarszająca się sytuacja gospodarcza w kraju i zniechęcenie do ustroju komunistycznego. Znaczna część tej emigracji, rozproszona w Niemczech, ulegała procesowi asymilacji. W latach 1980–1990 przybyło ponadto ok. 300 tys. Polaków w charakterze emigrantów politycznych, z których tylko nieliczni wrócili do kraju po przemianach w 1989 r. Łącznie w okresie do 1990 r. na teren RFN przybyło ponad 2,5 mln osób posiadających obywatelstwo polskie. Większość z nich dobrowolnie przyjęła obywatelstwo niemieckie, jedynie ok. 300 tys. zachowało także obywatelstwo polskie.

Obecnie ponad 2 mln emigrantów z Polski, osiadłych w Niemczech, posługuje się językiem polskim. Przyznawaniu się do polskości sprzyja normalizacji stosunków politycznych, która nastąpiła w wyniku traktatu z 17 VI 1991 r. Najstarsza organizacja polska w Niemczech, Związek Polaków w Niemczech „Rodło”, rozbity na dwie organizacje w okresie panowania systemu komunistycznego w Polsce, obecnie odradza się i aktywizuje działalność. Podejmowane są też próby zjednoczenia się z powstałym w 1950 r. Związkiem Polaków „Zgoda”. Istotną rolę integracyjną pełniło i nadal pełni duszpasterstwo polskie w Niemczech. Od 1945 r. działało w strefach zachodnich biskupstwo dla Polaków z siedzibą we Frankfurcie nad Menem. W 1975 r. powołano rektorat Polskiej Misji Katolickiej w RFN. Obecnie jego siedzibą jest Würzburg, funkcję rektora pełni zaś ks. Franciszek Mrowiec. Po zjednoczeniu Niemiec działalność Misji została rozszerzona także na nowe kraje związkowe.

Wskazówki bibliograficzne: Brożek A., *Niemcy zagraniczni w polityce kolonizacji pruskich prowincji wschodnich 1886–1918*, Poznań 1989; Tenże, *Ruchy migracyjne z ziem polskich pod panowaniem pruskim w latach 1850–1918*, [w:] *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII–XIX w.)*, pod red. A. Pilcha, Warszawa 1984; Gołąbek A., Kaźmierczak J., *Polacy w Berlinie*, Inowrocław 1937; Górski J., *Polska emigracja i Polonia w Republice Federalnej Niemiec i Berlinie Zachodnim. Informator o organizacjach, ugrupowaniach, ośrodkach kulturalno-oświatowych, religijnych i wydawnictwach w latach 1981–1989*, Warszawa 1990; Janusz G., *Polonia w Republice Federalnej Niemiec*, Lublin 1990; Kozłowski J., *Rozwój organizacji społeczno-narodowych wychodźstwa polskiego w Niemczech w latach 1870–1914*, Wrocław 1987; Kupczak J., *Związek Polaków „Zgoda” w Republice Federalnej Niemiec (1950–1975)*, Wrocław 1983; Łuczak Cz., *Polacy w okupowanych Niemczech 1945–1949*, Poznań 1993; Murzynowska K., *Polska emigracja zarobkowa w Niemczech*, [w:] *Polska klasa robotnicza. Zarys dziejów*, t. 1, cz. 3, Warszawa 1978; Wajda K., *Migracje ludności wiejskiej Pomorza Wschodniego w latach 1850–1914*, Wrocław 1969; Wrzesiński W., *Polski*

ruch narodowy w Niemczech 1922–1939, Wrocław–Warszawa 1993; Polacy w Berlinie. Zarys portretu socjologicznego, Berlin 1995; Poniatowska A., Polacy w Berlinie, Poznań 1986; Poniatowska A., Liman S., Krężałek I., Związek Polaków w Niemczech 1922–1982, Warszawa 1987.

KONGRES POLONII NIEMIECKIEJ

Gerichtstr. 22
44135 Dortmund
tel. (31) 54 050
e-mail: z.kostecki@t-online.de
strona internetowa: www.kongres.org

Przewodniczący Kongresu

Dr Zbigniew Kostecki.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Kongres został założony 15 II 1992 r. jako dobrowolny związek organizacji polonijnych w Niemczech. Celem Kongresu jest inspirowanie i koordynowanie współpracy między środowiskami polskimi w Niemczech. Do głównych zadań zapisanych w statucie należą:

1. Reprezentowanie interesów Polonii niemieckiej wobec władz Niemiec i Polski;
2. Ochrona interesów Polonii wobec niemieckich władz samorządowych i państwowych przy całkowitym respektowaniu prawa i lojalnym wypełnieniu obywatelskich obowiązków wynikających z niemieckiej konstytucji i traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17 VI 1991 r.;
3. Inspirowanie, koordynowanie i prowadzenie wszechstronnej współpracy między Polonią a krajem oraz Polonią Świata, jak również różnymi ośrodkami polonijnymi;
4. Pielęgnowanie zbliżenia pomiędzy narodami: polskim i niemieckim, szczególnie popieranie polsko-niemieckiej współpracy kulturalnej, społecznej i gospodarczej;
5. Upowszechnianie na terenie Niemiec wiedzy o historii, kulturze i aktualnym życiu w Polsce oraz rozwijanie działalności kulturalnej, pielęgnowanie języka, polskich zwyczajów i obyczajów, które służyć będą zbliżeniu narodów.

Pierwszym przewodniczącym Kongresu był ks. dr Jerzy Józef Sobkowiak, a jego następcą dr Zbigniew Szczepański. Od 1996 r. do chwili obecnej funkcję przewodniczącego pełni dr Zbigniew Kostecki, założyciel Polskiego Towarzystwa Medycznego w Niemczech.

Liczba instytucji wchodzących w skład Kongresu wzrosła od chwili założenia z 16 do 26 obecnie. Są to następujące organizacje: Polskie Towarzystwo Medyczne w Niemczech, Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Polskie Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne w Badenii i Wirtembergii, Gromada Związku Polaków „Zgoda”, Polski Związek Inwalidów Wojennych, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” – Macierz, Związek Polaków „Piast”, Gmina Polska „Piast” w Essen, Polskie Stowarzyszenie Kulturalne w RFN, Stowarzyszenie „Lechia”, Stowarzyszenie Chór Polonia, Towarzystwo Krzewienia Kultury Polskiej „Forum”, Związek Żołnierzy Kresowych, Stowarzyszenie „Korona”, Polskie Towarzystwo Muzyków i Tancerzy, Chór Kościelny Parafii Rzymskokatolickiej Niepokalanego Serca Maryji we Frankfurcie, Krąg Polonijny przy Grupie Roboczej Partnerstwa Miast Schwerte–Nowy Sącz, Związek Polaków w Dinslaken, Teatr Lalki i Aktora „Otwarte Oczy”, Polskie Stowarzyszenie Kulturalne, Środowisko Katolickie w Dortmundzie, Towarzystwo Polskich Artystów Plastyków w Niemczech, Polskie Stowarzyszenie Szkolne „Sawa”, Zrzeszenie Polskojęzycznych Prawników, Unia Patriotów Polskich.

Kongres jest członkiem Europejskiej Unii Wspólnot Polonijnych oraz Rady Polonii Świata.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Materiały wytworzone w toku bieżącej działalności Kongresu.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Nie dotyczy.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie danych zawartych na stronach internetowych.

ZWIĄZEK POLAKÓW W NIEMCZECH

„Am Kortländer 6” – Dom Polski
D-44787 Bochum
tel./fax: (34) 16601
e-mail: JosefMly@aol.com
strona internetowa: www.zpwn.de

Prezes instytucji

Józef Młynarczyk.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Związek Polaków w Niemczech powstał w 1922 r. Jego siedzibą do 1939 r. był Berlin. Celem organizacji była walka o zdobycie pełnych praw mniejszości narodowej dla Polaków zamieszkałych w Niemczech oraz obrona polskich emigrantów we wszystkich dziedzinach życia społecznego. W 1933 r. jako symbol Związku przyjęto znak Rodła, symbol łączności Polonii z narodem. Związek dzielił się na pięć dzielnic: Śląsk z siedzibą w Opolu, Berlin i środkowe Niemcy z siedzibą w Berlinie, Westfalia i Nadrenia z siedzibą w Bochum, Warmia, Mazury i Powiśle z siedzibą w Olsztynie, Pogranicze (Kaszuby, ziemia złotowska) z siedzibą w Złotowie. Związek miał swoich przedstawicieli w sejmie pruskim, sejmikach krajowych i radach miejskich. Sprawował też patronat nad działalnością innych organizacji polskich w Niemczech, takich jak: Zjednoczenie Zawodowe, Związek Polskich Towarzystw Szkolnych, Związek Spółdzielni Polskich w Niemczech, Związek Akademików Polskich w Niemczech. W 1930 r. w szeregach Związku działało ponad 45 tys. członków. Od

1925 r. wydawał gazetę „Polak w Niemczech”. Ponadto w poszczególnych dzielnicach Związku była wydawana prasa lokalna, m.in.: „Nowiny Codzienne” (Śląsk), „Dziennik Berliński”, „Naród” (Westfalia i Nadrenia), „Gazeta Olsztyńska”, „Głos Pogranicza i Kaszub”. Z inicjatywy Związku Polaków powstał Związek Mniejszości Narodowych w Niemczech. Wybuch wojny spowodował delegalizację Związku w 1939 r. W 1945 r. Związek wznowił działalność w zachodnich strefach okupacyjnych, w 1950 r. zaś został zarejestrowany w RFN. Jego siedziba mieściła się do 1956 r. we Frankfurcie nad Menem, później zaś przeniesiono ją do Bochum. W latach 50. w Związku, nieuznającym władzy komunistycznej w kraju, nastąpił rozłam i powstał wówczas Związek Polaków „Zgoda”, utrzymujący kontakty z PRL. Obecnie siedziba tej organizacji mieści się w Recklinghausen.

Pierwszym prezesem Związku Polaków w Niemczech był w latach 1922–1931 Stanisław Sierakowski. Po nim funkcje tę pełnili kolejno: ks. B. Domański (1931–1939), S. Szczepaniak (kwiecień – wrzesień 1939, 1950–1964), J. Styp-Rekowski (1964–1969), E. Forycki (1970–1988), T. Wesołowski (1988–1991), S. Jabłoński (1991–1993), T. Hyb (1993–1997), dr J. Młynarczyk (od 1997).

Cele statutowe Związku Polaków w Niemczech „Rodło” nie zmieniły się od 1922 r. Obecnie Związek ma swoje oddziały w Berlinie, Hamburgu, Schwerinie, Geldern, Kleve, Oberhausen, Bochum, Düsseldorfie, Gelsenkirchen, Norymberdze, Mannheim, Fürth, Keislaslautern i Monachium. Siedziba Związku mieści się w budynku Domu Polskiego w Bochum.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Materiały dotyczące Polonii w Niemczech; akta organizacyjne i dotyczące działalności Związku Polaków w Niemczech; korespondencja.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący zbiór instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie informacji na stronach internetowych oraz dostępnej literatury.

STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI PÓŁNOCNEJ

Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej

Pierwsze ślady obecności Polaków na terenie Stanów Zjednoczonych pochodzą z 1608 r., kiedy to do kolonii Jamestown przybyła i osiedliła się grupa polskich rzemieślników. Polscy protestanci z Holandii wnieśli z kolei swój wkład w życie holenderskiej kolonii Nowy Amsterdam, przemianowanej w II połowie XVII w. po zajęciu jej przez Anglików na Nowy Jork. Obecność swoją w czasie XVIII-wiecznych walk o niepodległość na trwałe zaznaczyli Tadeusz Kościuszko oraz Kazimierz Pułaski, przybyli do Ameryki w 1775 r. Schronienie na amerykańskiej ziemi znaleźli także polscy legionieści z San Domingo, którzy po zakończeniu walk wyemigrowali z żołnierzami francuskimi Napoleona Bonaparte do Ameryki i założyli osadę rolniczą w pobliżu Nowego Orleanu lub też osiedlili się wśród kolonistów francuskich w Południowej Karolinie. Ogólnie biorąc, do połowy XIX w. do Ameryki przybyło niewielu Polaków i nie stworzyli oni wyraźnie odrębnej społeczności. Sytuacja uległa zmianie po klęsce powstania listopadowego na ziemiach polskich. Pierwsza większa grupa uchodźców polskich dotarła do portu Nowy Jork w 1834 r. i liczyła 234 osoby. Apel do społeczeństwa amerykańskiego z prośbą o wsparcie emigrantów wystosował Komitet Amerykańsko-Polski, utworzony w 1831 r. w Paryżu pod przewodnictwem znanego amerykańskiego pisarza Jamesa Fenimore'a Coopera. Pomimo tego rząd amerykański nie przewidział żadnej formy pomocy finansowej dla przybyłych, fundusze na ich utrzymanie pochodziły ze składek zbieranych w czasie uroczystych kolacji, przyjęć i przedstawień teatralnych. W 1834 r. utworzony przez polskich uchodźców Komitet Polski wystosował petycję do Kongresu Stanów Zjednoczonych z prośbą o przyznanie Polakom ziemi, na której mogliby się osiedlić. Pomimo bezpreceden-

sowej zgody Kongresu akcja zakończyła się niepowodzeniem, część Polaków zdecydowała się na pozostanie, inni wybrali powrót do Europy lub przenieśli się do Meksyku i Ameryki Południowej. Szacuje się, że między 1831 a 1837 r. przybyło do Stanów Zjednoczonych ok. 580 Polaków, do 1847 r. zaś kolejnych 600 dobrowolnie osiedliło się w Ameryce. Wśród pierwszej fali emigrantów politycznych szczególną aktywnością na rzecz szerzenia wiedzy o sprawach polskich w społeczeństwie amerykańskim wyróżnił się Kacper Tochman, major z powstania listopadowego, przybyły do Ameryki w 1836 r. Dzięki znajomości języka angielskiego w ciągu kilku lat wygłosił ponad 100 odczytów na temat Polski, co spowodowało nawet oficjalną skargę do rządu amerykańskiego rosyjskiego konsula Aleksandra Bodisco.

Wydarzenia polityczne z połowy XIX w. były powodem pojawienia się w Stanach Zjednoczonych kolejnych polskich emigrantów. W lipcu 1847 r. przybył dyktator z powstania krakowskiego w 1846 r., Jan Tyssowski. Po upadku Wiosny Ludów napływali w latach 1848–1851 następni uchodźcy, łącznie ok. 500 osób, z czego prawie połowa osiedliła się w Nowym Jorku. Podobnie jak emigracja po powstaniu listopadowym większość społeczności polskiej uległa rozproszeniu wśród Amerykanów, nie tworząc wyraźnych skupisk polskich. Na połowę XIX w. datują się także początki wielkiej ekonomicznej emigracji do Ameryki, której nasilenie miało miejsce w II połowie XIX w. Jej zapowiedzią było przybycie w 1854 r. grupy Ślązaków z Górnego Śląska, którzy osiedli w Teksasie i założyli pierwszą zwartą polską kolonię pod nazwą Panna Maria. Łącznie zamieszkało w niej ponad 2 tys. osób. Historycy szacują, że do 1870 r. liczba Polaków na terenie Stanów Zjednoczonych wzrosła do ok. 50 tys., liczba zaś powstałych polskich osad wynosiła ok. 20. Niekorzystny wpływ na stosunki wśród Polonii amerykańskiej miała wojna secesyjna, która podzieliła także społeczność polską w Ameryce na sympatyków Północy i Południa, niektórzy włączyli się do walki jako oficerowie w szeregach dwóch toczących ze sobą wojnę armii. Próbę zjednoczenia Polaków wokół sprawy polskiej podjęto po wybuchu powstania styczniowego, które zaktywizowało środowiska emigracyjne. W Nowym Jorku powstał Komitet Centralny Polski, który zwrócił się z apelem o poparcie sprawy polskiej przez wszystkich Polaków niezależnie od przekonań religijnych czy politycznych. Na osobno wystosowany apel pozytywnie odpowiedzieli Polacy wyznania mojżeszowego w Stanach Zjednoczonych, polski Żyd zaś L. Schrifftgieser podjął się wydawania pierwszej polskojęzycznej gazety w Ameryce, którą było „Echo z Polski”, pismo polityczne, zamieszczające informacje i apele związane z powstaniem. Sytuacja międzynarodowa oraz tocząca się nadal wojna domowa w Ameryce miały niekorzystny wpływ na sprawy polskie. Politycy Unii z Północy, obawiając się wsparcia konfederatów z Południa przez Anglię i Francję, przyjęli pomoc oferowaną przez cara

Aleksandra II. Ten ostatni zdecydował się na wysłanie do Nowego Jorku i San Francisco floty rosyjskiej, demonstrując w ten sposób poparcie dla Północy. Fakt ten wpłynął negatywnie na stosunek Amerykanów do Polaków i powstania styczniowego na ziemiach polskich, skierowanego przeciwko Rosji.

Nowym etapem w dziejach Polaków w Ameryce była masowa emigracja ekonomiczna, która rozpoczęła się w latach 70. XIX w. Początkowo dominowali emigranci z zaboru pruskiego, szukający zarówno poprawy sytuacji materialnej, jak też uciekający przed antypolską, wynaradawiającą polityką kanclerza Bismarcka (tzw. Kulturkampf). W latach 1840–1910 wyemigrowało z zaboru pruskiego łącznie ponad 1,5 mln Polaków, w tym ponad 870 tys. pochodzących z Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Motywy ekonomiczne były też najważniejszą przyczyną emigracji „za ocean” Polaków z zaboru rosyjskiego oraz austriackiego. W Galicji, mimo stosunkowo dużych w porównaniu do innych zaborów swobód politycznych, katastrofalna sytuacja materialna i przeludnienie polskiej wsi skłoniły tysiące Polaków do wyjazdów „za chlebem”. Zachętą do masowej emigracji były napływające zza oceanu od pierwszych emigrujących wieści o możliwości szybkiego zarobku i nieporównywalnie większych płacach. O skuteczności tej propagandy świadczy fakt, iż liczba emigrantów z Galicji wzrosła z 82 tys. w latach 80. XIX w. do 340 tys. w latach 90. tegoż stulecia. Ogółem przed I wojną światową na terenie Stanów Zjednoczonych przebywało ok. 3–4 mln osób urodzonych na ziemiach polskich. Biorąc pod uwagę ich rozmieszczenie terytorialne, zdecydowana większość osiedliła się na wschodnim wybrzeżu Ameryki oraz w rejonie Wielkich Jezior. Większość emigrujących wyjeżdżała z zamiarem powrotu do kraju, jednak w rzeczywistości powróciło ok. 20% emigrantów, pozostali osiedlili się na stałe w Ameryce. Już przed I wojną światową największym skupiskiem oraz „stolicą” Polonii amerykańskiej stało się Chicago. Samodzielne wspólnoty polskie powstały także w Buffalo, Nowym Jorku i wielu innych miejscowościach. Mieszkając w zwartych grupach, Polacy oparli się asymilacji, tworząc własne instytucje polityczne, kulturalne, naukowe i religijne. Od połowy XIX w. trwały starania o utworzenie jednej organizacji reprezentującej ogół społeczności polskiej w Stanach Zjednoczonych. W efekcie powstały dwie konkurujące ze sobą organizacje. W 1873 r. ks. Teodor Gieryk założył w Chicago Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie, które w swoim programie łączyło pojęcie religii i narodowości, uważając, że polskość i katolicyzm są ze sobą nierozzerwalnie związane. W 1880 r. w Filadelfii powstała druga organizacja pod nazwą Związek Narodowy Polski, skupiająca w swoich szeregach wszystkie osoby działające na rzecz odbudowy niepodległości, bez względu na przekonania polityczne i religijne. Pod koniec XIX w. powstały też inne organizacje o charakterze ponadlokalnym, m.in. w 1893 r. powołano towarzystwo gimnastyczne i patriotyczne Zwią-

zek Sokołów Polskich, w 1898 r. zaś w Chicago założono Związek Polek w Ameryce, jednoczący dotychczas działające organizacje kobiece. Od lat 70. XIX w. dynamicznie rozwijała się polska prasa. Pierwszą polską gazetą codzienną w Stanach Zjednoczonych był „Kuryer Polski”, wydawany od 1888 r. w Milwaukee. Dużą popularność i wpływy zyskały też „Gazeta Polska”, wydawana przez Władysława Dyniewicza, tygodniki „Zgoda” (organ prasowy Związku Narodowego Polskiego) i „Naród Polski” (organ prasowy Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego), „Dziennik Polski”, wydawany w Detroit, oraz „Dziennik Chicagoski”, założony w 1890 r. przez księży zmartwychwstańców.

Wybuch I wojny światowej zaktywizował na nowo Polonię amerykańską. Już przed I wojną światową w 1912 r. powstały dwie rywalizujące ze sobą organizacje: Komitet Narodowy Polski, kierowany przez piłsudczyków, oraz Rada Narodowa związana z obozem narodowym (endecją). W celu załagodzenia sporów w czasie I wojny światowej powołano do życia ponadpartyjny, apolityczny Polski Centralny Komitet Ratunkowy. Jego głównym celem było niesienie pomocy ofiarom wojny. Jedną z najbardziej wpływowych postaci w zabiegach o poparcie przez Amerykę idei niepodległości Polski był Ignacy Paderewski, który w marcu 1915 r. przybył do Stanów Zjednoczonych. Pod koniec 1915 r. odbyło się spotkanie Paderewskiego z osobistym doradcą prezydenta Wilsona, pułkownikiem Edwardem House'em, a następnie z samym prezydentem Wilsonem, który złożył zapewnienie o poparciu dla Polski. W rzeczywistości jednak po 1918 r. Polonia amerykańska bardzo aktywnie występowała w obronie spraw polskich, zwłaszcza w pierwszych latach odzyskania niepodległości i walki o granice. Niekorzystny wpływ na związki Polonii z krajem miały uchwały Kongresu Stanów Zjednoczonych z 1921 r., które ograniczyły imigrację. Rolę łącznika między Polonią a krajem przestał też pełnić Ignacy Paderewski, który wycofał się z życia politycznego po utracie funkcji premiera w 1919 r. Procesy amerykańskiej Polonii w Stanach Zjednoczonych, zwłaszcza w drugim pokoleniu, i uniezależniania się od sił politycznych w kraju dały o sobie znać w latach 30. W 1934 r. odbył się II Zjazd Polaków z Zagranicy, zorganizowany przez „Światpol”, organizację utworzoną z inicjatywy rządu II Rzeczypospolitej w celu koordynowania działań Polaków za granicą na rzecz swojej ojczyzny. Część delegatów ze Stanów Zjednoczonych, przybyłych na zjazd, złożyła oświadczenie, iż nie są oni mniejszością polską w Ameryce, lecz częścią wielkiego narodu amerykańskiego (tzw. Deklaracja niepodległości Amerykanów polskiego pochodzenia). Współautorem deklaracji był Mieczysław Haiman, wieloletni działacz polonijny w Ameryce. Konflikt między Warszawą a Polonią amerykańską, zwłaszcza skupioną wokół organizacji polskich działaczy narodowych w Chicago, a także wewnętrzne podziały spo-

łeczności polskiej w Ameryce przyczyniły się w okresie międzywojennym do osłabienia życia instytucjonalnego Polaków, którzy do I wojny światowej stworzyli wiele prężnie działających organizacji.

Kolejną cezurą w dziejach Polonii amerykańskiej był rok 1939, w którym zaczął się napływ nowych uchodźców z Polski. Zainteresowanie Polonii amerykańskiej skupiło się ponownie na sprawie walki o niepodległość Polski. Jego wyrazem stała się pomoc humanitarna organizowana przez Radę Polonii Amerykańskiej, jak też osobiste uczestnictwo ok. 1000 ochotników w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Pod koniec wojny, obawiając się pozostania Polski w radzieckiej strefie wpływów, powołano wspólną organizację polityczną pod nazwą Kongres Polonii Amerykańskiej, która miała reprezentować Polonię wobec władz amerykańskich. Kongres próbował oddziaływać na politykę administracji Roosevelta, potępił porozumienia jałtańskie, uznał Rząd Polski na Wychodźstwie, odmawiając uznania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w Warszawie, co uczyniły władze amerykańskie w lipcu 1945 r. Kongres poparł granicę polską na Odrze i Nysie Łużyckiej, protestował natomiast przeciwko pozostawieniu w granicach ZSRR przedwojennych ziem polskich na Wschodzie. Okres wojny spowodował też znaczne zmiany w strukturze społecznej Polonii. Wraz z napływem nowych emigrantów zarysował się podział na starą przedwojenną Polonię, złożoną z potomków masowej chłopskiej emigracji zarobkowej, oraz na nową polityczną emigrację, różniącą się od poprzedniej wykształceniem i pochodzeniem społecznym. Obok podziałów wewnętrznych jednym z głównych problemów w okresie powojennym stało się ułożenie stosunków z krajem rządzonym przez komunistów. Nie sprzyjał temu zwłaszcza okres stalinizmu w Polsce oraz lata zimnej wojny. Pomimo początkowego uznania przez Stany Zjednoczone rządu w Warszawie w następnych latach doszło do ochłodzenia stosunków, co wyrażało się m.in. w fakcie zamknięcia w 1954 r. polskich konsulatów w Stanach Zjednoczonych. Antykomunistyczne nastawienie Polonii amerykańskiej umacniali kolejni uchodźcy, którzy przybyli z Polski po 1956 r. Równocześnie jednak, dostosowując się do nowych trendów w polityce amerykańskiej, Kongres Polonii popierał pomoc ekonomiczną i kulturalną dla kraju, protestując przeciwko wszelkim formom politycznego zniewolenia. W 1968 r. nastąpiła zmiana kierownictwa w Kongresie Polonii Amerykańskiej. Nowym przewodniczącym został prawnik z Chicago Alojzy Mazewski, który utrzymał dotychczasową linię w polityce zagranicznej, zobowiązał się jednak zwrócić większą uwagę na wewnętrzne sprawy Polonii, a zwłaszcza poprawę społecznego wizerunku Polaków wśród Amerykanów, rozwój polskich parafii, działania na rzecz zwiększenia liczby Amerykanów polskiego pochodzenia we władzach i urzędach. Mazewski włączył się też do działań na rzecz poprawy wizerunku Polski po wydarzeniach z 1968 r. w kraju. Cel

ten starał się osiągnąć szukając porozumienia z wpływowymi organizacjami żydowskimi w Ameryce czy też uczestnicząc w pracach nad powołaniem Muzeum Holocaustu w Waszyngtonie. W 1979 r. z inicjatywy ks. Leonarda Chroboty i Harolda Galesa powołana została Polish-American Jewish-American Task Force, organizacja mająca na celu edukację społeczeństwa amerykańskiego i popularyzowanie wiedzy o Holocaustie. Sprawy polskie były obecne w polityce rządów amerykańskich dzięki działalności tak znanych postaci, jak Jan Nowak-Jeziorański, który w połowie lat 70. XX w. przeniósł się do Waszyngtonu i został doradcą w Departamencie Stanu, czy też Zbigniew Brzeziński – doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego w rządzie prezydenta Jimmy’ego Cartera. Zaangażowanie polityczne powojennych emigrantów doprowadziło do powołania w 1976 r. Północnoamerykańskiego Ośrodka Studiów Spraw Polskich, placówki badawczej, a zarazem instytucji kształtującej opinię publiczną i przekonującej o prawie Polski do niepodległości. Zarówno działania polityczne, jak też konkretna pomoc materialna dla kraju były organizowane po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. Fundacja Charytatywna Kongresu Polonii Amerykańskiej wspólnie z polskim Kościołem katolickim wysłały w latach 1981–1990 do kraju środki medyczne, artykuły żywnościowe, odzież i inne przedmioty na łączną kwotę ponad 160 mln dolarów. Równocześnie na terenie USA i Kanady powstawały wśród Polonii grupy wspierające „Solidarność”, pojawili się też po 1982 r. w szeregach dawnej emigracji nowi przybysze, uchodźcy solidarnościowi. Wzajemne relacje Polonii amerykańskiej z krajem zdecydowanie zmienił upadek systemu komunistycznego i wybór pierwszego niekomunistycznego premiera w osobie Tadeusza Mazowieckiego. W październiku 1989 r. do Warszawy przybył na czele delegacji prezes KPA, Edward Moskal, nawiązując oficjalne kontakty między rządem polskim a Polonią amerykańską po raz pierwszy od czasu II wojny światowej.

Obecna Polonia amerykańska dzieli się wyraźnie na trzy główne grupy: trzecie i czwarte pokolenie emigrantów z okresu masowej emigracji zarobkowej na przełomie XIX–XXw., emigrantów i ich dzieci z okresu po II wojnie światowej, uchodźców z lat 80. XX w. oraz najnowszych emigrantów zarobkowych z lat 90. Świadomość narodowa i związki z krajem kształtują się w poszczególnych grupach bardzo różnie, nadal jednak zdecydowana większość działaczy polonijnych wspiera działania podejmowane w kraju. W latach 90. jednym z ważniejszych pól aktywności Polaków w Ameryce były działania propagujące konieczność przyjęcia Polski do NATO, które zaowocowały ostatecznie poparciem tej idei przez większość Senatu USA.

Obecnie jednym z najważniejszych problemów, jakie rysują się przed Polonią amerykańską, jest wypracowanie przez najważniejsze organizacje jasnych wizji działania na przyszłość, które uwzględniałyby zarówno nową

sytuację polityczną, jak też potrzeby Amerykanów polskiego pochodzenia, zwłaszcza młodego pokolenia zainteresowanego własną tożsamością.

Wskazówki bibliograficzne: Baker T. L., *Historia najstarszych osad w Ameryce*, Wrocław 1981; Biskupski M. B., *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych 1914–1939*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 77–90; Blejwas S., *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych 1939–1999*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 91–109; Tenże, *Polska Ludowa i Polonia amerykańska (1944–1956)*, „Przegląd Polonijny”, 1996, z. 1; Brożek A., *Polonia amerykańska 1854–1939*, Warszawa 1977; *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII–XX)*, pod red. A. Pilcha, Warszawa 1984; Haiman M., *Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce 1873–1948*, Chicago 1948; Jędrzejewicz W., *Polonia amerykańska w polityce polskiej. Historia Komitetu Narodowego Amerykanów polskiego pochodzenia*, New York 1954; Karłowiczowa J., *Historia Związku Polek w Ameryce. Przyczynki do poznania duszy wychodźstwa polskiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Chicago 1938; Lerski J., *Polish Exiles in Mid-Nineteenth Century America*, „Polish American Studies”, 1974, No. 2; Tenże, *A Polish Chapter in Jacksonian America. The Polish Exiles of 1831 and the United States*, Madison 1958; *Listy emigrantów z Brazylii i Stanów Zjednoczonych 1890–1891*, oprac. W. Kula, N. Assorodobraj-Kula, M. Kula, Warszawa 1973; Łopata-Znanięcka H., *Polish Americans*, ed. 2, New Brunswick 1994; Taż, *Polish Immigration to the United States of America: Problems of Estimation and Parameters*, „Polish Review”, 1976, No. 4.; Pienkos D., *One Hundred Years Young. A History of the Polish Falcons of America 1887–1987*, Boulder 1987; Płygawko D., *Polonia Devastata. Polonia i Amerykanie z pomocą dla Polski (1914–1918)*, Poznań 2003; *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, pod red. T. Gromady, H. Kubiaka, E. Kusielewicz, Wrocław 1988; Pula J. S., *Polish Americans: An Ethnic Community*, New York 1995; Tenże, *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki do 1914 roku*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 51–76; Radzik T., *Polonia amerykańska wobec Polski 1918–1939*, Lublin 1990; Stasik F., *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831–1864*, Warszawa 1973; Szulist W., *Z geografii osadnictwa i działalności Kaszubów w Stanach Zjednoczonych*, „Studia Polonijne”, 1981, nr 1; Walaszek A., *Polscy i włoscy emigranci w Europie i w Ameryce: diaspory pracy w perspektywie porównawczej*, „Przegląd Polonijny”, 2000, nr 4; Tenże, *Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Polski po I wojnie światowej (1919–1924)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Polonijne”, nr 7, Warszawa–Kraków 1983; Tenże, *Światy imigrantów. Tworzenie polonijnego Cleveland 1880–1930*, Kraków 1994.

ARCHIWUM DIECEZJI CENTRALNEJ POLSKIEGO NARODOWEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

515 East Locust St.
Scranton, PA 18505
tel. (570) 341-5150
fax: (570) 343-7819

Kierownik Archiwum

Bp dr Kazimierz Grotnik.

Zasady udostępniania zbiorów

Archiwum i biblioteka są otwarte dla wszystkich wykwalifikowanych badaczy. Osoby zainteresowane korzystaniem ze zbiorów winny przedłożyć list intencyjny, w którym zostaną określone cel i zakres badań. Dostęp do niektórych akt wymaga uprzedniego uzgodnienia z kierownikiem Archiwum.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polski Narodowy Kościół Katolicki powstał pod koniec XIX w. na terenie USA. W wyniku konfliktu środowisk polonijnych z hierarchią Kościoła rzymskokatolickiego została utworzona nowa wspólnota na czele z ks. Franciszkiem Hodurem. W 1907 r. Hodur przyjął sakrę biskupią w Utrechckiej Unii Kościołów Starokatolickich. Liczba członków Kościoła wzrosła w okresie międzywojennym z 20 tys. w 1916 r. do 190 tys. w 1938 r.

Tworzona dokumentacja przechowywana była przez cały czas w Scranton, w którym w 1990 r. otwarto centralne archiwum i bibliotekę Kościoła. Opiekę nad zbiorami, umieszczonymi w specjalnie na ten cel wybudowanym gmachu, powierzono ks. dr. Kazimierzowi Grotnikowi. Od tego momentu rozpoczęto też porządkowanie i tworzenie ewidencji dla zgromadzonych zbiorów. Obok dokumentacji, dotyczącej dziejów i działalności Kościoła narodowego, przechowywane są w Archiwum materiały do historii Polonii.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory archiwalne dzielą się na dwie zasadnicze grupy tematyczne: materiały dotyczące Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego oraz akta Diecezji Centralnej. W pierwszej grupie znalazły się najstarsze materiały z końca XIX i I połowy XX w. Należą do nich: dokumenty synodalne od 1904 r., rękopisy kazań, broszur i książek bpa Fr. Hodura, jego

korespondencja, materiały dotyczące parafii Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, akta osobowe księży pracujących w parafiach, albumy okolicznościowe. Zachowały się także akta misji Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Polsce (m.in. korespondencja biskupów: Bończaka, Faraona, Padewskiego), kazania i przemowy bpa Miśiaszka, bpa Grochowskiego, ks. Abramskiego, ks. Tarki i innych, materiały dotyczące Kościoła starokatolickiego, księgi liturgiczne od 1901 r., dokumenty dotyczące Kościołów narodowych: włoskiego, litewskiego, słowackiego, akta dotyczące dialogu z Kościołami: episkopalnym, anglikańskim, prawosławnym i rzymskokatolickim.

W drugiej grupie materiałów zachowały się dokumenty synodalne Diecezji Centralnej, sprawozdania finansowe parafii, akta osobowe duchowieństwa, akta metrykalne do 1973 r., akta biskupów diecezjalnych (korespondencja, zarządzenia), protokoły zebrań Rady Diecezjalnej, protokoły zebrań organizacji kościelnych i patriotycznych, protokoły zebrań Koła Kapłanów, broszury okolicznościowe.

Zbiory aktowe uzupełniają **fotografie** oraz **taśmy magnetofonowe i wideo**, m.in. z synodów generalnych i diecezjalnych, zebrań Rady Diecezjalnej, uroczystości i obchodów kościelnych.

Prasa

Archiwum zgromadziło zarówno tytuły wydane w Ameryce, jak i wychodzące w Polsce. Do najważniejszych z nich należą: „Revue de Berne. Internationale Kirchliche Zeitschrift” (wyd. Kościół starokatolicki, komplet od 1893 r.); „Straż” (od 1897 r.); „Pobudka” (1911, 1912–1913); „Rola Boża” (od 1923 r.); „Kultura” (niekompletne); „Przebudzenie” (komplet), „Posłannictwo” (wyd. w Polsce, niekompletne); „Polska Odrodzona” (wyd. w Polsce, komplet); „Rodzina” (wyd. w Polsce, niekompletne), „Polish American Studies” (komplet), „PNCC Studies” (komplet); „Polish Review” (niekompletne); pojedyncze numery wydawnictw niezależnych parafii, polskich baptystów.

Mikrofilmy i reprodukcje zbiorów własnych i obcych

Archiwum posiada mikrofilmy z niektórych tytułów czasopism: „Straż” (od 1897 r.), „Rola Boża” (od 1923 r.), „Przebudzenie” (komplet), „Ameryka-Echo” (komplet), „Pobudka. Pismo Związku Młodzieży Polskiej” (za lata 1911, 1912, 1913).

Z dokumentacji aktowej na mikrofilmach dostępne są: księgi metrykalne wszystkich parafii Diecezji Centralnej do 1973 r.; rękopisy broszur i książek bpa Hodura; sejmy Polsko-Narodowej Spójni od 1909 r.; Republika-Górnik od 1919 r.; dokumenty watykańskie dotyczące śp. bpa Kozłowskiego z Chicago i bpa Kamińskiego z Buffalo.

Księgozbiór

Na zasób biblioteczny składają się głównie księgozbiory zgromadzone przez duchownych. Są to: zbiory bpa Leona Grochowskiego i bpa Antoniego Rysza, zbiory ks. Edwarda Abramskiego, ks. Gnasa, ks. Kazimierza Grotnika, ks. Józefa Oftona, ks. Jana Tengowskiego, ks. Walichiewicza. Na uwagę zasługuje księgozbiór zgromadzony przez Komisję Biografii Biskupa Hodura oraz parafii litewskiej ze Scranton (te ostatnie to książki w języku litewskim).

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Andrews T., *The Polish National Catholic Church in America and Poland*, London 1953; Fox P., *The Polish National Catholic Church*, Scranton, b.d.; Grotnik K., *Zbiory Archiwum Diecezji Centralnej Polskiego Narodowego Katolickiego Kościoła*, Scranton 1995, mps; Tenże, *Central Diocese Archives and Library Polish National Catholic Church. Accession Numbers*, Scranton 1995; *The Archives and Library of the Central Diocese Polish National Catholic Church*, Scranton 1995; Kubiak H., *Polski Narodowy Kościół Katolicki w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1897–1965*, Wrocław 1970; Nir R., *Polskie zbiory archiwalne w Stanach Zjednoczonych*, [w:] „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 65; 1996, s. 306–309; Włodarski S., *The Origin and Growth of the Polish National Catholic Church*, Scranton 1974.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake przechowuje akta parafii Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, m.in. księgi pamiątkowe i jubileuszowe parafii, kalendarze, wykazy księży i wykazy statystyczne parafii. Część akt parafii znajduje się też w Muzeum Polskim w Chicago.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Bp dr Kazimierz Grotnik.

CENTRALNE ARCHIWUM POLONII W ORCHARD LAKE

3535 Indian Trail
Orchard Lake, MI 48324
tel. (248) 683-0412
fax: (248) 683-0402
e-mail: OLArchives@hotmail.com

Dyrektor Archiwum

Ks. prał. dr Roman Nir.

Wicedyrektor Archiwum

Krzysztof Tyburski.

Zasady udostępniania zbiorów

Określa je statut, który stanowi, że wszystkie materiały są udostępniane na miejscu w czytelni Archiwum, która jest czynna od poniedziałku do piątku w godz. 9.00 – 11.00 i 12.00 – 16.00 oraz w pierwszą niedzielę każdego miesiąca w godz. 13.00 – 16.00. Po uprzednim skontaktowaniu się z naczelnym dyrektorem zbiory mogą być udostępniane w godzinach wieczornych. Mikrofilmowanie i kserowanie materiałów może być wykonane za zgodą naczelnego dyrektora. Publikacje opracowane na podstawie zbiorów Centralnego Archiwum Polonii powinny być przekazywane do niego w jednym egzemplarzu.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Opierając się na bulli papieża Leona XIII z 14 I 1879 r. ks. Józef Dąbrowski założył w Detroit Seminarium Polskie⁶, mające kształcić polskich księży dla duszpasterstwa w polskich parafiach. W 1909 r. jego siedzibę przeniesiono do Orchard Lake. Na bazie Seminarium rektorzy powołali Szkołę Wyższą i Kolegium Najświętszej Maryi Panny, a następnie utworzono instytuty naukowe, które pod nazwą Polonijne Zakłady Naukowe Seminarium Polskiego w Orchard Lake funkcjonują do dnia dzisiejszego i są ośrodkami badawczymi nad duszpasterstwem i dziejami Polonii.

W ciągu ponad 100-letnich dziejów Polonijnych Zakładów Naukowych zgromadzono rękopisy, stare druki, polonika amerykańskie, czasopisma polskie i polonijne, dokumentację fotograficzną, zbiory specjalne (karto-

⁶ R. Nir, *Stulecie Polskiego Seminarium w Orchard Lake w Stanach Zjednoczonych 1885–1985*, Orchard Lake 1987.

grafia, numizmatyka, filatelistyka) oraz kolekcje indywidualne różnych osób. Pierwszym i wieloletnim archiwariuszem w Orchard Lake był ks. prof. Józef Swastek (1913–1977)⁷, który rozpoczął tworzenie archiwum. W trakcie swojej działalności zebrał liczne archiwalia od osób prywatnych i różnego typu instytucji. Obok funkcji archiwisty metropolii detroickiej był profesorem historii Kościoła w Ameryce i w Polsce, wykładał też historię Polonii. Był równocześnie redaktorem czasopism „Polish American Studies” i „Biuletynu”, oraz autorem pierwszego, krótkiego przewodnika po archiwach polonijnych⁸. Na krótko przed śmiercią wstępnie uporządkował zbiory archiwalne, grupując je tematycznie w trzech głównych działach: 1. Kolekcje instytucji szkolnych i centrów, 2. Kolekcje polonijne, 3. Kolekcje polskie. W 1978 r. nowym archiwistą został ks. Roman Nir, który kontynuował organizowanie archiwum i porządkowanie zbiorów. Nową ideą, którą zaczął realizować, było stworzenie archiwum dla całej Polonii w Stanach Zjednoczonych. W 1992 r. zatwierdzono decyzję o utworzeniu specjalnej instytucji pod nazwą: Archiwa, Biblioteki i Muzea Polonii w Polonijnych Zakładach Naukowych Seminarium Polskiego w Orchard Lake (Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake). W dniu 27 I 1992 r. przyjęto nowy statut, w którym określono status prawny, zadania i cele powołanej instytucji. Instytucja ta ma za zadanie zachowanie możliwie pełnej dokumentacji archiwalnej, bibliotecznej i muzealnej Polonii. Jej celem jest gromadzenie, przechowywanie, porządkowanie, komputeryzowanie i udostępnianie materiałów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych dla obiektywnych badań naukowych oraz popularyzacja dziejów polskiej grupy etnicznej. Zarząd instytucji tworzą: kanclerz Polonijnych Zakładów Naukowych Seminarium Polskiego, który pełni funkcję przewodniczącego, oraz naczelny dyrektor, mianowany przez kanclerza do opieki i wszelkich prac nad zbiorami. Naczelnemu dyrektorowi podlegają kustosze poszczególnych działów.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory przechowywane są w pięciu budynkach i zajmują łącznie 45 pomieszczeń. Muzealia znajdują się na dwóch piętrach budynku zwanego „Ark”, księgozbiory w budynku „Activities Building”, galeria w budynku „Art. Galery”, archiwalia – w budynku „Barracks”, muzeum sportu polonijnego w „Dombrowski Fieldhouse”.

⁷ A. Brożek, *Józef Swastek (10 III 1913 – 5 IX 1977)*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 85, 1978, z. 4, s. 118–119; M. Szwej, *Pożegnanie ks. Józefa Swastka*, „Sodalis Polonia”, R. 57, 1977, nr 8, s. 193–194; R. Nir, *Historia Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, r. 32, 1981, nr 3/140, s. 410–421.

⁸ J. Swastek, *A Tentative Directory of the Polish American Archives. Orchard Lake Center for Polish Studies and Culture. Monograph Number 5, March 1971*, Orchard Lake, Michigan 1971.

Zgodnie z nowym statutem całość zbiorów została podzielona na 32 działy.

1. Archiwum Szkół i Centrów w Orchard Lake

Materiał zgromadzony w tym dziale obejmuje archiwalia: Seminarium Polskiego św. Cyryla i Metodego, Kolegium NMP, Szkoły Wyższej NMP oraz centrów.

Największy zbiór dokumentacji posiada archiwum Seminarium Polskiego. Do ważniejszych należą dokumenty związane z założeniem i rozwojem działalności Seminarium. W grupie tej wyodrębniono tzw. Dąbrowskiana, obejmujące akta dotyczące życia i działalności fundatora, ks. Józefa Dąbrowskiego, a głównie materiały biograficzne, korespondencję, akta z jubileuszów, sympozjów, akta organizacji, a także materiały biograficzne i artykuły o współzałożycielu Seminarium, o. Leopoldzie Moczygembie. Drugą grupę stanowią materiały dotyczące działalności Seminarium Polskiego: są to programy imprez, akademii, koncertów, odczytów, posiedzeń, akta ze zjazdów i sejmów alumnów, materiały z okazji 25-lecia, 50-lecia, 75-lecia i 100-lecia Seminarium. Ogółem ten dział obejmuje ponad 1000 j.a. W odrębne grupy akt wydzielono także:

- Akta personalne profesorów, wykładowców, siostr zakonnych i pracowników pomocniczych.
- Materiały biograficzne dotyczące studentów, w tym zestawienia statystyczne obejmujące geograficzne rozmieszczenie studentów, ich pochodzenie z poszczególnych stanów i innych krajów, wykazy parafii, do których należą alumni, informacje o losach studentów po ukończeniu studiów.
- Fotografie będące dokumentacją pomieszczeń z Detroit oraz Orchard Lake, fotografie ze zjazdów duchowieństwa, z życia kulturalnego, teatralnego, muzycznego i sportowego od początków istnienia Seminarium.
- Akta drukarni i wydawnictwa, w tym komplety czasopism wydawanych przez Seminarium, takich jak: „Alumnus”, „Eagle”, „Głos Studenta”, „Good News”, „Niedziela”, „Sodalis”, „Wrzos”, częściowo zachowane materiały redakcyjne, kompletny zestaw publikacji wydawanych w drukarni Seminarium Polskiego, założonej przez ks. J. Dąbrowskiego.

Z akt Kolegium Najświętszej Maryi Panny zachowały się archiwalia dotyczące prezydentów szkoły, fakultetu, studentów i wydawnictw. Po działalności Szkoły Wyższej pozostały akta profesorów, nauczycieli, uczniów, organizacji sportowych i wydawnictw, a wśród nich m.in. komplety protokołów posiedzeń fakultetu, dzienniki uczniowskie, zestawienia statystyczne dotyczące studentów. Część tej grupy akt to materiały organizacji wspomagających finansowo szkoły, a przede wszystkim Stowarzyszenia

Alumnów i Stowarzyszenia Pomocniczego Pań. Zachowały się różnego rodzaju apele, odezwy, plakaty reklamowe i obszerna ilość korespondencja, a także imienne wykazy alumnów i donatorów.

Swoją dokumentację posiadają, działające na terenie Polonijnych Zakładów Naukowych, centra: Centrum Polskich Studiów i Kultury, Polsko-Amerykańskie Centrum Liturgiczne i powołane w 1978 r. Centrum Jana Pawła II. Szczególnie bogate zbiory archiwalne przechowuje Centrum Polskich Studiów i Kultury, które każdego roku organizowało specjalne kursy z zakresu tradycji i zwyczajów polskich. Do najcenniejszych materiałów należą: wykaz katedr uniwersyteckich i kolegiów, w których wykładany jest język polski, katalogi prasy polskiej w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie oraz wykaz polsko-amerykańskich archiwów.

Centrum Jana Pawła II jest ośrodkiem o charakterze naukowym, ale też świadczącym usługi. Celem Centrum jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie wszelkich materiałów związanych z papieżem Janem Pawłem II. Centrum wypełnia następujące zadania:

- gromadzi w miarę możliwości wszystkie materiały: czasopisma, książki, nagrania, filmy, programy telewizyjne związane z papieżem;
- gromadzi medale, monety papieskie, odznaki, pierścienie, ryngrafy, wizerunki papieża, obrazy znanych malarzy, widokówki, fotografie, znaczki pocztowe, wizytówki, rzeźby, wszystkie memorabilia związane z wizytami papieskimi w Stanach Zjednoczonych;
- urządza wystawy, odczyty, sympozja;
- opracowuje publikacje poświęcone papieżowi, zamieszczane na łamach czasopism polskich i polonijnych wydawanych poza granicami Polski. Obecnie objęto badaniami 200 tytułów czasopism, w tym także czasopisma wydawane przez diecezje w Stanach Zjednoczonych⁹. Wyniki tych prac są publikowane w dwóch czasopismach wydawanych przez Centrum: „Biuletynie Centrum Jana Pawła II” i „Newsletter Pope John Paul II Center”.

Ogółem Centrum posiada 2 tys. książek, 25 tys. wycinków prasowych w języku angielskim i 20 tys. w języku polskim, ok. 200 filmów i setki fotografii.

2. Archiwum Polonii

Dział ten obejmuje materiały do dziejów Amerykanów polskiego pochodzenia, polskich imigrantów i Polonii w innych krajach. Archiwalia uporządkowano w następujące grupy tematyczne:

1. Tło historyczne imigracji i różnych grup etnicznych – sporadyczna i najstarsza polska imigracja, imigracja polityczna, imigracja ekono-

⁹ R. Nir, *Bibliografia czasopism polonijnych objętych dokumentacją papieską*, „Biuletyn Centrum Jana Pawła II”, R. 13, 1991, Nr 1–2.

miczna, imigracja po II wojnie światowej, tzw. wojskowa, imigracja solidarnościowa po 1980 r. Do najważniejszych materiałów w tej części należą archiwalia do dziejów imigracji polskiej w poszczególnych stanach: Arkansas, Kalifornia, Connecticut, Delaware, Illinois, Indiana, Iowa, Maryland, Massachusetts, Michigan, Minnesota, Missouri, Nebraska, New Jersey, Nowy Jork, Ohio, Pensylwania, Rhode Island, Teksas, West Wirginia, Wisconsin, i inne materiały statystyczne dotyczące polskich imigrantów.

2. Akta związane ze szkolnictwem polonijnym – obejmują materiały do następujących zagadnień i instytucji: ogólne kwestie szkolnictwa, wychowania i nauczania, polskie szkoły parafialne, szkolnictwo średnie, kolegia i akademie, Kolegium Związku Narodowego Polskiego, problematyka języka polskiego w szkołach, katedry języka polskiego i kultury na uniwersytetach amerykańskich, opracowania historyczne, statystyka, programy. Akta instytucji naukowych: Fundacji Kościuszkowskiej, Fundacji Pułaskiego, Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce, Polskiego Muzeum w Ameryce w Chicago, Polsko-Amerykańskiego Muzeum w Port Washington, Fundacji Polskiej Kultury i Sztuki w San Francisco, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Instytutu Romana Dmowskiego w Chicago; materiały bibliotek polonijnych, czytelni, Polskiej Biblioteki w Washingtonie, Towarzystwa Przyjaciół Polskiej Biblioteki w Washingtonie, Biblioteki Związku Narodowego Polskiego, Biblioteki Związku Polek, Biblioteki Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego, Alumni Memorial Library w Orchard Lake; katalogi bibliotek, spisy, inwentarze.

3. Literatura polsko-amerykańska – materiały dotyczące pisarzy polskich pracujących w Stanach Zjednoczonych, ich rękopisy i utwory drukowane. Bogaty zbiór literatury homiletycznej i religijnej.

4. Życie społeczne polskiej grupy etnicznej – materiały z następujących zagadnień: stowarzyszenia dobroczynne, sierocińce, domy rekreacyjne, polskie tradycje, sport, letniska, Polanki, Stowarzyszenie Polek, radio polonijne.

5. Życie ekonomiczne polskiej grupy etnicznej – materiały dotyczące pracy, fabryk, banków, stowarzyszeń przemysłowych, prac dobroczynnych, radnych miejskich polskiego pochodzenia, polskich farmerów.

6. Pomoc polskich imigrantów dla Polski – ekonomiczna, kulturalna, militarna, kulturalna, religijna.

7. Polonia w różnych krajach świata – w Argentynie, Brazylii, Francji, Kanadzie, Niemczech, innych – np. Afryce, Iraku, Iranie, Meksyku, Palestynie. Ten dział zbiorów został zapoczątkowany przed 20. laty i rozwinął się dzięki licznym darom Polaków, przebywających w wyżej wymienionych w krajach. Materiały te dotyczą głównie osiedleńców z czasów II wojny światowej.

Cennym zespołem akt jest Teatr Polonijny w Stanach Zjednoczonych i Innych Krajach, w którym znajdują się materiały dotyczące następujących zagadnień: teatr amatorski, sceny parafialne, ważniejsze zespoły teatralne sprzed 1906 r., teatr stały, teatr zawodowy. Materiały pochodzą z Chicago, Detroit, Buffalo i innych miast. Część akt dotyczy twórców teatralnych, m.in. Eminowiczów i Kantora. Do dziejów teatru po 1945 r. zachowała się dokumentacja m.in. „Naszej Reduty”, teatru Lidii Pucińskiej, Teatru Dramatycznego Wandy Zbierzowskiej-Frydrych, Teatru Radiowego Roberta Lewandowskiego, Zrzeszenia Artystów Scen Polskich w Stanach Zjednoczonych. W dziale tym znajdują się też obszerne materiały do biografii poszczególnych aktorów oraz do dziejów polskiego teatru w innych krajach. Przechowywane są również liczne wycinki prasowe dotyczące filmu polskiego.

3. Dokumentacja polskich parafii

Dokumentacja parafii polonijnych należy do najobszerniejszego działu Archiwum. Materiały zostały uporządkowane w następujących grupach tematycznych:

1. Księgi jubileuszowe – ogółem ponad 2 tys. egzemplarzy. Zawierają bezcenne informacje do dziejów parafii, Polonii oraz duszpasterstwa i życia społeczno-kulturalnego. Zdecydowana większość jest pisana w języku polskim, w ostatnich latach zaczyna przeważać język angielski.

2. Jubileuszowe pamiętniki księży – ogółem ponad 200 egzemplarzy.

3. Przemówienia i kazania – zachowane w szkicach, notatkach, kronikach zebrań. Osobny zbiór stanowią przemówienia księży jako proboszczów lub kapelanów, członków organizacji społecznych, kulturalnych i naukowych. W zespole tym gromadzone są także przemówienia radiowe polonijnych biskupów i księży.

4. Dokumentacja fotograficzna – składają się na nią fotografie księży, parafian, sióstr zakonnych i członków organizacji religijnych związanych z parafią. Na uwagę zasługuje niewielki zbiór kolorowych pocztówek polskich kościołów z początku XX w. Gromadzone są także fotografie wydawane przez zakłady pogrzebowe, zawierające zdjęcia księży wraz z krótką biografią i tekstem modlitwy. Zdjęć tego typu znajduje się w Archiwum ponad tysiąc.

5. Rękopisy historii parafii – opracowań tego typu Archiwum posiada ponad sto.

6. Geografia, chronologia i statystyka parafii – materiały pozostałe po działalności ks. prof. J. Swastka, który opracowywał dane do roczników diecezjalnych Detroit. Zachowane fiszki zawierają wykazy chronologiczne parafii i księży metropolii detroickiej.

7. Biuletyny parafialne – nie zachowały się biuletyny wszystkich parafii. Stanowią bieżącą rejestrację wydarzeń w parafii i danym środowisku polonijnym.

8. Inne źródła do historii parafii – tworzy je głównie zbiór różnorodnych druków, takich jak: modlitewniki, nowenny, stacje drogi krzyżowej, śpiewniki, katechizmy. Aktualnie zbiór ten liczy 2 tys. pozycji.

9. Zakony polonijne – w dziale tym przechowywane są jubileuszowe księgi poszczególnych zakonów męskich i żeńskich, monografie, wycinki prasowe. Zgromadzony materiał dotyczy dziejów następujących zakonów polonijnych: ss. albertynek (Hammond), Zgromadzenie Sióstr Bernardynek Trzeciego Zakonu Św. Franciszka (Reading), Zgromadzenia Księża Chrystusowców (Sterling Heights), Zgromadzenie Córek Niepokalanego Poczęcia NMP (New Britain), oo. karmelitów (Munster), ss. dominikanek (Justice), ss. felicianek różnych prowincji w Stanach Zjednoczonych, oo. franciszkanów (Pulaski), ss. franciszkanek (Hamburg), Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (Filadelfia), księża jezuitów (Chicago), Zgromadzenia Sióstr św. Józefa Trzeciego Zakonu św. Franciszka (South Bend), ss. józefitek (Stevens Point), Zgromadzenia Sióstr bł. Kunegundy Trzeciego Zakonu św. Franciszka (Lemont), oo. marianów (Stockbridge), oo. paulinów (Doylestown), księża zmartwychwstańców (Chicago), ss. zmartwychwstanek (Chicago), oo. salwatoriaków (Gary), ss. westiarek (Hamtramck).

10. Polski Narodowy Kościół Katolicki – na dział ten składają się: księgi pamiątkowe i jubileuszowe poszczególnych parafii, kalendarze narodowe, wykazy statystyczne parafii i księży. Ogółem dział obejmuje ponad tysiąc pozycji.

11. Polskie parafie w Kanadzie oraz parafie innych grup etnicznych – zasób ten tworzą wykazy polskich parafii, jubileuszowe księgi parafii i księży oraz literatura podręczna.

Dokumentacja parafii innych grup etnicznych to zbiór materiałów ofiarowanych przez parafie lub osoby indywidualne. Znajdują się w nim materiały dotyczące katolickich parafii słowackich, litewskich i ukraińskich.

4. Dokumentacja polskich organizacji

Najstarsze i największe organizacje, takie jak: Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce, Związek Narodowy Polski, Sokolstwo Polskie w Ameryce, Związek Polek w Ameryce, posiadają dobrze opracowane monografie, przechowywane w zbiorach archiwum¹⁰.

Obszerny dział tworzą księgi jubileuszowe organizacji, zawierające ponadto bogatą dokumentację fotograficzną. Do cenniejszych należy zbiór pamiątek z odbywających się co kilka lat sejmów, konstytucje i ustawy w języku polskim i angielskim, w których omówione zostały podstawowe zadania poszczególnych

¹⁰ M. Haiman, *Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce 1873–1948*, Chicago 1948; D. Pienkos, *Centennial History of the Polish National Alliance of the United States of North America*, New York 1984; A. Waldo, *Sokolstwo*, t. 1–5, Pittsburgh 1953–1984; *Historia Związku Polek w Ameryce*, t. 1–3, Chicago 1938–1981.

organizacji. Informacje o bieżącej działalności stowarzyszeń i organizacji znaleźć można w protokołach z posiedzeń zarządów centralnych i okręgowych.

Ogółem Archiwum posiada materiały o ponad tysiącu organizacjach polonijnych. Obok wyżej wymienionych organizacji gromadzona jest dokumentacja do dziejów stowarzyszeń polskich dentystów, lekarzy, prawników, aptekarzy, rzeźników, krawców, dziennikarzy, organistów, filatelistów, numizmatyków. Niektóre z nich już nie istnieją, do innych nadal włączane są nowe materiały.

Archiwum przechowuje też dokumentację działalności instytucji etnicznych, w których posiadaniu są materiały polonijne, np. Immigration History Center – University of Minnesota, The Balch Institute for Ethnic Studies – Philadelphia, Center for Migration Studies–Staten Island.

W dziale tym znalazły się również akta takich instytucji jak: Kluby Kulturalne, Amerykański Instytut Polskiej Kultury w Miami, Fundacja Kopernikowska w Chicago, Polsko-Amerykańskie Towarzystwo Historyczne, Stowarzyszenie Księży Polskich.

5. Materiały biograficzne

Utworzenie tego działu stało się konieczne w związku ze wzmożonym zainteresowaniem biografistyką ze strony polonijnych działaczy świeckich i duchownych. Rosnących potrzeb w tym zakresie nie zaspokaja wydany przed laty polonijny słownik biograficzny ks. F. Bolka¹¹. Archiwum dysponuje centralną kartoteką biogramów, ułożonych alfabetycznie. Poszczególne teczki zawierają: życiorysy, wycinki prasowe, fotografie, oryginalne dokumenty osobowe (np. świadectwa, legitymacje). Większość materiałów tego typu pochodzi bezpośrednio od ofiarodawców. Dział zawiera zarówno biogramy osób żyjących, jak i zmarłych. Archiwum gromadzi biografie artystów, dziennikarzy, lekarzy, prawników, adwokatów, nauczycieli, wojskowych, pisarzy, kongresmenów polskiego pochodzenia. Materiały spisane są głównie w językach polskim i angielskim, sporadycznie – w innych.

Jako osobną grupę wydzielono materiały do biografii rektorów, księży, profesorów i studentów szkół w Orchard Lake. W tej kategorii znajdują się także biogramy najbardziej zasłużonych dla szkół osób, które otrzymały najwyższe odznaczenie „Medal Fidelitas”. Wyodrębniona została też kartoteka biogramów biskupów polskiego pochodzenia oraz biogramy polonijnych redaktorów i aktorów, które pochodzą z kolekcji Artura Waldo.

6. Stare druki

Archiwum posiada ok. 100 druków z XVI w., ok. 300 egzemplarzy pochodzi z XVII w., większość natomiast (ok. 1000 pozycji) pochodzi z wie-

¹¹ F. Bolek, *Who's Who in Polish America. A Biographical Directory of Polish-American Leaders and Distinguished Poles in the Americas*, New York 1943.

ku XVIII i I połowy XIX w. Ponadto w osobnym dziale przechowywane są polonica z XVI–XVII w., tłoczone w polskich drukarniach. W sumie liczą one ok. 500 pozycji. Wiele z przechowywanych w Orchard Lake egzemplarzy należy do unikalnych w skali europejskiej. Pod względem treści przeważają różne wydania Biblii oraz traktatów teologicznych. Wiele z nich zostało oprawionych w skórę cielęcą z bogato tłoczonymi ornamentami roślinnymi oraz inicjałami dawnych właścicieli¹².

7. Polonica Americana

Dział ten dzieli się w Archiwum na dwie grupy: polonica amerykańskie oraz polonica drukowane w innych krajach. Zgromadzono w nim druki, broszury, pamflety w języku polskim i angielskim oraz w innych językach na tematy polskie. Zbiór ten liczy 2 tys. woluminów. Składają się na niego:

- Akta wydawnictw: Dyniewiczza z Chicago, Paryskiego z Toledo, Derdowskiego z Winony, braci Worzałów ze Stevens Point, Sajewskiego z Chicago, Puacza z Chicago, „Nowego Dziennika” z Chicago.
- Publikacje wydawnictw zakonnych: misjonarzy z Erie, felicjanek z Buffalo, franciszkanów z Pulaski, jezuitów z Chicago. Druki Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Scranton, druki i broszury Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego w Ameryce, Związku Narodowego Polskiego, Związku Sokołów Polskich w Ameryce, Związku Polek w Ameryce.
- Podręczniki firm wydawniczych w Chicago, Spółki Nakładowej Wydawnictwa Polskiego i Polish American Publishing Company, drukarni Sierocińca św. Jadwigi w Niles. Archiwum przechowuje ponadto niemal komplet książek z drukarni Seminarium Polskiego w Detroit.
- Publikacje autorów polskich w Ameryce: Bójnowskiego, Dąbrowskiego, Bolka, Icieka, Haimana, Hodura, Gąsiorowskiego, Jasińskiego, Misickiego, Orłowskiego, Syskiego, Peszkowskiego, Wachtla, Waldo, Włoszczewskiego.

Polonica z innych krajów to głównie wydawnictwa londyńskie, paryskie i rzymskie¹³.

8. Czasopisma polskie

Dział ten obejmuje przede wszystkim prasę polonijną, wydawaną w Polsce, Stanach Zjednoczonych i innych krajach, zarówno przed wojną, jak też po 1945 r. Czasopisma te, dotyczące różnych dziedzin, były nabywane na potrzeby szkół i centrów. Dzięki donacjom do Archiwum

¹² R. Nir, *Stare druki w Archiwum Orchard Lake*, „Sodalis Polonia”, R. 59, 1979, nr 4, s. 113–115; *Our Oldes Book 1504–1517*, „Library Pulse”, R. 6, 1959, no 1, s. 1–2.

¹³ Zob. R. Nir, *Polonica w Archiwum w Orchard Lake*, „Sodalis Polonia”, R. 59, 1979, nr 5, s. 147–150.

trafiły komplety: „Tygodnika Powszechnego”, „Życia Warszawy”, „Słowa Powszechnego”, „Przewodnika Katolickiego”, „Trybuny”, „Polityki”, „Więzi”, „Znaku” oraz dziesiątki tytułów teologicznych. Z wcześniejszego okresu zachowała się prasa powstania warszawskiego, okresu okupacji, a także czasopisma z epoki solidarnościowej (tzw. prasa podziemna). Ogółem w dziale tym zgromadzono ok. 5 tys. tytułów¹⁴.

9. Kalendarze polskie

Archiwum posiada największy zbiór kalendarzy polonijnych poza granicami kraju. Ogółem zbiór liczy ponad 1000 kalendarzy, część z nich została zmicrofilmowana. Kalendarze pochodzą z następujących krajów: z Argentyny, Brazylii, Czechosłowacji, Francji, Indii, Kanady, Niemiec, Palestyny, Stanów Zjednoczonych, Węgier, Wielkiej Brytanii, Włoch. Ponadto archiwum przechowuje mały zbiór kalendarzy wydanych w Polsce¹⁵.

10. Zbiory specjalne

Obejmują: ikonografię, kolekcję filatelistyczne, numizmatykę, kartografię, fotografie, plakaty, materiały audiowizualne.

Na zbiór filatelistyczny składają się znaczki polskie, począwszy od pierwszego, jaki został wydany w Polsce w 1860 r.¹⁶ Do cenniejszych należą znaczki watykańskie od 1978 r., czyli od początku pontyfikatu Jana Pawła II. Niekompletne zbiory znaczków z innych krajów trafiły do Archiwum od zbieraczy amatorów. Zgromadzono też znaczną liczbę literatury filatelistycznej oraz drukowanych katalogów. Na uwagę zasługuje komplet biuletynu „Polonus Philatelic Society”.

W dziale numizmatyki przechowywane są medale bite z okazji różnych uroczystości kulturalnych, religijnych, patriotycznych. Znaczna ich liczba pochodzi z Polski. Zachowały się też liczne medaliki i ryngrafy bite przez różne stowarzyszenia religijne przy parafiach i polskich organizacjach. Archiwum przechowuje duży zbiór monet polskich od średniowiecza do czasów obecnych. Ponadto Archiwum zgromadziło literaturę podręczną o tematyce numizmatycznej, w tym komplet „Wiadomości Numizmatycznych” oraz „Newsletter Polish American Numismatic Association”.

Zbiory kartograficzne obejmują mapy Polski, głównie z XIX w. i wydane w Polsce, oraz mapy Polski wydawane w innych krajach, m.in. w Stanach Zjednoczonych. Znaczna część z nich to mapy i atlasy przeznaczone

¹⁴ Alfabetyczny wykaz czasopism polonijnych w Archiwum w Orchard Lake, Orchard Lake 1990, mps. Wykaz ułożony alfabetycznie obejmuje czasopisma z następujących krajów: z Anglii, Argentyny, Australii, Brazylii, Francji, Kanady, Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Włoch.

¹⁵ Inwentarz kalendarzy polonijnych i polskich w Archiwum w Orchard Lake, Orchard Lake 1992, mps.

¹⁶ Szczegółowy wykaz zob. *Ogólny spis zbiorów filatelistycznych w Archiwum Polonii w Orchard Lake*, Orchard Lake 1990, mps.

dla szkół. Zachowały się też nieliczne mapy parafii polskich w Stanach, a także mapy wojskowe, dotyczące działań wojennych w czasie II wojny światowej.

Na dokumentację fotograficzną składają się setki fotografii, zarówno zbiorowych, jak i pojedynczych osób, obrazujących różne aspekty życia kulturalnego, towarzyskiego, religijnego, politycznego i społecznego Polonii. Wiele z nich, zwłaszcza z okresu międzywojennego, posiada informację o nazwie zakładu fotograficznego, nazwisku wykonawcy i dokładnym adresie. Wyodrębnione zostały zdjęcia z okresu II wojny światowej.

Archiwum dysponuje dużym zbiorem plakatów z różnych imprez polonijnych, m.in. z koncertów, występów orkiestr, solistów, wystaw malarstwa, aukcji dzieł sztuki i książek, festiwali polonijnych, sympozjów i zjazdów naukowych.

W dziale zbiorów specjalnych przechowywane są też drzeworyty o tematyce religijnej, autorstwa Stefana Mrożewskiego.

W skład materiałów audiowizualnych wchodzi nagrania z uroczystości szkolnych (inauguracje roku szkolnego, matury i nadawanie „Medalu Fidelitas” wybitnym Polakom, zjazdy alumnów), nagrania z bankietów na cześć wybitnych gości odwiedzających Orchard Lake, np. wizyty kard. Jana Króla, prymasa Polski kard. Józefa Glempa, kard. Henryka Gulbinowicza. W formie audiowizualnej są też rejestrowane ogólnoamerykańskie zjazdy księży polskiego pochodzenia. W dziale tym warto zwrócić uwagę na komplet nagrań z uroczystości stulecia szkół w Orchard Lake, uroczystości otwarcia poszczególnych muzeów, światowych zjazdów byłych żołnierzy 2. Korpusu, żołnierzy Armii Krajowej, konwencji Śpiewaków Polskich w Ameryce¹⁷.

W 1993 r. rozpoczęto akcję nagrywania rozmów z przedstawicielami Polonii. Do tej pory utrwalono w ten sposób wspomnienia żołnierzy 2. Korpusu, Armii Krajowej, twórców różnych klubów kulturalnych, polskich inżynierów.

11. Kolekcja mikrofilmów

Przez ostatnich dziesięć lat zmikrofilmowano część zbiorów prasy polonijnej. W tej formie dostępne są następujące tytuły: „Zgoda” (1887–1953) z Chicago, „Niedziela” (1891–1902) z Detroit, „Zgoda” (1900, 1902–1908, 1912–1913, 1953–1968) Women’s Ed., „Dziennik Polski” (1904–1920) z Detroit, „Dziennik Ludowy” (1907–1925) z Chicago, „Dziennik Związkowy” (1908–1974) z Chicago, „Dziennik Narodowy” (1908–1918, 1920–1923) z Chicago, „Narodowiec” (1913–1915) z Cleveland, „Dziennik Ludowy” (1919–1923) z Detroit.

¹⁷ *Spis video w Archiwum w Orchard Lake*, Orchard Lake 1993, mps.

12. Rękopisy biblioteczne, dysertacje

Zbiory te liczą ogółem tysiąc egzemplarzy. Obejmują wszystkie dysertacje napisane w Kolegium NMP w Orchard Lake, począwszy od 1916 r. Prace te dotyczą historii Kościoła w Ameryce, Polsce, historii literatury angielskiej i polskiej, historii Polonii, parafii polskich, organizacji polonijnych, polskich zakonów męskich i żeńskich, szkolnictwa polonijnego, historii Polski i powszechnej, polityki, teologii i bibliistyki¹⁸.

13. Materiały dotyczące Polski

W dziale tym zgromadzono głównie wycinki z prasy polskiej, polonijnej i amerykańskiej na tematy polskie. Pomocą do nich jest katalog rzeczowy.

Jedną z najcenniejszych grup materiałów są oryginalne listy królów polskich i wybitnych osobistości polskich liczące 200 j.a. Zachowały się listy następujących władców polskich: Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Henryka Walezego, Stefana Batorego, Zygmunta III Wazy, Władysława IV Wazy, Jana Kazimierza, Michała Wiśniowieckiego, Jana III Sobieskiego, Augusta II Sasa, Stanisława Leszczyńskiego, Augusta III Sasa, Stanisława Augusta Poniatowskiego¹⁹.

Archiwum otrzymało też po hr. Adamie Ronikierze prawie kompletne zbiory dotyczące Rady Głównej Opiekuńczej, działającej w czasie wojny w Polsce. Zachowały się także nieliczne listy Henryka Sienkiewicza i Władysława Reymonta, ponad 50 listów Jarosława Iwaszkiewicza z czasów I wojny światowej do kolegi dra Antoniego Małka, korespondencja biskupów polskich z władzami szkolnymi.

14. Literatura genealogiczna

Archiwum posiada największy zbiór literatury genealogicznej na terenie Stanów Zjednoczonych. W jego skład wchodzi najważniejsze herbarze i wydawnictwa genealogiczne: B. Paprockiego *Herby rycerstwa polskiego*; W. Kojalowicza *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego*; K. Niesieckiego *Korona polska*; H. Stupnickiego *Herbarz polski*; L. Korwina, *Szlachta mojejższowa, Szlachta neoficka, Polska encyklopedia szlachecka, Herby szlachty polskiej, Małopolskie rody ziemiańskie*; podręcznik W. Dworzaczka, *Genealogia*; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*. Zgromadzono też czasopisma genealogiczne, m.in. „Genealogical Helper” oraz biuletyny polskich towarzystw genealogicznych, których kilka tytułów ukazuje się w Stanach.

¹⁸ Szczegółowy wykaz prac zawierają inwentarze archiwalne opatrzone indeksami. Zob. *Lista dysertacji napisanych w Kolegium N. M. P. w Orchard Lake*, Orchard Lake 1966; *Dissertation and Theses Catalog Archives the Orchard Lake Schools*, wydruk komputerowy.

¹⁹ *Inwentarz listów królewskich*, Orchard Lake 1975, mps.; *Original Letter of King John Sobieski*, „Library Pulse”, R.6, 1959, nr 2, s. 1–2.

15. Księgozbiór podręczny

Do jego najważniejszych działów należą:

- encyklopedie: S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna*; M. Nowodworskiego *Encyklopedia kościelna*; Z. Chełmickiego *Podręczna encyklopedia kościelna* (44 tomy); *Wielka encyklopedia powszechna*; *Encyklopedia staropolska* Z. Glogera; *Encyklopedia katolicka* wydawana na KUL-u; *Polish American Encyclopedia of American Ethnic Groups*; *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. W dziale tym znajdują się także spisy parafii i duchowieństwa: *The Official Catholic Directory* (zawiera spis duchowieństwa i parafii na terenie Stanów Zjednoczonych); *Canadian Catholic Church Directory* (zawiera spis duchowieństwa i parafii na terenie Kanady); spisy duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce z lat 1979, 1985, 1992; informatory dotyczące duszpasterstwa polskiego w świecie z lat 1970, 1975 oraz duszpasterstwa polskiego i duchowieństwa we Francji z 1972 r.
- bibliografie: *Bibliografia polska* autorstwa K. Estreichera (oryginalne wydanie przedwojenne); *Bibliografia historii Polski*; *Bibliografia historii Kościoła w Polsce*; *Polonica Buffalonensis* autorstwa W. Drzewienieckiego; *Bibliography of Books in Polish or Relating to Poland*; komplet czasopisma „Books in Polish or Relating to Poland”, A. Wolanina *Polonica in English*; J. Wepsieca *Polish American Serial Publications 1842–1966*.
- słowniki biograficzne: komplet *Polskiego słownika biograficznego*; *Who's Who in Polish America*; ks. J. Przygody *Texas Pioneers From Poland*; *Polish Americans in California 1827–1977*; *Who's Who*.
- przewodniki po zbiorach archiwalnych: *Guide to the Archives of the Polish Institute and Sikorski Museum*; *Guide to the Archives of the Polish Institute of Arts and Sciences of America*; *Guide to the Hoover Institution Archives*; *Guide to the Archives of the Archdiocese of Boston*. Ponadto Archiwum gromadzi informatory po archiwach polskich oraz literaturę archiwalną z Polski i Ameryki. Z czasopism przechowywane są m.in. komplety takich tytułów jak: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Archeion”, „The American Archivist”.
- literatura dotycząca zagadnień etnicznych: *Ethnic Newspapers and Periodicals in the United States*; *Guide to Ethnic Museums, Libraries and Archives in the United States*; *Guide to the American Ethnic Press, Ethnic Theatre in the United States*; *Encyclopedic Directory of Ethnic Organizations in the United States*; *Sources for the Study of Migration and Ethnicity*.
- czasopisma specjalistyczne: „Biblioteka Polonijna”, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, „Kronika Rzymska”, „Kultura”, „Polish American Studies”, „Polish National Catholic Church Studies”, „Proble-

my Polonii Zagranicznej”, „Przegląd Polonijny”, „Sacrum Poloniae Millenium”, „Studia Polonijne”, „The Polish Review”, „Zeszyty Historyczne”.

16. Kolekcje personalne

Do najważniejszych kolekcji pozostałych po osobach prywatnych należą:

- Zbiory ks. Franciszka Bolka, wydawcy *Encyklopedii polsko-amerykańskiej*, autora wydawnictw źródłowych²⁰.
- Kolekcja ks. Kazimierza Bobrowskiego, zawierająca materiały do dziejów Polskiej Misji Katolickiej w Bombaju oraz historii polskich obozów w Indiach²¹.
- Zbiory ks. prof. Waleriana Jasińskiego, wykładowcy w Seminarium Polskim, redaktora czasopisma „Sodalis”, składające się z materiałów do dziejów Polonii, obszernego dział korespondencji, maszynopisów wykładów i publikacji, które ukazały się drukiem²².
- Zbiory ks. prof. Mieczysława Madaja²³ – materiały do działalności Polsko-Amerykańskiego Stowarzyszenia Historycznego, dziejów Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych, notatki sporządzone z akt z Archiwum Watykańskiego do dziejów Polskiej Misji na Krymie w XVI i XVII w.
- Zbiory dra Antoniego Małłka, obejmujące sprawozdania i protokoły z działalności Kolegium Związkowego w Cambridge Springs w Pensylwanii, biuletyny informacyjne polskich klubów kulturalnych, materiały związane z urządzeniem Pokoju Polskiego na Uniwersytecie w Pittsburghu²⁴.
- Kolekcja ks. prof. Jacka Przygody, specjalisty z zakresu ekonomii – wypisy archiwalne do dziejów Polonii i Polaków w Teksasie²⁵.
- Kolekcja ks. prał. Wojciecha Rojka – materiały dotyczące powojennej działalności księży polskich w Stanach Zjednoczonych, materiały do pierwszego programu telewizyjnego dla Polonii, nadanego w 1956 r. w Nowym Jorku, akta na temat kontaktów z wy-

²⁰ Drukiem ukazał się jedynie pierwszy tom encyklopedii. Zob. F. Bolek, *Tentative Plan for the Polish-American Encyclopedia*, Buffalo 1947, R. Nir, *Encyklopedia Polsko-Amerykańska*, „Dziennik Polski”, R. 76, 1979, nr 178, s. 6.

²¹ Szczegółowe informacje zob. R. Nir, *Archiwalia Polskiej Misji Katolickiej w Indiach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 64, 1995, s. 435–460.

²² Więcej informacji na temat działalności ks. Jasińskiego zob. R. Nir, *Ks. Prof. dr Walery J. Jasiński 1904–1981 jako badacz duszpasterstwa polonijnego*, [w:] „Źródła do historii Polonii”, Orchard Lake 1982, s. 247–308.

²³ Biogram zob. *Encyklopedia katolicka (KUL)*, t. 6.

²⁴ Szczegółowy wykaz materiałów zob. *Katalog kolekcji dra Antoniego Małłka*, Orchard Lake 1981, mps.

²⁵ Zob. *Ogólny inwentarz kolekcji ks. prof. Jacka Przygody*, Orchard Lake 1993, mps.

bitnymi osobistościami imigracji wojskowej: z abp. J. Gawliną oraz z biskupami amerykańskimi, akta dotyczące wizyty kard. Karola Wojtyły w Nowym Jorku w 1976 r.²⁶

- Kolekcja Artura Waldo²⁷ – zawiera materiały do historii teatru polonijnego w Stanach Zjednoczonych, redaktorów czasopism polonijnych, Sokolstwa Polskiego w Ameryce i innych organizacji polonijnych, do dziejów polskiej prasy w Stanach, maszynopisy artykułów i książek napisanych przez A. Waldo, wypisy źródłowe z różnych archiwów i czasopism, wywiady z różnymi osobami, obszerny zbiór fotografii z okresu II wojny światowej oraz z życia Polonii²⁸.
- Kolekcja ks. bpa Stefana Woźnickiego – materiały dotyczące pomocy Kościoła amerykańskiego dla Polski, sprawozdania Komitetu Biskupiego Pomocy dla Polski, dokumenty do dziejów Rady Polonii Amerykańskiej.

17. Archiwum, Biblioteka i Muzeum 2. Korpusu

Archiwum przechowuje akta personalne żołnierzy 2. Korpusu. W teczkach osobowych znajdują się: legitymacje, dyplomy, świadectwa, odznaczenia, korespondencja, fotografie z walk na foncie. Dokumentację osobową uzupełniają mapy operacyjne, filmy i kasety video, eksponaty związane z życiem żołnierskim, takie jak: medale, odznaki, mundury. W dziale tym przechowywana jest także dokumentacja Koła Karpatczyków z Chicago. Zorganizowano też dwa działy tematyczne: „Katyń” oraz „Monte Cassino”. W skład tego ostatniego wchodzi prace naukowe, pamiętniki i wydawnictwa albumowe, lista poległych i pogrzebanych na cmentarzu wojennym na Monte Cassino.

Archiwum posiada też własne zbiory biblioteczne złożone z książek, broszur, pamiętników, czasopism, a także płyt.

18. Archiwum, Muzeum i Biblioteka 1. Polskiej Dywizji Pancerniej

Zbiory archiwalne składają się głównie z dokumentacji osobowej żołnierzy 1. Dywizji. Ponadto zachowały się rozporządzenia dowódców, szkice operacyjne z Normandii, Francji, Belgii, mapy i fotografie z pól bitew.

Uzupełnieniem tej części archiwaliów są zbiory biblioteczne literatury na temat 1. Dywizji oraz innych formacji Polskich Sił Zbrojnych, w tym

²⁶ Zob. *Inwentarz ogólny kolekcji ks. pralata A. W. Rojka*, Orchard Lake 1992.

²⁷ Kolekcja została w całości przewieziona do Orchard Lake z Arizony w 1988 r. Dokumenty w niej przechowywane są publikowane w serii „Źródła do historii Polonii”.

²⁸ Zob. R. Nir, *Arthur Waldo Collection in the Polish-American Archives at Orchard Lake*, „Sokół Polski”, nr 21, 1 listopad 1986, s. 2,5; Tenże, *Arthur L. Waldo Collection in the Polish-American Archives at Orchard Lake*, „Gwiazda Polarna”, R. 78, 1986, s. 5.

komplet czasopisma „Pancerniak”. Ponadto zachowały się eksponaty muzealne z oryginalną bronią, wyposażeniem żołnierskim, mundurami. Dział muzealny zawiera zbiory dotyczące 1. Dywizji Pancерnej, ochotników Armii Polskiej w Kanadzie oraz Kobiet Żołnierzy AK²⁹.

19. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Armii Krajowej

Tworzą je sprawozdania oraz inne materiały archiwalne dotyczące działalności Okręgu AK na Stany Zjednoczone oraz akta związane z działalnością poszczególnych oddziałów AK; wycinki prasowe, czasopisma, biuletyny z czasów powstania warszawskiego; księgozbiór złożony z publikacji poświęconych AK.

Na obszerny dział muzealny składają się: zbiór orderów i odznak, oryginalne mundury z powstania warszawskiego, opaski, czapki, chlebak, manierki, różnego typu broń (ładownice, karabin Mauser z amunicją, kolce drogowe, granaty, bagnety), ubrania więzienne żołnierzy AK.

20. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Lotników Polskich

Powstało 1 IX 1990 r. w związku z XVIII Światowym Zjazdem Lotników Polskich w Detroit. W zbiorach archiwalnych znajdują się dokumenty związane z działalnością poszczególnych okręgów (sprawozdania, protokoły), materiały ze światowych zjazdów lotników oraz dokumenty osobowe lotników, legitymacje, fotografie samolotów i lotników. Na uwagę zasługują dokumenty dotyczące katastrofy lotniczej w Gibraltarze, w czasie której zginął gen. Władysław Sikorski.

Obok akt zostały zgromadzone zbiory biblioteczne, w tym komplet wydawnictw związanych ze światowymi zjazdami polskich lotników ze Stanów Zjednoczonych i Kanady. Biblioteka posiada też komplet miesięcznika „Skrzydła” wydawanego w Londynie.

Wśród eksponatów muzealnych przechowywane są mundury polskich lotników, czapki, odznaczenia.

21. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Więźniów Politycznych

Założone 2 XII 1990 r. Zgromadzono w nim archiwalia dotyczące działalności Stowarzyszenia Byłych Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych i Łagrów Sowieckich. Są to akta personalne, obszerna korespondencja z różnymi urzędami i instytucjami w sprawie statusu więźniów.

²⁹ Bardziej szczegółowe informacje na temat zbiorów zob. A. Rogoziński, *Muzeum 1. Dywizji Pancерnej w Stanach Zjednoczonych*, „Pancerniak”, R. 21, 1989, nr 41, s. 4–17; *Jednodniówka Muzeum 1. Dywizji Pancерnej im. gen. S. Maczka w Orchard Lake*, 2 VII 1989; *Komitet Organizacyjny Fundacji Muzeum 1. Dywizji Pancерnej*, „Pancerniak”, R. 22, 1990, nr 43, s. 35–36; E. Wierzevska, *Otwarcie Muzeum 1. Polskiej Dywizji Pancерnej w Orchard Lake*, „Zgoda”, R. 108, 1989, nr 15, s. 12–13.

Zbiory biblioteczne składają się z publikacji na temat obozów w Brzezince, Majdanku, Dachau, Gross-Rosen, Oświęcimiu, Ravensbrück, Sachsenhausen. Z czasopism przechowywane są komplety „Zeszytów Oświęcimskich” oraz „Przeglądu Lekarskiego”.

Uzupełnieniem zbiorów, obrazujących martyrologię więźniów i ich życie, są wykonane w obozach zdjęcia. Ponadto w dziale tym przechowywana jest ziemia z Oświęcimia, drut kolczasty, pasiak, ogromnych rozmiarów obraz św. Maksymiliana Marii Kolbego, więźnia i męczennika oświęcimskiego, a także mapa hitlerowskich obozów koncentracyjnych na ziemiach polskich oraz mapa rozmieszczenia obozów na terenie Niemiec i państw okupowanych.

22. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Związku Harcerstwa Polskiego

Dział ten, wyodrębniony w 1990 r., obejmuje zbiory związane z działalnością Związku Harcerstwa Polskiego w Stanach Zjednoczonych. Materiały archiwalne dotyczą następujących zagadnień: harcerstwo w Ameryce, dzieje Okręgu ZHP na Stany Zjednoczone, Delegatura w Londynie, materiały ze zjazdów Okręgu, duszpasterstwo, Koła Przyjaciół Harcerstwa, zloty i rocznice. Materiały do dziejów harcerstwa w poszczególnych miastach obejmują: hufce „Tatry” i „Warta” w Chicago, hufce „Ziemia Rodzinna” i „Kresy” w Detroit oraz harcerstwo w stanach: Nowy Jork, New Jersey, Connecticut, Kalifornia, ośrodki harcerskie w Buffalo, Filadelfii, Rochester, Waszyngtonie.

W odrębnej grupie przechowywane są akta personalne harcerzy, dokumentacja fotograficzna oraz prasa („Czuj Duch”, „Spójnik Terenowy”, „Wici”, „Znicz”)³⁰.

23. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Związku Narodowego Polskiego

4 VIII 1991 r. otwarto Muzeum ZNP, do którego przekazano spuściznę po zmarłym mec. Alojzym Mazewskim, prezesie Kongresu Polonii Amerykańskiej i prezesie Związku Narodowego Polskiego. W zbiorze znajdują się archiwalia, księgozbiór i eksponaty muzealne.

W Muzeum ZNP udostępniono również osobiste pamiątki, odznaczenia, dyplomy, fotografie, ilustrujące działalność Mazewskiego jako działacza polonijnego, ale też jako działacza na forum międzynarodowym. Fotografie dotyczą m.in. udziału Mazewskiego na posiedzeniach i konferen-

³⁰ Więcej danych na temat tego działu zob. E. Gierat, *Archiwum harcerskie*, [w:] *Powojenna historia harcerstwa w Stanach Zjednoczonych*, 1990, s. 31–33.

cjach ONZ, zjazdach w Madrycie i Helsinkach, wizyt u prezydentów oraz trzech ostatnich papieży³¹.

Materiały archiwalne i biblioteczne znajdują się w trakcie opracowywania.

24. Zbiory dra Edwarda Różańskiego

Dział ten utworzono z systematycznie przekazywanych przez dra Edwarda Różańskiego w ciągu ostatnich 20 lat materiałów archiwalnych, powstałych w wyniku jego działalności jako pracownika Związku Narodowego Polskiego oraz działacza polonijnego. Składają się na nie materiały dotyczące historii Związku Narodowego Polskiego, Kongresu Polonii Amerykańskiej, wydawnictw związkowych, materiały redakcyjne z czasopism „Zgoda” oraz częściowo „Dziennik Związkowy”, akta dotyczące działalności Amerykańsko-Polskiego Komitetu Stulecia Wojny Domowej z 1863 r., obchodów 100-lecia prasy polskiej w Ameryce, materiały na temat Stowarzyszenia Polskich Kombatantów, udziału Polonii w obchodach rocznicowych (200-lecia Stanów Zjednoczonych, roku kopernikańskiego), akta wybitnych działaczy polonijnych świeckich i duchownych, informacje o kontaktach Różańskich z instytucjami na obczyźnie i w Polsce, materiały poświęcone wizycie papieża Jana Pawła II w Ameryce, artykuły autorstwa Różańskiego.

Uzupełnieniem dokumentów jest księgozbiór oraz liczne tytuły prasy polskiej i polonijnej³².

25. Zbiory Związku Śpiewaków Polskich w Ameryce

Obejmują archiwum, bibliotekę i muzeum Okręgu IV Związku Śpiewaków Polskich w Ameryce. Dotyczą one trzech aktualnie istniejących chórów na terenie Detroit: Chóru „Lutnia”, Chóru „Filaretów” i Chóru „Polonez”. W niewielkiej liczbie zachowały się też materiały po działalności innych, już nieistniejących chórów polskich. Na zgromadzone zbiory składają się: nagrania z koncertów, programy koncertów, pamiątniki członków chórów, stare śpiewniki i nuty, dokumentacja fotograficzna oraz puchary poszczególnych chórów, sztandary etc.

26. Muzeum ks. Józefa Dąbrowskiego

Przechowuje zarówno dokumenty dotyczące osoby ks. Józefa Dąbrowskiego, założyciela szkół, jak też akta poświęcone kolejnym rektorom, profesorom i studentom. Na dokumenty personalne ks. Dąbrowskiego skła-

³¹ J. Maynard, *Pamiętki i archiwum Alojzego Mazewskiego*, „Nowy Dziennik”, 15 VI 1990, s. 4.

³² Drukiem ukazał się I tom katalogu kolekcji Różańskich. Zob. R. Nir, *Katalog kolekcji dr Edwarda i Lody Różańskich w Orchard Lake*, Orchard Lake 1991.

dają się: metryka chrztu, świadectwa szkolne, dyplomy ze studiów w Rzymie, korespondencja, fotografie domu rodzinnego i kościoła parafialnego, artykuły i książki autorstwa ks. Dąbrowskiego.

Drugą część zbiorów tworzy galeria portretów rektorów, biskupów, profesorów, wychowanków i wybitnych alumnów Szkoły Wyższej w Orchard Lake, w tym portret obecnego arcybiskupa detroickiego, Adama Maily. Zachowano także publikacje i książki napisane przez profesorów, w tym ponad 100 książek i setki artykułów ks. prał. dra Zdzisława Peszkowskiego.

Osobne miejsce w tym dziale zajmują pamiątki po wizytach znakomych gości, w tym po dwukrotnym pobycie metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły w 1969 i 1976 r. Zachowano zdjęcia z obu tych wizyt, opisy pobytu, przemówienia, wycinki prasowe, nagrania i slajdy³³.

27. Muzeum Sportu Polonijnego

Na ten dział składają się zbiory powstałe w trzech szkołach istniejących w Orchard Lake, a głównie trofea i nagrody zostały przekazywane przez najwybitniejszych sportowców, odznaczanych od 1973 r. przez Narodowe Stowarzyszenie Polsko-Amerykańskich Sportowców. Na tą unikalną kolekcję składają się: koszulki, piłki, trofea, odznaczenia, buty i inne tego typu eksponaty. Zostały one przekazane m.in. przez następujące osoby: Stanisława Musiała, Stellę Walasiewicz, Edwarda Tyrańskiego, Antoniego Zaleskiego, Zygmunta Czarobskiego, Edwarda Browalskiego, Stanisława Zbyszko, Michała Krzyżewskiego, Tomasza Paciorka, Stefana Bartkowskiego.

28. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Pisarzy Emigracyjnych

Na dział archiwalny składają się materiały ze zbiorów poety Edwarda Duszy, który przekazał rękopisy takich pisarzy jak: Józef Cat-Mackiewicz, Wacław Iwaniuk, Aleksander Janta, Melchior Wańkiewicz, ostatnio zaś – rękopisy Juliana Ejsmonta i Jarosława Iwaszkiewicza.

Ponadto zgromadzono księgozbiór złożony niemal z kompletu wydawnictw emigracyjnych z Anglii, Kanady, Stanów Zjednoczonych i Włoch. Są to wydawnictwa: Oficyna Poetów, Veritas, Polonia – Londyn, Polska Fundacja Kulturalna, Libella – Paryż, Spotkania – Paryż, wydawnictwa towarzystw naukowych i kombatanckich. W dziale tym znajdują się także czasopisma emigracyjne: „Aneks”, „Libertas”, „Pomost”, „Puls”, „Zapis”, „Zeszyty Literackie”, „Wiadomości”.

³³ Pełna dokumentacja fotograficzna oraz omówienie pobytu delegacji biskupów polskich, biorących udział w Kongresie Eucharystycznym i odwiedzających Polonię Amerykańską w 1976 r. zob. „Sodalitas Polonia”, r. 55, 1976, nr 8.

29. Galeria

Dział ten, zajmujący osobny budynek, tworzą dzieła sztuki z dziedziny malarstwa i rzeźby oraz zbiory porcelany i stylowe meble. Galeria posiada m.in. obrazy takich artystów jak: Julian Fałat, Vlastimil Hoffman, Juliusz Kossak, Alfred Wierusz-Kowalski, Jacek Malczewski, Jan Matejko, Tadeusz Popiel, Jan Stanisławski, Saturnin Świerzyński, Władysław Szerner, Wacław Szymanowski. Przechowywany jest też duży zbiór rzeźb w stali nierdzewnej, autorstwa Mariana Owczarskiego. Tematyka prac jest różnorodna, od sztuki sakralnej poczynając, aż do kompozycji abstrakcyjnych.

Zbiory Galerii powiększają się każdego roku o prace pozostawiane po konkursach organizowanych dla młodych artystów polskiego pochodzenia.

30. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce (SWAP)

Zbiory, tworzące ten dział, wyodrębniono w 1993 r. W dziale archiwalnym przechowywane są sprawozdania z posiedzeń dyrektorów SWAP, sprawozdania z zebrań plenarnych Zarządu Głównego SWAP, protokoły ze wszystkich zjazdów Okręgu VI SWAP w Hamtramck, roczne sprawozdania poszczególnych placówek Stowarzyszenia, sprawozdania finansowe, sprawozdania adiutanta generalnego SWAP, programy akademii, imprez rocznicowych i towarzyskich, dokumentacja fotograficzna różnych uroczystości z udziałem weteranów, legitymacje, dyplomy członków SWAP.

W części bibliotecznej zgromadzono księgi walnych zjazdów Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej, Korpusów Pomocniczych Pań i Związków Przyjaciół, wydane z okazji jubileuszy pamiątki poszczególnych placówek SWAP z terenu Stanów Zjednoczonych, drukowane księgi jubileuszowe i pamiątkowe³⁴.

W części muzealnej przechowywane są sztandary placówek Okręgu VI SWAP, mundury, odznaczenia.

31. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Radia i Telewizji Polonijnej

Podstawową część tego działu tworzą kompletne zbiory radiostacji polonijnych z Bostonu, Chicago i Nowego Jorku. W ich skład wchodzi:

- Materiały Roberta Lewandowskiego – taśmy z nagraniami polskiej sekcji Radia Francuskiego z 1951 r., audycje radiowe z Detroit z programu E. Konstantynowicza i M. Kreutza, nagrania programów ze stacji WHFC i WSBC z Chicago, nagrania programu TV o Polonii pt. „Polonaise in Transition”, programy „Polka-Go-Round” nada-

³⁴ Zob. *Inwentarz zbiorów archiwalno-muzealnych Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce w aktualnym opracowaniu*, Orchard Lake 1993.

wane na ABC Network, nagrania z własnego programu Lewandowskiego – „Press International” emitowanego na kanale 7 (otrzymał za niego nagrodę Emmy Award), taśmy Polskiego Programu Telewizyjnego (WCIU-TV) nadawanego od 1964 r. w Chicago, filmy własnej produkcji (*200 lat Ameryki – Polacy w historii Ameryki, Duża Polska, Mała Polska – Jan Paweł II w Chicago, 600-lecie Matki Boskiej Częstochowskiej*).

- Materiały ks. Wojciecha Rojka – nagrania telewizyjne programu „Wiatry z Polski” nadawanego od 1956 r. w Nowym Jorku.
- Materiały dra Włodzimierza Sikory – taśmy z nagraniami audycji o Polsce.

Ogółem dział ten zawiera ponad 3 tys. płyt, 500 nagrań wideo, 500 filmów.

32. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Oświaty Polonijnej

Dział ten obejmuje materiały do dziejów polskich szkół, szkolnictwa doksztalającego, Związku Młodzieży Polskiej, akta dotyczące nauczycieli, Zrzeszenia Nauczycielstwa, Komisji Oświaty Kongresu Polonii Amerykańskiej. Składają się na nie komunikaty Komisji Oświaty Kongresu Polonii Amerykańskiej, programy zjazdów nauczycieli polonijnych oraz komitetów rodzicielskich, korespondencja, konspekty różnych lekcji, dzienniki, protokoły z konferencji szkolnych, albumy fotograficzne do dziejów poszczególnych szkół, wycinki prasowe o szkołach, materiały Zrzeszenia Nauczycieli Szkół.

W bibliotece przechowywane są opublikowane materiały z konferencji nauczycieli, wykładowców i działaczy oświatowych Polonii, wydane drukiem pamiętniki polskich szkół, komplety podręczników do różnych przedmiotów, komplet czasopisma „Głos Nauczyciela”, zbiór kaset wideo do poszczególnych lekcji.

33. Archiwum Farmacji Polonijnej

Kolekcję można podzielić na trzy zasadnicze części:

1. Materiały archiwalne.
2. Prasa – czasopisma zawodowe, farmaceutyczne, medyczne i polonijne.

Wydzielono również materiały poświęcone aptekarstwu polskiemu w innych krajach poza Polską.

W zespole „Materiały archiwalne”, znajdują się następujące działy:

1. Aptekarze w Chicago i okolicach.
2. Pierwsi pionierzy aptekarstwa w Chicago.
3. Wykazy aptek od 1901 do 1920 r.
4. Polskie apteki w polskich parafiach.
5. Aptekarze polscy w USA, bez Chicago.

6. Aptekarze w USA, litery K – Z.
 7. Dziekani Polacy szkół farmaceutycznych w USA.
 8. Aptekarze polscy w poszczególnych stanach.
 9. Wybitni polscy farmaceuci w New Jersey.
 10. Aptekarze polscy w stanie Nowy Jork.
 11. Stan Teksas.
 12. Aptekarze polscy w Waszyngtonie.
 13. Aptekarze polscy w Wisconsin.
 14. Aptekarze polscy w Pensylwanii.
 15. Aptekarze polscy w polityce, urzędach, w stowarzyszeniach.
 16. Udział farmaceutów polskich w pracach niepodległościowych, organizacjach polonijnych i oświatowo-kulturalnych.
 17. Polskie organizacje farmaceutyczne.
- Archiwum ofiarowała dr farmacji Halina Płońska-Tarkowska.

34. Archiwum Prasy Polonijnej i Emigracyjnej

W roku 2001 Teresa Pietrzak z Flushing, stan Nowy Jork, córka Wacława Stefana Flisińskiego (1906–1978), przekazała część kolekcji swego ojca, który przez całe życie obok pracy zawodowej zajmował się badaniami prasy polonijnej i emigracyjnej.

35. Archiwum Emigracji Powojennej w Kalifornii

W roku 2002 inż. architektury Hanka Górską przekazała archiwum dotyczące historii Polonii w Kalifornii. Znajdują się w nim następujące działy:

1. Stowarzyszenie Emigracji „Samopomoc” Polonii w Los Angeles i okolicy.
2. Archiwum Heleny Modrzejewskiej, Modjeska Foundation w Orange County, Kalifornia.
3. Materiały dotyczące działalności Fundacji Jana Pawła II w Kalifornii.
4. Materiały dotyczące architektury i metod konserwacji zabytków w Stanach Zjednoczonych i w Polsce.

Księgozbiór

Dane o księgozbiórze znajdują się w poszczególnych punktach opisujących zbiory.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Większość kolekcji archiwalnych posiada opracowane inwentarze. W 1987 r. rozpoczęto także komputeryzację zbiorów, która nadal jest prowadzona. Niektóre z inwentarzy archiwalnych zostały wydane drukiem w opracowaniu ks. R. Nira.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Do najważniejszych pozycji należą informatory o zasobie:

Katalog Archiwum, Biblioteki i Muzeum Centrum 2. Korpusu w Orchard Lake, Orchard Lake, 2000; Nir R., *Archiwa, biblioteki i muzea Polonii w Orchard Lake*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 62, 1993, s. 113–146; Tegoż, *Katalog Archiwum Polonii w Orchard Lake*, t. 1, *Catalog of the Polish American Archives at Orchard Lake*, Vol. I, Orchard Lake 1996; Tegoż, *Katalog kolekcji dr Edwarda i Lody Różańskich w Orchard Lake*, t.1, *Catalog of the Collection of dr Edward and Loda Różański at Orchard Lake*, Vol. II, Orchard Lake 1997; Tegoż, *Katalog Archiwum Ks. Profesora Franciszka Bolka*, t. II. *Catalog of the Archives of Reverend Professor Francis Bolek*, Vol. II, Orchard Lake 1998; Tegoż, *A Guide to Polish Archival Collections in the United States*; *Katalog Archiwum Polonii w Orchard Lake*, t. III, Orchard Lake 1999.

Pozostałe pozycje bibliograficzne podano w przypisach do tekstu o zbiorach. Ze względu na charakter obecnej publikacji nie uwzględniono wszystkich artykułów w prasie, które ukazały się na temat Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake.

Publikacje własne instytucji

Tytuły wymienione w bibliografii i przypisach.

Archiwa i instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji.

Część akt dotyczących Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego przechowuje Muzeum Polskie w Ameryce.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Ks. prał. dr Roman Nir.

FUNDACJA KOŚCIUSZKOWSKA

15 East 65th St.

New York, NY 10021-6501

tel. (212) 734-2130

fax: (212) 628-4552

e-mail: thekf@aol.com

strona internetowa: www.kosciuszkofoundation.org

Przewodniczący Fundacji

Joseph E. Gore.

Kurator zbiorów

Elizabeth Koszarski-Skrabojna.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory Fundacji są dostępne jedynie w godzinach urzędowania Fundacji, od poniedziałku do piątku w godz. 9.00–17.00. Ze zbiorów mogą korzystać osoby prywatne oraz instytucje zajmujące się badaniami dotyczącymi Polski. Użytkownicy są zobowiązani do pokrycia wszelkich kosztów związanych z wykonaniem reprodukcji do celów komercyjnych. Archiwum jest prowadzone przez zatrudnionego na półetatu kuratora, a dostęp do akt jest możliwy w ustalonych przez niego godzinach. Dłuższe badania powinny być poprzedzone listem polecającym, skierowanym do przewodniczącego Fundacji.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Fundacja została powołana do życia w 1925 r. z inicjatywy Stefana P. Mizwy, syna polskich emigrantów z Rakszawy, który był następnie jej pierwszym dyrektorem i jednocześnie sekretarzem. Wśród założycieli, oprócz wyżej wymienionego, byli Amerykanie, którzy mieli różnego rodzaju związki z Polską: Samuel M. Vauclain, prezydent Baldwin Locomotive Works (sprzedającego do Polski lokomotywy) oraz wiceprezydent Polish American Scholarship Committee; Willis H. Booth, wiceprezydent Guaranty Trust Company of New York; dr Henry N. MacCarcken, prezydent Vassar College i wiceprezydent Polish American Scholarship Committee; płk. Cedric E. Fauntleroy – w czasie wojny polsko-bolszewickiej dowódca amerykańskiego szwadronu lotniczego im. Kościuszki, bardzo popularny wśród Polonii amerykańskiej; dr Robert H. Lord – profesor historii na Uniwersytecie Harvarda, specjalista od spraw polskich, oraz prof. Paul Monroe, wykładowca na Uniwersytecie Columbia, współpracujący z wieloma rządami, w tym i polskim, przy organizacji szkolnictwa. Spotkanie założycielskie odbyło się 25 X 1925 r. w Filadelfii, w biurze S. M. Vauclaina. Pierwszą siedzibą Fundacji był pokój w Konsulacie RP w Nowym Jorku, mieszczącym się wtedy przy 953 Third Avenue. Głównym celem Fundacji było promowanie wymiany studentów i badaczy między Polską a Stanami Zjednoczonymi. Zadanie to jest nadal jednym z fundamentalnych celów działalności. Ponadto Fundacja miała być amerykańskim centrum promocji kultury polskiej, dlatego też zajmuje się również organizacją koncertów i przedsięwzięć artystycznych. W jej siedzibie odbywają się różnego ro-

dzaju wykłady, wystawy i koncerty kameralne. Prowadzony jest też specjalny program nauki języka angielskiego. W 1945 r. Fundacja uzyskała budynek przy 65 ulicy w Nowym Jorku, gdzie ma swoją siedzibę do dnia dzisiejszego. Z chwilą uzyskania stabilizacji lokalowej powstały warunki do systematycznego gromadzenia dzieł polskich artystów na terenie Stanów Zjednoczonych. Większość prac, będących w posiadaniu Fundacji, została pozyskana w I połowie lat 50. XX w. Szczególne zasługi w tej dziedzinie położył prof. Stefan Mizwa, dyrektor Fundacji, który zainicjował gromadzenie polskich dzieł sztuki w celu ich prezentacji publiczności w Stanach Zjednoczonych. Fundacja Kościuszkowska posiada też swoje oddziały regionalne, które działają m.in. w Chicago, Denver, Houston, Pittsburghu czy Filadelfii.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Na zbiory składają się archiwalia dotyczące działalności administracyjnej Fundacji Kościuszkowskiej oraz materiały do dziejów nauki polskiej, pochodzące z okresu od 1925 r. do dnia dzisiejszego. Najważniejsze z nich to wykazy studentów i naukowców korzystających ze stypendiów, dane biograficzne, plany podejmowanych badań, obszerna korespondencja z ludźmi nauki, kultury i sztuki; wykazy i biografie prelegentów, odwiedzających Fundację, biogramy wybitnych członków Fundacji, materiały dotyczące uroczystości rocznicowych; raporty finansowe i wykazy donatorów; katalogi wystaw polskich i amerykańskich artystów w Fundacji oraz programy koncertów muzycznych różnych artystów, organizowanych pod auspicjami Fundacji.

Dokumentację aktową uzupełniają zbiory specjalne. Fundacja zgromadziła 20 map, ponad 440 fotografii oraz zbiory malarskie z XIX i XX w., które są w pełni udostępnione publiczności w Galerii Polskich Mistrzów. Wśród zgromadzonych obrazów znajdują się dzieła takich artystów jak: Teodor Axentowicz, Józef Chełmoński, Juliusz Kossak, Wojciech Kossak, Alfred Wierusz-Kowalski, Jacek Malczewski, Jan Matejko czy Leon Wyczółkowski.

Całość zbiorów opisana jest w jednym inwentarzu. Główną jego część stanowi tzw. Mizwa inventory, w którym znajdują się archiwalia z lat 1922–1970. Pozostałe zbiory podzielone są na następujące działy:

1. Art. Storage – spis obrazów i rysunków niewystawionych w siedzibie Fundacji.
2. Bequests – ułożone w porządku alfabetycznym zapisy i spadki na rzecz Fundacji.
3. Binders – umowy.
4. Josephe Gore – korespondencja z okresu urzędowania J. Gore’a jako prezydenta Fundacji.

5. Correspondence – korespondencja z instytucjami i osobami prywatnymi w układzie alfabetycznym.
6. Film projects.
7. Kusielewicz correspondence.
8. Miscellaneous Files – głównie akta z obchodów jubileuszowych i korespondencja różna.
9. Poles in the USA – Polacy w historii Stanów Zjednoczonych.
10. Trustees Farmer – akta dotyczące poszczególnych członków rady ułożone w porządku alfabetycznym.
11. Picture Archives – spis archiwum fotograficznego podzielonego tematycznie. Znajdują się w nim zdjęcia dotyczące m.in.: imigracji politycznej, ekonomicznej, wojny domowej, I wojny światowej, II wojny światowej, polsko-amerykańskich stosunków politycznych, Kościoła, muzyki, sztuki i literatury, nauki, organizacji, miast itp.

Księgozbiór

Biblioteka zgromadziła ok. 10 tys. książek głównie z zakresu literatury i historii Polski. Na uwagę zasługują pozycje dotyczące Tadeusza Kościuszki. Książki nie są skatalogowane.

Stan uporządkowania i pomoce archiwalne

Całość zbiorów archiwalnych przechowywana jest w wynajętym pomieszczeniu poza właściwym budynkiem Fundacji, w pudłach z podziałem na foldery. Wymieniony wyżej inwentarz zawiera dość dokładny opis każdego pudła i jest jedyną pomocą archiwalną pozwalającą ustalić miejsce przechowywania danych akt.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Kusielewicz E., *The Kosciuszko Foundation A Half Century of Progress*, [w:] *Poles in America. Bicentennial Essays*, ed. F. Mocha, Stevens Point 1978, s. 671–686; Mizwa S., *The Story of The Kosciuszko Foundation. How it came about*, New York 1972; Mierzwa S., *Dziesięciolecie Fundacji Kościuszkowskiej 1926–1936. Czyn Polonii Amerykańskiej. Fundacja Kościuszkowska*, New York 1936; Nir R., *Polskie zbiory archiwalne w Stanach Zjednoczonych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 65, 1996, s. 299–300.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Elizabeth Koszarski-Skrabojna.

INSTYTUT JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W AMERYCE

180 Second Ave.

New York, NY 10003-5778

tel. (212) 505-9077

fax: (212) 505-9052

e-mail: biuro@pilsudski.org, archiwum@pilsudski.org, info@pilsudski.org

strona internetowa: www.pilsudski.org

Opiekun archiwum

Prawną opiekę nad archiwum Instytutu sprawuje jego prezes Jacek Gałązka. Informacji o zasobie udziela dr Iwona Drag Korga.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory udostępniane są w siedzibie Instytutu od poniedziałku do środy, w godz. 10.00–17.00, według zasad zawartych w „Regulaminie korzystania ze zbiorów” oraz po wypełnieniu formularza „Zgłoszenia użytkownika”. Do korzystania ze zbiorów nie wymaga się specjalnych rekomendacji.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce został utworzony 4 VII 1943 r. w Nowym Jorku jako kontynuacja Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski, powołanego w 1923 r. w Warszawie (od 1936 r. – im. Józefa Piłsudskiego). Pozyskiwanie archiwaliów należy do podstawowych zadań Instytutu, zapisanych w jego statucie i realizowanych na co dzień. Zasoby archiwalne Instytutu wywodzą się z kilku źródeł i były gromadzone etapami. Zasadniczą ich część tworzą trzy grupy materiałów: 1. zbiory Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie, 2. archiwalia organizacji polskich i działa-

czy polonijnych w Stanach Zjednoczonych, 3. spuścizna aktowa wyższych oficerów, polityków i placówek dyplomatycznych, pozyskana w różnych okresach po cofnięciu uznania dla Rządu RP w Londynie i rozwiązaniu Polskich Sił Zbrojnych. W tej kategorii mieszczą się kolekcje indywidualne dyplomatów, które obok dokumentowania służby na poszczególnych placówkach zawierają wartościowy materiał na temat polityki polskiej w latach powojennych. Przykładem tego typu dokumentów są zespoły akt ambasadorów: Józefa Lipskiego, Michała Sokolnickiego i Juliusza Łukasiewicza. Czwartą grupą materiałów są archiwalia i zbiory osób reprezentujących tzw. emigrację żołnierską. Osoby te, mające za sobą zesłanie i pobyt w łagrach, składają do Instytutu zachowane dokumenty. Archiwalia i inne zbiory pozyskiwane są także w formie depozytów wielu wybitnych osób, np. Władysława Pobóg-Malinowskiego, Jana Weinsteina, senatora Tadeusza Katelbacha oraz w formie darów od członków rodzin wielu zasłużonych postaci. W 1992 r. do Instytutu trafił w formie daru komplet polskich odznaczeń należących do amerykańskiego pilota Meriana Coopera, uczestnika walk o Lwów w 1919 r. oraz wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. Wśród ostatnich nabytków archiwalnych, przekazanych w 2000 r., znajduje się archiwum Władysława i Haliny Korsaków, zawierające dokumenty o charakterze prywatnym, jak też akta dotyczące działalności publicznej. Zbiór ten przekazała do Instytutu wnuczka, Irene Korsak. W tym samym roku archiwum Instytutu wzbogaciło się o materiały do dziejów Europy Środkowo-Wschodniej, przekazane przez Irenę Szvede, oraz materiały Stanisława Piaskowskiego dotyczące historii marynarki wojennej RP³⁵.

Chronologicznie archiwalia Instytutu obejmują okres od powstania styczniowego (1863 r.) do czasów współczesnych. Wyjątkami są zespoły akt ambasadora Leona Orłowskiego i Waleriana Płatonowa, które obejmują dokumenty z I połowy XIX w.

Najwartościowszą częścią zasobu są fragmenty zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego oraz Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie, uratowane we wrześniu 1939 r. Do grupy tej należą zespoły: Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza (1918–1922), Powstania Śląskie, Komisja Likwidacyjna Generała Lucjana Żeligowskiego (1926), Litwa Środkowa (1920–1922), Archiwum Generała Juliana Stachiewicza, Archiwum Marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza, Teki Generała Tadeusza Rozwadowskiego, Archiwum Wojskowego Biura Historycznego, Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców, Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce (1919–1921, 1931) oraz częściowo Archiwum Józefa Piłsudskiego. Akta te zostały przekazane do Instytutu przez Ambasadę RP w Wa-

³⁵ Informacje o nabytkach archiwalnych publikowane są na bieżąco w „Biuletynie Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce”.

szynngtonie. Duża część zasobów Instytutu dotarła dzięki kontaktom organizacyjnym Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia. Dotyczy to organizacji i środowisk polonijnych. Władze Instytutu nawiązały też kontakty z 2. Korpusem Polskim na Środkowym Wschodzie, co zaowocowało napływem periodyków i dokumentów. Na podobnej zasadzie Instytut wszedł w posiadanie zespołu: Uchodźcy Polscy w Niemczech po 1945 r. Stało się to dzięki obecności delegatów Kongresu Polonii Amerykańskiej, Ignacego Nurkiewicza i Franciszka Januszewskiego, w składzie delegacji do obozów jeńców polskich na terenie Niemiec. W latach 1949–1955 trafiły do Instytutu materiały Komitetu Obrony Narodowej w Ameryce. Pośrednikami w tej sprawie byli starzy działacze Komitetu i jednocześnie aktywni członkowie Instytutu, Lucjusz Kupferwasser i Jan Dodatko. Po 1956 r. Instytut skupił się na pozyskiwaniu kolekcji po wybitnych politykach i wojskowych. Tak było w przypadku kolekcji Władysława Pobóg-Malinowskiego, pozyskanej po dwudziestoletnich pertraktacjach, czy też w przypadku kolekcji po gen. Kazimierzu Sosnowskim. Niektóre zbiory były przekazywane do Instytutu przez twórców kolekcji lub ich rodziny.

Systematyczna akcja opracowywania zasobu została podjęta w latach 60. i 70. przez dr Annę Mars, historyka sztuki z Krakowa. Wcześniej porządkowaniem napływających zbiorów zajmował się Waclaw Jędrzejewicz, historyk i polityk, bliski współpracownik Józefa Piłsudskiego. W roku 1974 dr Anna Mars uporządkowała archiwa Ignacego Matuszewskiego i Józefa Becka, a rok później archiwa: Józefa Lipskiego, Władysława Studnickiego, Jana Weinsteina i Ambasady RP w Londynie; w 1977 r. archiwum Konsulatu Generalnego RP w Nowym Jorku. Kolejnym etapem było kompleksowe przygotowanie archiwaliów do mikrofilmowania, połączone z ich porządkowaniem. Prace te prowadzono w 1977 r. Pod koniec lat 80. porządkowaniem zbiorów zajmował się Jerzy Prus, dyrektor Instytutu w latach 1989–1992. Opracował on archiwa: Henryka Floyara-Rajchmana, Aleksandra Kawałkowskiego, Tadeusza Pawłowicza. Później porządkowaniem zbiorów archiwalnych zajmował się dr Janusz Cisek, dyrektor Instytutu w latach 1993–2000. W porządkowaniu archiwów znaczącą rolę odegrało grono stypendystów i wolontariuszy. Grażyna Jonkajtis-Luba uporządkowała m.in. kolekcję Waclawa Jędrzejewicza; Magdalena Marosz z Archiwum Państwowego w Krakowie – kolekcję Antoniego Kopera; dr Sławomir Radoń – dyrektor tegoż Archiwum dokonał indeksacji tek Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza oraz archiwum „Solidarności”; Sławomir Łukasiewicz uporządkował archiwum Związku Polskich Federalistów w USA. W 2001 r. rozpoczęto gruntowną modernizację archiwum Instytutu oraz komputeryzację jego zbiorów. W 2002 r. skontrum całości zasobu archiwalnego przeprowadził archiwista z Archiwum Państwowego w Łodzi i stypendysta Fundacji Kościuszkowskiej

mgr Paweł Pietrzyk. Rozpoczął on także systematyczną ewidencję zespołów archiwalnych przy użyciu komputerowej bazy danych SEZAM. Ważnym projektem Instytutu w zakresie zabezpieczenia zbiorów było mikrofilmowanie akt, podjęte z chwilą przyznania grantu przez National Endowment for the Humanities w 1977 r., dzięki któremu udało się wykonać mikrofilmy głównych kolekcji.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zasób Archiwum Instytutu Piłsudskiego należałoby podzielić na dokumentację aktową, stanowiącą zasadniczą część zbiorów, oraz dokumentację nieaktową, zawierającą bardzo ciekawe eksponaty, będące doskonałym uzupełnieniem właściwych zbiorów archiwalnych. Ramy chronologiczne całości zasobu obejmują okres od II połowy XIX w do czasów obecnych. Najstarszymi zespołami są: Archiwum Leona Orłowskiego i Archiwum Waleriana Płatonowa.

Wielkość archiwum to ok. 160 m.b. akt – wartość ciągle jeszcze podawana w przybliżeniu ze względu na trwające prace nad opracowaniem i opisaniem zasobu. Wymienione niżej uporządkowane zespoły archiwalne zajmują dokładnie 131,32 m.b.

Dokumentacja aktowa

Archiwum Instytutu składa się obecnie z 118 zespołów archiwalnych, z których 114 jest uporządkowanych bądź posiada ewidencję umożliwiającą korzystanie z nich. Są to następujące zespoły (przy czym liczba porządkowa jest tożsama z aktualnym numerem zespołu):

1. Archiwum Józefa Piłsudskiego.
2. Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza.
3. Akta Szefa Sztabu Generalnego WP Generała Tadeusza Rozwadowskiego.
4. Komisja Likwidacyjna Generała Lucjana Żeligowskiego.
5. Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców.
6. Archiwum Wojskowego Biura Historycznego.
7. Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce.
8. Powstania Śląskie.
9. Rząd Polski na Emigracji.
10. Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Nowym Jorku.
11. Poselstwo Rzeczypospolitej Polskiej w Rio de Janeiro.
12. Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Watykanie.
13. Skarb Narodowy.
14. Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura w Nowym Jorku.
15. Komitet Obrony Narodowej.
16. Komitet Narodowy Amerykanów Polskiego Pochodzenia.

17. Kongres Polonii Amerykańskiej.
18. Polskie Rządowe Centrum Informacyjne (Polish Government Information Center).
19. Związek Polskich Federalistów.
20. Związek Narodowy Polski, Oddział III Nowy Jork.
21. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów.
22. Polski Ruch Wolnościowy „Niepodległość i Demokracja”.
23. Szkoła Nauk Politycznych i Społecznych w Londynie przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych (Zbiór wykładów dla studentów).
24. Uchodźcy Polscy w Niemczech.
25. Wojny Polskie.
26. Sprawy Polskie – wycinki prasowe.
27. Polska – sytuacja w kraju.
28. Legiony Polskie, Polska Organizacja Wojskowa, Naczelny Komitet Narodowy, Związek Strzelecki.
29. Sybiracy – wspomnienia i relacje z zesłania.
30. Litwa Środkowa.
31. Katyń.
32. „Solidarność”.
33. Archiwum Stefanii Bardziłowskiej.
34. Archiwum Józefa Becka.
35. Archiwum Witolda Babińskiego.
36. Archiwum Lesława Bodeńskiego.
37. Archiwum Generała Władysława Bortnowskiego.
38. Archiwum Edmunda Charaszkiewicza.
39. Archiwum Majora Mariana Chodeckiego.
40. Archiwum Romana Dębickiego.
41. Archiwum Jana Erdmana.
42. Archiwum Norberta Fethkego.
43. Archiwum Wacława Flisińskiego.
44. Archiwum Henryka Floyar-Rajchmana.
45. Archiwum Stanisława Gierata.
46. Archiwum Pułkownika Mariana Gołębiewskiego.
47. Archiwum Zygmunta Guze.
48. Archiwum Klaudiusza Hrubyka.
49. Archiwum Generała Józefa Jaklicza.
50. Archiwum Profesora Władysława Leopolda Jaworskiego.
51. Archiwum Cezarii Jędrzejewicz.
52. Archiwum Janusza Jędrzejewicza.
53. Archiwum Profesora Wacława Jędrzejewicza.
54. Archiwum Stanisława Jordanowskiego.
55. Archiwum Józefa Karasiewicza.
56. Archiwum Tadeusza Katelbacha.

57. Archiwum Podpułkownika Aleksandra Kawałkowskiego.
58. Archiwum Apolinarego Kiełczyńskiego.
59. Archiwum Profesora Tytusa Komarnickiego.
60. Archiwum Antoniego Kopera.
61. Archiwum Witolda Korsaka.
62. Archiwum Władysława i Haliny Korsaków.
63. Archiwum Pułkownika Jana Kowalskiego.
64. Archiwum Majora Witolda Langenfelda.
65. Archiwum Stefana Lenartowicza.
66. Archiwum Jana Libracha.
67. Archiwum Ambasadora Józefa Lipskiego.
68. Archiwum Ambasadora Juliusza Łukasiewicza.
69. Archiwum Księdza Jana Malinowskiego.
70. Archiwum Pułkownika Józefa Mateckiego.
71. Archiwum Pułkownika Ignacego Matuszewskiego.
72. Archiwum Pułkownika Romana Michałowskiego.
73. Archiwum Pułkownika Leona Mitkiewicza.
74. Kolekcja dotycząca Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego.
75. Archiwum Michała Mościckiego.
76. Archiwum Władysława Neumana.
77. Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego.
78. Archiwum Leona Orłowskiego.
79. Kolekcja dotycząca Ignacego Jana Paderewskiego.
80. Archiwum Michała Kryspina Pawlikowskiego.
81. Archiwum Bohdana Pawłowicza.
82. Archiwum Tadeusza Aleksandra Pawłowicza.
83. Archiwum Ryszarda Piestrzyńskiego.
84. Archiwum Waleriana Płatonowa.
85. Archiwum Władysława Pobóg-Malinowskiego.
86. Archiwum Jerzego Ponikiewskiego.
87. Archiwum Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Wychodźstwie Władysława Raczkiewicza.
88. Archiwum Stanisława Rzetelskiego.
89. Archiwum Księdza Alfonsa Skonieckiego.
90. Archiwum Pułkownika Walerego Sławka.
91. Archiwum Ambasadora Michała Sokolnickiego.
92. Archiwum Wacława Solskiego.
93. Archiwum Generała Kazimierza Sosnkowskiego.
94. Archiwum Generała Juliana Stachewicza.
95. Archiwum Władysława Stępnia.
96. Archiwum Władysława Studnickiego.

97. Archiwum Heliodora Sztarka.
98. Archiwum Marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza.
99. Archiwum Kazimierza Świtalskiego.
100. Archiwum Józefa Targowskiego.
101. Archiwum Michała Tarnowskiego.
102. Archiwum Pułkownika Romana Umiastowskiego.
103. Archiwum Jana Weinsteina.
104. Towarzystwo Bratniej Pomocy „Wolna Polska”.
105. Archiwum Karola Wędziągolskiego.
106. Archiwum Józefa Wittlina.
107. Archiwum Tadeusza Wittlina.
108. Archiwum Podpułkownika Zygmunta Wojciechowskiego.
109. Archiwum Pułkownika Ryszarda Wragi (Jerzego Niezbrzyckiego).
110. Zbiór materiałów i wycinków prasowych dotyczących Lecha Wałęsy.
111. Samodzielna Placówka Wywiadowcza „ESTEZET”.
112. Radio Wolna Europa.
113. Kolekcja dotycząca Generała Władysława Andersa.
114. Archiwum rzeczowe – kolekcja materiałów i wycinków prasowych o różnych wydarzeniach, instytucjach i organizacjach.

W archiwum Instytutu znajduje się również tzw. Archiwum osobowe, liczące ok. 3190 j.a. Gromadzone są w nim teczki osób prywatnych, znanych postaci historycznych, polityków, dyplomatów, przywódców państwowych czy żołnierzy, które głównie ze względu na zawarty w nich materiał bądź rozmiary nie tworzą samodzielnych kolekcji. Zazwyczaj jest to korespondencja i wycinki prasowe. Archiwum to obecnie czeka na właściwe uporządkowanie, tak aby wyodrębnić z niego materiały o trwałej wartości historycznej, a do pozostałej części sporządzić skorowidz alfabetyczny. Pozostałe niewymienione wyżej zespoły to:

1. Zbiór kartograficzny – 983 pozycje według istniejącego katalogu kartkowego.
2. Zbiór wydawnictw i prasy niezależnej.
3. Zbiór plakatów, afiszy i druków ulotnych; kolekcja zaproszeń, jednorazowych wydawnictw okolicznościowych, folderów informacyjnych z różnych instytucji czy przedsięwzięć artystycznych, plakaty nie tylko informacyjne, ale również wykonane przez znanych artystów, m.in. spora kolekcja plakatów autorstwa Rafała Olbińskiego.
4. Kolekcja dotycząca historii marynarki wojennej przekazana przez Stanisława Piastowskiego.

Dokumentacja nieaktowa

Archiwum fotografii

Zbiór fotografii liczy ponad 20 tys. j.a. i podzielony jest na pięć działów: 1. Rzeczowy, 2. Osobowy, 3. Józef Piłsudski, Legiony Polskie i Polska Organizacja Wojskowa, 4. Miejscowości, 5. „Solidarność”. Fotografie zgrupowane są w teczkach tematycznych i osobowych.

Dokumentacja audiowizualna

Instytut posiada nagrania filmowe: *Armia Polska w Kanadzie*, *Pogrzeb Piłsudskiego*, *Sztandar Wolności*, *Wyprawa Kijowska* oraz angielską wersję filmu dokumentalnego *Katyń*.

Na kasetach wideo przechowywane są zapisy kilku kategorii. W pierwszej kategorii zgromadzono wywiady z osobami, które przeszły łagry i obozy w Rosji Sowieckiej. Druga kategoria nagrań to zapisy filmowe wydarzeń, mających miejsce w Stanach Zjednoczonych, a związanych tematycznie z Polską. Przechowywane są także relacje z konferencji naukowych, odczytów i spotkań organizowanych przez Instytut. Wśród nagrań dźwiękowych na uwagę zasługuje taśma z głosem Józefa Piłsudskiego, przeigrana w maju 1962 r. z oryginalnej płyty gramofonowej z roku 1924 i zawierająca dwa felietony marszałka zatytułowane: *O śmiechu* (3'22") i *O żywiołach* (3'14").

Instytut zgromadził też zbiór nagrań Radia Wolna Europa, liczący 218 taśm, nagranych w nowojorskim oddziale Radia w latach 1962–1983. Tematyka audycji wiąże się z ważnymi wydarzeniami historycznymi, obchodami rocznicowymi, polskim czynem zbrojnym w czasie II wojny światowej, wydarzeniami z życia amerykańskiej Polonii.

Zbiór medali, odznaczeń i pamiątek wojskowych

Dział ten składa się z przedmiotów ofiarowanych przez rodziny żołnierzy, oficerów i działaczy politycznych, a także kolekcjonerów. Część z eksponatów, np. odznaczenia gen. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego czy też zbiór odznaczeń po ppłk. Franciszku Herzogu, jest wystawiana w Instytucie. Osobną grupę stanowią odznaczenia z okresu II wojny światowej, unikatowe dyplomy, ordery. Dużą wartość ze względu na unikalny charakter ma kolekcja pamiątek i odznaczeń związanych z historią Polonii amerykańskiej. Systematycznie powiększa się także zbiór współczesnych medali, głównie dzięki darowiznom z Polski i z zagranicy.

Zbiory filatelistyczne

Obejmują kilkaset kart pocztowych, stempli i korespondencji z okresu Legionów Polskich. Obszerny jest zbiór kart wykonanych na zamówienie Naczelnego Komitetu Narodowego, jak też kart pocztowych produkowanych poza Galicją i Królestwem Polskim, w tym przez Komitet Obrony

Narodowej w Stanach Zjednoczonych. Z okresu II wojny światowej zachowała się korespondencja z obozów jenieckich i uchodźców. Instytut posiada też obszerny zbiór znaczków pocztowych z okresu „Solidarności” i stanu wojennego.

Prasa

Obecny katalog kartkowy zawiera ok. 2100 tytułów czasopism i gazet. Istnieje także zbiór prasy niezależnej, liczący ok. 1000 tytułów (wspomniany wyżej).

Mikrofilmy

Będące w posiadaniu Instytutu mikrofilmy można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej należą mikrofilmy z własnych zespołów archiwalnych (trzeba przy tym zaznaczyć, iż nie wszystkie wymienione poniżej zespoły zostały zmikrofilmowane w całości. Często zdarza się, iż na mikrofilmie znajdują się jedynie wybrane jednostki z danej kolekcji). W drugiej grupie znajdują się mikrofilmy części tytułów prasowych, przechowywanych zarówno w archiwum Instytutu, jak też otrzymanych w drodze wymiany, w trzeciej – mikrofilmy kolekcji z innych archiwów, ale tematycznie związanych ze zbiorami Instytutu bądź będące uzupełnieniem kolekcji zgromadzonych w Instytucie.

Spis mikrofilmów dostępnych na miejscu w Instytucie:

1. Archiwum Józefa Piłsudskiego.
2. Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza.
3. Akta Szefa Sztabu Generalnego WP Generała Tadeusza Rozwadowskiego.
4. Komisja Likwidacyjna Generała Lucjana Żeligowskiego.
5. Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców.
6. Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce.
7. Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Nowym Jorku.
8. Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura w Nowym Jorku.
9. Komitet Obrony Narodowej.
10. Komitet Narodowy Amerykanów Polskiego Pochodzenia.
11. Kongres Polonii Amerykańskiej.
12. Polskie Rządowe Centrum Informacyjne.
13. Szkoła Nauk Politycznych i Społecznych w Londynie przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych (Zbiór wykładów dla studentów).
14. Uchodźcy Polscy w Niemczech.
15. Wojny Polskie.
16. Legiony Polskie, Polska Organizacja Wojskowa, Naczelny Komitet Narodowy, Związek Strzelecki.
17. Litwa Środkowa.

18. Archiwum Józefa Becka.
19. Archiwum Edmunda Charaszkiewicza.
20. Archiwum Józefa Karasiewicza.
21. Archiwum Apolinarego Kiełczyńskiego.
22. Archiwum Ambasadora Józefa Lipskiego.
23. Archiwum Pułkownika Ignacego Matuszewskiego.
24. Archiwum Pułkownika Romana Michałowskiego.
25. Archiwum Pułkownika Leona Mitkiewicza.
26. Archiwum Michała Mościckiego.
27. Archiwum Leona Orłowskiego.
28. Archiwum Waleriana Płatonowa.
29. Archiwum Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Wychodźstwie Władysława Raczkiewicza.
30. Archiwum Ambasadora Michała Sokolnickiego.
31. Archiwum Generała Kazimierza Sosnkowskiego.
32. Archiwum Władysława Studnickiego.
33. Archiwum Marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza.
34. Archiwum Jana Weinsteina.
35. Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, ze zbiorów Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Władysława Sikorskiego w Londynie.
36. Komitet Narodowy Polski w Paryżu, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
37. Płatonow Valerian, ze zbiorów Instytutu Hoovera w Stanford.
38. Akta Leona Wasilewskiego, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
39. Akta Artura Śliwińskiego, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
40. Akta Józefa Piłsudskiego, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
41. Akta Walerego Sławka, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
42. Związek Młodzieży Polskiej „Zet”, ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie.
43. Akta Generała Lucjana Żeligowskiego, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
44. Zdanowski Juliusz /Dziennik/, ze zbiorów Biblioteki PAN w Krakowie.
45. Prezydium Rady Ministrów /protokoły posiedzeń z lat 1918–1936/, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie.
46. Reports Rhine-Westphalia Education System, ze zbiorów Muzeum Polskiego w Chicago.
47. Documents from Rapperswil, ze zbiorów Muzeum Polskiego w Chicago.

48. Westphalie Schools 1949–1950, ze zbiorów Muzeum Polskiego w Chicago.
49. Union of Poles in America 1898–1968, ze zbiorów Western Reserve Historical Society.
50. Alliance of Poles of America 1895–1978, ze zbiorów Western Reserve Historical Society.
51. Oddział II Sztabu Głównego: Rezultaty pracy pokojowej i udział w przygotowaniu do wojny.
52. Podróż Premiera Władysława Sikorskiego do ZSRR.
53. Sprawa wyjazdu J. Becka do Pragi, ze zbiorów Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Zespół: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Sygn. 5505).
54. Politisches Archiv. Berichte Und Meldungen Zur Lange In Und Uber Rumanien 1940–1941. Wywiad z J. Beckiem z „Nowego Dziennika” z 9 III 1940 r.
55. Tajne dokumenty z konferencji Głównego Inspektora Sił Zbrojnych z udziałem Marszałka, 1927–1931.
56. Corespondence and Record Cards of the Military Intelligence Division Relating to General, Political, Economic and Military Conditions in Poland and the Baltic States, 1918–1941, ze zbiorów National Archives and Record Administration w Waszyngtonie (Zespół: War Department General and Special Staffs, (Rg) 165).
57. „Bellona” (Miesięcznik Wojskowy), 1919–1935, 1942–1945.
58. „Czas”, 1848–1900, 1938–1939.
59. „Nowy Świat”, 1920–1970.
60. „Kultura”, 1948–1977.
61. „Polska Wierna”, 1946–1959.
62. „Tygodnik Ilustrowany”, 1886–1939.
63. „Sokół Polski”, 1910–1950.
64. „Sprawy Narodowościowe”, 1927–1939.
65. „Promethee” (France, Paris) 1926–1938.
66. „Ostatnie Wiadomości”, 1947–1977.
67. „Dziennik Żołnierza”, 1943–1946.
68. „Polska Walcząca”, 1940–1943.
69. „Gazeta Żołnierza”, 1944–1945.
70. „Po Prostu”, 1951–1957.
71. „Informacja Prasowa” (Qurkenbrock), 1946–1950.
72. Polska Agencja Telegraficzna, 1943–1945.
73. „S. B. S. K. Ku Wolnej Polsce”, 1940–1943.
74. „Biuletyn Polski”, 1941–1942.
75. „Wędrowiec”, 1901–1904.
76. „Tygodniowy Przegląd Literacki Koła Pisarzy Polskich”, 1941–1942.
77. „Tygodnik Polski”, 1943–1947.

78. „Myśl Polska” (Londyn) 1948–1978.
79. „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 1939.
80. „Wiadomości Polskie” (Friburg).
81. „Nowiny” (Kraków), 1910.
82. „Prosto z Mostu”, 1936–1939.
83. „Spadochron”, 1945–1947.
84. „Trybuna” (Londyn) 1969–1978.
85. „Przegląd Prasy” (MSZ), 1933–1935.
86. „Przelotem”, 1945–1950.
87. „Poland & Germany”, 1957–1976.
88. „Życie Tygodnia”, 1946
89. „Pod prąd”, 1945–1948.
90. „Informacyjny Biuletyn Tygodniowy”, 1955–1959.
91. „Przegląd Polski” (Londyn), 1946–1949.
92. „Pobudka, Tygodnik Socjalistyczny” (Warszawa), 1927–1929.
93. „Pochodnia” (Chicago), 1907–1910.
94. „Światło” (Warszawa), 1920, Zeszyt 24–25.
95. „Wspólnymi Siłami”, West Germany 1946–1952, Bejrut 1946–1947.
96. „Biuletyn Informacyjny Zjednoczenia Polskiego na terenie okupacji brytyjskiej w Niemczech”, 1947–1949.
97. „Polak w Indiach”, 1943–1948.
98. „Echo Shanghajskie”, 1946–1948.
99. „Wschód Polski” (Londyn), Nr 1–21, 1949–1953.
100. „Sfinks”, 1912–1913.
101. „Trybuna” (Warszawa), 1920.
102. „Wieści, Wydawnictwo Obozu Zbornego Wojska Polskiego w Lille.
103. „Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego”, 1929–1930.
104. „Dziennik Urzędowy”, 1930–1937.
105. „Nasze Drogi”, 1941
106. „Kujbyszew”, 1941–1942.
107. „Polak w Iranie” (Teheran), 1942–1944.
108. „Myśl Polska”, 1942–1947.
109. „Gazeta Polska” (Jerusalem), 1941–1947.
110. „Na straży”, 1944–1947.
111. „Promień”, 1945–1946.
112. „Wiadomości Polskie” (Frankfurt), 1947–1948.
113. „Polska, Wydawnictwo Światowego Związku Polaków z Zagranicy”, 1935–1939.
114. „Naród i Państwo”, Luty 1936–Grudzień 1938.
115. „Słowo Żołnierza” (Wilno), 1920–1921.
116. „Nowe Widnokreśli” (Moskwa), 1942–1946.
117. „Rząd i Wojsko”, Nr 1–29, 30, 1918.

118. „Polityka” z dn. 28.09.1938 r., *Wywiad z Zygmuntem Dreszerem o Wy-
padkach Majowych*, 1938.
119. „Ekonomista Polski”, 1941–1945.
120. „Nowa Polska”, 1942–1946.
121. „Nowiny 4. Dywizji Piechoty”, 1946–1949.
122. „Głos Polski”, Nairobi 1945–1948, Hagen 1945–1947, Tel Awiw
1942–1943.
123. „Nasze Życie”, 1945–1946.
124. „Orzeł Biały”, 1941–1952.
125. „Robotnik Polski w Wielkiej Brytani”, 1949–1977.
126. „Przegląd Kawalerii i Broni Pancерnej”, 1956–1977.
127. „Informacja Prasowa”, 1943–1956.
128. „Morze”, 1935–1938.
129. „Polska Walcząca w Ameryce”, 1941–1942.
130. „Lud” (Brazylia), 1947–1955.
131. „Lwów i Wilno” (Londyn), 1945–1950.
132. „Lud Polski” (Paryż), 1946–1948.
133. „Lech, Tygodnik Polski” (Monachium), 1947–1949.
134. „Polak” (Osnabrück), 1948–1952.
135. „Pismo Żołnierza”, 1946–1954.
136. Polish Press Agency, 1945–1947.
137. „Legation de Pologne, Berne, Switzerland, Bulletin d’information”,
1943–1945.
138. „Placówka, Pismo Ruchu Narodowego”, 1945–1947.
139. „Wici” (Chicago), 1913–1918.
140. „Niepodległość”, 1929–1939.
141. „Gazeta Ludowa”, 1945–1949.
142. „Komunikat Informacyjny POW”, 1917–1918.
143. Rozkaz Dzienny Nr 20.
144. Odczyt Józefa Piłsudskiego „Rok 1863”, z warszawskiej sali Colo-
seum z dn. 20.01.1924 r.
145. Wrześniowy kryzys czechosłowacki w raportach ambasadora
Edwarda Raczyńskiego.
146. History of Poland and Russia by Captain L. F. Suchorzewski, Lon-
don 1885.
147. E. Tabeńska, *Z doli i niedoli. Wspomnienia wygnanki*, Kraków 1897.
148. W. Studnicki, *Wobec nadchodzącej II wojny światowej*, Warszawa 1939.

Księgozbiór

Biblioteka Instytutu liczy ok. 22 tys. tomów. Księgozbiór ma kilka cech
specyficznych. Został zgromadzony dzięki darom emigrantów z okresu
II wojny światowej i członków Polonii amerykańskiej. Wiele pozycji książko-

wych pochodzi z wydawnictwa „Roy”, należącego do Mariana Kistera, z londyńskich wydawnictw: „Gryf”, Polska Fundacja Kulturalna oraz z paryskiego Instytutu Literackiego. Znaczną część pozycji przejęto jako spuścizny po politykach, wojskowych i działaczach społecznych. Profil księgozbioru wiąże się ściśle z charakterem samego Instytutu, dlatego też gromadzone są wydawnictwa dotyczące zrywów powstańczych, okresu po powstaniu 1863 r. oraz publikacje poświęcone sąsiadom Rzeczypospolitej: Rosji, Ukrainie, Litwie.

Sporą wartość przedstawiają druki dotyczące Józefa Piłsudskiego i jego epoki. Są to dzieła samego Piłsudskiego, takie jak: *Walka rewolucyjna w zaborze rosyjskim* (Kraków 1905), *Wspomnienia o Gabrielu Narutowiczu* (Warszawa 1923) oraz literatura z jego epoki, m.in. Wacława Lipińskiego, *Szlakiem I Brygady* (Warszawa 1928), *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918* (t. 1–2, Lwów 1939), Wacława Jędrzejewicza, *P. O. W. Batalion Warszawski. Moja służba 1914–1915*, (Warszawa 1939). Do rzadkich pozycji bibliotecznych należą też książki z XIX w.: *Starożytna Polska opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego* (Warszawa 1843), *Lettre d'un Gentilhomme Polonais – Massacres de Gallicie – Au Prince de Metternich* (Paris 1846), *Grobowe Królów Polskich Pomniki przez Joachima Lelewela* (Poznań 1857), *Le Prince Adam Czartoryski essai – la Diplomatie* (Paris 1864).

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Porządkowaniem napływającej ciągle dokumentacji zajmowali się kolejni dyrektorzy Instytutu, nieliczni stypendyści i wolontariusze. Nie zawsze postępowano przy tym zgodnie z zasadami archiwistyki, gdyż wymienieni ludzie nie mieli odpowiedniego przygotowania i wykształcenia. Dlatego większość zespołów nie była porządkowana na podstawie wytycznych czy wskazówek metodycznych, a metody, jakimi posługiwano się przy porządkowaniu zbiorów, stanowiły swoistą wypadkową zasad archiwalnych, stosowanych w polskiej i amerykańskiej archiwistyce, ze wskazaniem na tę ostatnią. Większą wagę przywiązywano zatem do nadania jak najbardziej opisowego tytułu jednostki (aby zawierał jak najwięcej informacji o dokumentach znajdujących się wewnątrz) niż do prawidłowego umieszczenia jej w odpowiednim miejscu w zespole. Zazwyczaj wykonywano jakiś spis lub inwentarz do porządkowanego zespołu, które jednak prawdopodobnie w czasie licznych przeprowadzek zaginęły. W archiwum znajduje się obecnie zaledwie kilkanaście takich pomocy archiwalnych. Dodatkową trudnością przy opracowaniu zbiorów był fakt, że bardzo często, szczególnie w wypadku archiwów osobistych, akta trafiały do Instytutu partiami w dużych odstępach czasu i najczęściej takie dopływy były dokładane na koniec zespołu.

Niektóre zespoły powstały z połączenia materiałów pochodzących z kilku źródeł, np. w skład Archiwum Jana Weinsteina wchodzi Archiwum Jadwigi Beckowej, które powinno raczej zostać połączone z Archiwum Józefa Becka. Natomiast w Archiwum Józefa Piłsudskiego, oprócz materiałów dotyczących jego osoby i rodziny, znajdują się wycinki prasowe i inne informacje na temat wszelkich spraw związanych z Piłsudskim, stale zbierane przez pracowników Instytutu i dołączane do zespołu. Ponadto w archiwum Instytutu znajdują się również tzw. sztuczne kolekcje, dotyczące jakiejś osoby lub związane z jakimś wydarzeniem. Najczęściej są to wycinki prasowe, zdjęcia, broszury, bez właściwych materiałów archiwalnych. Obecnie zbiory zostały poddane skontrum i wprowadzone do bazy danych SEZAM. Dzięki temu można uznać, iż są one uporządkowane w stopniu umożliwiającym ich udostępnianie badaczom.

Podstawową pomocą archiwalną jest obecnie funkcjonująca już w Instytucie baza danych SEZAM oraz przewodnik *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory*, opracowany przez J. Ciska i wydany w Warszawie w 1997 (zawierający jednak sporo nieścisłości w opisie liczby jednostek archiwalnych w poszczególnych zespołach i w zasadzie, po przeprowadzonym skontrum, w dużej części nieaktualny). Część zespołów posiada już aktualne inwentarze drukowane.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Bibliografia prac poświęconych Instytutowi zawarta jest w wyżej wymienionym przewodniku (s. 265–274).

Publikacje własne instytucji

Instytut wydaje rocznik „Niepodległość”, który ukazuje się od 1948 r. jako oficjalny organ Instytutu Piłsudskiego z siedzibą w Nowym Jorku i Londynie. Raz w roku ukazuje się „Biuletyn Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce” (wydawany od 1951 r.), zawierający krótki przegląd działalności Instytutu oraz wykaz członków organizacji.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

W zasadzie wszystkie mikrofilmy ze zbiorów własnych Instytutu dostępne są w Yale University. Instytut Hoovera m.in. posiada drugą część kolekcji Waleriana Płatonowa, akta ambasadora Michała Sokolnickiego, płk. Ryszarda Wragi czy płk. Leona Mitkiewicza. Polski Instytut Naukowy w Nowym Jorku jest w posiadaniu kolekcji: Bohdana Pawłowicza, Józefa Lipskiego, Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i De-

mokracja”, Radia Wolna Europa czy Poselstwa RP w Rio de Janeiro. Wiele zespołów archiwalnych, tematycznie związanych z dokumentacją przechowywaną w archiwum Instytutu, znajduje się również w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Część Archiwum Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza, tzw. Archiwum Belwederskie, przechowuje Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. Część akt Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce znajduje się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie. Część spuścizny płk. Aleksandra Kawałkowskiego przechowuje Biblioteka Polska w Paryżu.

Autorzy opracowujący opis zbiorów instytucji

Iwona Drąg Korga – wicedyrektor Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce.

Paweł Pietrzyk – stypendysta Fundacji Kościuszkowskiej, pracownik Archiwum Państwowego w Łodzi.

MUZEUM POLSKIE W AMERYCE

984 North Milwaukee Ave.

Chicago, IL 60622

tel. (312) 384-3352

e-mail: PGSAAmerica@aol.com

strona internetowa: www.pma.prcua.org/homep/html

Dyrektor Muzeum

Jan Loryś.

Zasady udostępniania zbiorów

Archiwum czynne jest od poniedziałku do piątku od 10.00 do 16.00. Muzeum czynne jest przez cały tydzień (włącznie z sobotą i niedzielą) w godz. 11.00 – 16.00.

Udostępnianie materiałów archiwalnych odbywa się w bibliotece Muzeum ze względu na brak odpowiedniego pomieszczenia.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Muzeum Polskie zostało utworzone na bazie działających od 1891 r. Biblioteki Polskiej oraz Muzeum Narodowego w Chicago. Obie instytucje działały pod patronatem Związku Narodowego Polskiego. W 1912 r. Biblioteka została przeniesiona do Szkoły Związkowej w Cambridge Springs w Pensylwanii. Jej zbiory, obejmujące listy wybitnych Polaków, ryciny, obrazy, rzeźby oraz ponad 6 tys. tomów książek, spłonęły w pożarze budynku w 1931 r.

W związku z tym pojawiły się inicjatywy dotyczące utworzenia w Ameryce Północnej nowego muzeum Polonii. Starania w tym kierunku podjęli członkowie Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego. Głosy w tej sprawie publikowano na łamach gazet polonijnych, takich jak: „Dziennik Zjednoczenia”, „Naród Polski”. Ostatecznie projekt powołania nowej placówki został przyjęty w październiku 1935 r. na posiedzeniu egzekutywy Zjednoczenia Polskiego. Jego autorem był prezes Zjednoczenia, Józef Kania. Gromadzeniem materiałów archiwalnych i muzealnych zajął się pierwszy kurator placówki, znany historyk Polonii, Mieczysław Haiman. Oficjalne otwarcie Muzeum i archiwum nastąpiło 12 I 1937 r. Kustoszami po M. Haimanie byli kolejno: Józef L. Kania, Jerzy Walter, Jacek Wiesiołowski, ks. Donald Biliński, Jacek Nowakowski, Krzysztof Kamyszew, Joanna Janowska, Jan Loryś (obecny kustosz i dyrektor Muzeum).

W pierwszych latach po otwarciu Muzeum jego zbiory powiększały się dzięki darom licznych osób, które odpowiadały na apele pierwszego kustosza Muzeum, Mieczysława Haimana, publikowane na łamach prasy polskiej w Ameryce. Istotną częścią zbiorów muzealnych stały się eksponaty przejęte w depozyt z Pawilonu Polskiego Wystawy Światowej w Nowym Jorku w 1939 r. Zbiory te z powodu wybuchu wojny nie zdołały wrócić do kraju. W 1941 r. zbiory Muzeum powiększyły się o eksponaty przejęte po Ignacym Paderewskim z jego ostatniego mieszkania w Hotelu Buckingham w Nowym Jorku. W 1945 r. z kolei Muzeum zakupiło kolekcję kościuszkowską, na którą składały się listy Kościuszki, ryciny, medale, obrazy i pamiątki osobiste.

Zgromadzony zasób archiwum ma bardzo różnorodny charakter. W jego skład wchodzi materiały typowo archiwalne, wytworzone przez organizacje polonijne lub osoby prywatne, a także literatura i źródła drukowane, broszury jubileuszowe, druki ulotne. Obecnie głównym zadaniem archiwum jest gromadzenie i inwentaryzacja dokumentacji dotyczącej życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego Polonii amerykańskiej.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Materiały archiwalne dzielą się na kilka grup tematycznych. Do najważniejszych należą:

1. Spuścizny po działaczach polonijnych – tworzą je papiery osobiste, organizacyjne, fotografie, wycinki prasowe, maszynopisy prac, zbiory książek. Na uwagę zasługują w tej grupie:

- Akta dotyczące Waława Gawrońskiego, konsula RP w Chicago w latach 1934–1939 i znanego działacza polonijnego – życiorys, artykuły i przemówienia opracowane przez żonę H. Paluszek-Gawrońską. Albumy fotograficzne z okresu pracy w MSZ w latach 1924–1934. Korespondencja i wycinki prasowe z lat 1935–1939, korespondencja z różnymi osobistościami życia politycznego i kulturalnego w Polsce i za granicą z lat 1954–1973. Opracowania, książki i broszury związane z działalnością Instytutu J. Piłsudskiego z siedzibą w Nowym Jorku.
- Materiały Mieczysława Haimana, wybitnego historyka Polonii amerykańskiej i stosunków polsko-amerykańskich, pierwszego kustosa Muzeum Polskiego w Chicago – korespondencja z lat 1918–1948 (m.in. z Polskim Instytutem Naukowym w Ameryce, Oskarem Haleckim, uniwersytetami, organizacjami polonijnymi). Odpisy dokumentów dotyczących Kościuszki, Napoleona, prezydentów Jeffersona i Washingtona. Korespondencja z lat 1936–1941 na temat działalności Muzeum oraz z lat 1944–1947 dotycząca m.in. pomocy dla Biblioteki Narodowej w Warszawie. Wycinki prasowe – artykuły o Polakach w Ameryce. Zbiór fotografii z życia Polonii.
- Materiały Tymona Terleckiego, profesora Uniwersytetu w Chicago, historyka i krytyka literatury – korespondencja do 1976 r., maszynopisy artykułów oraz notatki z lat 1964–1978.

2. Archiwum Armii Hallera – kartoteka zaciągu do Armii Polskiej we Francji z lat 1917–1918. Składają się na nią karty zgłoszenia ochotnika, uzupełnione kartą medyczną o stanie zdrowia oraz akty zgłoszenia do Armii Polskiej. Ponadto w zespole znajdują się drukowane rozkazy gen. J. Hallera z 1918 r., instrukcje, korespondencja dotycząca rekrutacji, materiały propagandowe, wystąpienia znanych postaci życia publicznego (np. I. Paderewskiego), książeczki wojskowe, karty i druki okolicznościowe. Zachowały się też sprawozdania finansowe i korespondencja komisji wojskowej. Dokumentację tę uzupełnia opracowanie Waława Gąsiorowskiego *1910–1915. Historia Armji Polskiej we Francji* (Warszawa 1931).

3. Akta organizacji politycznych, społecznych i zawodowych. Do najważniejszych z nich należą:

- Archiwum Rady Polonii Amerykańskiej³⁶ (RPA) z lat 1938–1970. W zespole tym zachowały się m.in. kartoteki osób poszukujących swoich bliskich (w układzie alfabetycznym), korespondencja Rady i jej okręgów terenowych w USA dotycząca organizacji spotkań, spraw finansowych, listy z prośbami o pomoc od mieszkańców Polski, informacje z zebrań plenarnych Rady (1960–1962), z działalności poszczególnych komisji Rady oraz Komitetu Imigracyjnego. Korespondencja delegata RPA w Lizbonie, korespondencja Biura Centralnego Rady z polskimi organizacjami i instytucjami w USA. Materiały informacyjne o sytuacji materialnej uczniów i nauczycieli szkół z województwa rzeszowskiego (1946–1947). Protokoły posiedzeń Zarządu RPA z lat 1939–1943. Wykazy poszukiwanych za pośrednictwem Czerwonego Krzyża i Związku Polaków z Zagranicy (1945–1946). Wykazy młodzieży polskiego pochodzenia służącej w armii amerykańskiej (1942–1945). Korespondencja i podziękowania hierarchii kościelnej składane Radzie Polonii za nadsyłałą pomoc (1945–1948). Wykazy osób oczekujących na pomoc. Korespondencja z placówkami dyplomatycznymi, ze znanymi osobistościami życia politycznego w kraju i za granicą z lat 1945–1959 (np. podziękowanie Stefana Kardynała Wyszyńskiego za udzieloną pomoc – 1959 r.). Druki Polskiej Agencji Prasowej w Londynie, przedruki z prasy polskiej, wycinki prasowe, fotografie (1947–1951). Na uwagę zasługują akta Rady Polonii Amerykańskiej dotyczące meksykańskiej kolonii Santa Rosa, w której mieścił się obóz przesiedleńczy dla dzieci polskich ewakuowanych z Europy. Wśród zachowanych materiałów znajdują się: spis uchodźców polskich na terenie Meksyku z 1944 r., akta dotyczące transportu i organizowania osiedla w latach 1943–1945, dokumentacja finansowa, podręczniki dla szkół powszechnych i gimnazjów, sprawozdania z działalności kolonii za okres od sierpnia 1943 do kwietnia 1944, album z fotografiami, czasopisma „Serwis Radiowy” (1945) oraz „Polak w Meksyku. Czasopismo dla osiedla i o osiedlu Santa Rosa” (1945).
- Akta Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego³⁷ (ZPRK) 1873–1994: konstytucje Zjednoczenia z lat 1898–1903, 1909–1994; spra-

³⁶ Centralna organizacja charytatywna Polonii w Stanach Zjednoczonych, powołana w 1938 r. W latach 1938–1939 zajmowała się organizowaniem pomocy dla weteranów armii polskiej w Ameryce, przyznawała stypendia dla uczestników kursów wiedzy o Polsce oraz na potrzeby wydawnictw promujących Polskę i jej kulturę. Od 1940 r. organizowała zbiórki pieniędzy na pomoc Polsce, po II wojnie światowej zaś wysyłała do kraju żywność, leki i sprzęt medyczny dla szpitali. Uczestniczyła też w poszukiwaniach osób zaginionych w czasie II wojny światowej. Centrala Rady mieściła się w Chicago.

³⁷ Jedna z najstarszych organizacji polskich utworzona na sejmie zwołanym przez ks. Teodora Gieryka w 1873 r. Jej celem była praca na rzecz zachowania religii katolickiej i polskości wśród emigracji. Zjednoczenie prowadziło akcję propagandową na rzecz mianowania polskich biskupów w Stanach, brało udział w kongresach polonijnych, opiekowało się sierocińcami, rozwijało działalność oświatową, przyznając stypendia, udzielając pomocy szkołom parafialnym.

wozdania Zarządu z lat 1907–1994 (niekompletne). Ustawy, statuty, instrukcje towarzystw, osad i drużyn ZPRK. Okolicznościowe broszury informacyjne z działalności osad, księgi jubileuszowe ZPRK. Akta Wydziału Kobiecego ZPRK (1899–1949), materiały z działalności drużyn młodzieżowych z lat 1934–1941: (skauting), druki okolicznościowe z okazji uroczystości rocznicowych, plakaty, dyplomy. Księga Powszechnej Wystawy Krajowej z 1929 r. Księga członków (1947–1962). Korespondencja, listy gratulacyjne (m.in. od prezydenta G. Forda), fotografie, wycinki prasowe, monografia ZPRK autorstwa K. Wachta.

- Akta Związku Narodowego Polskiego³⁸ (ZNP) 1912–1987: księgi jubileuszowe z lat 1880–1980, protokoły posiedzeń Zarządu Centralnego ZNP z lat 1924–1926, 1933–1935, 1939–1959. Protokoły Komisji Szkolnictwa i Rady Nadzorczej Związku z lat 1935–1939, protokoły Rady Szkolnej z 1935 r. Konstytucje ZNP z lat 1928–1983 (wydane drukiem). Sprawozdania z sejmów ZNP i pamiętniki sejmowe. Opracowanie jubileuszowe poświęcone Szkole Związkowej w Cambridge Springs (1912–1937). Materiały dotyczące działalności drużyn harcerskich. Katalog biblioteki ZNP z 1923 r.
- Akta Kongresu Polonii Amerykańskiej³⁹ (KPA) 1944–1973: protokoły Kongresu z lat 1944–1996 (niekompletne), protokoły Rady Naczelnej Kongresu (1947, 1950, 1954, 1996), sprawozdania Zarządu Wykonawczego, komisji i biur w Chicago oraz Waszyngtonie. Korespondencja dotycząca organizacji kongresów oraz obchodów rocznicowych (1944–1978). Korespondencja dotycząca Polonii i Polaków w Ameryce Łacińskiej. Broszury oraz artykuły prasowe odnośnie działalności Kongresu. Korespondencja z lat 1944–1959, opracowania informacyjne. Opracowania poświęcone dziejom organizacji.
- Akta Polskiego Centralnego Komitetu Ratunkowego⁴⁰ (PCKR) 1914–1918: korespondencja dotycząca form udzielanej pomocy, orga-

³⁸ Organizacja założona w 1880 r. Mogli do niej wstępować Polacy bez względu na przekonania polityczne i religijne. W czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu Związek współpracował z Kongresem Polonii Amerykańskiej i Radą Polonii. Prowadził akcję charytatywną na rzecz Polski, udzielał stypendiów, wspierał polskie szkolnictwo w USA, organizował manifestacje i parady narodowe.

³⁹ Organizacja założona w Buffalo w 1944 r. Jej celem było skupienie wszystkich Polaków w USA wokół idei walki o niepodległość Polski. Kongres prowadził szeroko zakrojoną działalność społeczną i polityczną. Zajmował się wysiedleńcami, polskimi żołnierzami na Zachodzie. Występował w obronie prześladowanych w Polsce za przekonania polityczne, w czasie stanu wojennego organizował pomoc żywnościową i finansowe wsparcie dla kraju. W ostatnim okresie prowadził kampanię na rzecz przyspieszenia przyjęcia Polski do NATO.

⁴⁰ Założony 2 X 1914 r. z inicjatywy Polskiej Rady Narodowej oraz przy współudziale organizacji polskich, takich jak: Związek Narodowy Polski, Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie, Związek Sokołów Polskich w Ameryce, Związek Polek w Ameryce. W pierwszym okresie Komitet zajmował się działalnością informacyjno-propagandową, mającą na celu pomoc rodakom w kraju. W późniejszym czasie prowadził działania o charakterze politycznym, w związku z czym organ kierowniczy Komitetu przekształcono 17 VIII 1916 r. w Wydział Narodowy Polski z Janem F. Smulskim na czele. W 1925 r. zlikwidowano Wydział Narodowy i powołano Polską Radę Opieki Społecznej w Ameryce.

nizowania akcji sprzedaży okolicznościowych pamiątek. Korespondencja z ośrodkami polonijnymi w Ameryce związana z podpisywaniem deklaracji o wolną, niepodległą Polskę. Akta dotyczące pośrednictwa w przekazywaniu pieniędzy do Polski. Komunikaty Sekretariatu PCKR – „Jeńcy wojenni poszukują swych rodzin”, „Ratujmy lud polski od zatyry”. Materiały dotyczące organizacji koncertów, odczytów, współpracy ze stowarzyszeniami. Sprawozdania kasowe, druki informacyjne.

- Akta Wydziału Narodowego Polskiego z lat 1916–1922: korespondencja z lat 1916–1922 dotycząca funkcjonowania Polskiego Centralnego Komitetu Narodowego, informacje o planach pracy, kontaktach z organizacjami politycznymi i pomocowymi, akta finansowe. Sprawozdania z zebrań, księgi rejestrowe Wydziału z lat 1920–1921, spisy obywateli polskich w Chicago według zawodu (np. lekarzy, księży), adresy komitetów obywatelskich. Druki ulotne.

Ponadto archiwum Muzeum Polskiego w Ameryce przechowuje akta ponad 100 drobniejszych polskich stowarzyszeń i organizacji z lat 1889–1996.

4. Kolekcja prasy polonijnej, wydawanej w USA i innych krajach, m.in. w Anglii. Na uwagę zasługuje archiwum „Dziennika Chicagowskiego” wydawanego w latach 1890–1971.

5. Kolekcja „Wydawcy polscy w Ameryce” – obejmuje akta dotyczące m.in. takich postaci jak: Dyniewicz, Paryski, bracia Worzałłowie.

6. Akta dotyczące życia religijnego Polonii – tworzą je głównie dokumenty polskich parafii w USA, księgi jubileuszowe parafii, wydawnictwa pamiątkowe, pamiętniki księży, materiały dotyczące szkolnictwa parafialnego, biuletyny parafialne, akta Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, akta polskich zgromadzeń zakonnych (nazaretanki, felicjanki i inne).

7. Kolekcja poświęcona I. J. Paderewskiemu.

8. Pamiętki po Helenie Modrzejewskiej oraz Marcelinie Sembrich-Kochańskiej.

9. Rękopisy sztuk teatralnych.

10. Zbiory listów – na uwagę zasługują listy królów polskich (Stanisława Augusta Poniatowskiego, Jana III Sobieskiego, Stanisława Leszczyńskiego, Zygmunta Augusta (1555, 1556), Jana Kazimierza (1668, 1672), Zygmunta III Wazy (1597) oraz oryginały listów Henryka Sienkiewicza z lat 1898–1916.

Dokumentacja aktowa jest uzupełniana przez zbiory specjalne, takie jak:

11. Kolekcja fotografii z XIX i XX w. – zbiory te podzielono tematycznie, np. Czyn zbrojny, Stara Polonia, I. J. Paderewski, II wojna światowa.

12. Kolekcja kartograficzna – składa się z 265 map i 12 atlasów. Najstarsza mapa zatytułowana „Cracovia et Casimirus et Cleopardia” pochodzi z 1493 r. Na uwagę zasługują też dwa drzeworyty Sebastiana Munstera *Cosmographica*, które powstały w Niemczech ok. 1590 r., oraz widoki miast z dzieła *Civitates Orbis Terrarum* datowane na 1600 r. Muzeum posiada też prace znanych XVII i XVIII-wiecznych kartografów: Orteliusa, Jansona, Molla, Seutera, Vaugondiego, Lottera i Hommana, którego atlas z 1731 r. zawiera także mapy Polski. Do najnowszych map w kolekcji należą mapy administracyjne Polski z końca lat 70. XX w.

13. Zbiory audiowizualne – składają się na nie filmy, kasety wideo i taśmy magnetofonowe. Archiwum posiada też prawie 2 tys. płyt, wiele z nich zostało wyprodukowanych przez wytwórnię Syrena Elektra, inne – przez polskojęzyczne działy dużych firm amerykańskich (Columbia, Decco, Victor) oraz przez prywatne firmy polonijne (DANA, Dana-Syrena, Harmonia). W tej części zasobu zachowały się też nagrania Radia Wolna Europa.

14. Kolekcja nut – są to materiały otrzymane od osób prywatnych, m.in. od polonijnego wydawcy muzyki W. Sajewskiego.

Zbiory muzealne

Zbiory te, stanowiące cenne uzupełnienie dokumentacji archiwalnej, dzielą się także na kilka grup. Podzielono je tematycznie na kilka sal. W Sali Głównej, powstałej po przebudowie sali teatralnej Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego, znajdują się zarówno ekspozycje stałe, jak i czasowe. Znaczna część eksponatów to dzieła pochodzące z Wystawy Światowej w 1939 r. Na uwagę w tej części zasługują obrazy *Pułaski pod Savannah* S. Batowskiego, *Szarża Czerkiesów na Krakowskim Przedmieściu* W. Kossaka oraz ogromnych rozmiarów witraż *Polonia*, pochodzący z wystawy w Nowym Jorku. Pozostałe stałe ekspozycje to: gablota z kostiumami Heleny Modrzejewskiej, kolekcja strojów ludowych, gabloty poświęcone Janowi Pawłowi II, sztuce sakralnej, polskiemu rzemiosłu, marszałkowi Piłsudskiemu, Kościuszcze, numizmatyce, starodrukowi, wojsku.

W Sali Marynarki Wojennej zgromadzono modele statków handlowych, pochodzące z Wystawy Światowej. Patronat nad salą sprawuje chicagowski Jachtklub im. Józefa Konrada, w związku z czym umieścił w tej sali kilka swoich eksponatów.

W Sali Paderewskiego, zwanej też Pokojem Paderewskiego, zgromadzono meble pochodzące z pokoju, w którym żył i zmarł J. I. Paderewski. W sali tej przechowywane są także obrazy, dokumenty, listy i książki związane z działalnością tego wybitnego pianisty i polityka.

Galeria obrazów została podzielona na stałą wystawę oraz magazyn. Na uwagę zasługują znajdujące się w niej płótna braci ców. Z kolei kolek-

cja kostiumów obejmuje ponad 150 kompletnych strojów ludowych, mundurów wojskowych i paramilitarnych oraz szat liturgicznych.

W Muzeum przechowywanych jest ponadto prawie 2 tys. sztandarów towarzystw religijnych i organizacji polskich w Ameryce.

Księgozbiór

Biblioteka Muzeum Polskiego posiada obecnie 60 tys. książek. Wśród nich znajdują się starodruki wydane w XVII i XVIII w. Są to dzieła m.in. Jana Długosza, Marcina Kromera, Marcina Bielskiego, Stanisława Hozjusza, Macieja Strykowskiego, Szymona Starowolskiego. Biblioteka zgromadziła też kolekcję polskich książek wydanych w Polsce w XIX w. Książki w języku polskim stanowią ok. 60% księgozbioru i dotyczą historii literatury polskiej, historii Polski (w tym publikacje na temat II wojny światowej), geografii, kultury, sztuki, a także dziejów Polonii. Wśród nowszej literatury na uwagę zasługują książki wydane przez Instytut Literacki w Paryżu oraz organizacje polonijne w Londynie i Stanach Zjednoczonych. Znaczna część księgozbioru trafiła do Biblioteki w formie spadku lub donacji. W związku z wysokimi kosztami importu książek z Polski, Biblioteka utrzymuje dobre kontakty z lokalnymi księgarniami, w których dostaje zniżki na zakup książek.

W zbiorach biblioteki są przechowywane mikrofilmy polskich czasopism, takich jak: „Polak w Ameryce” 1888–1925, „Dziennik Chicagowski” 1890–1971, „Polish Daily News” 1891–1902, „Wiara i Ojczyzna” 1891, „Wiarus” 1894–1919. „Naród Polski” 1897–1971, „Głos Polek” 1902–1903, 1913–1914, 1940–1945, „Echo Polskie” 1912, „Ameryka Echo” 1914–1956, „Trybuna Polska” 1920–1939, „Dziennik Zjednoczenia” 1921–1939, „Strażnica Zachodnia” 1922–1933, „Dziennik Związkowy” 1941–1945, „Przewodnik Katolicki” 1943–1945, „Dziennik Polski” 1944, 1954, 1965, „Polish Perspectives” 1966–1975, „Polish Review” 1966, 1974, 1977–1979, 1981–1984,

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Archiwum Muzeum Polskiego nie dysponuje przewodnikiem ani informatorem o swoim zasobie. Znaczna część akt jest niezinventaryzowana i znajduje się w trakcie porządkowania lub nadal oczekuje na tego typu prace. Dotyczy to m.in. akt organizacji społecznych i zawodowych, zbiorów fotografii oraz płyt i nut. Zmikrofilmowania wymaga kolekcja prasy polonijnej, znajdująca się w bardzo złym stanie. Na skatalogowanie oczekuje nadal ok. 10 tys. woluminów.

Archiwum posiada komputerową kartotekę zaciągu ochotników do Armii Hallera. Odrębna, na bieżąco uzupełniana kartoteka, obejmuje korespondencję oraz wycinki prasowe w zasobie archiwum. Katalog kompute-

rowy został też opracowany do kolekcji map i atlasów. Do katalogowania użyto programu CardMaster Plus.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Birkenmajer J., *Listy Henryka Sienkiewicza w Muzeum Polskim w Chicago*, Lwów 1937; *Dedication of the Archive and Museum of the Polish Roman Catholic Union. Poświęcenie i otwarcie Archiwum i Muzeum Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego*, „Dziennik Zjednoczenia”, styczeń 1937; *Fiftieth Anniversary (1935–1985) Polish Museum of America*, Chicago 1985; S. Grabowski, P. R. C. U. *Archives and Museum in Chicago*, „Polish American Studies”, nr 1, 1961, vol. 18; Haiman M., *Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie 1873–1948*, Chicago 1948; *Katalog Biblioteki Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Chicago 1919; Kośka M., *Archiwum przy Polish Museum of America w Chicago*, „Archiwista Polski”, nr 1, 1998, s. 70–72; *Maps of Poland from the Collection of the Polish Museum of America*, Chicago 1995; Stefanowicz Z., *Historia Archiwum i Muzeum Zjednoczenia P. R. K. w Ameryce*, Chicago 1952; Waldo A., *Trzynaście lat Muzeum Polskiego w Chicago*, Chicago 1948; Wolanin A., *Polonica Americana. Annotated Catalogue of the Archives and Museum of the Polish Catholic Union*, Chicago 1950; Woźnicka V., *Kolekcja kartograficzna w zbiorach Muzeum Polskiego w Chicago*, „Archiwista Polski” nr 1, 1998, s. 73–74; Wynar L., *Guide to the Ethnic Museums, Libraries and Archives in the United State*, Kent 1978.

Publikacje własne instytucji

„Annals of the PRCU Archives and Museum” – rocznik wydawany w Chicago w latach 40. XX w. (do śmierci M. Haimana w 1949 r.); „Kwartalnik Muzealny” – wydawany w Chicago w latach 1972–1978.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Akta Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego przechowywane są także w Centralnym Archiwum Polonii w Orchard Lake. Część Archiwum Armii Hallera znajduje się w Stowarzyszeniu Weteranów Armii Polskiej w Nowym Jorku. Dokumenty dotyczące życia i działalności Ignacego J. Paderewskiego przechowywane są w Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz w Muzeum Ignacego Paderewskiego w Warszawie.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie materiałów przekazanych do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych przez stypendystkę Marię Frankel, pracowniczkę Archiwum Państwowego w Szczecinie.

**POLSKI INSTYTUT NAUKOWY W AMERYCE
BIBLIOTEKA I ARCHIWUM
IM. ALFREDA JURZYKOWSKIEGO**

208 East 30th St.
New York NY, 10016
tel. (212) 686-4164
fax: (212) 545-1130
e-mail: piasa@att.net

Dyrektor Instytutu

Dyrektorem wykonawczym Instytutu jest dr Tadeusz Gromada.

Opiekę nad zbiorami sprawuje główny bibliotekarz. W sprawach korzystania ze zbiorów archiwalnych należy kontaktować się z zastępcą dyrektora Janiną Kedroń.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory archiwalne udostępniane są w pracowni naukowej Biblioteki od poniedziałku do czwartku w godz. 10.00–15.00. Udostępnianie zbiorów nie wymaga specjalnej rekomendacji, poza złożeniem podania na formularzu dostępnym w Bibliotece. Zamawianie i udostępnianie akt jest unormowane przepisami wewnętrznymi z 1999 r.

Istnieje możliwość wykonania odpłatnie kserokopii (10 centów za 1 stronę). Instytut prowadzi informację naukową dotyczącą zarówno własnych zbiorów, jak i poloników w USA oraz archiwów w Polsce. Informacja, dotycząca innych archiwów, została udostępniona na stronie internetowej PIASA – Archival Information Center: www.piasa.org lub <http://home.att.net/~piasa/archive.html>

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polski Instytut Naukowy został powołany do życia przez grupę naukowców, członków Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), pozostających na emigracji. Instytucja powstała w 1942 r. w Nowym Jorku pod nazwą: The Polish Institute of Arts & Sciences of America (PIASA). Instytut miał kontynuować prace PAU na emigracji w czasie wojny. Nie przypuszczano wówczas, że jego działalność – jako samodzielnej prawnie instytucji – będzie trwała po zakończeniu działań wojennych aż do chwili obecnej. Jednakże wobec represji w kraju oraz likwidacji przez władze PRL Polskiej Akademii Umiejętności w 1951 r., PIASA stał się kontynuatorem jej działań na wychodźstwie, zachowując wśród organizacji polonijnych wyjątkowy charakter placówki naukowej. Przez wiele

lat – pod kierownictwem prof. Oskara Haleckiego – Instytut udzielał wsparcia i inspirował badaczy polskich oraz amerykańskich polskiego pochodzenia w prowadzonych przez nich badaniach nad dziejami Polski. Wspierał też biblioteki krajowe i naukowców w kraju, prowadząc akcję wysyłkową książek i literatury naukowej wydawanej na Zachodzie, organizując zjazdy, sesje naukowe oraz kongresy nauki polskiej poza granicami kraju. Od początku lat 90. PIASA aktywnie współpracuje z instytucjami naukowymi w kraju, m.in. z Polską Akademią Umiejętności w Krakowie, Polską Akademią Nauk w Warszawie oraz z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych w Warszawie.

Instytut parokrotnie zmieniał swoje siedziby, uzyskując w połowie lat 80. własną siedzibę przy 30th East Street na Manhattanie.

Początki gromadzenia zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w PIASA datują się od czasu założenia Instytutu, czyli 1942 r. W statucie organizacyjnym PIASA z tego roku w punkcie 4b zawarto następujący zapis: „Instytut tworzy ognisko biblioteczno-archiwalne dla prac naukowych o Polsce, gromadząc i udostępniając książki, komplety czasopism naukowych i materiałów źródłowych oraz inwentaryzując wszelkie Polonica, które znajdują się w innych zbiorach na terenie Stanów Zjednoczonych”. Pierwsze zbiory biblioteczne i archiwalne pochodziły głównie z darowizn osób prywatnych. W 1960 r. w budynku przy 66th East Street na Manhattanie, zakupionym dla PIASA przez Alfreda Jurzykowskiego, została zorganizowana biblioteka i archiwum, które później nazwano jego imieniem. Pierwszym organizatorem i twórcą katalogu biblioteki był dr Alfred Berlstein – emerytowany kierownik Slavic Division New York Public Library. Opracowywaniem zbiorów archiwalnych zajmowali się wolontariusze. W końcu lat 70. sporządzono pierwszy opis archiwum i jego potrzeb, a na początku lat 80., dzięki uzyskaniu grantu z Fundacji Rockefellera, rozpoczęto systematyczne opracowywanie akt oraz przygotowanie dwu kolejnych edycji przewodnika po zbiorach w latach 1983 i 1988. Prace te były prowadzone pod kierunkiem archiwisty Georga Simora z Graduate Center of the City University of New York. Przewodnik opisywał 19 zgromadzonych zespołów akt, w tym najcenniejsze nabytki, takie jak akta Potockich z Łańcuta⁴¹, akta Poselstwa Polskiego w Rio de Janeiro, spuściznę Jana Lechonia oraz archiwum emigracyjne Stronnictwa Pracy. Archiwum Instytutu stało się wraz z Biblioteką ważnym ośrodkiem badań

⁴¹ Zespół ten stanowi jedną z części Archiwum Rodowego Potockich, które zostało podzielone w wyniku wypadków wojennych. Inny fragment tego archiwum, przechowywany przez jeden z uniwersytetów amerykańskich, został oddany do kraju. Była to część archiwaliów przechowywanych na zamku w Łańcucie, którą uratował przed zbliżającym się frontem rosyjskim hrabia Alfred III Potocki. Początkowo archiwalia trafiły do Wiednia. W 1958 r. od spadkobierców Potockich odkupił je antykwariusz ze Szwajcarii, Iwan Wołkow, od niego zaś w 1980 r. zakupili je przedstawiciele Brigham Young University. 19 XII 2000 r. archiwalia te zostały przekazane do zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie.

źródłowych nad historią, kulturą i dziejami emigracji. Od lat 70. Archiwum było prowadzone przez wolontariuszkę Ludomirę Markiewicz. W latach 1988–1999 pojawiło się w nim wiele nowych nabytków, w tym spuścizny historyków, badaczy dziejów Polaków w Ameryce – Franka Renkiewicza oraz Franka B. Romana (Witkowskiego). Na początku lat 90. do zbiorów trafiła również część skryptów audycji radiowych oraz taśmy z nagraniami audycji z Radia Wolna Europa w Nowym Jorku. Pojawił się w związku z tym problem opracowania dopływów akt. W 1994 r. ze względu na brak możliwości konserwacji zawarto umowę w sprawie przekazania akt Potockich z Łańcuta jako depozytu do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Umowa z Polską Akademią Nauk z 1998 r. umożliwiła rozpoczęcie przez Polskę pomocy PIASA w formie przysłania archiwisty, który opracowałby i skomputeryzował archiwum Instytutu. W marcu 2000 r. zawarto umowę z Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych dotyczącą przekazania standardowych baz danych do opisu archiwalnego, co pozwoliło na wejście PIASA do polskiego systemu archiwalnej informacji naukowej. Ponadto PIASA na własnej stronie internetowej utworzyło stronę archiwalną w języku angielskim pod nazwą: Archival Information Center. Na stronie internetowej publikowany jest przewodnik po polskich i polonijnych zbiorach archiwalnych w USA.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Archiwum PIASA gromadzi i przechowuje cenne zbiory archiwalne dotyczące dziejów politycznych Polski oraz emigracji. Jako jedno z archiwów polskich okresu „zimnej wojny” posiada głównie materiały dotyczące spraw i wydarzeń politycznych, związanych z losami polskiej emigracji w obu Amerykach. Zasób Archiwum stanowią obecnie 54 zespoły akt pochodzące z lat 1505–2000, zawierające 9763 j.a., co stanowi obecnie ok. 120 m.b. archiwaliów. Część zgromadzonych zespołów akt ma charakter otwarty.

Dokumentacja aktowa

Zbiory można podzielić na trzy główne działy:

1. Zespoły akt o charakterze politycznym – w tym akta Poselstwa Polskiego w Rio de Janeiro (1918–1945) oraz fragmenty akt Ambasady Polskiej w Waszyngtonie (1919–1945). W tej grupie znajdują się zespoły akt partii i liderów politycznych działających na emigracji: Stronnictwa Pracy, Stronnictwa Narodowego, Polskiej Partii Socjalistycznej oraz ostatnio pozyskane materiały związane z działalnością Polskiego Stronnictwa Ludowego. Materiały archiwalne, łączące się z politycznymi koncepcjami federalistycznymi na emigracji w latach 1942–1957, zawierają zespoły akt: Feliksa Grossa, Związku Polskich Federalistów–Oddziału w Chica-

go, Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” – Oddziału w Nowym Jorku. Materiały polityczne uzupełniają akta i ok. 200 taśm z Radia Wolna Europa w Nowym Jorku (1952–1989) oraz kolekcja materiałów opozycji demokratycznej wobec komunistów (1963–1985).

2. Kolekcje i spuścizny osób prywatnych – głównie o charakterze artystyczno-literackim. Stanowią je spuścizny po poetach, pisarzach i dziennikarzach. Do cenniejszych należą: akta Jana Lechonia (1938–1956), Kazimierza Wierzyńskiego (1953–1959), pisarza i dziennikarza Bohdana Pawłowicza (1931–1967), Andrzeja Bobkowskiego, Wacława Solskiego oraz Marguerite Merington – pisarki amerykańskiej zafascynowanej osobą Ignacego Paderewskiego. W dziale tym znajdują się też spuścizny naukowców: Oskara Haleckiego, Ludwika Krzyżanowskiego, Wacława Lednickiego.

3. Zespoły akt związane z historią Polonii w Ameryce – akta Edmunda Urbańskiego (1936–1990), Juana Wyskoty-Zakrzewskiego (1930–1983), badaczy historii Polonii w Ameryce Łacińskiej, oraz akta Franka Renkiewicza i Franka B. Romana (Witkowskiego), badaczy dziejów Polonii w USA. Grupę tę uzupełniają akta własne Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce z lat 1942–1990.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiory fotograficzne PIASA są rozproszone między poszczególne zespoły w formie załączników do dokumentacji aktowej. Jedynym wyodrębnionym zespołem jest Kolekcja Fotografii Charlesa Burke’a z lat 1917–1980.

Kolekcja planów i map (z okresu od XVII do XX w.) zawiera drukowane, kolorowe mapy i panoramy miast, głównie z terenów Polski, Europy Środkowej i Północnej z XVII – XIX w. oraz dwudziestowieczne mapy i atlasy ziem polskich.

Główne **zbiory nagrań dźwiękowych** znajdują się w kolekcjach nr 19 – Polski Instytut Naukowy w Ameryce oraz nr 36 – Radio Wolna Europa w Nowym Jorku. Kolekcja nagrań obejmuje 518 kaset i 260 taśm.

Kolekcja filatelistyczna, zawierająca głównie polskie znaczki pocztowe, pozostaje nieuporządkowana.

Prasa

Stanowi jeden z działów biblioteki PIASA. Jej częściowy katalog znajduje się na stronie internetowej: <http://home.att.net/~piasa/library.html>

Spis zespołów oraz krótkie opisy ich zawartości w języku angielskim wraz z częścią inwentarzy zespołów dostępny jest on-line w Internecie na stronie Polskiego Instytutu Naukowego: <http://home.att.net/~piasa/arch.html>. Pełny spis zespołów został też umieszczony w ogólnopolskiej

bazie danych SEZAM, zamieszczonej na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych: www.archiwa.gov.pl

Księgozbiór

Księgozbiór Biblioteki obejmuje obecnie ok. 40 tys. książek z okresu od XVI do XX w., publikowanych w językach: angielskim, francuskim, hiszpańskim, niemieckim, polskim i portugalskim. Charakter księgozbioru jest ściśle związany z naukową działalnością Instytutu, przeważają opracowania i publikacje z dziedziny nauk humanistycznych, w tym głównie dotyczące historii Polski, historii prawa, socjologii, dziejów Polonii oraz polskiej literatury pięknej. Zbiory uzupełnia ok. 8 tys. broszur i druków ulotnych oraz ok. 500 tytułów czasopism naukowych i periodyków z lat 1889–2000.

Bardzo cenną częścią zbiorów bibliotecznych jest kolekcja starodruków i „białych kruków” z okresu od XVI do XIX w. Przeważają w niej opracowania historyczne i kroniki dotyczące historii Polski oraz opisu ziem polskich. Wśród tego typu druków znajdują się następujące dzieła: Martinus Cromerus, *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica Regni Polonici libro duo*, Colonia 1577; Gaspar de Tende, *Relation historique de la Pologne, contentant le pouvoir de ses Rois, leur élection & leur Couronnement, les privilèges de la Noblesse, la Religion, la Justice, les moeurs & les inclinations des Polonois et du Grand Duché de Lituanie...*, Amsterdam 1698; M. de Fontaine, *The History of the Revolutions of Poland from the Foundation of that monarchy to the Death of Augustus II*, London 1736; Stanislaus Leszczyński, *The History of Stanislaus I, King of Poland, Grand Duke of Lithuania, Duke of Lorain and Bar, etc. to which is added a Relation of His Retreat from Dantzick, in a Letter to a Person of Distinction*, London 1741; William Coxe, *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark interspersed with historical relations and political inquiries*, Dublin 1784; *The History of Poland from Its Origin as a Nation to the Commencement of the Year 1795, to which is prefixed an Accurate Account of the Geography and Government of that Country and the Customs and Manners of Its Inhabitants*, Dublin 1795; *Kodex Napoleona*, Warszawa 1810.

Wśród dawnych druków, oprócz XIX-wiecznych wydań Mickiewicza, Słowackiego i Fredry, warto zwrócić uwagę na literaturę obcą, np. Horatiusa Quintusa Flaccusa *Opera Lyrica, Breuibus, doctisq, annotationibus illustrata*, Francoforti 1546. Pełny wykaz dotychczas skatalogowanych starodruków można znaleźć na stronie internetowej Biblioteki PIASA. Jako wzorcowy układ katalogu dla Biblioteki PIASA przyjęto system stosowany w Library of Congress.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Stan uporządkowania zbiorów można uznać za dobry, ok. 90 % materiałów archiwalnych zostało uporządkowanych. Zespoły akt mają inwen-

tarze książkowe w języku angielskim (wydrukowane ze standardowej bazy danych IZA). Będą one publikowane sukcesywnie w kolejnych numerach czasopisma „The Polish Review”. Od października 2000 r. część z nich jest dostępna na stronie internetowej archiwum PIASA. W przygotowaniu jest nowy przewodnik po zbiorach Instytutu.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Wśród licznych artykułów i innych publikacji, dotyczących Instytutu i jego zbiorów, do najważniejszych należą:

Simor G., *Guide to the Archives of the Polish Institute of Arts and Sciences of America*, New York 1988 (ed. 2); Strzetelski S., *The Polish Institute of Arts and Sciences in America. Origin and Development*, New York 1960; Wandycz D. S., *Polski Instytut Naukowy w Ameryce. W trzydziestą rocznicę 1942–1972*, Nowy Jork 1974; *50th Anniversary (1942–1992). The Polish Institute of Arts and Sciences of America*, New York 1992.

Publikacje własne

Jako periodyk informacyjny wydawany jest przez PIASA biuletyn „The Newsletter”, zawierający informacje bieżące dotyczące funkcjonowania Instytutu. Czasopismo naukowe „The Polish Review”, wydawane od pięćdziesięciu lat jako kwartalnik naukowy w języku angielskim, jest rozsyłane do bibliotek uniwersyteckich i naukowych w Polsce oraz innych krajach świata.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Część materiałów archiwalnych z niektórych zespołów, znajdujących się w zbiorach PIASA, przechowywana jest w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Nie są to jednak materiały dublujące się, ale stanowiące odrębne części tych samych, podzielonych fizycznie zespołów. Dotyczy to spuścizn: Wacława Solskiego, Bohdana Pawłowicza, Józefa Lipskiego oraz zespołów akt: Związek Polskich Federalistów oraz Polski Ruch Wolnościowy (NID). Akta Poselstwa Polskiego w Rio de Janeiro przechowuje także Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, akta Ambasady Polskiej w Waszyngtonie znajdują się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Fragmenty niektórych zespołów z Archiwum PIASA przechowują instytucje amerykańskie. Beckmeff Archive na Columbia University w Nowym Jorku posiada w swoich zbiorach część akt skrzypka Nicolai Berezowskiego. Dział Manuskryptów Nowojorskiej Biblioteki Publicznej przechowują połowę spuścizny amerykańskiej pisarki Marguerite Merington, a Dział Bałtycko-Słowiański przechowuje znaczną część zespołu akt Aleksandra W. Rudzińskiego.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Stanisław Flis – stypendysta Polskiej Akademii Nauk w PIASA, obecnie pracownik Archiwum Państwowego w Gdańsku.

POLSKIE CENTRUM MUZYKI

USC Thornton School of Music
840 West 34th St.
Los Angeles, CA 90089-0851
tel. (213) 740-9369, 821-1356
fax: (213) 740-3217
e-mail: polmusic@usc.edu
strona internetowa: www.usc.edu/go/polish_music

Dyrektor instytucji

Maja Trochimczuk.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Centrum zostało założone w 1985 r. przez Stefana i Wandę Wilków przy Uniwersytecie Południowej Kalifornii w Los Angeles. Celem instytucji, powstałej jako centrum badawcze dla stypendystów, muzyków, dziennikarzy i miłośników polskiej muzyki, było gromadzenie wszelkich materiałów dotyczących polskiej muzyki i tańca. Centrum przechowuje książki, czasopisma, zapisy nutowe, nagrania i wszelkie inne dokumenty z tej dziedziny. W swoich działaniach skupia się na muzyce klasycznej, ale uwzględnia też folk, jazz i muzykę popularną. Jest organizatorem specjalnych imprez poświęconych polskiej muzyce, m.in. Wilk Prizes for Polish Music, podczas których nagradzane są książki i eseje napisane o polskiej muzyce przez naukowców lub też studentów muzyki żyjących poza krajem. Nagrody za eseje przyznawane są publikacjom napisanym w języku angielskim, nagrody zaś za książki przyznawane są autorom piszącym w języku angielskim, francuskim i niemieckim.

Od początku swojej działalności Centrum gromadzi zbiory archiwalne. W 1985 r. w formie daru trafiły do Centrum pierwsze oryginalne rękopisy od Witolda Lutosławskiego. Obecnie kolekcja ta, składająca się z utworów różnych XX-wiecznych kompozytorów, liczy ponad 100 rękopisów. Są wśród

nich dzieła m.in.: Witolda Lutosławskiego, Grażyny Bacewicz, Tadeusza Bairda, Joanny Bruzdowicz, Marty Ptaszyńskiej, Stanisława Skrowaczewskiego, Krzysztofa Pendereckiego.

Od 1998 r. Centrum wydaje „Polski Dziennik Muzyczny” („Polish Music Journal”), od 1994 r. zaś wydawane są „Polskie Wiadomości Muzyczne” („Polish Music Newsletter”). Od 2000 r. jest też wydawcą serii książkowej Polish Music History Series, w ramach której ukazały się prace o Karolu Szymanowskim, Fryderyku Chopinie, Grażynie Bacewicz oraz bibliografia muzyki polskiej.

Działalność Centrum jest wspierana finansowo przez istniejące od 1981 r. Towarzystwo Przyjaciół Polskiej Muzyki.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Podstawową częścią zbiorów archiwalnych jest kolekcja polskich rękopisów, na którą składają się prace takich autorów jak: Augustyn, Baculewski, Bujarski, Dębski, Knittel, Krauze, Kulenty, Laks, Maciejewski, Matuszczak, Moszumańska-Nazar, Meyer, Oleszkowicz, Palester, Penderecki, Schaeffer, Sielicki, Sikora, Siwiński, Stachowski, Tansman, Twardowski, Wielecki, Zakrzewska, Zawadzka, Zielińska i inni kompozytorzy. Centrum przechowuje też zapisy nutowe i partytury polskich kompozytorów, z których najstarsza pochodzi z 1820 r. Wśród materiałów po kompozytorach znajdują się: artykuły, dokumenty, zdjęcia, wycinki prasowe, programy koncertów, teksty recenzji. Do najważniejszych kolekcji personalnych należą:

- Walter Martin Collection – zawierająca ok. 3 tys. pieśni oraz druki z XIX w.;
- Walter Ossowski Collection – składająca się z książek poświęconych muzyce, zapisów nutowych, programów koncertów;
- Michał Słonimski Collection – złożona z materiałów do muzyki sakralnej i świeckiej, w tym utworów muzyki organowej;
- Marty Cepielik Collection – to nagrania muzyki klasycznej, jazz, pop, folk oraz muzyka taneczna;
- Kolekcja autografów i listów zawierająca m.in. autografy Paderewskiego i Tansmana;
- Komplet nagrań z Festiwalu Muzyki Współczesnej „Warszawska Jesień”;
- Zbiór nagrań audio i wideo, w tym polskie nagrania muzyki klasycznej.

Na uwagę zasługują zinwentaryzowane w ostatnich latach zbiory archiwum rodzinnego Zygmunta i Luizy Stojowskich (Zygmunt and Louisa Stojowski Collection: Family Archives of Zygmunt (Sigismond) and Luiza Morales Macedo)⁴². W ich skład wchodzi rękopisy utworów skompono-

⁴² Materiały te są obecnie przechowywane w domu rodzinnym Henry’ego Stojowskiego w Baldwin (3408 Bertha Drive, NY 11510).

wanych przez Zygmunta Stojowskiego, dokumenty osobowe Zygmunta i Luizy, w tym dziennik prowadzony przez Luizę Stojowską, korespondencja, różne artykuły i wycinki prasowe, zapisy nutowe wraz z autografami autorów i dedykacjami (w tym utwory fortepianowe różnych autorów datowane od 1900 do 1950 r., m.in. sonaty fortepianowe Beethovena), książki poświęcone muzyce, nagrania, fotografie rodzinne, materiały dotyczące Ignacego Paderewskiego, portrety rodzinne i inne dzieła malarskie (w tym kopia *Madonny* Leonarda da Vinci oraz kopia *Madonny* Botticellego).

Księgozbiór

Na księgozbiór składają się książki dotyczące polskiej muzyki, publikowane od 1800 r. w różnych językach; polskie czasopisma i periodyki muzyczne od 1946 r., w tym: „Jazz Forum”, „Muzyka”, „Polish Music”, „Ruch Muzyczny”.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się w trakcie porządkowania i inwentaryzowania. W październiku 2001 r. został opracowany inwentarz zespołu Zygmunt and Louisa Stojowski Collection w ramach grantu przyznanego przez Fundację Kościuszkowską dr Barbarze Zakrzewskiej. Autorka opisała wówczas część kolekcji przechowywanej w pudłach nr 1–10. Dalsze prace nad inwentaryzacją tego zespołu prowadził Joseph Herter, który otrzymał granty z Fundacji Polskiej Muzyki (The Ars Musica Poloniae Foundation) oraz z Fundacji Kościuszkowskiej. Wspólnie z dr Mają Trochimczuk opisał kolejnych 10 pudeł w styczniu 2002 r. Prace uzupełniające przeprowadziła w sierpniu 2002 r. dr Maja Trochimczuk.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Chylińska T., *Karol Szymanowski: His Life and Works*, 1993; Gołąb M., *Józef Koffler: Compositional Style and Source Documents*, 2003; Michałowski K., Oledno-Huszczka G., *Polish Music Literature (1515–1990): A Selected Bibliography*, 1991; Rosen J., *Grażyna Bacewicz. Her Life and Works*, 1984; Trochimczyk M., *After Chopin: Essays In Polish Music*, 2000.

Publikacje własne instytucji

„Polish Music Newslatter” – miesięcznik wydawany od grudnia 1994 r., zawiera bieżące informacje o polskiej muzyce; „Polish Music Journal” – półrocznik wydawany od 1998 r. przez dr Maję Trochimczuk oraz Międzynarodową Radę Wydawniczą w składzie: Maciej Gołąb, Halina Goldberg, Martina Homma, Jeffrey Kallberg, Adrian Thomas, Elżbieta Witkowska-Zaremba.

Obydwie publikacje dostępne są on-line na stronie: www.usc.edu/go/polish_music

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie materiałów nadesłanych przez Centrum Polskiej Muzyki.

POLSKO-AMERYKAŃSKIE MUZEUM W PORT WASHINGTON

16 Belview Ave.

Port Washington, NY

tel. (516) 883-6542, (516) 767-1936

e-mail: administrator@polishamericanmuseum.org

strona internetowa: www.polishamericanmuseum.org

Prezes Muzeum

John Grocki.

Zasady udostępniania zbiorów

Muzeum i jego zbiory są dostępne dla wszystkich zainteresowanych od wtorku do piątku w godz. 10.00–16.00 lub też w innym terminie po wcześniejszym umówieniu się. Obsługą zainteresowanych zbiorami zajmuje się w podanych dniach i godzinach zatrudniona na stałe Barbara Zaremba.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polsko-Amerykańskie Museum zostało założone 20 I 1977 r. Jego pierwsza siedziba mieściła się w budynku The Polish American Citizen's Association, znajdującym się przy 5 Pulaski Place w Port Washington. W kwietniu 1977 r. przyjęto oficjalną, obowiązującą do dzisiaj nazwę instytucji. We wrześniu 1977 r. Muzeum otrzymało zezwolenie władz stanu Nowy Jork na prowadzenie działalności. W 1982 r. organizacja nabyła na własność budynek po byłej bibliotece publicznej przy 16 Belview Avenue. Po gruntownym remoncie, zakończonym we wrześniu 1983 r.,

przeniesiono się do nowej siedziby, w której Muzeum pozostaje do dnia dzisiejszego.

Główne cele działalności Muzeum zakładają: 1. zapoznanie i przybliżanie Amerykanom polskiego pochodzenia wiedzy o ich kraju i dziedzictwie z uwzględnieniem kultury, obyczajów, osiągnięć naukowych, medycznych, sportowych, w dziedzinie literatury i sztuki, 2. przyczynianie się do wzrostu zainteresowania edukacją, sztuką oraz polsko-amerykańskimi programami kulturalnymi, 3. organizowanie pomocy finansowej i materialnej dla studentów, szkół, uczelni wyższych oraz organizacji kulturalnych w ich działalności związanej z nauką języka polskiego oraz innych przedmiotów, 4. doradztwo i pomoc dla osób dorosłych i młodzieży w rozwijaniu aktywności na polu działalności kulturalnej, patriotycznej, sportowej, 5. pozyskiwanie zbiorów związanych z nauką, sztuką, historią, filmów, książek, nagrań muzycznych i literatury, a następnie udostępnianie ich do prac naukowych oraz dla potrzeb dzieci i studentów. Niektóre z tych założeń starano się realizować w powołanej przy Muzeum polskiej szkole. Po krótkim czasie zawiesiła ona jednak swoją działalność. Obecnie główną misją Muzeum pozostaje zbieranie wszelkich eksponatów związanych z Polską i organizowanie stałych oraz czasowych wystaw muzealnych, a także różnego typu imprez artystycznych, odczytów i imprez dla dzieci.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych i muzealnych

Zbiory archiwalne stanowią niewielką część w porównaniu ze zgromadzonymi eksponatami muzealnymi. Najcenniejszą ich partię tworzą trzy oryginalne dokumenty królów polskich, wystawione przez Władysława Jagiełłę, Zygmunta III Wazę i Jana Kazimierza. Brak jest bliższych danych na temat czasu i okoliczności przekazania ich do Muzeum. Prawdopodobnie zostały wywiezione w czasie II wojny światowej z Warszawy do Szwecji, stamtąd do Stanów Zjednoczonych, gdzie trafiły do zbiorów Muzeum w Port Washington.

Na zbiory archiwalne Muzeum składają się też spuścizny po osobach prywatnych. Wśród nich znajduje się m.in. kolekcja Henry'ego Archackiego, dziennikarza, historyka i artysty. Przeważająca jej część to materiały drukowane, wydawnictwa, materiały związane z jego artykułami i esejami. Muzeum zgromadziło ponadto spory zbiór fotografii, w tym m.in. zdjęcia marszałka Józefa Piłsudskiego, noblistów polskiego pochodzenia, zdjęcia z Wystawy Światowej w 1930 r. Dwa pudła zajmują materiały dotyczące propagandy komunistycznej, spisane w języku angielskim. Muzeum posiada także spory zbiór druków i pism ulotnych.

Zbiory muzealne zajmują zdecydowaną większość powierzchni budynku, przeznaczonej na sale wystawiennicze. Całość zbiorów podzielona jest tematycznie na kilka ekspozycji. W głównym hallu zgromadzono

kilkanaście karykatur marszałka Piłsudskiego, autorstwa Władysława Czermańskiego, a także obrazy mniej znanych twórców polskich lub polonijnych. Wśród nich wyróżniają się obrazy z XIX w.: krajobrazy pędzla Antona Kozakiewicza z 1822 r. oraz Antoniego Patowskiego z 1883 r. Pozostałą część hallu zajmują gabloty z minerałami i kryształami z Polski oraz drewniane figurki ludowe. Kolejne sale muzealne podzielono tematycznie na następujące ekspozycje:

- Historia Polski – znajduje się tu m.in. poczet królów polskich (reprodukcje), odznaczenia i medale, figurka króla Jana III Sobieskiego oraz fotokopie wspomnianych wyżej trzech dokumentów królewskich.
- Nobliści polskiego pochodzenia – głównie ich zdjęcia.
- Mikołaj Kopernik – głównie zdjęcia lub fotokopie rysunków i dokumentów.
- Historia Kościoła i religii – obrazy związane z tą tematyką, zdjęcia papieża Jana Pawła II, dewocjonalia. Na uwagę zasługuje kilkanaście egzemplarzy modlitewników oraz Biblii pochodzących z końca XIX i początku XX w.
- Folklor polski.

W osobnym pomieszczeniu organizowane są wystawy czasowe. W zbiorach znajduje się ponadto kilka sztandarów po organizacjach polonijnych oraz kilka mundurów wojskowych.

Księgozbiór

Biblioteka zajmuje oddzielne pomieszczenie. Obecnie brakuje już miejsca na nowe nabytki. Ogółem księgozbiór liczy ok. 5–6 tys. pozycji. Jedyłą pomocą jest nie dokończony katalog, w związku z czym brakuje pełnej ewidencji zbiorów. Książki pochodzą głównie z darów. W większości jest to literatura piękna, ale także historyczna, albumy i wydawnictwa cięgie, np. paryska „Kultura”.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Większość materiałów archiwalnych jest niezewidencjonowana. Brakuje podstawowych pomocy archiwalnych. Na miejscu dostępna jest jedynie ulotka informacyjna o Muzeum i jego zbiorach.

Publikacje własne instytucji

Muzeum wydaje co kwartał własne pismo pt. „Newsletter”. Ostatni numer ukazał się zimą 2001 r.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Paweł Pietrzyk – stypendysta Fundacji Kościuszkowskiej, pracownik Archiwum Państwowego w Łodzi.

STOWARZYSZENIE WETERANÓW ARMII POLSKIEJ W AMERYCE

119 East 15th St.
New York, NY 10003-2392
tel. (212) 358-0306,
fax: (212) 982-2755;
e-mail: info@pava-swap.org

Opiekun archiwum

Prawną opiekę nad archiwum Zarządu Głównego Stowarzyszenia sprawuje jego adiutant generalny – obecnie Eugeniusz Witt.

Informacji naukowej o zasobie udziela dr Teofil Lachowicz.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory udostępniane są w biurze Zarządu Głównego we wtorki, czwartki i piątki w godz. 10.00–17.00. Do korzystania ze zbiorów nie wymaga się specjalnych rekomendacji. Nie udziela się informacji korespondencyjnie.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce (SWAP) zostało powołane do życia w maju 1921 r. w Cleveland jako organizacja samopomocowa weteranów – byłych żołnierzy Armii Polskiej we Francji (tzw. Błękitnej Armii). Stowarzyszenie zajmowało się organizowaniem pomocy dla polskich inwalidów wojennych i bezrobotnych weteranów, szczególnie w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego w latach 1929–1932. W okresie II wojny światowej Stowarzyszenie włączyło się w akcję rekrutacyjną do tworzącego się wojska polskiego w Kanadzie, organizowało też pomoc dla żołnierzy polskich walczących na różnych frontach oraz przebywających w obozach jenieckich. Po II wojnie światowej w szeregach SWAP

znaleźli się weterani Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, umożliwiono też wstępowanie do organizacji polskim weteranom z armii amerykańskiej oraz Polakom służącym w Polskich Kompaniach Wartowniczych w okupowanych Niemczech. Od 1994 r. Stowarzyszenie przyjmuje w swoje szeregi b. żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego.

Stowarzyszenie wraz z gromadzonym przez nie archiwum kilkakrotnie zmieniało swoją siedzibę. Mieściła się ona kolejno w: Cleveland (1921–1925), Chicago (1925–1929), Detroit (1928–1934), Nowym Jorku (od 1934 do chwili obecnej). Terytorialnie SWAP obejmowało w różnych okresach swojego działania Stany Zjednoczone, Kanadę, Polskę, Kubę i Meksyk.

Zbiory archiwum SWAP ciągle się powiększają w wyniku likwidacji placówek Stowarzyszenia oraz przekazywania archiwaliów przez członków organizacji i ich rodziny. Ostatnio do zasobu SWAP włączono akta naczelników komendantów SWAP – Bolesława Łaszewskiego (1948–1998) i Hieronima Wyszynskiego (1978–1998).

Zgromadzone zbiory porządkowano od połowy lat 80. W 1986 r. prace porządkowe w aktach z okresu międzywojennego prowadził ks. prof. Zygmunt Zieliński z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, akta zaś z okresu II wojny światowej posegregował prof. Czesław Bloch, również z KUL-u. Przerwane z braku środków finansowych prace wznowiono w 1997 r. Prowadzi je dr Teofil Lachowicz, z wykształcenia historyk.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zasób archiwum SWAP pochodzi z lat 1917–1999. Ogółem liczy 50 m.b. Dotychczas opracowano 34 serie akt, liczące łącznie 1889 j.a.

Dokumentacja aktowa

Archiwum SWAP składa się z następujących części:

- Kartoteka osobowa członków SWAP, dotycząca ponad 18 tys. osób.
- Akta Zarządu Głównego od 1921 r. do chwili obecnej.
- Samodzielne archiwa niektórych okręgów i placówek SWAP.
- Akta Korpusu Pomocniczego Pań.
- Akta Związku Przyjaciół Weteranów Armii Polskiej.
- Akta Stowarzyszenia Lotników Polskich.
- Akta Zrzeszenia Przyjaciół Żołnierza Polskiego.

Obszerną grupę akt tworzą akta organizacyjne Stowarzyszenia od 1921 r. Należą do nich materiały z walnych zjazdów SWAP z lat 1921–1940, 1946–1994, protokoły z posiedzeń z lat 1921–1925, dokumentacja dotycząca okręgów SWAP z lat 1921–1940, zarządów placówek SWAP z lat 1921–1997, sprawozdania i materiały finansowe z okresu międzywojennego. Ważną grupą archiwaliów są akta dotyczące kontaktów SWAP z władzami i organizacjami amerykańskimi, polonijnymi oraz wybitnymi

osobistościami życia politycznego. Do najcenniejszych w tej grupie należą: korespondencja i inne materiały dotyczące kontaktów z gen. J. Hallem, I. J. Paderewskim, polskimi placówkami dyplomatycznymi w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, takimi jak: Ambasada RP w Waszyngtonie 1921–1933, Konsulat RP w Nowym Jorku 1921–1933, Konsulat Generalny RP w Pittsburghu 1921–1934, Konsulat Generalny RP w Montrealu 1921–1933, Konsulat Generalny RP w Winnipeg 1923–1933, Konsulat Generalny RP w Detroit 1921–1932, Konsulat Generalny RP w Chicago 1921–1933. Zachowała się również dokumentacja dotycząca kontaktów Stowarzyszenia z najwyższymi władzami amerykańskimi z okresu międzywojennego (Kongresem Stanów Zjednoczonych 1928–1933, Departamentem Stanu 1920, 1928; Departamentem Skarbu 1929, Departamentem Wojny 1934, Departamentem Pracy 1936–1937) oraz współpracy z organizacjami polonijnymi w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i na Kubie (Związkiem Narodowym Polskim 1923–1939, Sokolstwem Polskim w Ameryce 1924–1939, Związkiem Polek w Ameryce 1923–1939, Unią Polską w Ameryce 1929–1931, Zjednoczeniem Polskim Rzymsko-Katolickim 1925–1939 itd.).

Ponad 500 teczek to materiały niezwiązane bezpośrednio z SWAP, mające jednakże dużą wartość historyczną. Są wśród nich m.in. listy ochotników do Armii Polskiej we Francji oraz materiały Centrali Polskich Szkół Doszkalających na Wschodzie z lat 1934–1960. Te ostatnie są bezcennymi dokumentami do badania dziejów oświaty polonijnej na terenie Wschodniego Wybrzeża Stanów Zjednoczonych. Znaczną wartość historyczną mają też materiały redakcji organu prasowego ZG SWAP „Weteran”, pochodzące z lat 1921–1935.

Dokumentacja nieaktowa

Stowarzyszenie posiada **zbiory fotografii** oraz **audiowizualne**.

Fotografie pochodzą z lat 1917–1999. Do najciekawszych w tej grupie należą: kolekcja fotografii Armii Polskiej we Francji z lat 1917–1919, zdjęcia miast polskich sprzed 1939 r. oraz największy zbiór fotografii dotyczących działalności Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii w czasie II wojny światowej (m.in. kolekcje: Wojsko Polskie w Szkocji – 6 teczek, Marynarka Wojenna – 5 teczek). Do unikalnych źródeł w tej grupie można zaliczyć cztery albumy, zawierające zbiór zdjęć ochotników polskich w Stanach Zjednoczonych, wyjeżdżających do obozu w Niagara on the Lake w Kanadzie (1917–1918), pamiątkowy album obrazujący życie codzienne i szkolenie wojskowe Legionu Bajończyków w Dubnem na Wołyniu, album żołnierzy polskiej 13. kompanii wartowniczej w amerykańskiej strefie okupacyjnej w Niemczech 1946–1947, album fotograficzny legionisty z 1963 r. poświęcony jego służbie we francuskiej Legii Cudzoziemskiej.

Dział audiowizualny składa się z filmów dokumentalnych, dotyczących m.in. przedstawicieli Stowarzyszenia w Polsce w 1927 r. oraz Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii w czasie II wojny światowej.

Przechowywane są w nim także kasety wideo z różnych uroczystości z udziałem SWAP oraz nagrania magnetofonowe, m.in. relacja z pogrzebu gen. Józefa Hallera w 1960 r., zawierająca przemówienie gen. Władysława Andersa.

Prasa

W zbiorach znajduje się komplet numerów organu prasowego SWAP „Weteran”, od 1921 r., do dnia dzisiejszego.

Na uwagę zasługuje pismo lotników polskich wydawane w Wielkiej Brytanii – „Skrzydła”, zachowane numery z lat 1941–1946, 1974–1984. Ponadto gromadzone są następujące tytuły: „Kombatant w Ameryce”, paryska „Kultura”, „Myśl Polska”, „The Polish Review”, „Zeszyty Historyczne” itp.

Księgozbiór

Gromadzony księgozbiór dotyczy przede wszystkim dziejów i działalności Stowarzyszenia i jest dostosowany profilem do przechowywanej dokumentacji.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Podstawową pomocą archiwalną jest inwentarz, obejmujący akta z lat 1921–1996. Archiwum nie posiada wydanego drukiem przewodnika po swoim zasobie. Na opracowanie czeka kolekcja fotografii oraz akta Korpusu Pomocniczego Pań, Związku Przyjaciół Weteranów Armii Polskiej oraz Zrzeszenia Przyjaciół Żołnierza Polskiego.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Lachowicz T., *Archiwum i muzeum Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce*, „Nowy Dziennik”, 7 stycznia 1994, s. 4; Nir R., *Polskie zbiory archiwalne w Stanach Zjednoczonych*, [w:] *Ślady polskości. Polonia i emigracja w świetle badań i źródeł historycznych*, pod red. D. Nałęcz, Warszawa 1999, s. 168–169; Zieliński Z., *Archiwum SWAP – terażniejszość i prognozy*, „Weteran”, nr 786, 1987, s. 20–22.

Publikacje własne instytucji

SWAP wydaje od 1921 r. własne czasopismo pt. „Weteran”.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Część akt, dotyczących Armii Hallera, znajduje się w Muzeum Polskim w Ameryce z siedzibą w Chicago.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Teofil Lachowicz.

ZWIĄZEK POLEK W AMERYCE

205 S. Northwest Highway
Park Ridge, IL 60068
tel. (847) 384-1200
fax: (847) 384-1222
e-mail: editor@pwaa.org
strona internetowa: www.pwaa.org

Dyrektor instytucji

Virginia Sikora – przewodnicząca Związku.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory archiwalne udostępniane są w siedzibie Zarządu Głównego Związku w Chicago.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Związek Polek w Ameryce został założony 22 V 1898 r. w Chicago. Założycielką organizacji była polska emigrantka, Stefania Chmielińska, pracująca jako szwaczka. Celem organizacji w pierwszym okresie jej istnienia była walka o prawa kobiet do edukacji uniwersyteckiej oraz do wykonywania różnych zawodów. W miarę rozwoju działalności organizacja zaczęła odgrywać istotną rolę społeczną, kulturalną i polityczną w środowisku Polonii amerykańskiej.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Podstawowy zasób archiwalny tworzą materiały powstałe w wyniku działalności Związku, tj. sprawozdania Zarządu Głównego Związku Polek poczynszy od pierwszego sejmku aż do dnia dzisiejszego, pamiętniki z ponad 30 odbytych sejmów, konstytucje i ustawy Związku Polek wydane dru-

kiem. Korespondencja z różnymi instytucjami i organizacjami, m.in. z Radą Polonii, Kongresem Polonii Amerykańskiej, Ligą Katolicką. Wykazy członków Związku. Materiały dotyczące redakcji „Głosu Polek”, Komitetu Druków i Wydawnictw, Komitetu Młodzieży. Pamiątniki jubileuszowe, druki i wydawnictwa okolicznościowe.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Karłowiczowa J., *Historia Związku Polek w Ameryce*, Chicago 1938; Loryś M., *Historia Związku Polek w Ameryce*, t. 2, 1939–1959, Chicago 1980; Nir R., *Polskie zbiory archiwalne w Stanach Zjednoczonych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 65, 1996, s. 314–315; *Pamiętnik diamentowego jubileuszu 1898–1973 Związku Polek w Ameryce*, Chicago 1973; Zielińska H., *Historia Związku Polek w Ameryce*, t. 3, 1898–1979 Chicago.

Publikacje własne instytucji

„Głos Polek” wydawany od 1902 r.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Część materiałów, dotyczących Związku, jest przechowywana w Centralnym Archiwum Polonii w Orchard Lake.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej Związku oraz dostępnej literatury.

ZWIĄZEK SOKOŁÓW POLSKICH W AMERYCE

615 Iron City Drive
Pittsburgh, PA 15205-4397
tel. (412) 922-2244
fax: (412) 922-5029

e-mail: info@polishfalcons.org
strona internetowa: www.polishfalcons.org

Prezes Związku

Wallace J. Zieliński.

Zasady udostępniania zbiorów

Muzeum, biblioteka oraz archiwum są ulokowane w głównej siedzibie Związku, a ich zbiory udostępniane są w godzinach pracy, zarówno do profesjonalnych badań naukowych, jak i szerokiej publiczności.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Organizacja powstała na wzór towarzystw gimnastycznych, tworzonych na ziemiach polskich od II połowy XIX w. Pierwsze gniazdo na terenie Stanów Zjednoczonych zostało zorganizowane w Chicago w 1887 r. przez Feliksa L. Pietrowicza.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory archiwalne centrali Związku Sokołów Polskich w Pittsburghu dzielą się na dwie grupy tematyczne: materiały organizacyjne Związku oraz akta dotyczące dziejów całej Polonii amerykańskiej. Do akt wytworzonych przez władze Związku i jego członków należą: oficjalne raporty władz Związku od 1948 r. do dnia dzisiejszego, raporty z poszczególnych okręgów i raporty komisji, rezolucje; ustawy Związku Sokołów Polskich w Ameryce, regulaminy, przepisy władz centralnych i struktur terenowych (okręgów i gniazd); statut Gniazd Sokolich, statut Funduszu Zapomogowego, statut Krzyża Sokolego dla członków Legii Honorowej, konstytucja Towarzystwa Bratniej Pomocy Sokół Polski.

Osobną znaczną grupę akt stanowi korespondencja z różnymi organizacjami polonijnymi i z osobami prywatnymi oraz akta i korespondencja dotycząca kontaktów z krajem; pamiątniki z narodowych zjazdów Sokołów Polskich w Ameryce, pamiątniki jubileuszowe poszczególnych Gniazd Sokolich; podręczniki dla młodzieży oraz wydawnictwa; dokumentacja redakcji „Sokoła Polskiego”.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Osada S., *Sokolstwo Polskie. Jego dzieje, ideologia i posłannictwo. Naszkicowane w sześciu odczytach dla użytku Gniazd w Ameryce*, Pittsburgh 1929; *Pamiętnik 25-letniej rocznicy (1894–1919) Związku Sokolów Polskich w Ameryce*, Pittsburgh 1919; Pienkos D., *One Hundred Years Young. A History of the Polish Falcons of America 1887–1987*, New York 1987; Waldo A., *Sokolstwo Przednia Straż Narodu*, t. 1–5, Pittsburgh 1953–1984.

Publikacje własne instytucji

„Sokół Polski”.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis archiwum

Anna Krochmal. Na podstawie informacji dostępnych na stronie internetowej oraz literatury.

SZWAJCARIA

Polacy w Szwajcarii

Kontakty polsko-szwajcarskie datują się od czasów średniowiecza. Pierwsi Polacy przyjeżdżali do Szwajcarii na odbywające się w XV w. sobory kościelne, w Konstancji (1414–1418) oraz w Bazylei (1431–1437). Pierwszymi politycznymi emigrantami w Szwajcarii byli konfederaci barscy, przybyli z ziem polskich po klęsce tego ruchu.

Pierwsza większa fala emigrantów z Polski napłynęła do Szwajcarii po powstaniu kościuszkowskim. W Szwajcarii osiadł wówczas naczelnik powstania Tadeusz Kościuszko, który w Solurze spędził ostatnie dwa lata swego życia i zmarł na ziemi szwajcarskiej w 1817 r. Następne fale uchodźców dotarły po kolejnych powstaniach narodowych. Znaczną grupę wśród przybyłych w XIX stuleciu stanowili polscy inżynierowie i architekci. Jednym z najbardziej znanych był Antoni N. Patek (1811–1877), który w 1839 r. założył w Genewie słynną później firmę zegarmistrzowską. Z kolei brat znanego historyka Joachima Lelewela, Jan Paweł Lelewel (1796–1847), z zawodu inżynier, był autorem projektu osuszenia błot Seelandu oraz mostu na rzece Aar pod Bernem. Szwajcaria stała się również miejscem pobytu i pracy wielu znanych polskich poetów, pisarzy, artystów i uczonych. Podróże do Szwajcarii odbyli Juliusz Słowacki i Adam Mickiewicz, który na uniwersytecie w Lozannie wykładał literaturę rzymską, jego przyjaciel i poeta Stefan Garczyński oraz Zygmunt Krasiński. W latach 1892–1896 w bibliotece na zamku w Rapperswilu pracował Stefan Żeromski. Miejsce to odwiedziła też Maria Konopnicka oraz Bolesław Prus. W Genewie zmarł autor powieści historycznych Józef Ignacy Kraszewski.

Po upadku powstania styczniowego do Szwajcarii przybyło ponad 2 tys. kolejnych uchodźców, w tym przywódcy powstania, generałowie Marian Langiewicz i Józef Hauke-Bosak, a także członek Rządu Narodowego Agaton Giller. Polacy na obczyźnie kontynuowali działalność na rzecz kraju

i jego niepodległości. Agaton Giller założył polską drukarnię, dzięki czemu na terenie Szwajcarii powstał ważny polski ośrodek wydawniczy. Powstawały też filie polskich organizacji emigracyjnych, działających we Francji, m.in. Zjednoczenia Emigracji Polskiej oraz Towarzystwa Demokratycznego, kierowanego przez Ludwika Mierosławskiego. Ośrodkiem życia duchowego, ale też politycznego polskiego wychodźstwa stało się Muzeum Polskie w Rapperswilu założone przez Władysława Broel-Platera. Na zamku w Rapperswilu miał swą siedzibę Skarb Narodowy, który gromadził pieniądze na przyszłą walkę o niepodległość Polski. Ważną dziedziną działalności Muzeum w Rapperswilu było fundowanie stypendiów dla polskiej młodzieży. Ogółem w latach 1880–1918 w szwajcarskich uczelniach wykształciło się ok. 4 tys. Polaków, głównie w Zurychu i Genewie. Polaków nie brakło też wśród wykładowców na szwajcarskich uczelniach. Gabriel Narutowicz – przyszły prezydent Polski – wykładał na Politechnice w Zurychu, a polski historyk literatury Józef Kallenbach był wykładowcą literatur słowiańskich na Uniwersytecie we Fryburgu. We Fryburgu też zaczynał karierę zawodową jako asystent prof. Kowalskiego Ignacy Mościcki. Ze Szwajcarią związani byli znani kompozytorzy: Karol Kurpiński i Karol Szymanowski, a także słynny polski pianista Ignacy Jan Paderewski, który w 1898 r. osiedlił się w Morges nad Lemaniem.

W okresie I wojny światowej Henryk Sienkiewicz wraz z Ignacym Paderewskim założyli w Vevey Komitet Pomocy Polakom Ofiarom Wojny, w Lozannie natomiast powstała Centralna Agencja Polska, która w 1917 r. przekształciła się w Komitet Narodowy Polski, który reprezentował interesy polskie na kongresie pokojowym w Paryżu. Po odzyskaniu niepodległości do kraju wróciło wielu Polaków, przewieziono też do Warszawy bogate zbiory Muzeum w Rapperswilu. W okresie II Rzeczypospolitej emigracja polska w Szwajcarii liczyła ok. 4–5 tys. osób, a ośrodkiem, wokół którego skupiało się jej życie kulturalne i polityczne, stała się siedziba Paderewskiego w Morges.

Znaczna grupa Polaków znalazła się w Szwajcarii podczas II wojny światowej. Po klęsce Francji w 1940 r. do tego kraju przybyła 2. Dywizja Strzelców Pieszych pod dowództwem gen. Bronisława Prugara-Ketlinga (łącznie ponad 12 tys. żołnierzy). W 1948 r. powstał Związek Organizacji Polskich, skupiający najważniejsze z nich. Organizacja ta zajmowała się początkowo głównie byłymi internowanymi, później włączyła się w akcję pomocy dla kraju. Współpracowała też z Rządem RP w Londynie oraz innymi polskimi organizacjami na emigracji. Jedną z ważniejszych akcji było włączenie się do organizowania obchodów milenium w 1966 r. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego obchodów był o. Józef Maria Bocheński, rektor Polskiej Misji Katolickiej w Marly pod Fryburgiem, działającej od 1950 r. Kolejna grupa Polaków przybyła do Szwajcarii po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. Środowiska emigracyjne zintensyfikowały też wówczas pomoc dla kraju.

Szczególnie zaangażowana w tę działalność była organizacja „Pro Polonia”, działająca w Genewie, Neuchâtel i La Chaux-de-Fonds.

Obecna Polonia skupia się na promowaniu wiedzy o Polsce i polskiej kulturze. Według statystyk szwajcarskich z 1997 r. liczba Polaków w tym kraju jest szacowana na ponad 4300 osób, źródła polskie podają liczbę 13–16 tys. Polaków i osób polskiego pochodzenia.

Wskazówki bibliograficzne: Dąbrowski K., *Polacy nad Lemanem w XIX wieku*, Warszawa 1985; Florkowska-Frančić H., *Polska diaspora w Szwajcarii*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 208–219; Florkowska H., *Struktura polskiej emigracji politycznej w Szwajcarii w latach sześćdziesiątych XIX wieku*, Wrocław 1976; Taż, *Emigracyjna działalność Agatona Gillera w powstaniu styczniowym*, Wrocław 1985; Taż, *Między Lozanną, Fryburgiem i Vevey. Z dziejów polskich organizacji w Szwajcarii w latach 1914–1917*, Kraków 1997; Lewandowski J., *Polacy w Szwajcarii*, Lublin 1980; Rakowski J., *Szwajcaria*, [w:] *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945–1989*, pod red. T. Piesakowskiego, Londyn 1999; Zieliński J., *Nasza Szwajcaria. Przewodnik śladami Polaków*, Rapperswil–Warszawa 1999.

FUNDACJA „ARCHIVUM HELVETO-POLONICUM”

Beau-Chemin 27
1722 Bourguillon
tel. pryw. (26) 322 33 54 (wieczorem)
tel. służb. (26) 305 13 32, (26) 300 77 79
e-mail: SygnarskiJ@fr.ch
strona internetowa: www.fondationahp.ch

Prezes Fundacji

Jacek Sygnarski.

Opiekunowie zbiorów

Jacek Sygnarski, Laurent Emery.

Zasady udostępniania zbiorów

Fundacja nie ma własnej stałej siedziby ani czytelnicy do udostępniania akt. Zbiory są rozproszone w różnych miejscach, główna ich część jest przechowywana w prywatnym mieszkaniu prezesa Fundacji.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Fundacja została powołana do życia 27 VI 1997 r. Jej założycielem oraz prezesem jest Jacek Sygnarski. Jego ojciec Władysław był lekarzem, który w czasie II wojny światowej zajmował się rannymi żołnierzami Armii Krajowej okręgu krakowskiego. Jacek Sygnarski studiował historię na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Działał w podziemiu antykomunistycznym. W 1981 r. wyjechał do Szwajcarii, gdzie początkowo pracował jako robotnik, a następnie został zatrudniony w Bibliotece Kantonalnej i Uniwersyteckiej we Fryburgu. W ciągu dwudziestoletniej działalności wśród szwajcarskiej Polonii zgromadził w swoim domu zbiory muzealne i archiwalne o znacznej wartości historycznej, część z nich umieścił w domach zaprzyjaźnionych osób. Dla zapewnienia archiwaliom i muzealiom odpowiednich warunków przechowywania, konserwacji i udostępniania zrodził się pomysł powołania do życia wyżej wymienionej Fundacji.

Struktura organizacyjna Fundacji została określona w statucie z 1997 r. Organem naczelnym jest Rada Fundacji, złożona z 12 osób na czele z przewodniczącym. Jest ona ciałem opiniodawczym i przyjmującym sprawozdania z działalności prowadzonej przez poszczególnych członków. Organem wykonawczym jest Komitet złożony z przewodniczącego, jego zastępcy, sekretarza i skarbnika. Ponadto dla nadania odpowiedniej rangi działaniom Fundacji powołano tzw. Patronat Honorowy złożony z ponad 20 osób – profesorów uczelni polskich i szwajcarskich. W jego skład wchodzi m.in.: profesorowie Rolf Fieguth, Francis Python i Edward Świdorski z Fryburga, profesorowie Bronisław Baczko, Georges Nivat z Genewy, profesorowie Peter Brang i German Ritz z Zurychu oraz prof. Halina Florkowska-Frančić z Krakowa. Mimo braku stałej siedziby zbiory Fundacji ciągle się powiększają. Zgromadzone archiwalia pochodzą z darów osób prywatnych i rodzin, są pozyskiwane dzięki osobistym kontaktom założyciela Fundacji z archiwariuszami, są też zbierane podczas wyjazdów członków Fundacji, którzy gromadzą eksponaty i dokumenty przechowywane w domach prywatnych Polonii, rozsianej po całej Szwajcarii. Działalność Fundacji jest wspierana przez powołane w 1999 r. Stowarzyszenie Przyjaciół Fundacji „Archivum Helveto-Polonicum”. Ogólne informacje o Fundacji zostały umieszczone na stronie internetowej Biblioteki Kantonalnej i Uniwersyteckiej we Fryburgu.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory Fundacji składają się z ok. 50 tys. druków zwartych i ciągłych, listów, ulotek, plakatów i kart pocztowych, kilku tysięcy zdjęć, ok. tysiąca kaset magnetofonowych oraz setek eksponatów muzealnych. Całość zbiorów dzieli się na pięć grup: 1) archiwalia (spuścizny po osobach prywat-

nych, akta stowarzyszeń i instytucji polskich w Szwajcarii, materiały internowanych żołnierzy polskich, zbiór odpisów z dokumentów innych archiwów), 2) zbiór wycinków z gazet, artykułów i informacji prasowych, 3) materiały foto i fonograficzne, 4) biblioteka, 5) dział muzealny.

Dokumentacja aktowa

Spuścizny po osobach prywatnych:

- Józefie Marii Bocheńskim (1902–1995), dominikaninie, rektorze Uniwersytetu we Fryburgu (akta osobowe, korespondencja prywatna z lat 1938–1990, prace naukowe i publicystyczne drukowane oraz w rękopisach, materiały Polskiej Misji Katolickiej w Marly z lat 1950–1958 oraz Polskiego Katolickiego Stowarzyszenia Uniwersyteckiego „Veritas”);
- Zygmuncie Estreicherze (1917–1993), muzykologu, profesorze uniwersytetów w Genewie i Neuchâtel (notatki, korespondencja, fragmenty utworów literackich);
- Janie Modzelewskim (1875–1947), dr. chemii, pośle polskim w Bernie w okresie II Rzeczypospolitej (dokumenty osobiste, korespondencja prywatna, materiały dotyczące działalności wydawniczej, m.in. opracowania i edycji *Encyklopedii polskiej* z lat 1919–1939, materiały z działalności delegata PCK w Genewie, akta dotyczące uchodźców polskich w Szwajcarii);
- Henryku Opieńskim (1870–1942), muzykologu, skrzypku, kompozytorze (korespondencja prywatna z lat 1894–1922);
- Januszu Rakowskim (ur. 1902), ekonomiście, prawniku, pisarzu, poruczniku WP (korespondencja z lat 1940–1990, w tym listy pochodzące z okresu pobytu w Armii Polskiej we Francji oraz z okresu internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945);
- Antonim Slosarczyku (1899 – ?), majorze WP, redaktorze naczelnym „Gońca Obozowego” (korespondencja prywatna oraz z pobytu w obozie internowanych w Baden z lat 1941–1944, wycinki prasowe).

Akta polskich organizacji: studenckich – Towarzystwa Akademickiego „Polonia”, Towarzystwa Akademickiego „Jagiellonia”; charytatywnych – np. Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce, Komitetu „Pro Polonia”; kombatanckich – Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Szwajcarii.

Część zasobu Fundacji tworzą odpisy i kserokopie akt dotyczących spraw polskich i Polaków, pochodzące ze szwajcarskich archiwów państwowych. Są to dokumenty z czasów II wojny światowej, akta związane z internowaniem, listy obozowe, raporty policyjne. Osobny dział tematyczny składa się ze zbioru wycinków prasowych, obejmujących artykuły z prasy francusko- i niemieckojęzycznej na temat Polski i Polaków.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiór fotografii z okresu internowania żołnierzy 2. DSP w Szwajcarii, dokumentujący życie obozowe: naukę, pracę, spędzanie wolnego czasu. Fotografie uporządkowano według obozów, których dotyczą. Z okresu powojennego pochodzą fotografie upamiętniające uroczystości okolicznościowe, odczyty polskich naukowców i inne wydarzenia z życia Polonii.

Fundacja posiada kolekcję ok. tysiąca kaset magnetofonowych z nagraniami audycji, słuchowisk, kabaretów. Wśród nich znajdują się audycje cenzurowane, rozprowadzane wśród społeczeństwa przez środowiska opozycji politycznej. Niektóre z nich zawierają komentarze polityczne do wydarzeń rozgrywających się w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1989–1991.

Księgozbiór

Zbiory biblioteczne dotyczą szeroko pojętej problematyki polskiej emigracji. W zbiorach znajdują się zarówno publikacje na temat dziejów emigracji, jak też książki przez nią wydawane. Znaczną część stanowią dzieła polskiej literatury pięknej w języku polskim i językach obcych. W ostatnich latach gromadzone są książki polskie, głównie o treści politycznej i historycznej.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Większość zbiorów Fundacji, z wyjątkiem księgozbioru i wydawnictw podziemnych z lat 70. i 80., pozostaje niezinventaryzowana. Ogólny opis zbiorów został sporządzony przez W. Kocurka przebywającego w Szwajcarii na półrocznej kwerendzie do pracy magisterskiej zatytułowanej: „Szwajcarska Fundacja «Archivum Helveto-Polonicum» i jej zbiory poloników”. Praca została obroniona w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1999 r. i jest przechowywana w archiwum uniwersyteckim.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

W. Kocurek, *Szwajcarska Fundacja „Archivum Helveto-Polonicum” i jej zbiory poloników*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 7, 2001, s. 179–191.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Akta dotyczące Józefa M. Bocheńskiego przechowuje Muzeum Polskie w Rapperswilu.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Jacek Sygnarski.

MUZEUM KOŚCIUSZKI W SOLURZE

Gurzelngasse 12
4500 Solothurn
tel. (32) 622 80 53

Opiekunowie zbiorów

Inż. Benedykt Drewnowski – główny kustosz Muzeum.
Dr Jan A. Konopka – zastępca głównego kustosza.

Zasady udostępniania zbiorów

Z powodu braku odpowiednich warunków lokalowych zbiory archiwalne Muzeum nie są udostępniane bezpośrednio do wglądu użytkownikom. W miarę możliwości zainteresowane nimi osoby lub instytucje mogą za opłatą lub poprzez wymianę uzyskać reprodukcje dokumentów w postaci fotografii lub kserokopii.

Dzieje funkcjonowania instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Siedzibą obecnego Muzeum jest dom przy Gurzelngasse, w którym w latach 1815–1817 Tadeusz Kościuszko spędził dwa ostatnie lata życia. Dom był wówczas własnością Franciszka Ksawerego Zeltnera, który po śmierci Kościuszki ufundował naczelnikowi pomnik na cmentarzu w Zuchwilu⁴³. W 1844 r. w kolumnie pomnika umieszczono brązowe popiersie Kościuszki, wykonane przez słynnego francuskiego rzeźbiarza Jeana Pierre'a Davida d'Angersa, w 1865 r. zaś na domu przy Gurzelngasse umieszczono pierwszą tablicę pamiątkową. Równocześnie z inicjatywy starosty w Solothurn, Wilhelma Vigiera, założono Stowarzyszenie Kościuszki, skupiające Polaków z całej Szwajcarii. Miejsce zamieszkania Kościuszki stało się ponownie przedmiotem uwagi, gdy rodzina Gassmanów, będąca od 1881 r. wła-

⁴³ Ciało Kościuszki po zabalsamowaniu spoczęło w kościele Jezuitów w Solothurn, skąd trumna w 1818 r. została przewieziona do Krakowa i złożona w krypcie królewskiej na Wawelu. Osobną historię miało serce naczelnika, które zgodnie z testamentem zostało ofiarowane Emilii Zeltner, córce Ksawerego, która przechowywała je w swojej wili w Vezia koło Lugano. Dzięki pośrednictwu słynnego kompozytora Giuseppe Verdiego, córki Emilii przekazały je z kolei do Muzeum Polskiego w Rapperswilu. W 1927 r. zbiory muzeum rapperswilskiego przeniesiono do Polski i wówczas serce Kościuszki spoczęło na Zamku Królewskim w Warszawie.

ścicielem domu Zeltnera, sprzedała go firmie Chocolat Villars AG. Ta ostatnia dokonała przebudowy domu i w 1932 r. parter budynku zmieniono w nowoczesny sklep. Wówczas to zrodził się pomysł uratowania pomieszczeń po Kościuszcze i zorganizowania w nich muzeum. W działania te zaangażowali się ówczesny polski ambasador w Bernie Jan Modzelewski oraz attaché kulturalny Alfons Bronarski. Poparcia tej inicjatywie udzielił radca stanu Max Obrecht ze strony władz miasta Solothurn oraz poseł USA Hughes R. Wilson. W 1933 r. rząd polski, reprezentowany przez Legację RP w Bernie, podpisał umowę wynajmu domu, a 27 IX 1936 r. nastąpiło otwarcie Muzeum Kościuszki. W uroczystości uczestniczył polski minister spraw zagranicznych Józef Beck oraz radcy federalni Giuseppe Motta i Hermann Obrecht. Rolę gospodarza domu przejęło nowo utworzone Towarzystwo Kościuszkowskie, którego głównym celem do dnia dzisiejszego jest sprawowanie opieki nad zbiorami i działalnością Muzeum. Na podstawie zachowanej akwareli odtworzono w miarę dokładnie oryginalny wygląd pokoju, w którym zmarł Kościuszko. Środki na ten cel udało się pozyskać m.in. z wpływów z koncertu polskiego pianisty światowej sławy Ignacego J. Paderewskiego, który odbył się w 1937 r. W latach 1981–1983 dokonano reorganizacji Muzeum i 15 IX 1984 r. nastąpiło jego otwarcie w obecnej postaci.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Dokumentacja aktowa

Zbiory archiwalne powstały wraz z założeniem Muzeum w 1936 r. W niewielkim stopniu zachowała się oryginalna dokumentacja. Należą do niej: dwie księgi pamiątkowe z 1832 i 1865 r., założone przez weteranów kolejnych powstań narodowych, księga zawierająca nazwiska polskich żołnierzy internowanych i zmarłych w Szwajcarii, testamenty „solurskie” Kościuszki z 1816 i 1817 r., dwa listy do Kościuszki od dzieci Zeltnera, Emilii i Franza juniora, z końca grudnia 1816 r.

Zbiory muzealne

Po gruntownym odnowieniu i reorganizacji Muzeum w 1984 r. jego zbiory mieszczą się w trzech pokojach. Zgromadzono w nich osobiste pamiątki po Kościuszcze oraz grafikę z nim związaną. Według rysunków z 1816–1817 r. zrekonstruowano salonik, będący sypialnią naczelnika. Umieszczono w nim kopię łóżka Kościuszki, szereg oryginalnych obrazów, m.in. dzieło Michała Kuleszy przedstawiające rodzinny dom Kościuszków na Mereczowszczyźnie, dwie prace Henryka Rietera z Winterturu (portret Kościuszki oraz akwarelę *Kościuszko moribundus*), portret olejny Kościuszki

autorstwa Walerego Radzikowskiego oraz obraz olejny Wojciecha Kossaka *Przysięga Kościuszki na Rynku Krakowskim*. W saloniku umieszczono też symboliczną urnę z brązu, wykonaną przez Wincentego Trojanowskiego dla Mauzoleum Kościuszkowskiego w Rapperswilu.

Do innych zachowanych po pobycie Kościuszki pamiątek należą: dwa siodła do jazdy konnej oraz dwie kabury na pistolety, szachownica, na której grywał z notariuszem Amietem, złoty zegarek oraz złoty pierścień pamiątkowy z 1794 r. z włosami Kościuszki. Muzeum posiada dwa popiersia wykonane z natury w 1800 r. przez Pankracego Eggenschwitera. Pierwsze z nich to Kościuszek w todzie rzymskiej, drugie – przedstawia Pierre’a Zeltnera, gospodarza domu, w którym mieszkał naczelnik. Zachowało się także szereg rycin lub ich kopii z portretami Kościuszki, w tym kopia znanego portretu autorstwa Angelika R. Reinagle’a z 1817 r. oraz ryciny wykonane przez samego Kościuszkę, m.in. portret Tomasza Jeffersona i plan bitwy pod Saratogą.

Do zbiorów muzealnych należy ponadto komplet banknotów polskich z okresu insurekcji kościuszkowskiej oraz 11 pieczęci pułkowych z czasów kościuszkowskich.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Das Kosciuszko-Museum in Solothurn nach den Dokumenten von 1933–1944. Sammlung der Dokumente, Solothurn 1996; Morkowski J., *Muzeum Kościuszki w Solurze*, [w:] *Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie*, Londyn 1991, s. 45–50; *Muzeum Kościuszki w Solothurnie*, Solothurn 1986; Tatarinoff-Eggenschwiler A., *Das Kosciuszko-Museum in Solothurn*, Solothurn 1976; *185. Jahrestag der Ankunft von T. Kosciuszko in der Schweiz*, Solothurn – Geneve 2000.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie dostępnej literatury.

MUZEUM POLSKIE W RAPPERSWILU

Zamek

Postfach 1251

CH-8640 Rapperswil

tel.: (55) 210 18 62

fax: (55) 210 06 62

e-mail: muzeum.polskie@swissonline.ch

strona internetowa: www.muzeum-polskie.org

BIBLIOTEKA MUZEUM POLSKIEGO

„Burghof” (budynek przylegający do góry zamkowej)

Hauptplatz 8

CH-8640 Rapperswil

Postfach 1251

tel. (55) 210 18 61

fax: (55) 210 06 62

e-mail: biblioteka.polska@swissonline.ch

strona internetowa: homepage.swissonline.ch/biblioteka/

Kierownictwo instytucji

Janusz Morkowski – (od 1973) dyrektor i kurator Muzeum.

Dr Teresa Sandoz-Romanowska – (od 1991) kierownik Muzeum.

Anna Buchmann – (od 1999) zastępca kierownika.

Anna Piotrowska – (od 1996) kierownik Biblioteki.

Godziny otwarcia Muzeum

W marcu sobota – niedziela od 13.00 do 17.00. Od Wielkanocy (najpóźniej od 1 kwietnia) do końca października codziennie w godz. 13.00 – 17.00. W listopadzie i grudniu: sobota – niedziela 13.00 – 17.00. W styczniu i lutym: tylko po wcześniejszym uzgodnieniu.

Godziny otwarcia Biblioteki

Biblioteka dostępna jest dla czytelników i zwiedzających w każdą 1. i 3. sobotę miesiąca od godz. 14.00 do 17.00 lub po wcześniejszym uzgodnieniu. Niezależnie od oficjalnych godzin otwarcia Biblioteka udostępniana jest w czasie obecności i pracy personelu.

Zasady udostępniania zbiorów Biblioteki

Zbiory biblioteczne udostępniane są w czytelnicy. W miarę istniejących możliwości działa wypożyczalnia biblioteczna. Czytelnicy mają możliwość skorzystania z kserokopiarki. Z katalogu bibliotecznego można też korzystać on-line w Internecie. Korzystanie ze zbioru starodruków jest możliwe jedynie po przednim podaniu uzasadnienia i uzyskaniu zgody kierownictwa.

Dzieje instytucji i gromadzenie jej zbiorów

Obecne Muzeum Polskie w Rapperswilu – i będące jego częścią Biblioteka i archiwum – jest instytucją stworzoną przez emigrantów polskich na Zachodzie po roku 1945. Polsko-szwajcarskie Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu, wspomagane od 1978 r. przez Polską Fundację Kulturalną „Libertas” w Rapperswilu, zarządza i utrzymuje Muzeum. Nie zatrudnia pracowników etatowych. Działalność instytucji oparta jest na pracy społecznej grona osób zamieszkałych na stałe w Szwajcarii oraz coraz częściej na pracy fachowców-ochotników, przybywających z Polski do Rapperswilu na parotygodniowe staże. Działalność statutowa instytucji nie jest bezpośrednio dofinansowywana na ani przez władze polskie, ani szwajcarskie.

Historia Muzeum Polskiego w Rapperswilu dzieli się na trzy okresy, w których placówka działała w różnych warunkach, zależnych od sytuacji politycznej w Polsce. W każdym z nich funkcjonowanie jej opierało się na dobrej współpracy Polaków ze Szwajcarami, którym zależało na przedstawianiu polskich aspiracji wolnościowych, polskiej przynależności do Europy Zachodniej oraz polskiego wkładu do wspólnej spuścizny kulturowej Europy. Trwałość polskiej instytucji w Rapperswilu oraz solidarność Szwajcarów z Polakami miała swoje źródło we wspólnych ideałach wolnościowych obu narodów.

Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu 1868–1927

Dzięki staraniom Władysława hr. Broel-Platera (1806–1889) 16 VIII 1868 r., w setną rocznicę konfederacji barskiej, została odsłonięta w Rapperswilu nad brzegiem Jeziora Zurychskiego kolumna zwieńczona zrywającym się do lotu ku Polsce orłem, zwana „kolumną wolności” albo „kolumną barską”. W uroczystości jej odsłonięcia wzięło udział

nadspodziewanie wielu Szwajcarów, delegatów z zaborów i przedstawicieli polskiej emigracji z wielu krajów. Dalsze zabiegi Platerra doprowadziły do zawarcia z gminą grodzką umowy na wynajem rapperswilskiego zamku na 99 lat i zezwalającej na utworzenie w nim muzeum gromadzącego polskie pamiątki. Otwarcie Muzeum, nazwanego następnie pierwszym Muzeum Narodowym Polskim, nastąpiło 23 X 1870 r. W 1895 r. w Muzeum spoczęła urna z sercem Tadeusza Kościuszki. Na dorocznych spotkaniach obradowali tutaj, jako nieoficjalny Kongres Narodowy, przedstawiciele z trzech zaborów oraz emigranci z różnych krajów.

Obszerne zbiory Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu (dzieła sztuki, militaria, archiwa i biblioteka) powróciły w 1927 r. do niepodległej Polski. Transportowi towarzyszyła eskorta honorowa oficerów szwajcarskich. Znaczna część zbiorów rapperswilskich, zwłaszcza archiwalia, została zniszczona w Warszawie w czasie II wojny światowej.

Muzeum Polski Współczesnej 1936–1952

Po likwidacji Muzeum Narodowego Polskiego zamek rapperswilski stał niewykorzystany, dlatego też gmina grodzka zaczęła rozpatrywać projekty wymówienia umowy i innego zagospodarowania pomieszczeń. W polskim MSZ zastanawiano się nad wystawieniem w Rapperswilu eksponatów z Pawilonu Polskiego zakończonej w 1935 r. w Brukseli Wystawy Światowej. Jednak dzięki inicjatywie absolwentów warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, skupionych w Bloku Zawodowych Artystów Plastyków „Blok”, została na zamku w 1936 r. zorganizowana wystawa pt. „Polnische Kunst”⁴⁴, prezentująca współczesną kulturę i sztukę Polski.

W następnych latach za sprawą nowego kustosza, Haliny Jarzębowskiej-Kenarowej, poszerzono ekspozycję stałą. Powstała trwała ekspozycja obrazująca sztukę, życie i dorobek wolnej Polski, uzupełniana tematycznymi wystawami czasowymi. Ta stała aktywność polska na zamku zapoczątkowała nowy etap w dziejach muzeum, określanego jako Muzeum Polski Współczesnej⁴⁵.

Dalsze poszerzenie zbiorów Muzeum nastąpiło w czasie II wojny światowej. W roku 1940 w Szwajcarii internowano ok. 13 tys. polskich żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych. Muzeum objęło ich opieką kulturalną, dostarczając internowanym, rozproszonym w obozach po całym kraju, lektury (biblioteka objazdowa), podręczniki oraz teksty niezbędne do pracy

⁴⁴ Materiały na temat organizacji wystawy przechowuje obecnie AAN w zespole akt: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 5063

⁴⁵ K. Stachurski, *Drugi Rapperswil. Powołanie, działalność i zamknięcie Muzeum Polski Współczesnej na Zamku Rapperswilskim w latach 1936–1952*, [w:] *Przybytki nietykalne zabytków historycznych*, Warszawa 2000.

świetlicowej. Zorganizowany został również specjalny dział Muzeum, poświęcony tej jednostce⁴⁶.

Po 1945 r. Muzeum zaczęły stopniowo przejmować komunistyczne władze w Warszawie⁴⁷. Po przeprowadzeniu reorganizacji zamierzano przekształcić Muzeum w propagandową placówkę PRL. W tym celu dokonano wymiany działu historycznego, działu 2. DSP oraz działu „Polska Współczesna”. Niezgadzająca się z taką manipulacją gmina rapperswilska wypowiedziała umowę dzierżawną. W wyniku procesu sądowego i decyzji szwajcarskiego Sądu Najwyższego potwierdzono prawidłowość wymówienia. Dnia 28 IX 1951 r. Muzeum zostało zamknięte. W lutym 1952 r. zbiory rapperswilskie wyjechały do Polski. Aktualne miejsce ich pobytu jest nieznane. Muzealia zostały prawdopodobnie rozproszone w różnych ośrodkach w kraju, takich jak: Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Muzeum w Łowiczu, Muzeum Historyczne i Muzeum Literatury w Warszawie i innych.

Od lat 50. do początku lat 70. pomieszczenia byłego polskiego muzeum zajmowało Szwajcarskie Towarzystwo Zamków (Schweizerischer Burgenverein).

Obecne Muzeum Polskie w Rapperswilu 1975–2002

W 1954 r. powstało polsko-szwajcarskie Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Polskiego (TPMP) w Rapperswilu. Jego twórcami byli znani Szwajcarzy oraz grupa Polaków, byłych internowanych, nie akceptujących władzy komunistycznej w Polsce. Należeli do nich m.in.: Alfons Bronarski, Maria Hohl, Josef Ammann, Alfred Loepfe, Janusz Rakowski, Aleksander Wasung, Irena Zadarnowska, Roman Gierszewski, Zdzisław Pręgowski. W kolejnych latach TPMP zorganizowało w dwóch salkach zamku kilka czasowych wystaw: „Przyjaźń polsko-szwajcarska”, „Rocznica Powstania 1863 roku”; „25-lecie internowania 2. DSP 1940–1965”.

Po szeregu mniejszych wystaw w 1973 r. z inicjatywy Janusza Morkowskiego została otwarta duża wystawa upamiętniająca 500-lecie urodzin Kopernika. Sprzymierzeńcami w tym przedsięwzięciu byli ze strony szwajcarskiej – radca kantonalny i miejski w Rapperswilu, a następnie prezes TPMP, Hans Rathgeb; od strony finansowej przedsięwzięcie wspierał Julian Godlewski z Lugano. Wielki sukces tej wystawy skłonił gminę grodzką w Rapperswilu do złożenia Polakom propozycji, by stworzyli ponownie muzeum.

⁴⁶ *Muzeum Polskie w Rapperswilu*, „Goniec Obozowy” Nr 15(95)/1944.

⁴⁷ Archiwum Akt Nowych, Muzeum Polskie w Rapperswilu, sygn. 68; *Artykuły, notatki, informacje o Zamku Rapperswilskim i Muzeum 1938–1939, 1943.*

Dnia 21 VI 1975 r. otwarto zorganizowane przez Janusza Morkowskiego, popieranego przez Godlewskiego i Rathgeba, nowe Muzeum Polskie jako nieoficjalne „okno wolnej Polski na wolnej ziemi Helwetów”. W ciągu niewielu lat odwiedziło je przeszło 200 tys. gości ze Szwajcarii i innych krajów. Dary polskich emigrantów z całego świata pozwoliły sukcesywnie podnosić poziom ilościowy i jakościowy ekspozycji oraz stworzyć podstawy finansowe Muzeum.

W okresie „Solidarności” i w czasie stanu wojennego w 1981 r. liczba zwiedzających dochodziła do 30 tys. osób rocznie. Dla Polaków w kraju i na emigracji Muzeum i jego aktywna działalność (koncerty, wystawy, sympozja) stały się ponownie symbolem Polski niepodległej.

Po roku 1989 i przemianach politycznych w Polsce Muzeum i jego imprezy stały się terenem spotkań Szwajcarów nie tylko z polską diasporą z różnych krajów świata, ale w dużej mierze także z elitami polskimi z kraju. Muzeum odwiedzili, wraz z małżonkami, obaj prezydenci III Rzeczypospolitej Lech Wałęsa i Aleksander Kwaśniewski, a także wielu polskich parlamentarzystów, ministrów, przedsiębiorców i bankierów. W Rapperswilu – mieście róż – był również ks. prymas Józef Glemp, wielu biskupów i księży ze swymi parafianami. Odwiedzali je także harcerze i członkowie przeróżnych stowarzyszeń z kraju i z całego świata.

W zorganizowanych od roku 1978 ponad stu wystawach Muzeum przedstawiło sztukę polskich artystów, tworzących zarówno w kraju, jak i na emigracji, a także Szwajcarów (szczególnie tych, których działalność była powiązana z Polską). Część ekspozycji zawierała dokumentację obrazującą najnowszą historię Polski. Muzeum wystawiało wiele swoich eksponatów również w innych miejscowościach w Szwajcarii, a także w znaczących muzeach w Polsce. Zorganizowano też szereg konferencji naukowych, niejednokrotnie we współpracy z uniwersytetami w Zurychu lub Bazylei oraz innymi instytucjami szwajcarskimi. Obecnie Muzeum Polskie w Rapperswilu pełni de facto rolę nieoficjalnego polskiego instytutu kultury w Szwajcarii, z którego usług korzystają chętnie zarówno Szwajcarzy, jak i Polacy.

Niezwykle ważną rolę w obecnej działalności Muzeum odgrywa Polska Fundacja Kulturalna „Libertas” w Rapperswilu. Instytucja ta, utworzona 13 I 1978 r. w Rapperswilu, ma za zadanie wspieranie działalności polskich instytucji kulturalnych na Zachodzie, a Muzeum Polskiego w Rapperswilu w szczególności. Podstawą finansową działalności Fundacji był zapis na rzecz Muzeum dokonany przez Juliana Godlewskiego z Lugano. W roku 1978 Fundacja „Libertas” zakupiła przylegającą do zamkowego wzgórza kamienicę „Burghof”. W jej pomieszczeniach otwarto 20 VI 1987 r. Bibliotekę Muzeum Polskiego. Składa się ona z czytelni z magazynem książek oraz 3 pokojów mieszczących zbiory Jana i Jadwigi Nowak-Jeziorańskich. W pobliskiej Jonie mieszczą się również zbiory archiwalne Muzeum i magazyn czasopism.

Muzeum utrzymywane jest obecnie przez Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Zarząd Towarzystwa składa się ze Szwajcarów rodowitych i naturalizowanych. Prezes i skarbnik są tradycyjnie rodowitymi Szwajcarami. Towarzystwo utrzymuje również archiwum i Bibliotekę Muzeum Polskiego. Wszelkie prace wykonywane są w ramach TPMP bezpłatnie lub za symboliczną, niską opłatą (za stały nadzór nad Muzeum). Koszt roczny utrzymywania Muzeum mieści się już od lat w granicach 170 tys. CHF. Budżet ten pokrywany jest w zasadzie z trzech źródeł: składki członków TPMP (ok. 10–15%), opłaty za wstęp do Muzeum i dochodów z kiosku (ok. 20–25%) oraz dotacji Polskiej Fundacji Kulturalnej „Libertas” w Rapperswilu (ok. 65–70%).

Historia zbiorów bibliotecznych i archiwalnych

Historia gromadzenia zbiorów rapperswilskich rozpoczyna się wraz z powstaniem Muzeum w XIX w. Dzięki napływającym darom można było oprócz ekspozycji muzealnej niemal równocześnie zacząć tworzyć bibliotekę i archiwum. Podstawą biblioteki stały się zakupione w 1874 r. zbiory historyka, publicyisty, działacza emigracyjnego, kolekcjonera i wydawcy zbioru aktów dyplomatycznych, dotyczących dziejów Polski, Leonarda Chodźki. Do archiwum pozyskano w tym czasie archiwa zakładów i komitetów emigracyjnych, akta instytucji i stowarzyszeń z okresu Wielkiej Emigracji oraz uzupełniające je druki, sztychy i mapy. Dary napływały też z Ameryki, przede wszystkim od E. Jarzmowskiego. W 1883 r. Muzeum otrzymało archiwalia zebrane przez Władysława Broel-Platera, wśród których znalazły się dzieła do dziejów powstania styczniowego oraz losów emigracji w Szwajcarii po upadku powstania. Henryk Bukowski, powstaniec styczniowy, działacz emigracyjny, antykwariusz w Sztokholmie, mecenas sztuki i nauki polskiej na emigracji, późniejszy wiceprezes Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu ofiarował Muzeum zbiór rękopisów Tadeusza Kościuszki. Przejęto też zbiory Artura Wołyńskiego, składające się z dokumentów dotyczących powstania styczniowego.

W kolejnych latach do Muzeum napływały dalsze dary od rodzin emigrantów, a wśród nich: archiwum Seweryna Goszczyńskiego, spuścizna Joachima Lelewela i Ludwika Mierosławskiego, akta Młodej Polski i Legionu w Szwajcarii z lat 1833–1884, bogate zbiory korespondencji Sobańskich, Gałęzowskich, Nabelaków, Gasztowttów, akta Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, zakładów emigracyjnych we Francji, źródła do wydarzeń w 1846 i 1848 r., materiały dotyczące udziału Polaków w wojnie krymskiej, źródła rękopiśmienne i drukowane do dziejów powstania styczniowego oraz losów emigracji po jego upadku, archiwum Młodzieży Polskiej Zagranicą oraz Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny w Vevey.

Według spisu, dokonanego w 1927 r. przez zespół przygotowujący inwentarz Muzeum do wywozu do Polski, jako zbiory biblioteki i archiwum

odnotowano wówczas: 91 tys. druków (książek, broszur, druków ulotnych i czasopism), 27 tys. rękopisów, 1400 map i atlasów, ponad 1000 zapisów nutowych, 23 tys. sztychów i rycin oraz ok. 10 tys. fotografii⁴⁸.

Zgodnie z uchwałą z 21 X 1921 r., podjętą przez Sejm RP, a opierającą się na testamencie Władysława Broel-Platera, rząd polski zdecydował o przewiezieniu zbiorów rapperswilskich do kraju, co nastąpiło 14 X 1927 r.

Przewiezione zbiory muzealne zostały umieszczone w Muzeum Narodowym w Warszawie oraz w Muzeum Wojska Polskiego. Zbiory biblioteczne i archiwalne przekazano do Biblioteki Narodowej oraz Centralnej Biblioteki Wojskowej. Stanowiły one osobny dział jako „Biblioteka Rapperswilska”, nad którą opiekę sprawował Adam Lewak. Ze zniszczeń w okresie II wojny światowej ocalało jedynie 45 rękopisów, uratowanych przez pracowników Biblioteki Narodowej⁴⁹. Najcenniejsza część zbiorów spłonęła w 1939, a następnie w czasie powstania warszawskiego w 1944 r.

W okresie funkcjonowania pierwszego i drugiego Muzeum Polskiego bibliotekarzami w Rapperswilu były tak znane postaci jak: Zygmunt Wasilewski, Stanisław Grabski, Wacław Karczewski, Władysław Kłyszewski, Stanisław Zieliński i Adam Lewak, a w latach 1936–1945 pani Halina Stuzińska-Zielińska (córka St. Zielińskiego). Na szczególne wspomnienie zasługuje Stefan Żeromski – w latach 1892–1896 pełnił on w Rapperswilu funkcję pomocnika bibliotekarza, a następnie bibliotekarza. Szczególnie zaangażował się w katalogowanie materiałów mickiewiczowskich i kościuszkowskich oraz w modernizację Biblioteki i urządzenie stałych sal Kościuszki i Mickiewicza.

Charakterystyka obecnych zbiorów

a) Zbiory muzealne

Aktualne zbiory Muzeum prezentowane są w salach tematycznych obrazujących kolejno: związki polsko-szwajcarskie, historie polskich emigracji na Zachód, działalność Polaków w Szwajcarii (w tym historię Muzeum Polskiego w Rapperswilu), postacie wielkich Polaków (Kopernik, Chopin, Mickiewicz, Curie-Skłodowska, laureaci literackiej nagrody Nobla), walkę Polaków „Za wiarę i wolność” (w tym dzieje 2. DSP), sztukę polską: malarstwo i miniatury znanych twórców, świadectwa kultury ży-

⁴⁸ A. Lewak, *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu 1869–1927*, „Niepodległość”, t. 17, 1938, s. 12.

⁴⁹ W dniu 21 I 1959 r. Archiwum Akt Nowych otrzymało z Biblioteki Narodowej w Warszawie zespół akt pod nazwą Muzeum Polskie w Rapperswilu. Jest on przechowywany do dnia dzisiejszego w tymże archiwum. Obejmuje akta z lat 1914–1952, liczące łącznie 216 jednostek archiwalnych. Według oceny archiwistów, zachowane dokumenty stanowią ok. 50% całości akt wytworzonych w tym okresie. Brakuje przede wszystkim materiałów dotyczących merytorycznej działalności Muzeum i jego organizacji.

dowskiej w Polsce, jak również zbiory z dziedziny rzemiosła artystycznego (w tym sztukę sarmacką), sztuki religijnej i folkloru. W ramach stałej ekspozycji udostępniona została część kolekcji płk. Romana Umiastowskiego. Wśród cennych starodruków uwagę zwraca dzieło Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium*, (II wydanie, Bazylea 1565), pierwsze wydanie kroniki polskiej Marcina Kromera *De origine et rebus gestis Polonorum* (Bazylea 1558), w języku hebrajskim Zacutto Yuchasina *Kronika Żydów krakowskich* (Kraków 1586), Nowy Testament w języku polskim ks. Jakuba Wujka (1583), jak również *Roczne dzieje Kościoła od narodzenia Pana y Boga naszego Iesusa Chrystusa* Piotra Skargi (Kraków 1607) oraz wizerunki miast polskich z okresu wojen szwedzkich, pochodzące z dzieła *De rebus a Carolo Gustavo Sueciae Rege gestis* autorstwa Samuela von Pufendorfa (Norymberga 1696). Wizerunki miast wykonano według rysunków Ericha Dahlberga (1625–1703). Historię muzeum „platerowskiego” zilustrowano szeregiem wydawnictw Muzeum (lub jego dotyczących) oraz zestawem oryginalnych pocztówek.

b) Księgozbiór

Obecne zbiory Biblioteki pochodzą prawie wyłącznie ze spadków i darowizn (także od twórców i wydawców z Polski i z zagranicy). Swoje kolekcje książek przekazali Bibliotece m.in.: Michał hr. Potulicki, Konstanty Górski, Zygmunt Rawita-Gawroński, płk. Aleksander Dygnas, Sara Poznańska, Loda i Edward Różańscy, Józef Mackiewicz, prof. Krystyna Marek, pianista prof. Czesław Marek, ks. prof. Jerzy Langmann, ks. dr Zygmunt Iwicki, Andrzej Romer, Jerzy Seweryn, o. Józef Maria Bocheński (fragment księgozbioru). Cenną kolekcję 140 starych map oraz 6 atlasów z XVII i XVIII w., 460 rycin i ok. 120 starodruków przekazała Joanna Umiastowska po śmierci swego męża płka Romana Umiastowskiego.

Podstawowy zbiór Biblioteki opracowali w latach 80.: Halina Zielińska, Wojciech Starzyński, Dorota i Piotr Mojsy, Krzysztof i Ewa Cechniccy, Czesława Murdzińska, Sławomir Drobik i inni.

Biblioteka oprócz katalogu kartkowego (ok. 20 tys. pozycji) posiada jeszcze niekompletny katalog komputerowy (11 tys. pozycji łącznie z dubletami według stanu na listopad 2002 r.).

Profil Biblioteki dostosowywany jest tematycznie do zagadnień prezentowanych w Muzeum, są to: Polacy w Szwajcarii, Szwajcarzy w Polsce, historia emigracji polskich na Zachodzie (ze szczególnym uwzględnieniem działów „Muzeum Polskie w Rapperswilu” i „2. DSP”), polski dorobek intelektualny, historyczny i artystyczny. Do tego dochodzą dzieła encyklopedyczne i literatura warsztatowa dla muzealników. Osobny dział stanowi literatura poświęcona dziejom Polaków w okresie II wojny światowej i w latach pod kuratelą sowiecką. Gromadzone są również książki, zwłaszcza

starodruki, jako pomniki kultury polskiej, a z literatury pięknej – klasyczne dzieła literatury polskiej, a zwłaszcza jej tłumaczenia na języki zachodnie oraz polonika. Biblioteka posiada dział starodruków (213 pozycji) głównie z kolekcji R. Umiastowskiego⁵⁰, prawie 900 pozycji wydanych w latach 1800–1919 (w tym ok. 25% poloników).

c) Zbiór kartograficzny

Wśród zbiorów specjalnych największą wartość ma zbiór kartograficzny. Pochodzi on w głównej części z darów Romana Umiastowskiego, Konstantego Górskiego, Tadeusza Szmitkowskiego, Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Kazimierza Grocholskiego i Adama Heymowskiego. Obejmuje kolekcję ponad 750 map z okresu od XV do końca XVIII w., a dotyczących ziem polskich. Osobną niewielką grupę stanowią mapy prowincji Lavoro, na terenie której miały miejsce walki polskich żołnierzy o wzgórze Monte Cassino. Zbiór kartograficzny został opracowany fachowo przez Piotra Mojskiego w katalogu *Cartographia rappersviliana polonorum*.

d) Zbiory rycin

Zbiory rycin (głównie akwaforty, litografie, staloryty, ksylografie oraz nieliczne miedzioryty) obejmują ok. 1200 egzemplarzy. Są to przede wszystkim portrety, jest dużo wedut, militariów oraz scen bitew i innych wydarzeń lub legend historycznych. Głównymi donatorami zbioru byli: Roman Umiastowski, Jan Nowak-Jeziorański, Tadeusz Szmitkowski, Halina Hermida oraz Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu, działające w Szwecji (Adam Heymowski). Zbiór opracowała Lucia Morkowska.

e) Archiwum

Archiwum gromadzi materiały ilustrujące losy Polaków w Szwajcarii, a szczególnie: rapperswilskiego Muzeum Polskiego oraz internowanych z 2. Dywizji Strzelców Pieszych.

Dość obszerny jest zestaw historycznych dokumentów i publikacji, dotyczących lub wydanych przez pierwsze muzeum rapperswilskie (odezwy, sprawozdania roczne w latach 1869–1919), a także kolekcja ówczesnych pocztówek i medali Muzeum Narodowego Polskiego.

Dział „Rappersviliana” obejmuje także dokumentację działalności Muzeum w latach 1935–1951 oraz od roku 1955 (akta prawne, a także plakaty i katalogi z organizowanych przez Muzeum imprez i wystaw oraz komentujące je artykuły z prasy lokalnej).

⁵⁰ P. Mojski, L. Morkowski, D. Żurkowska, *Polska cała. Katalog starych książek, map i rycin XV-XIX wieku Polski dotyczących w zbiorach Muzeum Polskiego w Rapperswilu z kolekcji Romana Umiastowskiego*, Rapperswil 1991.

Dział „2. DSP“ gromadzi pamiątki po żołnierzach internowanych w Szwajcarii. Są to fotografie z czasów internowania, prasa obozowa, podręczniki szkolne, skrypty uniwersyteckie oraz pisane przez nich prace naukowe. W archiwum przechowywana jest też dokumentacja koła b.internowanych 2. DSP.

W pomieszczeniach Biblioteki prezentowane są przekazane przez Jana Nowaka-Jeziorańskiego fragmenty jego prywatnego archiwum (dokumenty osobiste oraz ok. 100 listów skierowanych do niego jako dyrektora polskiej sekcji Radia Wolna Europa przez różne osobistości świata nauki, politycznego i twórców). Darem J. Nowaka-Jeziorańskiego jest również kolekcja 20 listów królów polskich oraz listy: Tadeusza Kościuszki, księcia Józefa Poniatowskiego, Józefa Piłsudskiego, Ignacego Jana Paderewskiego, Henryka Sienkiewicza, rękopis noweli Władysława Reymonta: *Skazaniec. Z opowiadań kapelana więziennego* i wizytówka Cypriana Kamila Norwida.

Do archiwum w Rapperswilu przekazane zostały dokumenty i archiwa: Józefa Marii Bocheńskiego, Michała hr. Potulickiego, prof. Krystyny Marek, Józefa Mackiewicza, Andrzeja Romera, Haliny Zielińskiej i Zbigniewa Rapackiego z Paryża.

Archiwum Michała hr. Potulickiego i jego rodziny z Genewy (prywatne oraz dotyczące jego działalności dyplomatycznej) zostało opracowane w latach 1978–85 przez Halinę Zielińską.

Przekazane do Rapperswilu po śmierci Józefa Mackiewicza i jego żony Barbary Toporskiej prywatne archiwa, zgodnie z rozporządzeniem zawartym w testamencie, czekają na otwarcie i opracowanie po roku 2005⁵¹.

Archiwum Haliny Zielińskiej jest opracowywane od czasu jej śmierci w 1998 r. przez jej córkę Danutę Miż-Miszyn.

Archiwum prof. Krystyny Marek, na które składa się zbiór 280 listów prywatnych m.in. od Jerzego Stempowskiego, opracowała w latach 2000–2002 Anna Buchmann⁵².

Zestaw dokumentów, dotyczących stosunków polsko-francuskich pod koniec lat 50. XX w., został przekazany do rapperswilskiego archiwum przez Zbigniewa Rapackiego w sierpniu 2002 r. i czeka na opracowanie.

Z powodu braku sił fachowych czekają również na udostępnienie i opracowanie mniejsze zespoły archiwalne (pamiątki, albumy fotografii) przekazane do Rapperswilu łącznie z darami dla tworzącego się Muzeum.

Archiwum posiada również niektóre (prawie kompletne) periodyki emigracyjne (do roku 1987) oraz nieopracowane kolekcje wycinków z prasy

⁵¹ A. Buchmann, *Informacja o pamiątkach i archiwum po Józefie Mackiewiczu w Rapperswilu* [w:] *Ślady polskości. Polonia i emigracja w świetle badań i źródeł historycznych*, Warszawa 1999.

⁵² A. Buchmann, *Archiwum prof. Krystyny Marek*. Referat na sesji Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, Fawley Court 2002.

zachodniej, będących reakcją na różne wydarzenia w Polsce (pontyfikat Jana Pawła II, „Solidarność”, stan wojenny, itp.).

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Archiwum Akt Nowych, Muzeum Polskie w Rapperswilu, sygn. 68, *Artykuły, notatki, informacje o Zamku Rapperswilem i Muzeum 1938–1939, 1943*; Archiwum Akt Nowych, *Wstęp do inwentarza zespołu: Muzeum Polskie w Rapperswilu 1914–1952*, s. 2–20, Warszawa; Buchmann A., *Informacja o pamiątkach i archiwum po Józefie Mackiewicz w Rapperswilu* [w:] *Ślady polskości. Polonia i emigracja w świetle badań i źródeł historycznych*, Warszawa 1999; Taż: *Archiwum prof. Krystyny Marek. Referat na sesji Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, Fawley Court 2002*; Chankowski A. S., *Muzeum Polski Współczesnej w Rapperswilu w latach 1936–1939*, „Roczniki Biblioteki Narodowej”, t. XXXII, Warszawa 1998, s.281–326; *Handbuch der historischen Buchbestände in der Schweiz, pod hasłem: Polenbibliothek – Biblioteka Muzeum Polskiego – Polish Library*, Zürich 2000 (aktualnie jeszcze jako strona w Internecie); Kantak W., *Działalność biblioteki Muzeum Polski Współczesnej w Rapperswilu w latach 1945–1951*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Bibliologia – Nauki Humanistyczno-Społeczne”, zeszyt 340, Toruń 2000; Konopka J. A., *Początki Muzeum Polskiego w Rapperswilu wedle relacji prasy szwajcarskiej (1868–1897)*, wyd. własne, Genewa 2002; Lewak A., *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu 1869–1927*, „Niepodległość” t. 17, 1938; Mojski P., *Cartographia rapperswiliana polonorum. Katalog zbiorów kartograficznych Muzeum Polskiego w Rapperswilu*, Rapperswil 1995; Mojski P., Morkowska L., Żurkowska D., *Polska cała. Katalog starych książek, map i rycin XV–XIX wieku Polski dotyczących w zbiorach Muzeum Polskiego w Rapperswilu z kolekcji Romana Umiastowskiego*, Rapperswil 1991; Morkowska S. N., *Polnische Freiheitssäule auf Schloss Rapperswil seit 1868. Geschichte und Instandsetzung 1992/94*; praca przeddyplomowa na Wydz. Architektury Politechniki Federalnej ETH w Zurychu, Zürich, marzec 1994; Morkowski J., *O powstaniu i upadku „Muzeum Polski Współczesnej” w Rapperswilu w latach 1936–1951*, „Nasza Gazetka”, nr 212, s. 11–15 i nr 213, s. 17–21, Zurych 2000; Tenże: *Muzeum Polskie w Rapperswilu*, [w:] *Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie*, praca zbiorowa, Londyn 1991, s. 33–44; *Muzeum Polskie w Rapperswilu*, „Goniec Obozowy”, Nr 15 (95)/1944; Nehring S., *Polskie Muzeum w Rapperswilu*, Rapperswil 1976; Prugar-Ketling Z., *Zwycięzeni, ale nie pokonani. Polska Dywizja na szwajcarskiej ziemi 1940–1945*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2000; Stachurski K., *Drugi Rapperswil. Powołanie, działalność i zamknięcie Muzeum Polski Współczesnej na Zamku Rapperswilem w latach 1936–1952*, [w:] *Przybytki nietykalne zabytków historycznych*, Warszawa 2000; Stadler Al., *Geschichte des Schlosses Rapperswil*, [w:] *Das Schloss als Polenmuseum und öffentliches Gebäude (seit 1869)*, Rapperswil 1993, s. 271–365; Wasilewska W., *Stefan Żeromski*,

listy do Henryka Bukowskiego, Warszawa 1975; Zielińska H., *Magna Res Libertas, Polska Kolumna Wolności w Rapperswilu*, wyd. własne, Rapperswil 1979.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Podstawą do korzystania ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Rapperswilu i archiwum jest katalog elektroniczny obejmujący następujące działy:

1. Katalog główny (zawierający również publikacje od 1800 r.).
2. Katalog prac naukowych 2. DSP.
3. Katalog starodruków.
4. Katalogi „Rappersvillianów” pierwszego Muzeum Polskiego (dokumenty, sprawozdania, pocztówki).

Katalog zbioru kartograficznego dostępny jest jako publikacja⁵³.

Zarówno katalog główny, jak i informacje o mapach są dostępne online na stronie internetowej Biblioteki.

Dokumenty i fotografie z archiwum 2. DSP zostały w dużym stopniu wykorzystane na wystawie: „Zwycięzeni, ale nie pokonani” i w towarzyszącej jej publikacji⁵⁴.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Według posiadanych informacji, część akt dotyczących „pierwszego” i „drugiego” muzeum rapperswilskiego jest przechowywanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Akta uzupełniające zbiór dokumentacji działu „2. DSP” z archiwum w Rapperswilu znajdują się w: Bundesarchiv w Bernie (CH), w Archiwum Krajowego Związku Byłych Żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w Warszawie oraz Archivum „Helveto-Polonicum” w Bourguillon (CH).

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Piotrowska.

⁵³ P. Mojski, *Cartographia rappersviliiana polonorum. Katalog zbiorów kartograficznych Muzeum Polskiego w Rapperswilu*, Rapperswil 1995.

⁵⁴ Z. Prugar-Ketling, *Zwycięzeni, ale nie pokonani. Polska Dywizja na szwajcarskiej ziemi 1940–1945*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2000.

POLSKA MISJA KATOLICKA W SZWAJCARII

Chemin des Falaises 12
CH – 1723 Marly/FR
tel. (26) 436 44 59
fax: (26) 436 44 72
e-mail: pmk@surfen.ch

Dyrektor instytucji

O. Krystian Gawron – rektor Polskiej Misji Katolickiej w Szwajcarii.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak bliższych informacji, zbiory są nieuporządkowane.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Początki duszpasterstwa polskiego w Szwajcarii sięgają okresu II wojny światowej. Po klęsce Francji w 1940 r. na teren Szwajcarii przybyło kilka tysięcy polskich żołnierzy, głównie z 2. Dywizji Strzelców Pieszych, a wraz z nimi kapelani wojskowi, którzy organizowali ośrodki duszpasterskie nie tylko dla internowanych, ale całej Polonii szwajcarskiej. Ich działalność kontynuował po wojnie o. Józef M. Bocheński, dominikanin oraz profesor Uniwersytetu we Fryburgu. Z jego inicjatywy w 1950 r. powołano w Marly koło Fryburga Polską Misję Katolicką w Szwajcarii. Kolejnym rektorem Misji został prał. Jan Frania. W latach 80. wskutek napływu dużej liczby nowych emigrantów z Polski Misję podzielono na dwie niezależne placówki, francuskojęzyczną z siedzibą w Marly oraz niemieckojęzyczną z siedzibą w Zurychu. Ważnym krokiem do uporządkowania organizacji Misji na terenie Szwajcarii było podpisanie przez prymasa Józefa Glempa oraz bpa Amedee Graba dokumentu potwierdzającego istnienie dwóch polskich Misji pod patronatem rektora z siedzibą w Marly. Akt ten podpisano w Rzymie 18 IX 1999 r. Od tego momentu Misja podlega zarówno władzom kościelnym w Polsce, jak i Konferencji Biskupów Szwajcarii d/s Cudzoziemców. Misja w Zurychu sprawuje opiekę nad Polakami zamieszkałymi na terenie trzech diecezji: Bazylea, Chur i St. Gallen, które obejmują ok. 2/3 terytorium Szwajcarii. Misja prowadzi 10 ośrodków duszpasterskich w miejscowościach: Bazylea, Berno, Gnadenthal, Lucerna, Solura, St. Gallen, Wettingen, Winterthur, Zug i Zurych. Polska Misja Katolicka w Szwajcarii wydaje co mie-

siąc biuletyn „Wiadomości”, zawierający informacje o życiu religijnym oraz wydarzeniach społecznych i kulturalnych. Do każdego numeru dołączany jest dodatek pt. „Wczoraj-Dziś-Jutro”, redagowany przez attaché kulturalnego i prasowego Ambasady Polskiej w Bernie.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Polska Misja Katolicka gromadzi różnorodne zbiory, jednak w większości są one nieuporządkowane i wymagają bliższego rozpoznania. Do najważniejszych akt należą dokumenty zgromadzone w dwu zespołach: 1. Archiwum Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Szwajcarii, 2. Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Szwajcarii. Ponadto w posiadaniu Misji znalazły się spuścizny po osobach prywatnych. Obecnie uporządkowane zostały akta z zespołu Archiwum Rodziny Bronarskich. Zawiera on bogatą dokumentację po Ludwiku Bronarskim, światowej sławy szopenologu, wieloletnim profesorze Uniwersytetu we Fryburgu, oraz po Alfonsie Bronarskim, także profesorze Uniwersytetu Fryburskiego.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów

Większość akt jest nieuporządkowana. Do opracowanego ostatnio zespołu Archiwum Rodziny Bronarskich istnieje kartoteka.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Polska Misja Katolicka w Szwajcarii, Biuletyn Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, styczeń 2001; *Polska Misja Katolicka w Szwajcarii – 50 lat historii*, „Magazyn Wileński” Nr 1, 2001, s. 13–15.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis archiwum

O. Krystian Gawron.

POLSKI INSTYTUT BADAŃ ZAGADNIENÍ ŚWIATOWYCH (IFIP) W MURI

Thunstrasse 97
3074 Muri – Bern
tel. (31) 9510007

Dyrektor Instytutu

Zygmunt Stankiewicz – założyciel IFIP i właściciel zbiorów.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory IFIP są udostępniane jedynie po uzgodnieniu telefonicznym bądź korespondencyjnym z właścicielem. Istnieje możliwość reprografii po uzgodnieniu z właścicielem.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polski Instytut Badań Zagadnień Światowych został założony na wniosek Zygmunta Stankiewicza w czasie obrad Światowego Zjazdu Polonii Jutra w Toronto w 1978 r. Jako cel działalności instytucji Z. Stankiewicz podaje: „Rozeznawanie zagadnień narodowych polskich na tle sytuacji ogólnoświatowej i udzielanie z tym związanych i naukowo uzasadnionych danych informacyjnych”.

Zygmunt Stankiewicz, artysta rzeźbiarz, w 1940 r. internowany w Szwajcarii, asystent architektury ETH w Zurychu, ilustrator „Gońca Obozowego”, w latach 1946–1948 był dyrektorem Muzeum w Rapperswilu. Następnie założył fabrykę opraw oświetleniowych. Członek Komitetu Akcji na Rzecz Poczynań Polonijnych w Muri, założyciel i prezes (1950–1991) Klubu Polskiego w Bernie (prezes 1961–1972), Koła Kombatantów Stowarzyszeń Polskich Kombatantów w Bernie (założyciel i prezes 1964–1972), Związku Artystów Plastyków w Bernie od 1968 r. (członek zarządu w latach 1970–1974), delegat do specjalnych poruczeń z ramienia Rządu RP na Wychodźstwie; założyciel Polskiego Muzeum Historycznego w Muri i Polskiego Instytutu Badań Zagadnień Światowych, członek zarządu Muzeum Kościuszki 1980–1984, Stałej Konferencji Muzeów i Bibliotek na Zachodzie, Polskiej Fundacji Kulturalnej „Libertas” w Rapperswilu. Zygmunt Stankiewicz jest też autorem wielu referatów. Za rozprawę *Die Kunst in der Zukunftsstadt*, opublikowaną w „Journal of Interdisciplinary Studies”, vol. VIII, nr 1/2, 1996, został uhonorowany nagrodą redakcji za najlepszą rozprawę. Za swoją wieloletnią działalność został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim, Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Medaille Française, Croix Combattants Volontaires.

Władze Instytutu tworzą: Kolegium i Grupa Założycieli. Na czele stoi Kolegium Założycieli i grupy reprezentujące i koordynujące poczynania IFIP, składające się z 3–5 członków polskich lub pochodzenia polskiego. Grupa Założycieli składa się z 9 delegatów z Grup Krajowych. Grupy Krajowe składają się z 3–5 członków pochodzenia polskiego oraz członków reprezentujących różne gałęzie nauki.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

IFIP prowadzi ośrodek dokumentacyjny dostępny pod w/w adresem. Dokumentacja aktowa dotyczy lat 1982–2001. Materiały nigdy nie były opracowywane. Największa część dokumentacji obejmuje akta sympozjów naukowych, organizowanych przez Z. Stankiewicza w Muri. Były to kolejno:

1982 r., „Dążenia Narodu Polskiego na tle obecnej sytuacji światowej”.

1985 r., „Emigracja polska w świecie i jej zadania”.

1986 r., „Świat i kontynent europejski”.

1988 r., „Nowa orientacja między Wschodem a Zachodem”.

1990 r. „Quo vadis Europo?”

1991 r., „Europa międzykontynentalna a światowa wspólnota”.

1992 r., „Podstawy do przyszłej wspólnoty światowej”.

1995 r., „Prawa ludzkie i suwerenność jako podstawa do budowania współpracy międzynarodowej”.

2001 r., „Czy globalizacja, czy tworzenie – dokąd i jak?”

Dużą grupą akt są materiały z w/w sympozjów naukowych: referaty i odezwy wygłaszane przez założyciela IFIP oraz jego gości, programy spotkań. Istotną część akt stanowi korespondencja Z. Stankiewicza z organizacjami współpracującymi z IFIP (Radą Koordynacyjną Polonii Wolnego Świata z Toronto, Komitetem Akcji na rzecz Koordynacji Poczynań Polonijnych z Berna, Polskim Instytutem Naukowym w Ameryce z Nowego Jorku, Amerykańskim Instytutem Kultury Polskiej z Miami, Instytutem Literackim w Maison Laffitte, Towarzystwem Historycznym w Paryżu, Biblioteką Polską i Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu, Polskim Towarzystwem Naukowym na Obczyźnie w Londynie; a także współpracownikami (m.in. J. M. Bocheńskim, N. Davisem, Z. Brzezińskim, J. Herachem, A.H. Krzywińskim, A. Stelmachowskim, J. Grębskim, B. Cywińskim) i członkami Komitetu Fundacyjnego Instytutu (J. M. Bocheńskim, J. Giedrojcem, J. Rakowskim, E. Szczepanikiem, J. Herachem, E. Zaleskim, J. Grębskim, W. Hoferem, W. Linderem, N. Davisem).

Księgozbiór

Nie posiada.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

IFIP nie posiada pomocy archiwalnych, nie ma też przewodnika po zasobie, a jego akta nie były opracowywane.

Bibliografia

Zaniewska T., *Arystokracja ducha. Od wspólnoty rodzinnej do wspólnoty światowej. Rozmowy z artystą rzeźbiarzem i filozofem Zygmuntem Stankiewiczem*, Białystok 2003.

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor przygotowujący opis zbiorów instytucji

Alicja Barbara Potocka, Białystok.

POLSKIE MUZEUM HISTORYCZNE W MURI

Thunstrasse 97
3074 Muri – Bern
tel. (31) 9510007

Dyrektor i właściciel Muzeum

Zygmunt Stankiewicz.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory muzealne są udostępniane w każdą drugą niedzielę miesiąca w godz. 14.30 – 17.30 lub na życzenie po uprzednim telefonicznym uzgodnieniu dnia i godziny z właścicielem.

Do korzystania ze zbiorów nie wymaga się specjalnych rekomendacji. Istnieje możliwość reprografii jedynie po uzgodnieniu z właścicielem.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Zygmunt Stankiewicz założył Muzeum w 1955 r. Uroczyste otwarcie Polskiego Muzeum Historycznego w Muri nastąpiło 3 V 1984 r.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory Muzeum dotyczą różnych okresów historycznych w dziejach Polski aż po czasy współczesne.

Dokumentacja nieaktowa

Obejmuje:

- **zbiory plakatów,**
- **zbiory fotografii,**
- **zbiory kartograficzne,**
- **zbiory ikonograficzne,**
- **zbiory numizmatyczne** (medale i monety),
- **militaria** (broń białą, broń z okresu I i II wojen światowych, mundury, czapki, hełmy, odznaczenia 2DSP i in.),
- **sztandary i porcelanę.**

W Sali Piastowskiej znajdują się eksponaty muzealne dotyczące dziejów Polski oraz pontyfikatu Jana Pawła II i obejmują: ikonografię, zbroje, medale i monety.

W Sali Orłów zgromadzono zbiory ikonograficzne, mapy, medale, monety, podzielone na 10 działów:

- Dział Jagiellonów – od Jadwigi i Jagiełły do Stefana Batorego.
- Dział I Rzeczypospolitej – od Władysława IV do Konstytucji 3 Maja.
- Dział walk o wolność – od naczelnika Tadeusza Kościuszki, poprzez Legiony Jana Henryka Dąbrowskiego, powstania z lat 1831 i 1863 do I wojny światowej włącznie.
- Dział poświęcony odzyskaniu niepodległości 11 XI 1918 oraz roku 1920, działalności Józefa Piłsudskiego i wydarzeniom aż do II wojny światowej.
- Dział dotyczący Rządu Polskiego na Obczyźnie i władz wojsk polskich na Zachodzie.
- Dział organizacji niepodległościowych i ich walki o pełną niepodległość i suwerenność Polski od 1945 r. aż do powstania „Solidarności”.
- Dział związany z wejściem Polski do wspólnoty europejskiej.

Wśród wielu eksponatów muzealnych znajdują się m.in. szabla Jana III Sobieskiego, zbroja husarska, ryngraf XVII-wieczny, pas rycerski.

Dokumentacja aktowa

Obejmuje akta od 1940 r. (od momentu internowania Z. Stankiewicza). Najstarsze dokumenty to: wyrok skazujący Z. Stankiewicza i jego dwóch kolegów na karę więzienia za ucieczkę z obozu uniwersyteckiego, przepustki wydawane żołnierzom 2.DSP, pochwały i dokumenty potwierdzające przyznanie odznaczeń. Wśród dokumentów, przechowywanych w pomieszczeniach prywatnych zamku Muri, znajdują się również te dotyczące pracy Stankiewicza w Muzeum Rapperswilskim i jest to korespondencja pomiędzy: Z. Stankiewiczem a Ministerstwem Kultury i Sztuki w Warszawie oraz dokumenty późniejsze – listy dotyczące współpracy Z. Stankiewicza z Muzeum w Rapperswilu po odejściu ze stanowiska dyrektora, a także kontaktów Polskiego Muzeum Historycznego w Muri z innymi instytucjami i osobami prywatnymi.

Księgozbiór

Księgozbiór, znajdujący się w Polskim Muzeum Historycznym w Muri, obejmuje jedynie kilka pozycji. Najciekawsze z nich to:

„*Ad Sigismundum Augustum...*” von Marcin Cromeri herausgegeben in Basel in september 1558; kopia dzieła Kopernika (Nicolaus Copernicus, *De Revolutionibus...*, b.d.w.); *La Pologne historique 1838–1842*; S. Aramiński, *Histoire de La Revolution Polonaise 1772 a 1864*, Paryż 1864.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

W 1995 r. opracowana została księga inwentarzowa (jedyna pomoc muzealna) przez p. Z. Matyjaska z ramienia Muzeum Narodowego. Księga obejmuje 1010 eksponatów przechowywanych w Polskim Muzeum Historycznym w Muri. Od momentu jej opracowania przybyło ok. 200 różnych eksponatów.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Stankiewicz Z., *Weg.Wandlung. Licht. Form*, Bern 1973 (autobiografia); Tenże, *Schopfung. Tworzenie*, Warszawa 2000 (album dotyczący twórczości artystycznej Z. Stankiewicza); Zaniewska T., *Arystokracja ducha. Od wspólnoty rodzinnej do wspólnoty światowej. Rozmowy z artystą rzeźbiarzem Zygmuntem Stankiewiczem*, Białystok 2003 (książka sygnalizuje istnienie Polskiego Muzeum Historycznego i Polskiego Instytutu Badań Zagadnień Światowych i krótko charakteryzuje obie instytucje).

Publikacje własne instytucji

Folder Polskiego Muzeum Historycznego w Muri, Muri, b. r. w.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Alicja Barbara Potocka, Białystok.

**TOWARZYSTWO
IM. I. J. PADEREWSKIEGO
MUZEUM IM. I. J. PADEREWSKIEGO**

Place du Casino 1
CH-1110 Morges
tel. (021) 803 97 27
fax: (021) 802 59 26
e-mail: phonotheque@multimania.com

Prezes Towarzystwa

Xavier Salina.

Kustosz Muzeum

Rita Rosenstiel – współzałożycielka Muzeum.

Zasady udostępniania zbiorów

Dokumenty udostępnia się na miejscu, istnieje możliwość wykonania fotokopii. Funkcjonuje stała wystawa dokumentów, użytkownicy mogą oglądać zbiory oprowadzani przez kustosa.

Godziny otwarcia Muzeum: wtorek od 14.00 do 17.30. Po uprzednim umówieniu się telefonicznym można korzystać ze zbiorów w pozostałe dni tygodnia włącznie z niedzielą.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Towarzystwo zostało założone w 1977 r., Muzeum natomiast utworzono w 1991 r. Zbiory pochodzą częściowo z zasobu Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a także od osób, które osobiście znały Paderewskiego, oraz od kolekcjonerów prywatnych. Większość materiałów to spuścizna po

życiu i działalności znanego pianisty, kompozytora i polityka Ignacego Jana Paderewskiego (1860–1941).

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Dokumentacja aktowa

Całość dokumentacji aktowej liczy ponad 780 dokumentów oryginalnych i ponad 1700 kopii. Można je podzielić na sześć grup tematycznych:

- Listy Ignacego Jana Paderewskiego do różnych osób oraz korespondencja kierowana do I. J. Paderewskiego.
- Dokumentacja z działalności artystycznej (kontrakty, zaproszenia, autografy, dyplomy, zaświadczenia, listy polecające).
- Programy koncertów danych przez I. J. Paderewskiego oraz koncertów zawierających wykonania dzieł Paderewskiego.
- Recenzje prasowe.
- Pisma autorstwa Paderewskiego oraz dotyczące jego osoby.
- Przemówienia wygłoszone przez Paderewskiego oraz jemu poświęcone.

Dokumentacja nieaktowa

Tworzą ją fotografie rodzinne, przyjaciół i znajomych; zdjęcia z podróży po Europie i Ameryce, fotografie posiadłości Paderewskiego w Riond-Bosson w Szwajcarii i Paso Robles w Kalifornii; portrety fotograficzne; karty pocztowe; partytury (kompozycje Paderewskiego, transkrypcje dzieł Paderewskiego, dzieła poświęcone Paderewskiemu); znaczki pocztowe; nagrania płytowe (dzieła różnych kompozytorów w wykonaniu I. J. Paderewskiego, kompozycje Paderewskiego w wykonaniu innych artystów); afisze (wyłącznie z koncertów rocznicowych z ostatnich lat).

Księgozbiór

Ogółem znajduje się w nim ok. 200 pozycji książkowych, w tym 50 pozycji to biografie I. J. Paderewskiego. Księgozbiór pozostaje nieskatalogowany.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

W fazie końcowej znajduje się komputerowe katalogowanie eksponatów muzealnych (głównie przedmiotów należących do I. J. Paderewskiego). Po zakończeniu prac przewidywane jest wydanie katalogu. Dostępne są spisy do poszczególnych grup rzeczowych akt i zbiorów nieaktowych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Muzeum oraz Towarzystwo gromadzą na bieżąco wycinki z prasy poświęcone obu instytucjom i ich zbiorom.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Żadna inna instytucja nie ma eksponatów czy dokumentów należących do Towarzystwa. Podstawowe akta z tzw. Archiwum Paderewskiego przechowuje Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Rita Rosenstiel.

SZWECJA

Polacy w Szwecji

Pierwsza większa liczebnie grupa polskich emigrantów przybyła do Szwecji na przełomie XIX/XX w. w związku z masową emigracją zarobkową z Galicji. Dla wielu z nich Szwecja nie była docelowym krajem osiedlenia, a jedynie etapem przejściowym w drodze do Ameryki. Z grup polskich, które postanowiły na początku XX w. pozostać na terenie Szwecji, powstały dwie większe zbiorowości: w Blekinge oraz w Bromölla. Po I wojnie światowej centrum osiedlania się Polaków stał się Sztokholm. Już w czasie trwania działań wojennych zaczęły powstawać pierwsze polskie organizacje. Były nimi komitety pomocy Polakom na emigracji i na ziemiach polskich. W okresie międzywojennym powstała organizacja, która reprezentowała wszystkich Polaków zamieszkałych w Szwecji – Związek Polaków utworzony w 1935 r. w Malmö.

Kolejne większe fale emigrantów pojawiły się w czasie II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. pozostało w Szwecji ponad 300 osób, pasażerów polskich okrętów: „Dar Pomorza”, „Sęp”, „Ryś”, „Żbik”. W końcowym okresie wojny przybyło dalszych kilkanaście tysięcy Polaków. Część z nich trafiła do Szwecji w wyniku akcji hr. Folke Bernadottego, inni transportami UNRRY lub indywidualnie. Kilka tysięcy Polaków wróciło po 1945 r. do kraju. Życie organizacyjne Polonii w Szwecji w latach II wojny światowej skupiało się w kilkunastu stowarzyszeniach o charakterze opiekuńczym lub narodowym. W 1939 r. powołano Polski Komitet Pomocy, którego kompetencje przejęła następnie Rada Uchodźstwa Polskiego z siedzibą w Sztokholmie. Jej wieloletnim przewodniczącym był gen. Zdzisław Przyjałkowski.

W latach 1946–1968 szeregi Polonii szwedzkiej powiększały się głównie poprzez indywidualne wyjazdy osób nieakceptujących systemu, byli to

w większości przypadków przedstawiciele inteligencji. Według danych z 1970 r. w Szwecji mieszkało ok. 11 tys. Polaków. Emigranci z lat 60. i 70. osiedlali się głównie w dużych ośrodkach miejskich na terenie Szwecji, takich jak Sztokholm, Göteborg, Malmö. Niemal połowa z nich miała szwedzkie obywatelstwo. Znaczna grupę stanowili lekarze, inżynierowie, właściciele firm. W wyniku akcji łączenia rodzin oraz dalszych wyjazdów z Polski liczba osób polskiego pochodzenia w 1981 r. wzrosła do ponad 27 tys. Napływu Polaków do Szwecji nie zahamowała zmiana sytuacji politycznej w kraju po 1989 r. W 1995 r. pierwsza i druga generacja Polaków liczyła łącznie ponad 63 tys. osób, z tego ponad 39 tys. urodzonych w Polsce. Na uwagę zasługuje inteligencki charakter tej społeczności oraz brak emigracji chłopskiej. Około 75 % Polaków z wyższym wykształceniem, uzyskanym w Polsce, pracuje na terenie Szwecji w swoim wyuczonym zawodzie, np. ok. 12% jako lekarze i dentyści, ok. 14% jako inżynierowie i technicy, ok. 30% jako architekci, ok. 12% pedagogzy, w tym nauczyciele akademicy. Najtrudniejsza sytuacja materialna jest udziałem emigrantów przebywających w Szwecji krócej niż pięć lat.

Cechą Polonii szwedzkiej jest jej duże rozproszenie i słabość działających wśród niej organizacji, mimo że od lat 40. do 90. XX w. było ich w Szwecji ponad 110. W latach 1981–1989 działało w Sztokholmie Biuro Informacyjne NSZZ „Solidarność” oraz Szwedzki Komitet Poparcia „Solidarności”. W 1982 r. powstał Kongres Polaków w Szwecji, który uważa się za reprezentację niepodległościowej emigracji polskiej. W latach 90. należały do niego 22 organizacje. Podejmowane w ciągu kilkunastu lat próby zjednoczenia Polonii w krajach skandynawskich pod egidą jednej organizacji nie powiodły się. Znaczącą rolę w dziedzinie integracji emigrantów odgrywa Kościół katolicki, w tym Polska Misja Katolicka działająca w Sztokholmie. Wśród współczesnych działaczy polonijnych wyróżnia się Tadeusz Głowacki, mecenas polskiej kultury na emigracji, inicjator i budowniczy pomnika w Sztokholmie poświęconego ofiarom Katynia.

Wskazówki bibliograficzne: Albin J., *Liczba, rozmieszczenie i aktywność narodowa Polaków w Estonii, Finlandii i Szwecji do II wojny światowej*, [w:] *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, cz. 2, pod red. W. Wrzesińskiego, Wrocław 1985; Later-Chodyłowa E., *Polska diaspora w Skandynawii*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 220–230; *Polacy w Skandynawii*, red. E. Olszewski, Lublin 1997; *Polacy w Szwecji po II wojnie światowej. Materiały sympozjum*, Sztokholm 1992; Uggla N. A., *Polacy w Szwecji w latach II wojny światowej*, Gdańsk 1996.

POLSKA MISJA KATOLICKA W SZTOKHOLMIE

Folkungagatan 46 D
Box 4163
102 64 Stockholm
tel./fax: (08) 640 05 85, (08) 643 51 94
strona internetowa: www.pmkamsterdam.nl

Rektor Misji

Ks. Marian Chojnacki.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Początki duszpasterstwa polonijnego w Szwecji wiążą się z osobą s. Urszuli Ledóchowskiej, która w 1914 r. przybyła do Sztokholmu i rozpoczęła wśród Polonii działalność religijną, społeczną i oświatową. Kontynuowali ją w latach 30. XX w. oo. salezjanie, zgromadzenie zakonne pracujące zwłaszcza w środowiskach dzieci i młodzieży oraz zajmujące się działalnością misyjną na całym świecie. Wśród szczególnie aktywnych działaczy polonijnych tego okresu wymienić należy ks. Hermana Burczyka. Efektem jego starań było założenie w 1930 r. kaplicy katolickiej na Bergsgatan oraz sierocińca – internatu dla ubogiej młodzieży pod nazwą „Don Boscoss hemmet”. Działalność oo. salezjanów została wsparta przez powstałe w 1934 r. Ognisko Polskie w Sztokholmie, organizację skupiającą aktywnych działaczy polonijnych.

Po II wojnie światowej na terenie Szwecji schronienie znalazło wielu więźniów obozów koncentracyjnych oraz uchodźców politycznych nieakceptujących systemu komunistycznego w kraju. Szeregi Polonii rosły także wskutek napływu osób przybywających w celach zarobkowych.

Najważniejszą postacią w życiu religijnym Polonii po 1945 r. stał się ks. prał. Czesław Chmielewski, który został oddelegowany na teren Szwecji wraz z kilkoma kapelanami wojskowymi przez ks. bpa Józefa Gawlinę. Jego działalność doprowadziła do utworzenia w 1952 r. Polskiej Misji Katolickiej na obszar Szwecji z siedzibą w Malmö. Nastąpiło to na podstawie porozumienia między bp. Erikiem Müllerem a bp. Józefem Gawliną, zatwierdzonego oficjalnie przez Stolicę Apostolską dekretem „Exul Familia” w 1953 r. Powstanie Polskiej Misji Katolickiej ułatwił też fakt oficjalnego uznania Kościoła katolickiego przez władze szwedzkie w 1952 r. Pierwszym rektorem Misji został ks. Czesław Chmielewski. Główne ośrodki duszpasterstwa polonijnego powstały w miejscowościach skupiających największą liczbę polskich emigrantów, tj. w Malmö, Lundzie, Helsingborgu, Landskronie, Sztokholmie. W Lundzie przez wiele lat wydawano

biuletyn katolicki „Na posterunku”, redagowany przez Bożysława Kurowskiego.

Misja odegrała istotną rolę w latach 80., gdy w Polsce wprowadzono stan wojenny. Wokół niej skupili się wówczas działacze z kraju, represjonowani przez panujący w Polsce aparat władzy.

Obecnie w Misji w Sztokholmie pracuje czterech kapłanów: ks. Marian Chojnacki – rektor Polskiej Misji Katolickiej (od 1 VI 1998), ks. Mariusz Chamarczuk, ks. Ryszard Flakiewicz i ks. Zdzisław Lepper – równocześnie pracownik młodzieżowej organizacji „Svenska Unga Katoliker”.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Składają się na nie przede wszystkim materiały własne Misji, dotyczące jej dziejów, struktur organizacyjnych i działalności wśród Polonii szwedzkiej: m.in. wywiady przygotowane przez Polską Misję Katolicką, listy pasterskie wspólnoty; materiały dotyczące działalności Radia Maryja w Sztokholmie, m.in. przemówienia rektora PMK ks. Mariana Chojnackiego; akta dotyczące działalności salezjanów polskich w Sztokholmie.

Zbiory prasy

Tworzą je: „Gość Niedzielny”, ogólnopolski tygodnik katolicki wydawany w Katowicach, „Nasz Dziennik”, gazeta ogólnopolska wydawana w Warszawie, „Miłujcie się”, katolicki dwumiesięcznik Społecznej Krucjaty Miłości z Poznania.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Kurowski B., *Złote gody kapłańskie Rektora Polskiej Misji Katolickiej w Szwecji*. List okolicznościowy z 11 XI 1989 wydany w Malmö; *Polacy w Szwecji po II wojnie światowej. Materiały sympozjum*, Sztokholm 1992; Lepper Z., *Projekt działalności salezjanów polskich w Sztokholmie*, Sztokholm 1998.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie dostępnej literatury i informacji zamieszczonych na stronie internetowej Misji.

WĘGRY

Polacy na Węgrzech

Dzieje Polonii węgierskiej oraz kontaktów polsko-węgierskich są niemal tak długie, jak historia państwa węgierskiego. Pierwsze ściślejsze kontakty między obu krajami były wynikiem powiązań dynastycznych rodów panujących w obu krajach. Związki te umocniły się w epoce odrodzenia, gdy w wyniku wyboru na króla polskiego Stefana Batorego (1576–1586) doszło do unii personalnej między Rzeczpospolitą a Siedmiogrodem. Już od wczesnego średniowiecza notowano też polskie osadnictwo na Węgrzech, które jednak nabrało trwalszego charakteru dopiero w XVIII w. Polsko-węgierskie relacje umacniane było poprzez wzajemne wsparcie w walkach narodowowyzwoleńczych. Na początku XVIII w. wielu Polaków znalazło się w szeregach wojsk powstańczych Franciszka II Rakoczego. Równie znaczna liczba szukała pomocy i wsparcia na Węgrzech po upadku państwa polskiego i kolejnych powstaniach narodowych. Szczególnym etapem tych kontaktów w XIX w. było polsko-węgierskie współdziałanie w walkach wyzwoleńczych w okresie Wiosny Ludów. Najistotniejszą rolę w tych wydarzeniach odegrał Legion Polski dowodzony przez gen. Józefa Bema i wspierający Węgrów w ich walce o niepodległość.

Obok emigracji politycznej polskie skupiska na Węgrzech powstawały w wyniku ruchów migracyjnych, zwłaszcza na obszarach przygranicznych. Wśród wychodźców przeważali polscy chłopci z Małopolski. W XVI w. ukształtowały się zwarte skupiska polskie na Orawie oraz w Siedmiogrodzie, który stał się ośrodkiem polskich arian. Kolejna fala osadnicza dotarła na Węgry po wiktorii wiedeńskiej w 1683 r. Na przełomie XVIII i XIX w. w ramach akcji osadniczej Esterházycy powstała wieś Derenk. Potomkowie jej mieszkańców żyją na Węgrzech do dnia

dzisiejszego. W XIX w. głównym czynnikiem przyciągającym polskich emigrantów był rozwój gospodarczy Węgier. W latach 80. XIX w. w poszukiwaniu pracy przybyło ponad 125 tys. Polaków, a jednym z ważniejszych ośrodków polskiej emigracji stał się Budapeszt. Przed I wojną światową miało się w nim znajdować ponad 15 tys. Polaków. Utrata bezpośredniej granicy z Węgrami po I wojnie światowej spowodowała upadek znaczenia polskiej diaspory, zwłaszcza że wiele osób wróciło do niepodległego kraju. W 1919 r. pozostawało na Węgrzech ok. 30 tys. Polaków, z czego ok. 16 tys. mieszkało w Budapeszcie. Niemal 50% z nich stanowili polscy Żydzi. Mimo kryzysu gospodarczego i ubóstwa polskiej diaspory w okresie międzywojennym znaleźli się w jej szeregach Polacy, którzy na trwałe wpisali się w rozwój ekonomiczny Węgier. Należeli do nich m.in. Szilard Zieliński, który dokonał regulacji Dunaju w Budapeszcie, Jan Krzemieniecki – założyciel zakładów elektrotechnicznych, znanych do dziś pod nazwą „Tungsram”, czy też Józef Zarzycki – właściciel pierwszej fabryki zapalek na Węgrzech.

Pierwsze organizacje polskie na Węgrzech zaczęły powstawać w XIX w. W 1867 r. założono w Budapeszcie Stowarzyszenie Polaków. Od końca XIX w. do II wojny światowej powstało kilkanaście dalszych organizacji polskich, które prowadziły ożywioną działalność kulturalno-oświatową.

Gwałtowny wzrost liczebny Polonii węgierskiej miał miejsce w latach II wojny światowej. Węgry stały się wówczas terenem pobytu dla ponad 140 tys. uchodźców cywilnych i wojskowych. Dzięki wsparciu ze strony rządu węgierskiego oraz miejscowego społeczeństwa ośrodki polskie działały w ponad 140 miejscowościach. Duża część z tej fali emigrantów wróciła do kraju po 1945 r. Po zakończeniu wojny na terenie Węgier mieszkało ok. 20 tys. Polaków, co stanowiło 2% ogółu ludności w państwie węgierskim. Poza Budapesztem emigranci koncentrowali się w rejonach uprzemysłowionych kraju. W 1950 r. władze komunistyczne Węgier rozwiązały wszystkie organizacje polskie, a ich majątek został upaństwowiony. Warunki do odnowienia działalności zaistniały ponownie pod koniec lat 50. XX w. W 1958 r. powstało Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema, które przez kilka dziesięcioleci było jedyną polską organizacją na Węgrzech. Rozwój życia organizacyjnego Polonii nastąpił w latach 90. po zmianach ustrojowych na Węgrzech. W 1993 r. parlament Republiki Węgierskiej ogłosił ustawę o prawach mniejszości narodowych i etnicznych, która stworzyła podstawy do powstania samorządu mniejszości. Polonia węgierska została zaliczona wraz z 13 innymi mniejszościami narodowymi do osiadłych na Węgrzech „od wieków”. Od tego momentu zaczęły powstawać nowe organizacje polskie. W 1993 r. Polacy działali w sześciu ośrodkach, obecnie – liczba ta wzrosła do 23 ośrodków na terenie Węgier. Liczebność polskiej diaspory jest obecnie oceniana na ok. 10–12 tys. osób, z któ-

rych jedna trzecia mieszka w Budapeszcie. Organem przedstawicielskim mniejszości polskiej na Węgrzech jest Ogólnokrajowy Samorząd Mniejszości Polskiej. Polacy mają dwie organizacje społeczne o zasięgu ogólnokrajowym: Polskie Stowarzyszenie im. Józefa Bema, działające od 1958 r., z centralą w Budapeszcie, oraz Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha, także z siedzibą w Budapeszcie. Ponadto działają lokalne organizacje społeczne, a także inne organizacje, jak np. Fundacja „Dla Polaków na Węgrzech”, Forum Twórców Polonijnych na Węgrzech, Zrzeszenie Ochrony Interesów Gospodarczych Polaków na Węgrzech „Polonia-Hungaria”. Centrum życia religijnego jest Budapeszt, gdzie znajduje się kościół polski zbudowany w 1930 r., a w 1992 r. podniesiony do rangi polskiej parafii personalnej.

Polonia węgierska stworzyła też takie instytucje jak: Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii (1998 r.) oraz Ogólnokrajowa Szkoła Polska, działająca od 1998 r. Od lat 90. ukazują się też polskie czasopisma: miesięcznik „Polonia Węgierska” od 1995 r. i kwartalnik „Głos Polonii” od 1987 r.

Wskazówki bibliograficzne: Kaczmarek U., *Diaspora polska na Węgrzech*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 348–354; Taż, *Na węgierskiej ziemi. Rzecz o Polonii węgierskiej*, Poznań 1999; Kantor R., Krasieńska E., *Dzieje wsi Derenk – osady polskiej na Węgrzech*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace etnograficzne”, Kraków 1981, cz. I, z. 14; Kantor R., Krasieńska E., *Potomkowie osadników we wsiach Derenk i Istvánmajor na Węgrzech*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace etnograficzne”, Kraków 1981, cz. I, z. 15, cz. II, z. 17; Lagzi I., *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach II wojny światowej*, Warszawa 1980; Reychman J., *Dzieje Polonii węgierskiej*, „Problemy Polonii Zagranicznej”, Warszawa 1966–1967; Wieliczko M., *Polacy na Węgrzech*, Lublin 1977.

MUZEUM I ARCHIWUM WĘGERSKIEJ POLONII

Állomás u. 10/B
1102 Budapest
tel. (361) 261 17 98
fax: (361) 260 72 98
strona internetowa: www.polonia.hu/muzeum

Prezes instytucji

Dr Konrad Sitarski.

Zasady udostępniania zbiorów

Brak danych.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii powstało w 1998 r. jako pierwsza polska instytucja na Węgrzech. Mogło to nastąpić dzięki ustawie parlamentu węgierskiego z 1993 r. „O prawach mniejszości narodowych i etnicznych”, a także dzięki wsparciu finansowemu państwa węgierskiego. Organem założycielskim i nadzorczym instytucji jest Ogólnokrajowy Samorząd Mniejszości Polskiej na Węgrzech, nadzór merytoryczny zaś sprawuje Węgierskie Muzeum Narodowe w Budapeszcie. Od 2003 r. instytucja posiada filię w polskiej wsi Andrástanya, noszącą nazwę „Dom pamięci Derenka”. Drugą symboliczną filią jest wieś Derenk, zniszczona w latach 1941–1943, a obecnie znajdująca się pod opieką Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory instytucji związane są z dwoma kręgami tematycznymi: historią węgierskiej Polonii oraz historią kontaktów polsko-węgierskich na przestrzeni dziejów. Instytucja ma w Budapeszcie stałą wystawę pt. „Stulecia tradycji polskich na Węgrzech”. Oddział archiwalny specjalizuje się w gromadzeniu materiałów dotyczących organizacji polskich na Węgrzech. Obok dokumentów gromadzone są też eksponaty muzealne, np. elementy ubiorów koronacyjnych królów polskich.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis archiwum

Anna Krochmal. Opis na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej oraz dostępnej literatury.

WIELKA BRYTANIA

Polacy w Wielkiej Brytanii

Emigranci z Polski napłynęli do Wielkiej Brytanii w dwóch głównych falach emigracyjnych. Pierwszą z nich była tzw. Wielka Emigracja po upadku powstania listopadowego, drugą zaś wychodźstwo polityczne w czasie II wojny światowej. Konsekwencją tego stanu był brak ciągłości organizacyjnej między XIX-wieczną i XX-wieczną społecznością emigrantów. Jedyną instytucją, która przetrwała od założenia pod koniec XIX w., jest działająca do dziś Polska Misja Katolicka w Anglii. W wyniku klęski powstania listopadowego w latach 30. XIX w. na teren Wielkiej Brytanii przybyło ok. 800 Polaków. Wśród nich znajdowali się ks. Adam Jerzy Czartoryski i Julian Ursyn Niemcewicz, którzy podjęli starania u rządu brytyjskiego o wsparcie sprawy polskiej. Nieskuteczność tych zabiegów skłoniła wkrótce obu do przeniesienia się na teren Francji. Działalność była jednak kontynuowana przez pozostałych w Wielkiej Brytanii gen. Władysława Zamoyckiego, gen. Józefa Bema, Ludwika Platera, Stanisława Koźmiana i innych. W latach 30. XIX w. powstały też pierwsze polityczne organizacje polskich emigrantów, wśród których znaczącą rolę odgrywała m.in. sekcja działającego na kontynencie Towarzystwa Demokratycznego Polskiego na czele z takimi działaczami jak: Wiktor Heltman, Tadeusz Krępowiecki, Stanisław Worcell. Napływ kolejnych grup Polaków po Wiośnie Ludów czy powstaniu styczniowym był niewielki, a tworzone przez nich organizacje miały charakter efemeryczny.

Pod koniec lat 60. XIX w. zaczęli pojawiać się wychodźcy szukający w Wielkiej Brytanii poprawy swojej sytuacji materialnej. Zapoczątkowana wówczas emigracja zarobkowa trwała aż do I wojny światowej. Według spisu z 1871 r. w samym Londynie zamieszkiwało ponad 4 tys. Polaków.

Lata I wojny światowej przyniosły polityczne ożywienie wśród polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii. Powstało wówczas przedstawicielstwo Komitetu Narodowego Polskiego oraz Komitetu Informacyjnego Polskiego, a także przybyli jeńcy polscy z frontu we Francji, dla których organizowano pomoc materialną. Ogółem działało w tym okresie 25 organizacji polskich. W okresie międzywojennym do Wielkiej Brytanii przybyło kolejnych kilkaset osób, nadal jednak wybierano inne kraje jako docelowe dla emigracji z ziem polskich. Powszechny spis ludności, przeprowadzony w 1921 r., wykazał, iż w całej Wielkiej Brytanii narodowość polską podało ok. 50 tys. osób, z tego ponad 30 tys. zamieszkiwało w Londynie. W rzeczywistości jednak zdecydowaną większość z nich stanowili polscy Żydzi, liczbę Polaków szacowano natomiast na ok. 5 tys. osób. Głównym ośrodkiem polskości był Londyn, w którym działało Towarzystwo Polskie oraz kościół przy Devonia Road, zakupiony w 1930 r. przez Polską Misję Katolicką. Ponadto większe skupiska ludności polskiej, głównie robotniczej, znajdowały się w Liverpoolu, Sheffield, Manchesterze.

Kolejna duża fala emigracyjna napłynęła w 1940 r. Po kampanii francuskiej w czerwcu 1940 r. Rząd Polski na Emigracji wraz z jednostkami wojskowymi przeniosły się z Francji do Wielkiej Brytanii. W ten sposób emigracja polska powiększyła się o ok. 30 tys. żołnierzy oraz ok. 3 tys. cywilów. W kolejnych latach szeregi uchodźców nadal rosły, głównie przybywali żołnierze z różnych frontów, w tym Polacy z Armii Andersa. W końcowym okresie wojny na terenie Anglii przebywało ok. 95 tys. Polaków. Polskie władze na emigracji, instytucje i organizacje znalazły w większości swoje nowe siedziby w Londynie, jednostki wojskowe rozlokowano wzdłuż wybrzeża Szkocji, instytucje zaś związane z wojskiem umieszczono w Glasgow i Edynburgu. Materialne zabezpieczenie dla działań Rządu Polskiego na Emigracji zapewniły władze brytyjskie na mocy polsko-brytyjskiej umowy finansowej. Mając na uwadze konieczność dostarczenia krajowi wykształconych kadr, wyniszczonych w czasie wojny, już od 1941 r. zapewniano Polakom możliwość kontynuowania studiów na uniwersytetach brytyjskich, w niektórych z nich tworzone polskie wydziały, np. na uniwersytecie w Edynburgu. W czasie wojny powstały także dwie polskie szkoły średnie, organizowano szkolnictwo zawodowe oraz kursy gimnazjalno-licealne dla żołnierzy. Ogółem w czasie wojny studia na uczelniach brytyjskich podjęło ponad 800 Polaków, z czego ok. 30 % zakończyło naukę uzyskaniem dyplomu. Wsparcie finansowe Rządu Polskiego na Emigracji umożliwiło wznowienie działalności wielu polskich instytucji i stowarzyszeń lub też utworzenie nowych. W 1940 r. wznowił działalność Światowy Związek Polaków z Zagranicy oraz Związek Harcerstwa Polskiego, w kolejnych latach zaczęło działać wiele organizacji zawodowych polskich naukowców, techników, nauczycieli, przemysłowców, rolników. Istotną rolę naukową odgrywała powstała w 1942 r. Biblioteka Polska w Londynie oraz działający

od 1939 r. Polski Ośrodek Naukowy. Dzięki obecności wśród emigrantów ludzi kultury oraz wielu artystów rozwijało się życie literackie i artystyczne. W środowisku literackim ważną rolę odgrywało czasopismo „Wiadomości Polskie”, na łamach którego publikowano utwory Jana Lechonia, Juliana Tuwima, Ksawerego Pruszyńskiego, Antoniego Słonimskiego i innych. Na emigracji tworzyli znani pisarze, m.in. Maria Kuncewiczowa, Ksawery Pruszyński, Arkady Fiedler, oraz publicyści: Zygmunt Nowakowski, Stanisław Cat-Mackiewicz, Karol Zbyszewski. Od lat 30. przebywali w Wielkiej Brytanii malarze Feliks Topolski i Marek Żuławski, w czasie wojny dołączyli do nich: Henryk Gotlib, Zdzisław Ruszkowski, Tadeusz Potworowski, Marian Kratochwil, rzeźbiarz Tadeusz Koper. Zapotrzebowanie na polską książkę spowodowało otwarcie polskich firm wydawniczych. Obok literatury pięknej, pism informacyjno-kulturalnych wychodziło szereg pism żołnierskich, własne organy prasowe miały niemal wszystkie partie polityczne. Od lipca 1940 r. ukazywał się „Dziennik Polski”, będący nieoficjalnym organem Rządu Polskiego na Emigracji. Rozwijało się też życie religijne. Obok Polskiej Misji Katolickiej, w której od 1943 r. rezydował bp połowy Józef Gawlina, powstawały organizacje religijne innych wyznań. W 1943 r. powstało Zrzeszenie Polaków Ewangelików w Wielkiej Brytanii oraz Polski Kościół Prawosławny w Wielkiej Brytanii, w 1945 r. – Polski Kościół Ewangelicko-Augsburski.

Sytuację emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii zmieniło w radykalny sposób cofnięcie w 1945 r. przez rząd brytyjski uznania dla Rządu Polskiego na Emigracji oraz uznanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w Warszawie. W wyniku tej decyzji do 1950 r. trwały znaczne przemieszczenia ludności, na teren Anglii nadal przybywali kolejni Polacy, wielu jednak wracało z emigracji do kraju. Spis powszechny, przeprowadzony w Wielkiej Brytanii w 1951 r., wykazał, iż w kraju tym zamieszkiwało ok. 162 tys. Polaków. Kolejne spisy były dowodem malejącej liczby polskich emigrantów na Wyspach Brytyjskich. Według danych ze spisu z 1981 r. pozostało w Wielkiej Brytanii już tylko ok. 93 tys. osób urodzonych w Polsce i ok. 28 tys. pochodzenia polskiego, ale urodzonych już w Wielkiej Brytanii. Na spadek liczby emigrantów wpływ miała m.in. restrykcyjna polityka imigracyjna, w rezultacie której w latach 1950–1970 przybyło z Polski do Anglii nieco ponad 13 tys. osób. W latach 70. i 80. prawo do osiedlenia się na terenie Wielkiej Brytanii otrzymywało jedynie kilkaset osób rocznie. Niekorzystnie na stan liczebny Polonii brytyjskiej wpływała też struktura płci imigrantów. W związku z tym, że dominujący charakter miała emigracja żołnierska, kobiety stanowiły zaledwie kilka procent ogółu przybyłych. Sytuacja ta uległa poprawie w okresie powojennym, jednak nawet w latach 70. i 80. liczba kobiet nieco przekraczała 30 % emigrantów polskich. Inną cechą charakterystyczną polskiej diaspory w Anglii była jej struktura społeczno-zawodowa. W odróżnieniu od emigracji w innych krajach, społecz-

ność polska w Wielkiej Brytanii składała się w znaczącym procencie z inteligencji oraz osób posiadających wyższe kwalifikacje zawodowe. Według danych z 1976 r. ponad 30% procent polskich emigrantów utrzymywało się z pracy umysłowej lub było właścicielami przedsiębiorstw. Zmieniło się nieco rozmieszczenie terytorialne polskiej diaspory w okresie powojennym, choć centrum polskości pozostał Londyn, skupiający ok. 25 % Polaków. Drugim obszarem osiedlenia są środkowoangielskie hrabstwa (Midlands), na terenie których znajdują się takie ośrodki przemysłowe jak: Manchester, Birmingham, Bradford, zamieszkiwane przez kilka tysięcy Polaków każde.

Wraz z wycofaniem uznania dla Rządu Polskiego na Emigracji zmienił się jego status, wielu polityków pozostało jednak w Wielkiej Brytanii. W Londynie nadal urzędował Prezydent RP na Wychodźstwie. Funkcję tę w okresie powojennym pełnili kolejno: Władysław Raczkiewicz (do 1947 r.), August Zaleski (1947–1972), Stanisław Ostrowski (1972–1979), Edward Raczyński (1979–1986), Kazimierz Sabbat (1986–1989), Ryszard Kaczorowski (1989–1990). Obok prezydenta działał Premier RP na Wychodźstwie oraz namiastka parlamentu, którą stanowiła Rada Narodowa RP, w latach 1954–1972 przemianowana na Radę Rzeczypospolitej Polskiej. Po upadku systemu komunistycznego w Polsce prezydent Ryszard Kaczorowski rozwiązał rząd i 23 XII 1990 r. przekazał w Warszawie prezydentowi Lechowi Wałęsie insygnia władzy prezydenckiej, kończąc tym samym swoją misję na emigracji.

Obecnie w Wielkiej Brytanii istnieje kilkaset organizacji polskich o różnym charakterze. Rolę koordynatora pełni Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii, które skupia ponad 70 organizacji. Ośrodkiem życia społeczno-kulturalnego jest w głównej mierze Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny, w którego gmachu mieszczą się siedziby wielu polskich organizacji (teatru, Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, Instytutu Józefa Piłsudskiego, Biblioteki Polskiej, Stowarzyszenia Polskich Komitantów i innych). Z licznie działających organizacji zawodowych istnieje nadal kilkanaście, w tym: Stowarzyszenie Techników Polskich, Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego za Granicą, Stowarzyszenie Rolników Polskich, Związek Kupców, Przemysłowców Polskich i Właścicieli Nieruchomości, Związek Lekarzy Polskich. Z organizacji młodzieżowych najliczniejsze w tej chwili są: emigracyjny Związek Harcerstwa Polskiego oraz Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, działające od 1955 r. Ważną funkcję oświatową pełni Polska Macierz Szkolna (założona w 1953 r.), która sprawuje merytoryczny nadzór nad całością szkolnictwa polskiego w Wielkiej Brytanii. Spośród organizacji naukowych najważniejszą rolę odgrywają obecnie: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Polskie Towarzystwo Historyczne w Wielkiej Brytanii, wydające „Teki Historycz-

ne”, Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, Biblioteka Polska w Londynie. Specyficzną cechą polskiej diaspory w Wielkiej Brytanii był niespotykany w innych krajach rozwój prasy. Ogółem w latach 1954–1984 ukazywało się ponad 600 tytułów czasopism wojskowo-kombatanckich, pism politycznych, religijnych, czasopism społeczno-kulturalnych, naukowych, młodzieżowych.

Istotnym czynnikiem podtrzymywania tożsamości narodowej jest życie religijne polskiej diaspory. Struktury Kościoła katolickiego są kierowane przez Polską Misję Katolicką na Anglię i Walię oraz Szkocję. Ogółem funkcjonuje ponad 70 polskich parafii, w których pracuje ok. 120 księży. Działają też stowarzyszenia religijne, m.in. Instytut Polski Akcji Katolickiej, Juventus Christiana, Fundacja „Veritas”, Polski Związek Sodalicji Mariańskich. Własną opiekę duszpasterską mają też Polacy wyznania ewangelicko-augsburskiego i prawosławnego.

Wskazówki bibliograficzne: Radzik T., *Polska diaspora w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Polska diaspora*, pod red. A. Walaszka, Kraków 2001, s. 149–166; Tenże, *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii po drugiej wojnie światowej*, Lublin 1991; Sword K., *The Formation of the Polish Community in Britain 1939–1950*, London 1980; Zubrzycki J., *Polish Immigrants in Britain. A Study of Adjustment*, The Hague 1956.

BIBLIOTEKA POLSKA POLSKIEGO OŚRODKA SPOŁECZNO-KULTURALNEGO W LONDYNIE

238-246 King St.
London W6 ORF
tel. (20) 8741 0474
e-mail: bibliotekapolska@posklibrary.fsnet.co.uk

Kierownik Biblioteki

Mgr Jadwiga Szmidt.

Przewodnicząca komisji bibliotecznej – Ewa Lipniacka.

Prawnym właścicielem Biblioteki jest Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory są udostępniane w czytelni, pracowni naukowej i wypożyczalni Biblioteki w poniedziałki i środy od 10.00 do 20.00; w piątki od 10.00 do 17.00, w soboty od 10.00 do 13.00. Korzystać z nich mogą wszyscy zainteresowani. Rękopisy i materiały archiwalne są udostępniane do wglądu w poniedziałki, środy i piątki w godz. 10. 30 – 16.30 po uprzednim wypełnieniu specjalnej karty użytkownika. Z wypożyczalni mogą korzystać tylko członkowie Biblioteki. Istnieje możliwość zrobienia kserokopii. Usługa ta jest odpłatna. Korespondencyjnie udziela się informacji i odpowiedzi na kwerendy niewymagające dłuższych poszukiwań i badań.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Biblioteka Polska powstała w Londynie w 1942 r. w wyniku połączenia księgozbioru Funduszu Kultury Narodowej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych z księgozbiorem biblioteki Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych, istniejących przy Rządzie Polskim w Londynie. Głównym celem jej działalności było gromadzenie książek dla bibliotek w Polsce, zniszczonych podczas II wojny światowej. Przez ponad pół wieku swojego istnienia Biblioteka przekazała do wielu bibliotek i osób prywatnych w Polsce ok. pół miliona egzemplarzy wydawnictw emigracyjnych. Obecnie Biblioteka gromadzi wszelkie publikacje emigracyjne, materiały archiwalne, dokumenty życia społecznego Polaków, mieszkających poza krajem. Z wydawnictw krajowych, oprócz prasy, gromadzone są tylko wydawnictwa z zakresu humanistyki.

Biblioteka kilkakrotnie zmieniała oficjalną nazwę, adres i właściciela. W latach 1942–1945 funkcjonowała jako Biblioteka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W latach 1945–1948 nosiła nazwę: The Polish Library in London. W tym okresie, po cofnięciu przez Wielką Brytanię uznania Rządowi Polskiemu w Londynie, Biblioteka przeszła pod opiekę Interim Treasury Committee for Polish Questions przy brytyjskim Ministerstwie Skarbu, od 1 IV 1947 r. zaś podlegała Komitetowi Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii. W latach 1948–1953 nosiła nazwę Polish University College Library i pełniła równocześnie rolę publicznej Biblioteki Polskiej. W 1953 r. władze brytyjskie podjęły decyzję o likwidacji Polish University College, w związku z czym po interwencji Polonii brytyjskiej Biblioteka Polska znalazła się pod opieką Komitetu Bibliotecznego przy Polish Research Centre, kierowanego przez prof. Adama Żółtowskiego. Równocześnie nastąpiła zmiana siedziby Biblioteki, która wyprowadziła się z Buckingham Palace Mansions przy Buckingham Palace Rd. London i zajęła budynek przy 5 Princes Gardens, a w maju 1962 r. – przy 9 Princes Gardens. W 1965 r. powstał Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny (POSK), który przejął ma-

jątek po zlikwidowanym Polish University College, a tym samym przejął obowiązek utrzymania Biblioteki i zapewnienia jej lokalu. W 1967 r. POSK stał się prawnym właścicielem Biblioteki Polskiej. Od 1977 r. mieści się ona w lokalu POSK przy 238–246 King Street, London W6. Kierowniczką Biblioteki w latach 1942–1973 była Maria Danilewicz, a po niej kierownictwo przejął dr Zdzisław Jagodziński, który pełnił tę funkcję do śmierci w 2000 r. Kolejną osobą pełniącą funkcję kierownika Biblioteki została Jadwiga Szmidt.

Zbiory biblioteczne powstawały i nadal się powiększają dzięki ofiarności osób prywatnych, instytucji, organizacji społecznych, wydawnictw emigracyjnych. W 2000 r. składały się na nie: druki zwarte, materiały powielane, fotografie, atlasy i mapy, exlibrisy, nuty i śpiewniki, obwoluty wydawnictw emigracyjnych i czasopism wydawanych poza granicami Polski oraz przez wydawnictwa niezależne.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiory archiwalne liczą ok. 170 m.b. i dotyczą w większości okresu od 1939 do 2000 r. Zasadniczą ich część stanowią rękopisy i maszynopisy liczące 1357 pozycji w inwentarzu.

Dokumentacja aktowa

Składają się nią dwie zasadnicze grupy akt:

1. Spuścizny po osobach prywatnych, takich jak: Stanisław Baliński, Zofia Bohdanowiczowa, Celina Busza-Tarnawska, Ferdynand Goetel, Wacław Grubiński, Bronisław Helczyński, Czesław Jeśman, Jan Lechoń, Roman Lewicki, Mieczysław Lurczyński, Marian Kratochwil, Herminia Naglerowa, Zygmunt Nowakowski, Sergiusz Piasecki, Józef Retinger, Stanisław Sobotkiewicz, Zbigniew Stypułkowski, Bolesław Szcześniak, Kazimierz Wierzyński, Stefania Zahorska.

2. Akta instytucji, organizacji i stowarzyszeń, m.in.: Archiwum Krzemienieckiego, Federacji Polskich Organizacji Medycznych (1994–1996), Instytutu „Reduta” (1946–1958), Niezależnego Ruchu Społecznego, Polish Solidarity Compaing, Polonii Wolnego Świata (1975–1989), Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja”, Rady Międzyorganizacyjnej w Leicester (1965–1990), Rady Narodowej RP, Rady Organizacji Kombatantkich PSZ (1970–1992), redakcji „Biuletynu Zachodnio-Słowiańskiego” (1940–1944), Polskiego Katolickiego Stowarzyszenia Uniwersyteckiego „Veritas”, Polskiej Marynarki Handlowej (1939–1945), Polskiej Partii Socjalistycznej, redakcji „Na tropie”, redakcji „Polski Walczącej”, redakcji „Orla Białego”, redakcji „Wiadomości Polskich” (korespondencja 1940–1942), Stowarzyszenia Elektryków Polskich w Wielkiej Brytanii (1941–1986), Stowarzyszenia Plastyków Polskich w Wielkiej Brytanii

(1989–1991), Stronnictwa Ludowego „Wolność” (1944–1970), Związku Dziennikarzy RP (1970–1992), Związku Socjalistów Polskich w Londynie (1950–1973).

Dokumentacja nieaktowa

- **Fotografie** w układzie tematycznym (łącznie ok. 45, 5 tys.). Dotyczą następujących zagadnień: życie gospodarcze RP (1918–1939), życie kulturalne, społeczne i polityczne emigracji (1940–2000), emigracyjni działacze polityczni i społeczni, politycy, pisarze, aktorzy, Rząd RP na Wychodźstwie (1939–1990), szkolnictwo polskie na emigracji (1943–2000), Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie, Wojsko Polskie w ZSRR, miejscowości w Polsce (1918–1939).
- **Plakaty, afisze i druki ulotne:** „Solidarności”, dokumenty życia społecznego emigracji w Wielkiej Brytanii.
- **Mapy i atlasy** (ok. 1200): m.in. komplet map sztabowych sprzed 1939 r.
- **Płyty** (105 sztuk): nagrania artystów emigracyjnych; taśmy wideo o sytuacji w Polsce z lat 1970–1990, taśmy dotyczące Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego; taśmy magnetofonowe z zapisami z wydarzeń z Polski z lat 1970–1990.
- **Pocztówki:** przedwojenne oraz z okresu powojennego, w tym widokówki z Polski.
- **Zbiory ikonograficzne:** kolekcja obrazów, tzw. zbiór Motzów (Felix Bagieński, Stanisław Bagieński, Janina Bagieńska itd.), sztychy Jana Lewickiego, Konstantego Brandela, grafika, autolitografia Feliksa Jabczyńskiego.
- **Zbiory filatelistyczne:** nieopracowana kolekcja różnych znaczków.

Prasa

Zbiór czasopism zawiera ponad 4 tys. tytułów polskich i obcych, w tym ok. 500 wydanych w Polsce przed 1939 r., 35 tytułów wydanych w Polsce podczas II wojny światowej, ok. 3300 wydanych w latach 1945–2000. Z tej ostatniej grupy ok. 700 tytułów ukazało się w Polsce, ok. 2600 poza krajem.

Do kompletnie zachowanych należą: „Dziennik Polski”, „Dziennik Związkowy” (Chicago), „Dziennik Żołnierza” (1940–2000), „Gazeta Niedzielną”, „Kultura” (Paryż), „Lwów i Wilno” (Londyn), „Orzeł Biały”, „Teki Historyczne”, „Wiadomości”, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), „Życie”. W dziale prasowym przechowywane są ponadto biuletyny organizacji kombatanckich, społecznych, parafii kościołów z terenu Wielkiej Brytanii.

Księgozbiór

Gromadzone zbiory mają profil humanistyczny. W 2000 r. liczyły ogółem ok. 140 tys. druków zwartych i broszur. Biblioteka gromadzi wszystkie wydawnictwa publikowane poza granicami Polski, dotyczące spraw polskich lub mających jakieś powiązania z polsnością przez osobę autora, tłumacza, wydawcę, ilustratora. Do cenniejszych należy kolekcja Conradianów zawierająca prace Josepha Conrada (Józefa Korzeniowskiego) w oryginale i tłumaczeniach, opracowania, biografie. Dużą wartość ma też zbiór starych druków.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Wszystkie nabytki są odnotowywane w księgach inwentarzowych z wyjątkiem druków zwartych, które od 1993 r. notowane są tylko w komputerowej bazie danych. Biblioteka posiada autorskie katalogi kartkowe druków zwartych, materiałów powielanych i zespołów archiwalnych, katalog kartkowy tytułów prasowych oraz katalog komputerowy, liczący ponad 60 tys. pozycji. Jest on systematycznie uzupełniany o nowości oraz pozycje katalogowane retrospektywnie. Większość przechowywanych materiałów jest opisana.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Biblioteki polskie i Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego przy PRC, Londyn 1956; Chamerska H., *Biblioteka Polska w Londynie 1942–1992*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 101, 1994, nr 2, s. 104–107; Czechowski M., *Biblioteka Polska w Londynie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, nr 21–22/1985–1986, Warszawa 1990, s. 167–192; Danilewicz M., *Biblioteka Polska w Londynie*, Londyn 1959; Dowgiałło I., *Biblioteka Polska w Londynie*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 16, 1972, z. 3–4, s. 591–600; Garliński J., *35 lat Biblioteki Polskiej w Londynie*, „Kultura”, Paryż 1977, nr 4; Jagodziński Z., *O zadaniach i potrzebach Biblioteki Polskiej w Londynie*, „Wiadomości POSK”, Londyn 1973, nr 21; Maresch E., *Biblioteka Polska w Londynie, skarbnica dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe, informacja, mniejszości etniczne*, pod red. A. Skrzypczaka, Warszawa 1996; Markiewicz E., *50 lat Biblioteki Polskiej w Londynie*, Warszawa 1993; Świdorska H., *Biblioteka Polska w Londynie*, „Kultura”, Paryż 1983, nr 7/430–8/431; Szmidt J., *Biblioteki polskie we współczesnym Londynie*, Warszawa 1998; „Wiadomości POSK”, nr 1–48, Londyn 1964–2000; *9 Princes Gardens SW7. Nowa siedziba placówek naukowych w Londynie*, Londyn 1975.

Ponadto regularnie ukazywały się wzmianki oraz większe artykuły w prasie emigracyjnej, głównie w „Dzienniku Polskim” i „Dzienniku Żołnierza”,

roczne sprawozdania w „Wiadomościach POSK” oraz w „Roczniku Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”.

Publikacje własne instytucji

Katalog czasopism polskiej prasy podziemnej z okresu 1939–1945, oprac. J. Garliński, 1962

Bibliography of works by Polish scholars and scientists published outside Poland in languages other than Polish 1939–1962, oprac. M. Danilewicz, J. Nowakowa, 1964.

The Joseph Conrad Collection in the Polish Library in London, oprac. J. Nowakowa, 1970.

Katalog czasopism polskich i dotyczących Polski oraz innych krajów słowiańskich wydanych poza Polską po dniu 1 IX 1939, wyd. I 1964, oprac. M. Danilewicz, G. Sadowska, wyd. II 1971, oprac. M. Danilewicz, B. Jabłońska.

Bibliografia Katyńska (książki i broszury) – The Katyń Bibliography (books and pamphlets), oprac. Z. Jagodziński, wyd. I 1972, wyd. II 1982.

The Polish Library 1942–1979, London 1980.

Biblioteka Polska w Londynie 1942–1992, oprac. Z. Jagodziński, E. Maresch, J. Szmidt, R. Zakrzewski, Londyn 1993.

Conradiana. Union catalogue. The Polish Library. The Joseph Conrad Society (UK), oprac. J. Szmidt, 1997.

Ponadto opublikowano katalogi niektórych wystaw urządzanych przez Bibliotekę:

Katalog Wystawy Zbiorów Historycznych, oprac. M. Danilewicz, Z. Jagodziński, 1970.

Jacek Malczewski w Azji Mniejszej i Rozdole, oprac. M. Paszkiewicz, 1972.

The Polish Cartography (16th–17th Centuries), 1977.

Duch Narodu Polskiego. Katalog Dwusetnej Rocznicy konstytucji 3 Maja 1791, 1991.

Własne publikacje periodyczne:

Bibliography of books in Polish or related to Poland published outside Poland since September 1st 1939 (Bibliografia druków polskich i Polski dotyczących wydanych poza Polską po 1 września 1939), t. 1 (obejmujący lata 1939–1951), oprac. J. Zabielska, 1953; t. 2 (lata 1952–1957), oprac. J. Zabielska, 1959; t. 3 (lata 1958–1963), oprac. J. Zabielska, M. Danilewicz, H. Chojnacka, 1966; t. 4 (lata 1964–1967), oprac. Z. Jagodziński, C. Cybulska, M. Danilewicz, 1995; t. 5 (lata 1968–1971), oprac. Z. Jagodziński, C. Cybulska, M. Danilewicz, 1995; t. 6 (lata 1972–1976), oprac. Z. Jagodziński, 1997; t. 7 (lata 1977–1982), oprac. Z. Jagodziński, 2000.

Wydawnictwem rejestrującym nabytki Biblioteki był ukazujący się w latach 1950–1999 kwartalnik „Books in Polish or related to Poland added to

the Collections of the Polish Library”, którego redaktorką do 1987 r. była Jadwiga Nowakowa, a po niej funkcję tę przejęła Jadwiga Szmidt.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autorzy opracowujący opis zbiorów instytucji

Dr Zdzisław Jagodziński.

Mgr Jadwiga Szmidt.

INSTYTUT JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W LONDYNIE POŚWIĘCONY BADANIU NAJNOWSZEJ HISTORII POLSKI

238-246 King St.

London W6 ORF

tel./fax: (20) 87486197

e-mail: Instytut@pilsudski.org.uk

Kierwonicтво instytucji

Inż. arch. Mieczysław Stachiewicz – prezes Instytutu.

Mgr Zbigniew S. Kowalski – wiceprezes Instytutu oraz przewodniczący Komisji Archiwalnej.

Zasady udostępniania zbiorów

Dokumenty archiwalne są udostępniane na miejscu w Instytucie, w jego pracowni archiwalno-muzealnej, po uprzednim porozumieniu się z przewodniczącym Komisji Archiwalnej lub z pracownikiem Instytutu upoważnionym przez niego do udzielania pomocy. Można też przysyłać zapytania archiwalne drogą pocztową lub e-mailem.

Archiwum Instytutu jest czynne we wtorki i czwartki od 10.30 do 15.00 (poza okresami świątecznymi). W sprawach pilnych można się kontaktować telefonicznie przez sekretariat Instytutu w poniedziałki i środy w podanych wyżej godzinach.

Wymagany jest list polecający z uczelni lub inna rekomendacja oraz wypełnienie formularza Instytutu z prośbą o udostępnienie zbiorów. Istnieje

możliwość wykonania kserokopii z akt potrzebnych użytkownikowi do jego pracy, jednak w ilości nie przekraczającej 1/3 badanej kolekcji. Każda kserokopia musi być ostemplowana pieczętą archiwalną z sekretariatu Instytutu. Za każdą stronę kserokopii pobierana jest opłata w wysokości 30 pensów.

Pozwolenie na skanowanie udzielane jest w wyjątkowych wypadkach przez kierownika archiwum lub przez osobę przez niego upoważnioną. Opłaty za skanowanie należy uzgodnić z kierownikiem archiwum.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie kontynuuje działalność Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski, który powstał w Warszawie w latach 1923–1924, a w 1930 r. otrzymał uprawnienia stowarzyszenia prawno-administracyjnego. Po śmierci marszałka J. Piłsudskiego w 1935 r. Instytut został zreorganizowany i przemianowany na Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski. Przerwana przez wojnę działalność Instytutu w Warszawie została wznowiona po wojnie w Londynie wśród emigracji niepodległościowej. W marcu 1947 r. powołano do życia Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski (IJPL). Instytut ten, uwzględniając warunki emigracyjne, kontynuuje zadania przedwojennego Instytutu w Warszawie:

- zbiera, przechowywuje i bada dokumenty dotyczące faktów z najnowszej historii Polski;
- gromadzi zbiory, dokumentów i relacje historyczne, zbiory muzealne i biblioteczne związane z przedmiotem badań Instytutu;
- opracowuje gromadzone materiały historyczne oraz ogłasza drukiem wyniki tych prac;
- organizuje odczyty, wykłady, akcję wydawniczą oraz współpracę z pokrewnymi instytucjami polskimi i obcymi.

Znaczną część zbiorów stanowią kolekcje ofiarowane Instytutowi przez jego członków. Wśród ofiarodawców znajdują się tak znane osoby jak: marszałkowa Aleksandra Piłsudska, Jan Piłsudski, Jadwiga Beckowa, Janusz Głuchowski, Konrad Libicki, Feliks Libert, Felicjan Sławoj-Składkowski, Lucjan Żeligowski, Jadwiga Sosnkowska.

W ciągu kilkudziesięciu lat działalności Instytutu w archiwum pracowało wiele zasłużonych osób. Najwięcej wysiłku w zorganizowanie archiwum włożył płk dr Stanisław Biegański, w latach późniejszych przewodniczący komisji wydawniczej. Kierownikami archiwum byli też: Joanna Tymieniecka, córka gen. Burhardt-Bukackiego, pasierbica ministra Becka, oraz major Lech Kantecki.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Archiwum składa się z czterech głównych działów rzeczowych: Archiwum Dokumentów, Archiwum Fotografii, Archiwum Prasy i Archiwum Map. Największe z nich jest Archiwum Dokumentów, zawierające obecnie 208 uporządkowanych i opracowanych kolekcji. Wśród nich znajduje się wiele bezcennych dla badań historycznych materiałów archiwalnych, takich jak prywatne notatki, pamiętniki, różnego rodzaju inne zapiski, dokumenty państwowe i wojskowe, bogata korespondencja prywatna i urzędowa.

Dokumentacja aktowa

Do najcenniejszych dokumentów należą archiwalia przechowywane w Archiwum Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza z lat 1918–1922, tzw. Archiwum Belwederskim. Obejmuje ono tajne akta Adiutantury Generalnej z okresu, gdy marszałek Józef Piłsudski był Naczelnikiem Państwa i Naczelnym Wodzem polskiej armii. Zgromadzone w tym zespole akta stanowią najpełniejszy zbiór materiałów naczelnych władz polskich z lat 1918–1922 i są podstawowym źródłem do badań nad wojną polską-sowiecką i pierwszymi latami niepodległości Polski.

Zbiory Adiutantury Generalnej podzielone są na dwa działy rzeczowe: sprawy wojskowe w kraju i na froncie oraz sprawy zagraniczne ułożone według państw. W tej drugiej grupie znalazły się akta dotyczące stosunków Czechosłowacji z Polską i Węgrami, Rosji i Polski z Ukrainą i Litwą oraz kontaktów między innymi państwami. W tej części znajdują się m.in. akta Komitetu Narodowego Polskiego pod przewodnictwem Romana Dmowskiego.

Do akt Adiutantury Generalnej włączone zostały także akta gen. Tadeusza Rozwadowskiego jako szefa Sztabu Generalnego, dokumenty Francuskiej Misji Wojskowej w okresie od sierpnia do września 1920 r., oryginały wniosków operacyjnych gen. Maxime'a Weyganda z lipca – sierpnia 1920 r., rozkazy operacyjne do bitwy warszawskiej, listy Naczelnego Wodza do gen. Rozwadowskiego, referaty Rozwadowskiego dla Rady Obrony Państwa, raporty Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu, materiały do stosunków polsko-rumuńskich, pertraktacje rozejmowe z bolszewikami i depeche z konferencji pokojowej w Rydze, materiały do konwencji wojskowej Polski z Finlandią i Łotwą, konwencji wojskowej z Ukrainą, akta dotyczące Gdańska, Litwy Środkowej, Niemiec. Całość akt Adiutantury Generalnej składa się z przeszło 43 tys. fotostatów.

Kolejny dział tematyczny tworzą spuścizny osób prywatnych. Poza wyżej wymienionymi kolekcjami, przekazanymi przez ich właścicieli, w zbiorach archiwum znajdują się akta związane ze znanymi ludźmi polityki, wojska itd. Są to m.in. zbiory dotyczące Józefa Piłsudskiego, Wiktora Drymmera, Wacława Jędrzejewicza, Bolesława Wieniawy-Dłu-

goszowskiego, Tadeusza Schaetzla, Stefana Dąb-Biernackiego, Wacława Przeździeckiego, Mieczysława Boruty-Spiechowicza, Bogusława Miedzińskiego, Stefana Mayera, Bohdana Podoskiego, Tytusa Filipowicza, Stefana Benedykta, Józefa Kordiana-Zamorskiego, Gwido Langer, Maksymiliana Ciężkiego, Edwarda Śmigłego-Rydza i innych.

Do cenniejszych kolekcji tematycznych należą: Polskie Siły Zbrojne w ZSRR, Legiony Polskie 1914–1918, Wojna Polsko-Bolszewicka 1918–1920, Przewrót Majowy 1926 r., Dwudziestolecie Międzywojenne, Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie, Kampania Wrześniowa, Pomocnicza Służba Wojskowa Kobiet, Powstanie Warszawskie 1944, Liga Niepodległości Polski i inne partie polityczne na emigracji, Wywiad Polski, Ekspozytura „Progres” we Francji, Enigma i inne.

Dokumentacja nieaktowa

Archiwum Fotograficzne

Znajdują się w nim zbiory zdjęć z okresu tworzenia zrębów polskiego ruchu niepodległościowego, działalności organizacji strzeleckich, Związku Walki Czynnej, historii legionów polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, albumy z okresu niepodległości. Oddzielna grupa zbiorów fotograficznych to albumy ze zdjęciami związanymi z życiem i działalnością Józefa Piłsudskiego. Ogółem w Archiwum Fotograficznym znajduje się ok. 4500 pozycji, zebranych w 90 albumach. Kolekcja stale się powiększa, głównie dzięki ofiarności osób prywatnych, przekazujących do Instytutu rodzinne pamiątkowe albumy. Ostatnio zostały przekazane do Instytutu albumy z fotografiami związanymi z 1. Dywizją Grenadierów we Francji w 1940 r., z Korpusami Kadetów II Rzeczypospolitej, z Junackim Korpusem Kadetów w Barbarze w Palestynie.

Archiwum Prasowe

Składa się na nie prasa, wycinki prasowe i druki ulotne. Obecnie całość tego działu archiwalnego liczy ok. 3500 pozycji, ułożonych według następujących działów tematycznych: 1) Marszałek Józef Piłsudski i Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, 2) Emigracja – sprawy polityczne, organizacyjne, kulturalne i społeczne, 3) Recenzje, życiorysy, wspomnienia, polemiki, obejmujące historię Polski od czasów rozbiorów do dnia dzisiejszego, 4) Kwestia polska w 1918 r., 5) Sprawy Polski 1918–1939, 6) Problemy Polski 1939–1945, 7) Sprawy Polski od 1945 r. do czasów współczesnych.

Archiwum Map

Podstawowym zbiorem jest komplet map w skali 1 : 100 000 oraz 1: 300 000 z terenu Polski w granicach z okresu II Rzeczypospolitej. Mapy

te zostały ofiarowane przez mjr Stefana Grucę. Do cenniejszych pozycji w Archiwum Map należą mapy bitwy o Monte Cassino, opracowane i wydane przez 12. Kompanię Geograficzną 2. Korpusu gen. Władysława Andersa. Ponadto na ścianach Instytutu eksponowanych jest 50 map Polski pochodzenia holenderskiego i włoskiego z końca XVI i z przełomu XVII/XVIII w., ofiarowanych przez Tadeusza Pawłowicza z Nowego Jorku.

Księgozbiór

Księgozbiór Instytutu składa się obecnie z przeszło 5 tys. książek, w tym ponad 720 zostało wydanych w latach 1914–1939. Większość publikacji dotyczy historii Polski od początków XIX w. do czasów najnowszych. Zgromadzony księgozbiór pochodzi przeważnie z zapisów testamentowych, darów członków Instytutu, zakupów Instytutu. Ostatnio coraz więcej książek napływa jako podziękowanie za udzielaną pomoc archiwalną.

Księgozbiór posiada katalog komputerowy. Książki są udostępniane w lokalu archiwum wszystkim osobom poszukującym materiałów do swoich prac. Korzystają z nich także pracownicy archiwum, przygotowujący odpowiedzi na pisemne kwerendy z Polski i innych krajów.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Instytut nie posiada inwentarzy archiwalnych, ale wszystkie dokumenty z każdego działu archiwum są spisane i skatalogowane, co ułatwia korzystanie ze zbiorów. Do Archiwum Dokumentów istnieją dwa katalogi: alfabetyczny i rzeczowy, ponadto w każdej kolekcji (zespolu archiwalnym) znajduje się spis dokumentów z podaniem ich sygnatur. Systematycznie porządkowane jest Archiwum Prasy i inne działy zbiorów, gdyż do Instytutu napływają stale nowe materiały od osób prywatnych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Biliński L., *Polonika w zbiorach bibliotecznych w Wielkiej Brytanii. Informator*, Warszawa 1997, s. 29–30. Opublikowano też ponad 100 katalogów i broszur z okazji zorganizowanych wystaw i odczytów, w których znalazły się informacje o przechowywanych zbiorach.

Publikacje własne instytucji

Corocznie wydawana jest broszura pt. „Komunikat”, w której zamieszczone są informacje o najważniejszych wydarzeniach w Instytucie oraz publikowane są różne artykuły. Ostatni numer „Komunikatu” ukazał się pod koniec 2001 r.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Akta Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza znajdują się także w zbiorach Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce.

Autor opracowujący opis archiwum

Mgr Zbigniew S. Kowalski.

INSTYTUT POLSKI I MUZEUM IM. GEN. SIKORSKIEGO

20 Princes Gate
London SW7 1PT
tel. (20) 7589 9249

Prezes Instytutu

Krzysztof Barbariski.

Kierownik archiwum

Mgr Andrzej Suchcitz.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory są udostępniane w czytelni archiwum czynnej od wtorku do piątku w godz. 9.30 – 16.00. Informacje udzielane są także korespondencyjnie. Do korzystania ze zbiorów nie są wymagane specjalne rekomendacje. Istnieje możliwość wykonania kserokopii według obowiązującego w Instytucie regulaminu.

Czytelnia jest zamknięta przez cały miesiąc luty.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

W maju 1945 r. został założony Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, którego celem było zabezpieczanie archiwów i muzealiów polskich władz państwowych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Podstawową część zbiorów stanowiły pamiątki po gen. broni Władysławie Sikorskim, premierze i Naczelnym Wodzu w latach 1939–1945. Na podstawie dekretu Prezydenta RP z 27 VI 1945 r. akta i pamiątki miały być złożone w Instytucie w celu zabezpieczenia i zachowania dla historii narodu. W następ-

nych latach do archiwum Instytutu były przekazywane akta poszczególnych urzędów. Po 1990 r. do archiwum trafiły akta władz państwowych RP na wychodźstwie z okresu 1945–1990. Równocześnie gromadzono spuścizny po osobach indywidualnych oraz organizacjach i instytucjach. W 1964 r. Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego połączono z Polskim Ośrodkiem Naukowym, powstałym jeszcze w 1939 r., w jedną wspólną instytucję pod obecną nazwą Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego. W 1970 r. powołano Fundację Sztandarów, której celem jest zabezpieczenie siedziby Instytutu i przechowywanych w nim sztandarów. W 1973 r. do Instytutu przyłączono Polski Instytut Historyczny (Komisja Historyczna byłego Sztabu Generalnego). Z kolei w 1988 r. z Instytutem połączyło się Studium Polski Podziemnej, zachowując jednak wewnętrzną autonomię.

Prace nad organizacją i porządkowaniem archiwum rozpoczął jego pierwszy kierownik, dr Edmund Oppman. Po jego śmierci prace te kontynuowali mgr Regina Oppman (1951–1980) i rotmistrz Wacław Milewski (1980–1989). Oprócz kierownika archiwum wszystkie osoby zatrudnione w archiwum Instytutu (obecnie 27 osób) są wolontariuszami.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zasób archiwum Instytutu obejmuje głównie lata 1918–1990, chociaż w kolekcjach osobowych występują też dokumenty z XIX w. W zbiorach Muzeum przechowywany jest zbiór dokumentów pochodzących z okresu od XIV do XIX w. Zbiory archiwalne zajmują łącznie 150 m.b. akt.

Dokumentacja aktozwa

Składają się na nią akta Kancelarii Prezydenta RP, Prezydium Rady Ministrów, poszczególnych ministerstw, ambasad, poselstw oraz innych urzędów państwowych z lat 1939–1990.

Akta wojskowe: Sztabu Naczelnego Wodza (1936–1948), Ministerstwa Spraw Wojskowych (Obrony Narodowej) z lat 1939–1990, Armii Polskiej we Francji (1939–1940), 1. Korpusu, Armii Polskiej w ZSRR (1941–1942), Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich i APW (1940–1948), 2. Korpusu, 1. Dywizji Pancerniej, 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej, relacje z kampanii 1939 r., akta dotyczące internowanych, akta marynarki wojennej, akta poszczególnych okrętów oraz instytucji centralnych z lat 1939–1946, akta Polskich Sił Powietrznych, w tym dowództwa, poszczególnych dywizjonów, instytucji szkoleniowych z lat 1937–1948. Dział rozkazów dziennych najwyższych władz wojskowych oraz poszczególnych jednostek PSZ z lat 1939–1947 (ponad 1500 pozycji). Kroniki i dzienniki działań poszczególnych jednostek i oddziałów PSZ z lat 1939–1947 (ponad 800 pozycji).

Dział kolekcji osobowych i organizacji liczy 592 zespołów akt. Dział rękopisów i maszynopisów – ponad 3 tys. pozycji.

Do obszerniejszych i ważniejszych zespołów akt należą: Kancelaria Cywilna Prezydenta RP z lat 1939–1990, Prezydium Rady Ministrów 1939–1946 (538 j.a.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2869 j.a.), Ambasada RP w Londynie z lat 1919–1945, Konsulat Generalny RP w Londynie 1918–1945, Rada Narodowa RP 1939–1991, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (716 j.a.), Ministerstwo Informacji i Dokumentacji (610 j.a.), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (399 j.a.), Ministerstwo Prac Kongresowych, Ministerstwo Sprawiedliwości, Poselstwo RP w Madrycie 1928–1967 (241 j.a.), Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej 1924–1970 (506 j.a.), Poselstwo RP w Kairze 1927–1942 (422 j. a.), Konsulat Generalny w Tel Awiwie 1928–1945 (1217 j.a.).

W grupie akt wojskowych na uwagę zasługują akta dotyczące kampanii 1939 r., w tym: rozkazy, meldunki, rozmowy Naczelnego Dowództwa z dowódcami armii w polu, relacje żołnierzy z 1939 r., akta dotyczące ewakuacji z Francji w 1940 r., akta związane z bitwami o Tobruk, Monte Cassino, Anconę, Falaise, Arnhem i Bolonię. Akta sztabu Naczelnego Wodza obejmują m.in. działalność gen. W. Sikorskiego i gen. K. Sosnkowskiego jako Naczelnych Wodzów. W grupie akt marynarki wojennej znajdują się akta jednostek: ORP „Orzeł”, ORP „Wilia”, ORP „Garland”, ORP „Piorun”, ORP „Dzik” i „Sokół”; akta dotyczące internowania okrętów podwodnych w Szwecji. Wśród akt Polskich Sił Powietrznych znajdują się akta 303 Dywizjonu Myśliwskiego, 305 Dywizjonu Bombowego, dokumenty dotyczące starań o lotnicze wsparcie dla powstania warszawskiego oraz lotnictwa we Francji z lat 1939–1940, w tym sprawozdania bojowe pilotów myśliwskich z lat 1940–1945.

W dziale kolekcji osobowych przechowywane są spuścizny po gen. Władysławie Sikorskim, gen. Władysławie Andersie, Prezydencie RP Edwardzie Raczyńskim, płk. dr. Mieczysławie Młotku, Ignacym Kraśzewskim, ambasadorze Janie Ciechanowskim, Adamie Ciołkoszu, Feliksie Frankowskim, chor. lot. Mieczysławie Hasinskim-Adamie, dr. Jakubie Hoffmanie, gen. dr. Marianie Kukielu, gen. Ludwiku Kmicic-Skrzyńskim, Tytusie i Waławie Komarnickich, prof. dr. Stanisławie Kocie, płk. dypl. Bohdanie Mincerze, Stanisławie Paprockim, Alfredzie Ponińskim, dr. Józefie Retingerze, gen. Stanisławie Sosabowskim, prof. dr. Wiktorze Sukiennickim, Janie Szembeku, prof. dr. Stanisławie Swianiewiczu, Janie Wszelakim, prof. dr. Marianie K. Dziewanowskim, gen. pilocie Aleksandrze Gabaszewiczu, prof. dr. Antonim Jakubskim, gen. dyw. Michale Karaszewiczu-Tokarzewskim, dr. Stefanie Mękarskim, płk. dr. Stanisławie Szurleju, ks. prał. Adamie Wróblu, ks. prał. Janie Brandysie, Ferdynandzie Goetlu, Anieli Mieczysławskiej-

-Raczyńskiej, Karolu i Waławie Zbyszewskich, prof. dr. Tadeuszu Sulimirskim, Michale Grażyńskim.

Wśród kolekcji rzeczowych znajdują się: Kolekcja Katyńska, akta Radiostacji „Wanda”, Komitet Miechowski Obozu w Murnau, Ekspozytura O. II „F2”, Konwent Polonia, Osiedle Polskie w Afryce, Koło Kobiet Żołnierzy PSZ, Zbiory Wawelskie, Koło Kijowian, Polskie Stowarzyszenie byłych Sowieckich Więźniów Politycznych, Polski Związek byłych Więźniów Niemieckich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, Rada Jedności Narodowej (Rada Trzech), Polski Ośrodek Badań.

Dokumentacja nieaktowa

Przechowywana jest w zbiorach Muzeum, a nie archiwum. Zbiory te podlegają kustoszowi Muzeum. Obejmują one: Archiwum Fotograficzne, zbiór plakatów, afiszy i ulotek, zbiory kartograficzne, zbiory dokumentacji audiowizualnej (filmy, taśmy wideo, płyty, taśmy dźwiękowe), zbiory ikonograficzne, filatelistyczne, numizmatyczne oraz osobne Archiwum Personalne.

Księgozbiór

Księgozbiór Instytutu obejmuje ponad 20 tys. tomów i składa się z wydawnictw fachowych, gromadzonych pod kątem przechowywanych zbiorów. Podstawowymi częściami składowymi są zbiory pła dr. Adama Sawczyńskiego na temat kampanii 1939 r. oraz księgozbiory Mieczysława Rutkowskiego i Laurence’a Alma Tademy. Wiele cennych pozycji zawiera bogaty zbiór starodruków. Na uwagę zasługuje dzieło L. Goślickiego *De Optimo Senatore Libri Duo* (Wenecja 1568). Wśród unikalnych pozycji w księgozbiornie znajduje się także pierwsze wydanie sonetów Adama Mickiewicza z autografem autora.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Podstawową pomocą archiwalną są inwentarze poszczególnych zespołów, sporządzone dla ok. 90% zespołów akt. Istnieje także kartoteka personalna, odnosząca się do ok. 40 tys. osób.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Bokszczanin B., *Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego*, [w:] *Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie*, Londyn 1991; Milewski W., Suchcitz A., Gorczycki A., *Guide to the Archives of the Polish Institute and Sikorski Museum*, vol. 1, London 1985; *Roczne sprawozdania z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego*; Suchcitz A., *Powsta-*

nie Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego w Londynie 1945–1949, [w:] Idea Europy i Polska w XIX–XX wieku, Wrocław 1999.

Publikacje własne instytucji

Roczne sprawozdania z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, wydawane w Londynie.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Część akt ministerstw i ambasad przechowuje Archiwum Akt Nowych w Warszawie, część zaś akt władz wojskowych znajduje się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie. Fragmenty akt Ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej przechowuje Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Mgr Andrzej Suchcitz.

MUZEUM KSIĘŻY MARIANÓW IM. OJCA JÓZEFA JARZĘBOWSKIEGO W FAWLEY COURT

Marlow Road
Henley-on-Thames, Fawley Court
Oxon RG9 3AE
tel. 1491 – 574 917
fax: 1491 – 411 587
e-mail: marian-f@dircon.co.uk

Dyrektor Muzeum

Ks. Wojciech Jasiński.

Zasady udostępniania zbiorów

Korzystanie ze zbiorów archiwalnych jest utrudnione z powodu trwających prac nad ich uporządkowaniem i opracowaniem.

Zbiory biblioteczne udostępniane są tylko na miejscu. Ze zbiorów archiwalnych można korzystać również jedynie na miejscu, po uprzednim umówieniu się listownym lub telefonicznym. W niewielkim zakresie możliwe jest listowne uzyskanie bardzo ogólnych informacji na temat zbiorów.

Muzeum jest czynne w środę, czwartek i niedzielę, w okresie od kwietnia do października, w godz. 14.00–17.00. Istnieje możliwość uzgodnienia innego terminu korzystania ze zbiorów, szczególnie przez osoby spoza terenu Wielkiej Brytanii.

Wskazana jest pisemna rekomendacja przy korzystaniu ze zbiorów archiwum. Istnieje możliwość skorzystania z kserokopiarki, ewentualnie zrobienia lub zamówienia zdjęć.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Muzeum Księży Marianów w Falwey Court zostało założone w 1953 r. przez ks. Józefa Jarzębowskiego i ma swoją siedzibę w zabytkowym XVII-wiecznym pałacu, usytuowanym nad brzegiem Tamizy, na granicy hrabstw Oxfordshire i Buckinghamshire.

Pałac, w którym mieści się Muzeum, zaprojektowany przez sir Christophera Wrena, został zbudowany w 1684 r. na pozostałościach ufortyfikowanego, zniszczonego w czasie wojny domowej dworu. W piwnicach zachowały się komnaty pochodzące z pierwotnego budynku, datowane na ok. 1080 r. Pałac był w ciągu wieków kilkakrotnie przebudowywany: ok. 1787 r. prosta elewacja główna otrzymała jońską kolumnadę, w 1884 r. zaś dodano do budynku jedno z dwu zaprojektowanych przez W. D. MacKenziego skrzydeł.

W latach 70. XVIII w. pracował w Fawley Court – projektując nowy wystrój wnętrz – wybitny architekt James Wyatt, uczeń Roberta Adama. Z tego okresu zachował się wystrój dwóch mniejszych salonów pałacu, z sufitami w stylu Adamów (1771 r.), oraz neoklasyczne kominki autorstwa Wyatta i Johna Francisa Moora z lat 1767–1771. Wystrój biblioteki z roku 1804 został wykonany według projektu cenionej rzeźbiarki Anne Damer Seymour.

W latach 30. XVIII w. John Freeman, architekt amator, skonstruował otaczające dom zewnętrzne tarasy, zaprojektował ogród oraz znajdująca się w nim architekturę ogrodową: neogotycką świątynię, trójosiową bramę wodną zdobioną rustyką i pokryty krzemieniem mostek. Około 1771 r. kolejny właściciel pałacu, Sambrook Freeman, zlecił Lancelotowi „Capability” Brownowi przeprojektowanie parku. Zwieńczeniem wyznaczonej przez słynnego ogrodnika głównej osi widokowej była neoklasyczna świątynia z lat 1769–1771 usytuowana na wysepce (*Temple Island*) na Tamizie. Zaprojektowana przez Jamesa Wyatta, jest zachowaną do dziś najwcześniejszą udokumentowaną jego pracą, a wewnątrz świątyni stanowi pierwszy znany w Anglii przykład krótkotrwałej mody na dekorację w stylu etruskim.

W 1853 r. pałac w Fawley Court znalazł się w rękach rodziny MacKenzie i pozostał przez następnych 100 lat. W tym okresie jeden z człon-

ków rodziny, William MacKenzie, zaprojektował kanał łączący pałac z Tamizą. Koniec świetności rezydencji spowodowany został wydarzeniami z okresu II wojny światowej, a następnie zmianą sytuacji społecznej i ekonomicznej w pierwszych latach po wojnie. Na aukcji w 1952 r., wyprzedano cały ruchomy majątek Fawley Court. Trudny do utrzymania w nowych warunkach pałac przeznaczono do rozbiórki. Realizacji tego planu zapobiegło zakupienie pałacu w 1953 r. przez Zgromadzenie Księży Marianów. Nowi właściciele przeznaczili budynek na polską szkołę – Kolegium Bożego Miłosierdzia, przy niej zaś ks. Józef Jarzębowski utworzył muzeum i bibliotekę.

Okres najprężniejszej działalności Muzeum przypada na lata 50. i 60. XX w. – do śmierci jego założyciela w 1964 r. Na apel ks. Józefa Jarzębowskiego, skierowany do Polonii w Wielkiej Brytanii, odpowiedziało wiele osób, które ofiarowały rodzinne pamiątki, księgozbiory, archiwa. W latach 50. XX w. z inicjatywy Jarzębowskiego powstało Towarzystwo Przyjaciół Fawley Court, wspierające finansowo szkołę i muzeum.

Ksiądz J. Jarzębowski powiększał zbiory Muzeum również przez ciągłe zakupy. Utrzymywał kontakty ze zbieraczami i antykwariuszami w Anglii, Francji, Włoszech, Polsce i Niemczech. Częstych zakupów poloników dokonywał w Rzymie u hr. Emeryka Hutten-Czapskiego lub za jego pośrednictwem, w Paryżu u kolekcjonera Leona Drogosława Truszkowskiego i u płk. Tadeusza Rudnickiego, w Londynie u Stanisława Meyera, od którego kupował głównie broń białą. Zakupów dokonywał również w antykwariatach londyńskich: Carnighi przy Bond St. i nieistniejącym już Craddock & Barnard przy Museum St. oraz w oxfordzkim antykwariacie Blackwella. W latach 1957–1958 kupował stare druki w antykwariacie Theodora Ackermanna w Monachium oraz obrazy u dra Kiliana w Nowym Jorku. W Polsce dokonywał zakupów za pośrednictwem Ludwika Gocla z Krakowa, utrzymywał też kontakty z Michałem Pawlikowskim z Zakopanego i z Wiesławem Bulikowskim.

Podstawową część zbiorów w Fawley Court stanowią eksponaty z muzeum bielańskiego. Muzeum to istniało w okresie międzywojennym, a powstało z inicjatywy ks. Józefa Jarzębowskiego z pracowni przedmiotów humanistycznych i biblioteki głównej Gimnazjum Zgromadzenia Księży Marianów na Bielanych w Warszawie. Ocalałe z wojny zbiory ks. Jarzębowskiego zaczęto zwozić do Anglii w końcu lat 50. XX w. Były to głównie przedmioty związane z powstaniem styczniowym, w tym pamiątki po dyktatorze Romualdzie Trauguttcie, pamiątki po królach, literatach, wodzach i bohaterach narodowych, autografy literackie oraz książki, dokumenty staropolskie, etc. W wielu wypadkach ks. J. Jarzębowski usiłował świadomie odtworzyć fragmenty zbiorów bielańskich, których część zaginęła w czasie wojny.

Po śmierci ks. Jarzębowskiego Muzeum długo pozostawało pod opieką ks. Pawła Jasińskiego. Dzięki jego staraniom wzbogaciło się o kilkadziesiąt płócien i zabytkowe meble. Obrazy, niemal wszystkie o tematyce religijnej, ks. Jasiński zakupił m.in. w domu aukcyjnym Christie's. Duża część rzeczy, zebranych przez niego, to dary zaprzyjaźnionych osób, m.in. Barbary Weese.

Po śmierci ks. Jarzębowskiego do Muzeum trafiły pamiątki po gen. Józefie Hallerze, przekazane przez jego syna Eryka Hallera. W 1966 r. muzeum wzbogaciło się o kolekcję Witolda Buchowskiego, w skład której wchodzi polska historyczna broń biała (w tym ponad 20 szabel z XVI i pocz. XVII w.), inne elementy uzbrojenia oraz przykłady polskiego rzemiosła artystycznego lub z Polską związanego i dawne mapy Polski.

W roku 1985 inny kolekcjoner, Zygmunt Stanisław Ipołowski-Lenkiewicz, ofiarował Muzeum kolejną kolekcję broni białej z całego świata.

Do chwili obecnej zbiory Muzeum powiększają się powoli dzięki darom przedstawicieli Polonii, najczęściej są to przedwojenne pamiątki rodzinne oraz pamiątki związane z II wojną światową – świadectwa walki Polaków na różnych frontach oraz martyrologii pod okupacją niemiecką i sowiecką: polskie mundury, odznaczenia, elementy uzbrojenia, ołtarze polowe z ostatniej wojny, cenne materiały archiwalne związane z działalnością władz wojskowych z czasu wojny czy Rządu Polskiego na Emigracji.

W sierpniu 1996 r. Celina Tarnawska-Busza przekazała zbiory rodziny Tarnawskich związane z dr. Apolinarem Tarnawskim, pionierem przyrodolecznictwa i geriatry w międzywojennej Polsce, twórcą zakładu przyrodoleczniczego w Kosowie. W latach 80. malarka Jadwiga Kilaczycka ofiarowała do Fawley Court ok. 50 swoich obrazów, kilka płócien przekazał również Kazimierz Pacewicz. Po jego śmierci, na mocy testamentu, Muzeum otrzymało kilkadziesiąt akwarel artysty.

Po śmierci ks. Jarzębowskiego formalną opiekę nad Muzeum, poza ks. Pawłem Jasińskim, pełnili kolejni przełożeni zakonni Fawley Court. Przewodzeniem Muzeum zajęły się osoby świeckie: Paweł Schulz, profesor historii w Kolegium Bożego Miłosierdzia, oraz Adolf Jacewicz, współpracownik ks. Józefa Jarzębowskiego, autor pierwszego przewodnika po Fawley Court napisanego w języku polskim. Inni świeccy opiekunowie Muzeum to: M. Morris, Leszek Krajewski, W. Grzelak, E. Maleszewski, Zofia Orłowska i Eugenia Krajewska. W 1979 r. kustoszem został Henryk Lipiński, z pomocą Anny Lipińskiej pełniący swe obowiązki do śmierci w 2002 r. Od 1979 r. Muzeum jest jednym z członków-założycieli Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie.

Na wiosnę 1982 r. kustosz Muzeum Henryk Lipiński z ks. Pawłem Jasińskim doprowadzili do zarejestrowania i otwarcia Fawley Court dla publiczności. W przygotowaniu ekspozycji i opracowaniu części zbiorów po-

magaly wolontariuszki z Henley Decorative and Fine Arts Society (HED-FAS). Do osób związanych z Muzeum należy również Maria Danilewiczowa, która w końcu lat 60. XX w. zainicjowała katalogowanie dokumentów i starych druków.

Intensywne prace nad opracowaniem katalogów i inwentarzy zbiorów zostały zapoczątkowane w 1997 r., kiedy dyrektorem muzeum został ks. Władysław Duda. W latach 1997–2002 sporządzono komputerowy katalog księgozbioru, w latach 1998–2002 opracowano katalog zbiorów artystyczno-historycznych (w postaci tradycyjnych kart katalogowych oraz katalogu elektronicznego). Prace te prowadzone są przez studentów i absolwentów Instytutu Historii Sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W 2000 r. Muzeum nawiązało z Biblioteką Narodową w Warszawie współpracę, mającą na celu doprowadzenie do opracowania księgozbioru z XV–XVIII w. oraz uporządkowania i opracowania zbioru rękopisów.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych i muzealnych

Muzeum w Fawley Court przechowuje obecnie zbiór rękopisów o dużej wartości, w bardzo małym stopniu znany badaczom i w bardzo niewielkim stopniu wykorzystany jako źródło historyczne.

Ogółem w Muzeum zgromadzono ok. 30 zespołów archiwalnych, liczących ok. 250 j.a. (ok. 10 m.b. akt).

Dokumentacja aktowa

Podstawową ich częścią jest spuścizna ks. Józefa Jarzębowskiego, w skład której wchodzi: dokumenty osobiste, materiały biograficzne, materiały na temat działalności na Bielanach, w Meksyku i w Fawley Court, materiały związane z jego twórczością (przekłady tekstów teologicznych, kazania, przemówienia, wiersze i teksty teologiczne, opracowania historyczne, publikacje źródeł do dziejów powstania 1863 roku – przede wszystkim dotyczące Romualda Traugutta) oraz korespondencja (ponad 1000 listów).

Do ważnych zespołów archiwalnych należą ponadto:

- Zbiór dokumentów królewskich od Kazimierza Jagiellończyka do Stanisława Augusta Poniatowskiego, część z dobrze zachowanymi pieczęciami. Ogółem zachowały się 64 dokumenty.
- Bulle papieskie od Juliusza II do papieża XIX-wiecznych. Ogółem zachowało się ich 11 z lat 1504–1846.
- Kolekcja blisko 100 autografów literackich z XIX–XX w., wśród nich listy i wiersze Cypriana Kamila Norwida, szkicownik i listy Józefa Ignacego Kraszewskiego, listy Zygmunta Krasieńskiego, Wincentego Pola, Teofila Lenartowicza, Władysława Syrokomli, listy Bolesława

- Prusa, Elizy Orzeszkowej, Władysława Reymonta, Jana Kasprowicz, Kazimierza Tetmajera, Zenona Przesmyckiego, Stanisława Wyspiańskiego, a także 13 stron rękopisu *Potopu* oraz inne rękopisy drobnych utworów literackich Henryka Sienkiewicza (*U bram Raju*, fragmenty noweli *Z dawnych lat*, wspomnienie o Helenie Modrzejewskiej) oraz rękopis pierwszego tomu *Dziedzictwa* Zofii Kossak-Szczuckiej.⁵⁵
- Dokumenty do dziejów Kościoła katolickiego, pisma i listy dostojników kościelnych z XV–XVIII w. (ok. 100 sztuk). Wśród nich znajdują się m.in. pisma Piotra Skargi, Augustyna Kordeckiego oraz dostojników Kościoła w Polsce z XIX i XX w. (kardynałów: Adama Sapiehy, Augusta Hlonda, Stefana Wyszyńskiego i Karola Wojtyły oraz bpa Józefa Gawliny).
 - Dokumenty do historii wojska polskiego oraz dokumenty związane z wybitnymi postaciami w dziejach wojskowości. Na zbiór ten składa się ok. 50 listów hetmanów (m.in. Stanisława Żółkiewskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stefana Czarnieckiego), generałów, marszałków (z Józefem Piłsudskim włącznie).
 - Spuścizna gen. Józefa Hallera (ok. 150 listów i dokumentów).
 - Spuścizna Wiesława Bulikowskiego.
 - Spuścizny po działaczach emigracyjnych, głównie listy i pisma.
 - Zbiór materiałów do dziejów powstania styczniowego 1863 r.:
 - Rękopisy Romualda Traugutta (autografy, listy);
 - Dokumenty Ordeğów;
 - Teka Mariana Dubieckiego;
 - Raport Tomasza T. Jeża z Paryża z 12 XII 1863 r.;
 - Materiały dotyczące weteranów powstania 1863 r.;
 - Rękopisy Przyborowskiego;
 - Pamiętnik Władysława Kulczyckiego z II połowy XIX w.;
 - Rękopisy gen. Józefa Hauke-Bosaka (np. *Do Komisarza Rządowego Krakowskiej Galicji*, 1864 r.);
 - Rękopisy dotyczące działalności Rządu Narodowego 1862–1865;
 - Korespondencja K. Gałęzowskiego 1853–1870 (m.in. list Kamińskiego w imieniu Komitetu Polskiego w Paryżu, 1864 r.);
 - Listy zesłańca Ludwika Niemojowskiego do córki z lat 1867–1874;
 - Odpisy różnych źródeł dotyczących powstania sporządzone przez Edwarda Maliszewskiego;
 - Zbiór urzędowych wydawnictw Rządu Narodowego: odezw, rozkazów, instrukcji, regulaminów;
 - Kolekcja czasopism, w tym egzemplarze unikatowe, niewymienione w bibliografii Gąsiorowskiego.

⁵⁵ Dar autorki, 1957 r.

- Materiały dokumentujące dzieje Polaków w czasie II wojny światowej: Biuletyny informacyjne z nasłuchu radiowego sporządzane dla Rządu Narodowego 1940–1945; Protokoły posiedzeń komisji Rządu Narodowego z lat 1941–1945; Materiały dotyczące 2. Korpusu związane głównie z prowadzonymi przez Korpus szkołami oraz rozkazy Stacji Zbiorczej w Glasgow, dotyczące stacjonujących tam polskich okrętów wojennych; Dokumenty dotyczące wojska polskiego w ZSRR z lat 1941–1943.

Ciekawostką w tej grupie materiałów są wykłady z logiki, wygłaszane z pamięci przez prof. Franciszka Drewnowskiego w latach 1944–1945 w obozie w Murnau. Notatki z tych wykładów sporządził jeden ze współwięźniów na kartkach papieru pakowego, blankietach deklaracji na wysyłkę pieniędzy i wyklejkach pudełek po amerykańskich papierosach.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiór fotografii

- Fotografie związane z założoną w Fawley Court przez Jarzębowskiego i istniejącą do 1986 r. szkołą (Kolegium Miłosierdzia Bożego): zdjęcia kolejnych roczników uczniów i nauczycieli.
- Zdjęcia z przedwojennego kolegium na Bielanach w Warszawie oraz szkół prowadzonych przez ks. Jarzębowskiego i fotografie Osiedla Polskiego w Meksyku.
- Fotografie z II połowy XIX i początku XX w. – m.in. portrety Sienkiewicza, Prusa, Orzeszkowej, Paderewskiego.
- Fotografie z epoki do dziejów powstania 1863 r.
- Materiały fotograficzne, dokumentujące udział polskich okrętów wojennych w bitwie o Atlantyk i polskiego lotnictwa w Bitwie o Anglię oraz walki Polaków na innych frontach II wojny światowej.
- Zdjęcia związane z życiem Polonii w Wielkiej Brytanii.

Zbiór plakatów, afiszy, druków ulotnych

Druki ulotne z okresu 1830–1913 – ok. 200 sztuk; wśród nich nekrologii i klepsydry osób związanych z powstaniem styczniowym.

Zbiory kartograficzne

W zbiorach Muzeum znajduje się kilkadziesiąt map Polski od XVI do XIX w., w tym np.: mapy Grodeckiego, Hogenberga, widoki i plany miast polskich z *Histoire du regne de Charles Gustave Roy de Svede* Samuela Pufendorfa na podstawie rysunków E. I. Dahlberga, litografie z *La Pologne* Leonarda Chodźki. Ponadto przechowywane są plany i mapy wojskowe z okresu II wojny światowej.

Dokumentacja audiowizualna

- Taśmy wideo z nagraniami dotyczącymi działalności Kolegium Bożego Miłosierdzia w Fawley Court, z uroczystości pogrzebowych ks. J. Jarzębowskiego, związane ze Szkołą i Osiedlem Polskim w Santa Rosa w Meksyku.
- Filmy zrealizowane w 1996 r. przez TV Wrocław o Fawley Court i ks. J. Jarzębowskim.

Zbiory ikonograficzne

W zbiorach Fawley Court znajduje się kolekcja rycin ilustrująca zagadnienia związane z powstaniem styczniowym. W 1964 r. obejmowała ona 407 pozycji: 320 drzeworytów i 87 litografii. Poza nieliczną grupą druków luźnych można podzielić zbiór na zespoły wchodzące w skład następujących wydawnictw: „L'illustration” (97 drzeworytów), „L'Univers Illustré” (20 drzeworytów), „Le Monde Illustré” (60 drzeworytów), „Le Charivari” (17 drzeworytów i 47 litografii), „Punch” (5 drzeworytów), „The Illustrated London News” (4 drzeworyty), „Przyjaciół Domowy” Lwów (20 drzeworytów), *Les Faucheurs de la Mort* (powieść napisana przez A. de Lamotte'a) (90 drzeworytów), „Galerie des Hommes Illustres de l'Insurrection de Pologne” (22 litografie). Są to bądź tomy oprawne, bądź luźne egzemplarze stanowiące tylko część poloników w danym wydawnictwie.

W Muzeum znajduje się dość liczny (ok. 1000 egz.) zbiór grafiki obejmujący inną tematykę niż powstanie styczniowe. Został on w większości zgromadzony przez ks. Józefa Jarzębowskiego i częściowo przez ks. Pawła Jasińskiego. Obejmuje ryciny od XVI do XX w., głównie europejskie, z kilkoma przykładami z byłych kolonii hiszpańskich oraz zbiór kilkudziesięciu japońskich drzeworytów barwnych z okresu Edo.

Znaczna część to obiekty o tematyce religijnej, z przewagą tematów mariologicznych i hagiograficznych. Ponad sto miedziorytów i akwafort to ryciny wykonane wg obrazów i rysunków Rubensa przez Michela Lasne'a, Cornelisa Galle'a, Lucasa Vorstermana, Pietera Soutmana, Paula Pontiusa, Boetiusa Adamsa Bolswerta i Schelte Adamsa Bolswerta, Hansa Witdoicka, Pietera van Sompelena, Jonasa Suyderhoffa, Cornelisa Visschera, Pietera de Bailliu, Jacoba Neeffsa, Nicolasa Lauwersa oraz Christoffela Jeghera (drzeworyty).

W zbiorze są również prace: Lucasa van Leydena, Hendricka Goltziusa, Wenceslause Hollara, Stefano Della Belli, Federica Barocciego, Antonia Molinarię, Giana Domenica Tiepoła, Roberta Strange'a, grupa rycin członków rodziny Sedelerów i Kilianów.

Znacznych rozmiarów jest zespół XVIII-wiecznej grafiki, głównie artystów angielskich lub w Anglii działających: Francesco Bartolozziego, Giovanniego Vitalby, Richarda Earloma, J. Basire'a, I. S. Müllera, A. Radinge-

ra, W. Westalla, Johna Boydella, Williama Sharpa oraz ryciny Giovanniego Battisty Piranesiego. Pod względem tematycznym dominuje wśród nich pejzaż, weduty, widoki katedr i opactw angielskich oraz antyczna architektura i detal architektoniczny Grecji i Rzymu. Uzupełniają je XIX-wieczne litografie Henry'ego Cooka z widokami Grecji i Turcji, i kilkadziesiąt rycin z kampanii napoleońskiej w Egipcie.

W kolekcji rycin znajduje się również album *Recueil d'estampes d'après les plus célèbres tableaux de La Galerie Royale de Dresde* z 1753–1757.

Ponad 1/3 rycin w zbiorze grafik to polonica. Są wśród nich prace: Daniela Chodowieckiego (ponad 50), Jana Piotra Norblina, Michała Płońskiego, Antoniego Oleszczyńskiego, Henryka Redlicha, Feliksa Stanisława Jasińskiego. Z dorobku XX-wiecznych twórców zachowały się: drzeworyty Władysława Skoczylasa, prace Mariana Kratochwila z lat 1940–1941, Adama Buncha, Mieczysława Paszkiewicza, Stanisława Łuchniewicza.

Część zbioru to portrety królowych i królów od Zygmunta Starego po ostatniego władzę Polski; jest wśród nich portret królewicza Władysława IV Wazy rytowany przez Paula Pontiusa wg obrazu Rubensa. Z polskich portretów, oprócz podobizn królów, zachowały się: portrety rytowane przez Jeremiasza Falcka, Lucasa i Wolfganga Kilianów oraz Hondiusa, a także XIX-wieczne portrety m.in. z wydanego przez Józefa Straszewicza albumu *Les Polonais et les Polonaises de La Revolution du 29 Novembre 1830...*, z 1832 r.

Rysunki

W skład kolekcji rysunków wchodzi pojedyncze szkice artystów obcych, np. Annibale Carracciego i Salvatora Rosy oraz dzieła polskie z XIX i I połowy XX w. Wśród nich na uwagę zasługują szkice Jana Matejki z lat 1855, 1861, 1863, końca lat 70. i z ok. 1885 r.; szkice Siemiradzkiego, (m.in. do obrazów: *Przy źródle*, *Przyszłe ofiary Kolosseum/Przyszli męczennicy*, *Taniec wśród mieczów*, *Koncert Szopena u Radziwiłłów w Berlinie*, *Wniebowstąpienie*), szkice Daniela Chodowieckiego, sceny rodzajowe Franciszka Kostrzewskiego, Artura Grotgera (szkic ułanów z 1867 r.), rysunki Józefa Brandta, Antoniego Gawińskiego i Janusza Strzaleckiego, akwarele Juliusza Kossaka. W kolekcji ks. Jarzębowskiego, poświęconej powstaniu styczniowemu, znajduje się kilka rysunków związanych tematycznie z rokiem 1863, m.in. rysunki przedstawiające jezioro Bajkał, rysunek powstańca autorstwa Franciszka Tepy oraz kilka drobnych szkiców z przedstawieniami bitew.

Duży zbiór tworzą rysunki Mariana Kratochwila z lat 20. i 30. XX w. – widoki wsi, typy chłopów z Podola oraz szkice do procesji Bożego Ciała w Podkamieńcu na Podolu. W Muzeum znajduje się także rysunek Norwiada i teka 11 rysunków Józefa Ignacego Kraszewskiego z 1856 r. powstała w Żytomierzu, dedykowana „Pannie Michalinie Dziekańskiej”, oraz rysunek Romualda Traugutta.

Zbiory malarskie

Muzeum w Falwey Court gromadzi głównie dzieła malarstwa religijnego XVI–XIX w. (wśród nich obraz *Uwolnienie Św. Pawła* pędzla Luca Giordano) z przewagą tematyki maryjnej oraz portrety polskich królów, wodzów i bohaterów narodowych. Wśród nich znajdują się m.in.: *Portret Stanisława Augusta Poniatowskiego* autorstwa Giovanniego Battisty Lampiego, *Portret Tadeusza Kościuszki* H. Singletona oraz *Portret Marii Józefy* pędzla L. Slivestre'a.

Zbiory filatelistyczne

Zbiory filatelistyczne w Fawley Court mają bardzo zróżnicowany charakter pod względem wartości kolekcjonerskiej, materialnej i historyczno-badawczej. Obejmują znaczki polskie z lat 1860–1960, ze szczególnym uwzględnieniem dwudziestolecia międzywojennego, lat wojny i okresu powojennego do roku 1950. Z tego zespołu można wyodrębnić grupę tematyczną znaczków przedstawiających sprawy Polonii w Wielkiej Brytanii. Znaczną częścią zbiorów są znaczki watykańskie.

Do najciekawszych obiektów filatelistycznych należy znaczek (czysty) Królestwa Polskiego (data emisji 1860 r.), znaczki austriackie z tzw. wydania krakowskiego z 1919 r. (m.in. nominał 90 halerzy) i wydania lubelskiego (wszystkie) oraz przedruki znaczków rosyjskich (wszystkie) dla potrzeb 1. Polskiego Korpusu gen. Muśnickiego z 1918 r., znaczki wydane w 1919 r. dla polskiej placówki dyplomatycznej działającej w Konstantynopolu oraz inne znaczki z okresu międzywojennego. Ważne dla całości zbioru są znaczki z okresu II wojny światowej, m.in. wydane przez pocztę polową dla internowanych żołnierzy polskich w Szwajcarii, znaczki z obozów jenieckich: Murnau, Woldenberg (m.in. seria Hetmani), komplet znaczków wydawanych w latach 1941–1945 przez Rząd Polski na Emigracji (m.in. seria upamiętniająca zdobycie Monte Cassino z 1944 r.) oraz znaczki wydane dla poczty polowej w czasie powstania warszawskiego w 1944 r. Wśród cenniejszych pozycji w zbiorze znajduje się również pierwsza seria znaczków wydana w powojennej Polsce – w Lublinie we wrześniu 1944 r. – czy wydanie lotnicze poczty osiedli polskich we Włoszech z 1946 r.

Zbiór medali

Medale nie stanowią wyodrębnionej kolekcji, a jedynie uzupełnienie innych eksponatów. Są wśród nich medale poświęcone Mickiewiczowi: Borrela (1845), W. Głowackiego (*Pamiętka przeniesienia zwłok A. Mickiewicza na Wawel* z 1890 r.) i Antoine'a Bourdelle'a z 1929 r., medalion z popiersiem Krasińskiego wykonany przez Norwida, a także złożony miedziany medal z okazji oswoobodzenia Smoleńska, kilka innych medali staropolskich, medale związane z powstaniem styczniowym oraz inne wybite z okazji rocznic narodowych.

Prasa

Gazety z lat 1861–1864 (37 tytułów, 147 sztuk); prasa z okresu II wojny światowej; czasopisma polonijne wydawane na emigracji w Wielkiej Brytanii.

Księgozbiór

Księgozbiór obejmuje ok. 20 tys. książek. Większość to dzieła polskojęzyczne, z przewagą literatury pięknej oraz dotyczącej Polski i jej historii. Dużą część zbioru tworzą wydawnictwa z początku XX w., z czasów II wojny światowej, wydawnictwa emigracyjne oraz zbiór literatury poświęconej powstaniu 1863 r., zebrany przez ks. Jarzębowskiego.

Liczenie reprezentowane są druki XIX-wieczne, a wśród nich pierwsze wydania najwybitniejszych dzieł polskiej literatury, przede wszystkim epoki romantyzmu, m.in. dzieła Adama Mickiewicza – *Sonety krymskie* (Moskwa 1826), *Konrad Wallenrod* (Petersburg 1828), *Pan Tadeusz* (Paryż 1834); Juliusza Słowackiego – *Anelli* (Paryż 1838), *Lilla Weneda* (Paryż 1840) i *Beniowski* (Lipsk 1841); Cypriana Norwida – *Poezje* wydane w Lipsku w 1863 r., *Przedświt* (Gaszyński, Paryż) i *Resurrecturis* (Paryż 1836) Zygmunta Krasińskiego.

Oprócz wydawnictw XIX-wiecznych i XX-wiecznych w Fawley Court są przechowywane księgi rękopiśmienne i stare druki. Kolekcja starych druków składa się z 487 woluminów. W tej liczbie znajduje się 8 inkunabułów, 67 woluminów z XVI w., 140 woluminów z XVII w. oraz 272 woluminy wydane w XVIII w.

Do inkunabułów należą: Robertusa Caracciolusa *Opus de laudibus Sanctorum* (Venice 1489), Angelusa de Clavasio *Summa angelica* (Venice 1489), St. Anzelma *Opera* (Nuremberg 1491 r.), Boëthiusa *De consolatione philosophie* (wydane w Lyonie w 1493/94 i w Mediolanie w 1512 r.).

Z zabytków polskiego piśmiennictwa na uwagę zasługuje m.in. *Statut Łaskiego* z 1506 r., Andrzeja Frycza Modrzewskiego *Lascius sive poena homicidii* (Kraków 1543), *Constitutie Seymowe* (1550–1632), Macieja z Miechowa *Historia delle due Sarmatie* (Venice-Giolito 1561), *Herby rycerstwa polskiego* (1584), *Historia Polonica* Jana Długosza (1615), Jana Kochanowskiego *Pisma* – pierwsze wydanie pośmiertne (Kraków 1611).

Biblie staropolskie są reprezentowane przez *Biblię Radziwiłłowską* z 1563 r. i *Biblię Leopoldy* oraz *Nowy Testament* (druk Szarfenberga, 1577 r.).

W zbiorze starych druków zachował się też *Książę Niccolao Machiavellego*, wydany w Bazylei w 1560 r.

Ponadto przechowywany jest zbiór druków muzycznych (ponad 30 pozycji). Wśród nich znajdują się przede wszystkim druki chopinowskie wydane przez firmę wydawniczą Schlesingera, oryginalne pierwsze edycje niemieckie *Ballady As-dur op. 47* i *Ballady f-moll op. 52* wydane przez Breitkopf

& Härtel w Lipsku w koedycji z oficyną francuską oraz oryginalne wydanie z maja 1840 r. *Sonaty b-moll op. 35*⁵⁶ oraz *Sonaty h-moll op. 58* z czerwca 1845 r.⁵⁷

Ponadto w grupie tej znalazły się pierwsze wydania utworów Marii Szymanowskiej, nokturn *La Murmure* dedykowany Stanisławowi Moniuszce przez Helenę Malewską, córkę M. Szymanowskiej. Pozostałe druki muzyczne są związane z tematyką powstań narodowych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Do zbiorów muzealnych sporządzono karty katalogowe oraz komputerowy katalog w formie bazy danych.

W przygotowaniu znajduje się przewodnik po zbiorach i historii Muzeum.

Do zbiorów archiwalnych istnieje inwentarz w formie komputerowej bazy danych. W przygotowaniu znajduje się przewodnik po zbiorach rękopiśmiennych opracowywany pod kierunkiem Marii Wrede, kierownika Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Trwają prace nad inwentarzem starych druków. Prace te prowadzi pracownicy Biblioteki Narodowej przy użyciu komputerowej bazy danych w programie MAK, opartym na bibliotecznym standardzie opisu USMARC.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Biliński L., *Polonika w zbiorach bibliotecznych w Wielkiej Brytanii. Informator*, Warszawa 1997; Jacewicz A., *Fawley Court. Przewodnik*, Londyn [c. 1976]; *Katalog-przewodnik kolekcji im. Mrj. Witolda Buchowskiego V.M.*, Fawley Court 1966; *Katalog Wystawy Historycznej w Stulecie Powstania Styczniowego. Zbiory Ks. Józefa Jarzębowskiego*, Londyn 1964; [Lipiński H.], *Fawley Court. Historic House and Museum*, Fawley Court [c. 1990]; Szewczyk-Prokurat D., *Monografia Muzeum im. Ks. Józefa Jarzębowskiego w Fawley Court w Wielkiej Brytanii*, maszynopis pracy magisterskiej powstałej w Instytucie Historii Sztuki KUL, Lublin 2001.

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

⁵⁶ *Sonate Pour Le Piano Composée par Fred. Chopin Op. 35. A. L. à Paris, chez E. Troupenas & C-ie* [nr wyd.] 891.

⁵⁷ *Sonate Pour Le Piano dédiée à Madame la Comtesse E. de Perthuis, Par F. Chopin. A. Vialon. Op. 58 a Paris, chez J. Meissonnier* [nr wyd.] 2187.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Danuta Szewczyk-Prokurat, Lublin.

POLSKA MACIERZ SZKOLNA

238 King St.
London W6 ORF
tel. (20) 8741 1193
fax: (20) 8748 5522
e-mail: pms@ukonline.co.uk

Kierownictwo instytucji

Abp Szczepan Wesoły – przewodniczący Rady.
Aleksandra Podhorodecka – prezes Zarządu Głównego.

Zasady udostępniania zbiorów

Korzystanie ze zbiorów jest możliwe po uprzednim uzgodnieniu z kierownictwem instytucji.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Polska Macierz Szkolna (PMS), działająca obecnie w Wielkiej Brytanii, nawiązuje w swojej tradycji do instytucji pod tą samą nazwą, powołanej w 1905 r. w Warszawie z inicjatywy inż. Józefa Świątkowskiego. Pierwszym prezesem Polskiej Macierzy Szkolnej był Henryk Sienkiewicz. Organizacja kontynuowała swoją działalność w okresie międzywojennym, choć w nieco zmienionej formie. W 1925 r. istniało w Polsce 244 kół PMS liczących 18 tys. członków. Wybuch II wojny światowej przerwał działalność organizacji. Reaktywowano ją na terenie Wielkiej Brytanii 14 V 1953 r. Pierwszym powojennym przewodniczącym Rady Polskiej Macierzy Szkolnej został gen. Władysław Anders, a prezesem Zarządu Głównego Władysław Donigiewicz. Głównym celem odrodzonej organizacji było organizowanie pomocy w wychowaniu dzieci i młodzieży polskiej za granicą oraz utrzymanie i pogłębianie świadomości kulturalnej i religijnej Polaków na ob-

czyźnie. Swoje cele PMS realizuje poprzez: prowadzenie polskich szkół, przygotowywanie i wydawanie podręczników szkolnych, czasopism dla dzieci i młodzieży, organizację i prowadzenie kursów dokształcających dla nauczycieli, organizowanie konkursów literackich i wiedzy o Polsce. Polska Macierz Szkolna współdziała z innymi organizacjami polskimi w Wielkiej Brytanii, prowadzi też własną księgarnię, która mieści się w budynku Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego; współpracuje z teatrem „Syrena”, który jest w części przez nią subsydiowany. Na uwagę zasługuje też działalność wśród Polonii na terenach byłego Związku Radzieckiego oraz w innych krajach świata, zwłaszcza aktywność wydawnicza i kolportaż polskich książek, głównie podręczników do nauki religii, języka polskiego, historii i geografii Polski.

Budżet PMS opiera się na ofiarności społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii, darach, zapisach testamentowych oraz sprzedaży podręczników i czasopism. 31 XII 1987 r. Polska Macierz Szkolna została zarejestrowana, zgodnie z prawem angielskim, jako organizacja charytatywna.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Na zbiory składają się materiały dotyczące organizacji i działalności Polskiej Macierzy Szkolnej; akta dotyczące szkolnictwa polskiego w Wielkiej Brytanii; korespondencja.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Przez wiele lat Polska Macierz Szkolna wydawała trzy czasopisma: „Dziatwa”, „Razem Młodzi Przyjaciele”, „Słowo Ojczyście”. Nowością wydawniczą jest „Poradnik Metodyczny” redagowany przez Elżbietę Wojciechowicz.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie dostępnej literatury.

STUDIUM POLSKI PODZIEMNEJ

11 Leopold Road
London W5 3PB
tel./fax: (20) 8992 6057
e-mail: spplondon@ukgateway.net

Prezes SPP

Dr Krzysztof Stoliński.

Kierownik archiwum

Mgr Andrzej Suchcitz.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory są udostępniane bez specjalnych rekomendacji od poniedziałku do czwartku włącznie, w godz. 10.00 – 15.00. Informacje są także udzielane korespondencyjnie. Studium jest wyposażone w fotokopiarkę i skaner.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Studium Polski Podziemnej (SPP) powstało w 1947 r. z inicjatywy gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego w celu zabezpieczenia akt Rządu Polskiego i Sztabu Naczelnego Wodza, wytworzonych w okresie funkcjonowania polskiego państwa podziemnego w latach 1939–1945, a także dla gromadzenia powstałych w kolejnych latach dokumentów historycznych. Członkami i założycielami Studium było 14 żołnierzy AK i działaczy polskiego państwa podziemnego, którzy utworzyli pierwszą Radę SPP.

Ze składu Rady wybierany jest 10-osobowy Zarząd, kierujący działalnością Studium. Wyjątkową rolę w kierowaniu pracami Studium odegrała Halina Czarnocka, prowadząca archiwum przez 37 lat do 1988 r. W 1948 r. na stałą siedzibę Studium został zakupiony budynek przy 11 Leopold Road. Fundusze na zakup uzyskano dzięki dotacji Rządu RP na Obczyźnie i pożyczce bankowej na okres 20 lat. Pożyczka została spłacona z dochodów wygoszparowanych przez Zarząd, m.in. z wynajmu pomieszczeń lokatorom. W związku z trudnościami finansowymi w następnych latach Studium Polski Podziemnej rozpoczęło rozmowy doty-

czące połączenia z Instytutem Polskim im. gen. Sikorskiego. Po długich rokowaniach podpisano 28 III 1988 r. umowę o połączeniu obu instytucji, jednak z zachowaniem autonomii przez SPP.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zasób archiwum SPP pochodzi głównie z lat 1939–1947. Spuścizny po osobach prywatnych sięgają chronologicznie lat 90. XX w. Zgromadzona dokumentacja zajmuje ogółem ok. 160 m.b.

Dokumentacja aktowa

Archiwum SPP składa się z następujących działów tematycznych:

- Akta Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza.
- Akta Wydziału Społecznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.
- Akta Głównej Komisji Weryfikacyjnej Armii Krajowej.
- Akta osobowe.
- Kolekcje osobowe i rzeczowe (spuścizny).
- Relacje żołnierzy AK.
- Opracowania.

Zasadniczą część zbiorów archiwalnych SPP stanowią akta Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza (530 j.a.). Obejmują one dwustronną korespondencję szyfrową, raporty, meldunki, sprawozdania okresowe Komendy Głównej AK, akta baz łączności, materiały dotyczące przerzutu powietrznego, łączności radiowej i kurierskiej, wywiadu, kontrwywiadu, działalności konspiracyjnej w obozach jenieckich, okupacji niemieckiej i sowieckiej, operacji „Burza”, powstania warszawskiego, sabotażu i dywersji, szkolenia skoczków, akta Delegatury i Krajowej Rady Ministrów.

Drugą zasadniczą część archiwum tworzą akta Wydziału Społecznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zawierające sprawozdania, rejestry, korespondencję depeszową. W dziale kolekcji przechowywanych jest 46 zespołów, wśród których na szczególną uwagę zasługują spuścizny po gen. T. Borze-Komorowskim (52 j.a.), płk. dypl. F. Demelu (55 j.a.), St. Dołędze-Modrzewskim (57 j.a.), ppłk. Giedronowiczu (50 j.a.), płk dypl. Iran-ku-Osmeckim, ppłk. inż. K. Kraczkiewicz (30 j.a.), S. Mackiewicz (4 j.a.), gen. T. Pełczyńskim (113 j.a.).

Wśród kolekcji tematycznych w oddzielne zbiory wyodrębniono akta dotyczące: Cichociemnych (316 j.a.), Kobiet Żołnierzy AK (PWSK), Komisji Weryfikacyjnej Żołnierzy AK w Niemczech (197 j.a.), „Wolności i Niezawisłości” (67 j.a.). Wśród tych materiałów znaczny procent stanowią teczki personalne żołnierzy i działaczy. Szczególnie duży zbiór, liczący 10 287 teczek osobowych, wydzielono z Głównej Komisji Weryfikacyjnej AK z lat 1945–1949. Obszerny jest też dział relacji uczestników konspiracji, obejmu-

jący 820 pozycji. Akta te podzielono według okręgów terytorialnych, w ich ramach zaś zastosowano podział tematyczny.

Dokumentacja nieaktowa

Zbiór fotografii

Ogółem liczy on ok. 3 tys. odbitek, do części z nich zachowały się klisze. Pod względem tematyki są to fotografie dotyczące: okresu okupacji niemieckiej i życia codziennego w okupowanej Polsce, powstania warszawskiego, oddziałów partyzanckich, prześladowania Żydów w okresie II wojny światowej, Polaków w ZSRR, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, dowódców AK. Część zbioru to fotografie różnych osób, polityków, kapelanów, dokumentacja z obchodów rocznicowych AK, wystaw, imprez jubileuszowych, fotografie z tablic pamiątkowych, pomników, grobów żołnierzy AK w Polsce i za granicą. Zachował się też niewielki zbiór zdjęć lotniczych znad Polski, w tym Warszawy z okresu od kwietnia do 18 IX 1944 r.

Afisz, broszury konspiracyjne i ulotki

Zbiór tworzą obwieszczenia niemieckie o egzekucjach, plakaty polskie z okresu okupacji niemieckiej, afisze powojenne dotyczące Armii Krajowej, upamiętniające obchody rocznicowe AK; instrukcje wojskowe wydane w konspiracji dla celów szkoleniowych i dywersyjnych; regulaminy wewnętrzne Armii Ludowej, ulotki różnych ośrodków konspiracyjnych, przedrukowane obwieszczenia władz niemieckich o egzekucjach.

Mapy i plany

Do zbioru należą mapy i plany Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza, m.in. z naniesionymi przebiegami akcji wojskowych, rozmieszczeniem łączowisk, poszczególnych oddziałów wojskowych.

Dokumentacja audiowizualna

Składają się na nią filmy i kasety wideo, w tym film z powstania warszawskiego oraz 70 kaset wideo dotyczących Armii Krajowej, okupacji niemieckiej w Polsce oraz prześladowania Żydów. Na taśmach magnetofonowych zachowały się transmisje Radia „Błyskawica” i „Wawer”, przemówienia polityków i żołnierzy, rozmowy z żołnierzami, zbiór pieśni.

Muzealia

Obejmują ponad 700 eksponatów, w tym przedmioty pamiątkowe, me-dale. Zachowały się m.in. skrytki, meldunki, rozkazy, odznaki, pieczętki,

opaski, grypsy, części mundurów, aparat radiowy. Niewielka część eksponatów jest wystawiona w gablocie Muzeum Instytutu im. gen. Sikorskiego, część natomiast w Imperial War Museum–Holocaust Section.

Prasa

Zbiór prasy konspiracyjnej zawiera wydawnictwa Delegatury Rządu, Armii Krajowej, WRN-PPS, ludowców i innych. W komplecie zachował się jedynie „Biuletyn Informacyjny”, inne tytuły, jak np. „Czyn”, „Rzeczpospolita”, „Szaniec” są niekompletne. Obok oryginałów czasopism przechowywane są kserokopie oraz mikrofilmy, wykonane z prasy. Zachował się też niewielki zbiór prasy tzw. gadzinowej, wydawanej w kilku miastach Generalnego Gubernatorstwa, m.in. „Przełom” z Krakowa i „Gazeta Narodowa” z Częstochowy.

Księgozbiór

Obejmuje ogółem ok. 6 tys. pozycji i jest podręczną biblioteką SPP o profilu ściśle związanym z polskim państwem podziemnym i jego zbrojnym ramieniem – Armią Krajową. Na księgozbiór składają się publikacje wydane na emigracji, jak też w Polsce. Do najcenniejszych wydawnictw należą, wydane na emigracji podczas wojny przez Ministerstwo Informacji i Dokumentacji – *The German New Order in Poland* (Londyn 1942).

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Podstawowymi pomocami archiwalnymi są inwentarze do zespołów akt. Do niektórych działów akt opracowano kartoteki osobowe i rzeczowe.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Bulicz K., *Studium Polski Podziemnej w Londynie. Informator 1947–1984*, Londyn; *Polish help for the Jews 1939–1945. Documents. An exhibition catalogue*, Londyn 1988; Suchcitz A., *Informator Studium Polski Podziemnej 1947–1997*, Londyn 1997.

Publikacje własne instytucji

Armia Krajowa w dokumentach, t. 1–6, Londyn 1970–1989; *Organizacja wysyłki i odbioru zrzutów materiałowych dla Armii Krajowej*, oprac. Jan Tarczyński, Londyn 2001.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie przechowuje część akt Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie przechowuje część akt Wydziału Społecznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Andrzej Suchcitz.

WŁOCHY

Polacy we Włoszech

Kontakty kulturalne i gospodarcze między Włochami a Polską datują się od czasów średniowiecza. Pierwszymi Polakami we Włoszech byli studenci sławnych średniowiecznych uniwersytetów w Bolonii, Padwie oraz Rzymie. Polscy uczeni odegrali znaczącą rolę w dziejach tych uczelni, np. lekarz Mikołaj z Polski był rektorem Uniwersytetu w Padwie, Jan Polak zaś rektorem Uniwersytetu w Bolonii. Z uczelniami włoskimi związane były tak znane w dziejach Polski postaci jak: Paweł Włodkowic, Jan Ostro-róg, Jan z Ludziska, Grzegorz z Sanoka czy Marcin Król z Żurawicy. W XIII w. przebywał w Rzymie św. Jacek Odrowąż, w XIV stuleciu arcybiskup Jakub Świnka, a także pretendujący wówczas do tronu w Polsce – Władysław Łokietek. Jeszcze bardziej ożywione kontakty miały miejsce w epoce odrodzenia. Na uniwersytetach włoskich studiowali późniejsi wybitni polscy uczeni (np. Mikołaj Kopernik), dostojnicy państwowi i duchowni (m.in. Jan Zamoyski, biskup poznański Jan Lubrański), poeci, pisarze i malarze (Łukasz Górnicki, Jan i Piotr Kochanowscy, Jan Andrzej Morsztyn, Maciej Sarbiewski, Franciszek Smuglewicz). Od XVI w. działało w Rzymie Hospicjum im. św. Stanisława, założone w 1578 r. przez kard. Stanisława Hozjusza, uczestnika obrad soboru trydenckiego, w latach 1582–1586 zaś prowadziło swoją działalność Kolegium Polskie. Podobnie kształtowała się sytuacja w następnych stuleciach. Włochy były celem przyjazdów i pobytów wybitnych działaczy polskiego oświecenia, takich jak: Andrzej i Józef Załuscy, Stanisław Konarski, Ignacy Krasicki, Grzegorz Piramowicz, Hugo Kołłątaj. Ten ostatni studiował od 1768 r. w rzymskiej La Sapienza, a zdobytą tam wiedzę wykorzystał później do przeprowadzenia reformy Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Po upadku państwa polskiego wskutek rozbiorów Włochy stały się drugą ojczyzną dla uchodźców, którzy tam szukali sposobu odzyskania niepodległości przez Polskę. We Włoszech powstały Legiony Polskie pod wodzą Jana Henryka Dąbrowskiego. Polacy wzięli czynny udział w wydarzeniach Wiosny Ludów, tworząc w tym okresie Legion Mickiewicza oraz włączając się do walki. W I połowie XIX w. podróże do Włoch odbyli najwięksi polscy romantycy: Adam Mickiewicz, Zygmunt Krasiński, Juliusz Słowacki, Cyprian Norwid. W 1861 r. powołano w Genui Polską Szkołę Wojskową, z której wyszło ok. 300 osób, uczestników powstania styczniowego. Wobec braku własnego państwa Polacy byli aktywni w życiu naukowym i kulturalnym dziewiętnastowiecznych Włoch. Poeta Teofil Lenartowicz wykładał w Bolonii teorię literatur słowiańskich, Zygmunt Bośniacki prowadził badania paleontologiczne, Sz. Szyrski był zaś w latach 1866–1875 dyrektorem Muzeum Historii Naturalnej w Trieście. Od końca XIX w. powstawały też polskie instytucje. Zbiory Artura Wołyńskiego dały początek Muzeum Kopernika w Rzymie, które powstało w 1883 r. Na stałe osiedli wówczas we Włoszech polscy artyści: Wiktor Brodzki, autor popiersia Adama Mickiewicza odsłoniętego w Rzymie pod koniec XIX w., Henryk Siemiradzki, Tomasz Oskar Sosnowski. Ostatnie lata swego życia w okresie 1899–1901 spędził w Rzymie Aleksander Gierymski. Dłuższe pobyty we Włoszech były udziałem znanych polskich pisarzy: Władysława Reymonta, Stefana Żeromskiego, Jana Kasprowicza, Marii Konopnickiej. Z przeszłości Rzymu czerpał tematy do swoich dzieł Henryk Sienkiewicz, który trzykrotnie odwiedzał Włochy. Wkrótce po opublikowaniu *Quo vadis* ukazała się też włoska wersja powieści, a w 1913 r. na jej motywach nakręcono w Rzymie pierwszy film. Na przełomie XIX i XX w. zapoczątkowane zostały stałe misje naukowe polskich uczonych. Studia nad dziejami i kulturą Polski prowadzili we Włoszech m.in. Walerian Kalinka oraz Kazimierz Chłędowski. W 1886 r. odbyła się pierwsza rzymska ekspedycja Akademii Umiejętności w Krakowie, kilka lat później zaś Stanisław Smolka podjął starania o utworzenie w Rzymie polskiej stacji naukowej.

Inną grupą Polaków na stałe związaną z Rzymem i Stolicą Apostolską byli duchowni. W 1842 r. Henryk Kajsiewicz oraz Piotr Semenenko założyli w Rzymie zakon zmartwychwstańców. Polscy duchowni obecni też byli w najbliższym otoczeniu papieskim. W latach 1879–1882 Włodzimierz Czacki był nuncjuszem papieskim. Istotną rolę odgrywał w tym środowisku także kard. Mieczysław Ledóchowski, arcybiskup gnieźnieński, który zmuszony opuścić swoją metropolię w okresie Kulturkampf, przebywał w Rzymie do swojej śmierci w 1902 r.

W okresie I wojny światowej Polonia włoska włączyła się do kampanii na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. Szczególnie aktywną działalność prowadzili w tym okresie Konstanty Skirmut oraz Maciej Loret. Po 1918 r. liczebność Polaków we Włoszech uległa zmniejszeniu,

część z nich powróciła do odrodzonej Polski. W okresie międzywojennym Polonia włoska liczyła ok. tysiąca osób. Powstały też nowe polskie instytucje. W 1921 r. powołano Bibliotekę Polską w Rzymie, w 1927 r. zaś zapadła decyzja o utworzeniu stacji naukowej PAU w Rzymie, w której badania prowadzili później znani polscy historycy: Oskar Halecki, Marceli Handelsman, Mieczysław Żywczyński. Liczba Polaków we Włoszech powiększyła się o kolejny tysiąc po wybuchu II wojny światowej. Włochy stały się ponownie terenem, na którym do walki włączyły się oddziały polskie, przede wszystkim 2. Korpus gen. Andersa, uformowany z Polaków deportowanych do ZSRR i liczący w chwili wejścia do Włoch ok. 50 tys. żołnierzy. Korpus brał udział w wyzwolaniu terenów włoskich w składzie brytyjskiej VIII Armii, a jego najbardziej znanym dokonaniem było zdobycie wzgórza Monte Cassino 18 V 1944 r. Po zakończeniu wojny większość byłych żołnierzy opuściła Włochy. Wśród nielicznych, którzy pozostali znalazł się pisarz Gustaw Herling-Grudziński, wybitna postać w życiu politycznym i kulturalnym Polski i polskiej diaspory. Po 1945 r. liczba Polaków pozostających na terenie Włoch wynosiła ok. 2 tys. osób. Powstały wówczas nowe organizacje polskie, takie jak: Stowarzyszenie Polskich Kombatantów czy Związek Inwalidów Polskich we Włoszech. Do 1972 r. działała też pod kierownictwem Kazimierza Papée Ambasada RP na Wychodźstwie przy Watykanie. Stagnacja w kontaktach polsko-włoskich w okresie rządów komunistycznych w Polsce została przerwana po 1956 r. Najważniejszym wydarzeniem w okresie powojennym stał się wybór kard. Karola Wojtyły na papieża w 1978 r., co wpłynęło na znaczne ożywienie wzajemnych kontaktów.

Obecnie Polonia włoska szacowana jest na ok. 30 tys. osób (dane z 1999 r.). W Rzymie w 1999 r. Polacy stanowili drugą co do wielkości grupę cudzoziemców (ok. 15 tys. osób). Obok organizacji i stowarzyszeń polskich, działających we Włoszech, znajomość języka i kultury polskiej jest krzewiona przez katedry polskie na uczelniach w Neapolu, Rzymie, Florencji, Padwie, Wenecji, Mediolanie i Turynie.

Wskazówki bibliograficzne: Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938; Tenże, *Spojrzenie w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969; Borucki M., *Polacy w Rzymie. Od czasów Mieszka I do Jana Pawła II*, Warszawa 1995; Brahmer M., *Powinowactwa polsko-włoskie. Z dziejów wzajemnych stosunków kulturalnych*, Warszawa 1980; Dackiewicz J., *Romantyczni w Italii*, Warszawa 1978; Loret M., *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, Rzym 1930; Pachoński J., *Legiony polskie 1794–1807. Prawda i legenda*, t. 1–4, Warszawa 1969–1979; Pollak R., *Związki kultury polskiej z Włochami*, Warszawa 1966; Sajkowski A., *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI–XVIII*, Warszawa 1973; Ulewicz T., *Iter Romano-Italicum Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Wło-*

chami w wiekach średnich i renesansie, Kraków 1999; Voisé W., *Studia włoskie polskich pisarzy politycznych epoki renesansu*, Warszawa 1959.

ARCHIWUM GŁÓWNE ZGROMADZENIA MISJONARZY W RZYMIE

Via dei Capasso 30
00 164 Roma
tel. (06) 666 37 30/32/36
fax: (06) 666 38 31
e-mail: cmcuria@tin.it

Kierownik Archiwum

Fr. Rolando S. DelaGoza, CM.

Zasady udostępniania zbiorów

Badaczom udostępni się tylko materiały historyczne od 1915 r., mające ponad 50 lat. Pozostałe są na razie wyłączone z korzystania.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Archiwum powstało w wyniku działalności Zgromadzenia Misjonarzy, powstałego w Paryżu w 1625 r. Do Polski Zgromadzenie to przybyło w 1651 r. na zaproszenie Marii Ludwiki Gonzagi, żony króla polskiego Jana Kazimierza. Siedziba Archiwum Głównego mieściła się początkowo w Paryżu. Archiwum poniosło znaczne straty w czasie rewolucji francuskiej, wówczas to wiele dokumentów zostało zniszczonych lub rozproszonych. W czasie II wojny światowej część archiwaliów wywieziono do Londynu, gdzie pozostają do dnia dzisiejszego. W 1963 r. Kurię Generalną misjonarzy przeniesiono do Rzymu, a w ślad za nią sprowadzono z Paryża część rękopisów odnoszących się do okresu najnowszego w dziejach Zgromadzenia. W Paryżu pozostały rękopisy mające ponad 100 lat (zgodnie z ówczesnym prawem francuskim) oraz materiały z działalności misjonarzy w takich krajach jak: Algieria, Persja, Syria, Turcja, Grecja, Libia, Madagaskar, Chiny.

Obecne zbiory są przechowywane w budynku Kurii Generalnej Zgromadzenia Misjonarzy w Rzymie przy Via di Bravetta.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Całość zbiorów dzieli się na trzy okresy chronologiczne: od XVIII w. do 1915 r., lata 1915–1968 oraz od 1968 r. do czasów współczesnych. Akta dotyczą m.in. polskich prowincji misjonarzy i ich działalności. Są to akta wizytacji kanonicznych poszczególnych domów, katalogi osobowe prowincji od końca XVIII w. do czasów obecnych, listy i sprawozdania wizytatorów prowincji litewskiej. Druga część zbiorów to głównie akta własne kongregacji, materiały ze zgromadzeń generalnych oraz karty osobowe członków.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Gach P., *Archiwum Główne Zgromadzenia Misjonarzy w Rzymie*, „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, t. 4, 1989, s. 99–107.

Publikacje własne instytucji

Brak danych.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie dostępnych informacji na stronie internetowej.

FUNDACJA RZYMSKA IM. MARGRABINY J. S. UMIASTOWSKIEJ

Via Piemonte 117
00187 Roma
tel./fax: (06) 4814263
e-mail: fumiastr@tiscali.it

Prezes Fundacji

Stanisław August Morawski.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory udostępniane są w pracowni naukowej po wcześniejszym uzgodnieniu terminu. Wymagana jest rekomendacja oraz przedstawienie programu badań i uzasadnienie konieczności kwerendy. Istnieje możliwość wykonania kserokopii lub skanów.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Fundacja powstała w 1944 r. na podstawie dekretu założycielskiego z 26 X 1944 r. Zabezpieczenie finansowe otrzymała od margrabiny Janiny z Sadowskich Umiastowskiej, zmarłej w Rzymie w 1941 r., która cały swój majątek przeznaczyła na założenie fundacji swojego imienia. Fundatorka była żoną Władysława Umiastowskiego, zamożnego ziemianina z Wileńszczyzny. Już w 1922 r. bezdzietni Umiastowscy przekazali swoje majątki na cele społeczne, m.in. na Uniwersytet Wileński, w dwóch rezydencjach zaś zorganizowano domy wypoczynkowe dla turystów i ludzi nauki oraz dla niezamożnych studentów.

Celem powołanej Fundacji było wspieranie nauki i kultury polskiej poprzez udzielanie stypendiów oraz współpracę z innymi instytucjami. Wydarzenia z okresu II wojny światowej znacznie uszczupliły majątek przekazany przez J. Umiastowską, w związku z czym w pierwszych latach istnienia Fundacja prowadziła niewielką działalność. Sytuacja poprawiła się po objęciu kierownictwa przez Emeryka Hutten-Czapskiego⁵⁸ w 1968 r. Nowy prezes rozpoczął na szerszą skalę akcję przyznawania Polakom stypendiów na pobyt we Włoszech. Działalność tę wspierało założone przez niego w Rzymie Hospicjum Polskich Kawalerów Maltańskich. Polityka stypendialna kontynuowana była po śmierci Czapskiego. Ogółem w latach 1968–1988 przyznano 470 stypendiów z nauk humanistycznych i społecznych. W 1972 r. z inicjatywy Fundacji ogłoszono zbiórkę funduszy na zakup marmurów dla Zamku Królewskiego w Warszawie. Przekazano je do Zamku w 1980 r. W ostatnich latach Fundacja zawarła szereg umów o współpracy z innymi instytucjami, m.in. z Instytutem Sztuki PAN w sprawie inwentaryzacji nagrobków polskich w Rzymie, z Biblioteką Narodową oraz Papieskim Instytutem Studiów Kościelnych w sprawie rejestracji i katalogowania starych druków dotyczących Polski, a znajdujących się w bibliotekach rzymskich. Od 1989 r. Zarząd Fundacji przeznacza środki fi-

⁵⁸ Z inicjatywy Fundacji ukazał się, wydany przez Oficynę Poetów i Malarzy w Londynie, zbiór wspomnień pt. *Emeryk Hutten Czapski 1887–1979. Szkic biograficzny i wspomnienia współczesnych*, Londyn 1996.

nansowe na prowadzenie prac dokumentacyjno-badawczych na temat Polaków we Włoszech w XX w. Do głównych zadań Fundacji należy: uzupełnianie danych bibliograficznych, dotyczących wszelkiego rodzaju publikacji na powyższy temat; inwentaryzacja i opisywanie źródeł z archiwów publicznych i prywatnych, zawierających nieznanne lub jeszcze nieopracowane materiały rękopiśmienne, drukowane, audiowizualne; zabezpieczanie ustnych świadectw (poprzez nagrania) osób narodowości polskiej we Włoszech zasłużonych dla tej wspólnoty; gromadzenie dokumentacji dotyczącej bieżącej działalności Polaków we Włoszech oraz organizacji i instytucji polonijnych lub związanych z Polską. Dotychczas opracowano polonica w bibliotekach Alessandrina, Angelica, Casanatense, Corsiniana, Facolta Teologica Marianum, Stacji Rzymskiej PAN, Vallicelliana oraz częściowo z Biblioteki Watykańskiej.

Osobą przyczyniającą się do ciągłego wzbogacania zbiorów jest obecny prezes S. A. Morawski.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Dokumentacja aktowa

Całość zgromadzonych dokumentów liczy ponad 160 teczek. Do najważniejszych grup archiwaliów należą: archiwum prywatne margrabiny J. S. Umiastowskiej oraz archiwum Fundacji Umiastowskiej (łącznie 104 teczki akt), akta Związku Polskich Inwalidów Wojennych we Włoszech (8 teczek), archiwum prywatne ks. Jerzego Langmana (14 teczek), archiwum Sekcji Polskiej Radia Włoskiego (7 teczek), akta Ogniska Polskiego w Rzymie (17 teczek), akta Rady Polaków we Włoszech (7 teczek), akta Komitetu Solidarności dla „Solidarności” (8 teczek).

Dokumentacja nieaktowa

Fundacja posiada **zbiór fotografii** oraz **zbiory prasy**. Na uwagę zasługuje m.in. komplet numerów paryskiej „Kultury”. Zgromadzono także polonica rozproszone w wydawnictwach i periodykach włoskich.

Księgozbiór

Od lat 60. XX w. Fundacja gromadziła wszystkie wydawnictwa emigracyjne, mając na uwadze zachowanie tych publikacji, niedostępnych w Polsce. Po zniesieniu cenzury w kraju zmieniono profil gromadzenia księgozbioru. W ostatnich latach zbierane są głównie publikacje dotyczące szeroko pojętych kontaktów polsko-włoskich.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się w trakcie opracowywania. Dotychczas opracowano częściowo dwie kolekcje archiwalne: korespondencję Henryka Siemiradzkiego oraz archiwum Kleszczyńskiego.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Brak danych.

Publikacje własne instytucji

Nie posiada.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Jurasz.

OŚRODEK DOKUMENTACJI PONTYFIKATU JANA PAWŁA II

Dom Polski im. Jana Pawła II
00 189 Roma
Via Casia 1200
tel. (06) 303 10398
fax: (06) 303 10399

Dyrektor Ośrodka

Ks. dr Jan Głowczyk.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory Ośrodka udostępniane są w jego siedzibie od poniedziałku do piątku w godz. 9.00 – 13.00, z wyjątkiem Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

Dzieje funkcjonowania instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu został powołany do życia na podstawie dekretu papieskiego z 16 X 1981 r. Jego siedziba mieści się w Domu

Polskim, działającym od 1980 r. Patronat nad tą instytucją sprawuje Rada Administracyjna Fundacji Jana Pawła II, powołana na podstawie wyżej wymienionego dekretu z 1981 r. Jednym z celów Fundacji jest gromadzenie dokumentacji i rozpowszechnianie nauczania Jana Pawła II.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Ośrodek gromadzi zbiory biblioteczne, archiwalne i muzealne związane bezpośrednio i pośrednio z osobą i działalnością Jana Pawła II.

Dokumentacja aktowa

Jednym z głównym zespołów archiwalnych jest archiwum kard. Karola Wojtyły, zawierające maszynopisy ponad 1200 kazań i przemówień z lat 1956–1978, maszynopisy artykułów i rozpraw z okresu 1956–1978, teksty 362 memoriałów pisanych do władz Polski Ludowej, maszynopisy listów pasterskich, komunikatów i zarządzeń Karola Wojtyły jako biskupa, arcybiskupa metropolity i kardynała. Ośrodek przechowuje też archiwum tekstów papieskich: homilie, przemówienia przygotowywane na audiencje ogólne, pielgrzymki, maszynopisy wydawanych dokumentów papieskich. Część dokumentacji dostępna jest na płytach CD.

Dokumentacja nieaktowa

Odrębne zespoły stanowią: dokumentacja dźwiękowa złożona z nut, płyt i kaset z 14 krajów świata, dokumentacja wizualna (filmy, wideokasety), albumy fotograficzne, zbiór filatelistyczny związany z Ojcem Świętym. Ważną część zbiorów Ośrodka są dary składane Janowi Pawłowi II. Obok muzealiów znalazły się wśród nich bezcenne starodruki i rękopisy, w tym dwa oryginalne listy króla Jana III Sobieskiego, list królowej Marii Kazimiery, inne listy królewskie. Na uwagę zasługuje jedyny zachowany autograf-brulion wiersza Norwida, poświęcony papieżowi Piusowi IX, oraz zaginiona kartka rękopisu *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza. Istotnym uzupełnieniem są zbiory biblioteczne i dokumentacja prasowa, złożona z głównych tytułów prasy światowej.

Księgozbiór

Zasadniczą część zbiorów bibliotecznych tworzą książki zawierające teksty Ojca Świętego oraz publikacje jego autorstwa, wydane przed wyborem na Stolicę Apostolską (ogółem ok. 20 tys. woluminów). Są to książki publikowane we wszystkich językach europejskich oraz niektórych orientalnych, zawierające teksty przemówień papieskich w czasie audiencji, nabożeństw, spotkań, pielgrzymek, dokumenty papieskie wydawane na różnych kontynentach. Na drugim miejscu w profilu gromadzenia księgozbioru

znajdują się dzieła ludzi nauki, komentujące dorobek Jana Pawła II, które tworzą bibliografię przedmiotową. Gromadzone są również książki dedykowane Ojcu Świętemu przez samych autorów, a także czasopisma kościelne polskie i zagraniczne.

Biblioteka posiada osobną czytelnię, wyposażoną w księgozbiór podręczny (encyklopedie, bibliografie, słowniki, katalogi, wydawnictwa źródłowe). Mogą z niej korzystać wszystkie osoby przygotowujące prace naukowe związane z osobą i nauczaniem Jana Pawła II.

Znaczna część zbiorów bibliotecznych (ok. 18 tys. woluminów) została komputerowo skatalogowana.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Zbiory znajdują się w trakcie porządkowania.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji

Jagosz M., *Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu Jana Pawła II*, [w:] *Muzea, biblioteki i archiwa polskie na Zachodzie*, Londyn 1991, s. 115–123; Tenże, *Dokumentacja Pontyfikatu Jana Pawła II*, [w:] *XV sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*, Rzym 1994, s. 40–48.

Publikacje własne instytucji

Wiktor Gramatowski SJ, Zofia Wilińska, *Karol Wojtyła w świetle publikacji. Karol Wojtyła negli scritti. Bibliografia*. Città del Vaticano 1980, ss. 280.

Krystyna Bielska, *Jan Paweł II w utworach muzycznych. Bibliografia*, Rzym 1987, ss. 63.

Wiktor Gramatowski SJ, Zofia Wilińska, *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1978–1983*, Rzym 1987, ss. 578.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła; *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia 1959–1978*. Oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1987, ss. 837.

Ks. Karol Wojtyła; *Przemówienia w Radio Watykańskim*. Oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym 1987, ss. 176 + 40 fot.

Krystyna Macińska, *La Papo Johanno Paulo II en esperantaj publikajoj. Bibliografio, 1978–1986*, Rzym 1988, ss.44.

Krystyna Bielska, *Jan Paweł II w dokumentach dźwiękowych 1978–1988. Bibliografia*, Rzym 1990, ss.148.

Wiktor Gramatowski SJ, Zofia Wilińska, Danuta Gułajewska, *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1983–1986*, Rzym 1991, ss. 336.

Anna Malcówna, *Kronika Rzymska. Bibliografia zawartości za lata 1982–1988*, Rzym 1991, ss. 65.

Papież Jan Paweł II a Emigracja i Polonia 1987–1988. Komitet Redakcyjny: ks. R. Dzwonkowski SAC, ks. S. Kowalczyk, ks. E. Walewander, Lublin 1991, ss. 288.

Michał Rożek, *Polonica w kościołach Rzymu*, Rzym–Warszawa 1991, ss. 96 + 53 fot.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła, *Człowiek w polu odpowiedzialności*. Wstęp Ks. prof. Andrzej Szostek, Rzym–Lublin, 1991, ss. 96 + 4 fot.

Księga pamiątkowa. Dziesięciolecie Fundacji Jana Pawła II. Red. K. Czajkowska, ks. M. Jagosz, Rzym 1991, cz. I ss. 168 + 19 fot. kol., cz. II: *Tablice pamiątkowe Dobroczyńców Domu Polskiego i Fundacji Jana Pawła II*. Red. ks. M. Jagosz, Rzym 1991, ss. 52 + 19 fot. kol. oraz 12 czarno-białych.

Ks. Józef Makselon, *Fascynacja a wezwanie. Ostatni pobyt Ojca Świętego w PRL*, Rzym–Warszawa 1992, ss. 89 + rys. 36 oraz 24 tabl.

Nieznana karta brulionu „Pana Tadeusza” Adama Mickiewicza. Opr. K. Czajkowska, Rzym 1992, ss. 24 + 4 fot.

Ks. Kard. Karol Wojtyła, *Człowiek drogą Kościoła*. Red. K. Czajkowska, Rzym 1992, ss. 160.

Krystyna Bielska, *Jan Paweł II w utworach muzycznych. Bibliografia*. Wyd. II poprawione i uzupełnione, Rzym 1993, ss. 160.

Anna Malcówna, *Kronika Rzymska. Bibliografia zawartości za lata 1989–1993*, Rzym 1994, ss. 32.

Materiały XV sesji Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. 23–26.09.1993. Red. ks. M. Jagosz, Rzym 1994, ss. 234.

Krystyna Macińska, *La Papo Johano II en esperantaj publikajoj. Bibliografio. 1987–1991. Suplemento al la jaroj 1978–1986*, Rzym 1994, ss. 47

Tablice pamiątkowe Dobroczyńców Domu Polskiego i Fundacji Jana Pawła II. Red. ks. M. Jagosz, Rzym 1995, ss. 87 + 27 fot. czarno-białych.

Ks. Kard. Karol Wojtyła Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne Kościoła integralną częścią Jego misji*. Red. ks. M. Jagosz, ks. S. Pamuła. Słowo wstępne ks. S. Pamuła, Rzym 1996, ss. 118.

Jan Paweł II poza cenzurą PRL. Bibliografia 1976–1989. Oprac. Anna Sitar-ska i Stefania Skwirowska, Rzym 1996, ss. 532 + 8 fot.

Janina Jaworska, *Artyści polscy o Papieżu*. Oprac. graf. Marian Niwiński, Kielce 1996, ss. 432 + Aneks 8 s.

Ks. Józef Makselon, *Wezwanie i opór. Polacy a Jan Paweł II*, Rzym 1997, ss. 102 + 13 tabl. Summary.

O Świętej Jadwidze Królowej mówią... Zebrał i oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1997, ss. 400 + 74 il cz-b; 23 il. kol.

Krystyna Macińska, *La Papo Johano II en esperantaj publikajoj. Bibliografio. 1992–1996*, Rzym 1998, ss. 56.

Zofia Wilińska, Danuta Gułajewska, *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1987–1989*, Rzym 1998, ss. 671.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. T. 2: Memoriały i pisma do Rządu i Władz Administracyjnych 1959–1978*. Oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1998, ss. 479 + portret.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia 1959–1978. Uzupełnienie tomu I*. Oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1999, ss. 174.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła, *Apostolstwo świeckich*. Zebrał i oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1999, ss. 107.

Ks. Kardynał Karol Wojtyła, *W służbie Polonii i Kościołowi powszechnemu*. Zebrał i oprac. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1999, ss. 363 + 41 il. cz.-b.

Materiały XXI sesji Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie: 23–26 września 1999 r. Red. ks. Michał Jagosz, Rzym–Kraków 1999, ss. 415 + 46 il. kol.

Tadeusz Czosnyka, *Ekzlibrysy Jana Pawła II*, Gliwice 2001.

Krystyna Macińska, *Esperanckie ścieżki spotykają się w Rzymie*, Łódź 2001.

Zofia Wilińska, Danuta Gułajewska, *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1990–1991*, Rzym 2001.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Ks. dr Jan Głowczyk.

PAPIESKI INSTYTUT STUDIÓW KOŚCIELNYCH

Piazza Benedetto Cairoli 117

Roma 00 186

tel./fax: (06) 6880 3750

e-mail: piserom@tin.it

Dyrektor Instytutu

Hieronim Fokciński SJ.

Kierownik punktu konsultacyjnego – Teresa Jastrzębska.

Informacje ogólne – Ryszard Plezia SJ.

Informacje o zasobach archiwalnych Stolicy Apostolskiej oraz Biblioteki Watykańskiej – Teresa Zdziech.

Informacje o zasobie bibliotecznym – Krystyna Sadowska.

Zasady udostępniania zbiorów

Zbiory udostępniane są w siedzibie Instytutu w Rzymie oraz w punkcie konsultacyjnym w Warszawie w poniedziałki i piątki w godz. 9.00 – 13.00 oraz we wtorki i czwartki w godz. 9.00 – 13.00, 16.00 – 19.00. Informacje są także udzielane korespondencyjnie.

Dzieje instytucji i gromadzenia jej zbiorów

Papieski Instytut Studiów Kościelnych powstał z inicjatywy kard. Stefana Wyszyńskiego, prymasa Polski, oraz księży jezuitów prowincji wielkopolsko-mazowieckiej. Swoją działalność rozpoczął 8 IX 1958 r. Założycielem i pierwszym kierownikiem Instytutu był ks. Eugeniusz Reczek SJ (1916–1971). Po przeniesieniu siedziby do Rzymu Instytut został zatwierdzony jako papieski 17 XII 1970 r. Pierwsza siedziba mieściła się w Rzymie przy Via Mecenate 37, od 1974 r. – przy Piazza B. Cairoli 117. Instytut jest polskim ośrodkiem naukowo-badawczym o charakterze dokumentacyjno-informacyjnym, zwłaszcza w zakresie dokumentacji archiwalnej Stolicy Apostolskiej na temat dziejów i spraw polskich. Jego pierwszym i podstawowym zadaniem są systematyczne poszukiwania, rejestracja i gromadzenie w formie reprodukcji (mikrofilm, fotokopie) oraz udostępnianie materiałów dotyczących historii Kościoła w Polsce w jej historycznych granicach. Przedmiotem zainteresowania Instytutu są archiwalia przechowywane w zbiorach Stolicy Apostolskiej i innych instytucji kościelnych, państwowych i prywatnych, zwłaszcza na terenie Włoch. Od początku działalności gromadzone są także oryginalne dokumenty instytucji, ośrodków i wydawnictw polonijnych oraz polsko-włoskich, kolekcje oraz spuścizny po osobach prywatnych.

Obok poszukiwań archiwalnych Instytut zajmuje się organizacją sympozjów, wystaw, konferencji i spotkań. Prowadzi także działalność wydawniczą, publikując w ramach własnych serii lub we współpracy z innymi ośrodkami. Łącznie opublikowano ok. stu pozycji. Instytut współpracuje z ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą, zarówno polskimi, jak i obcymi. W 1976 r. został utworzony w Warszawie punkt konsultacyjny Instytutu.

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Zbiór reprodukcji poloników, głównie ze zbiorów watykańskich, liczy ok. 2 mln klatek mikrofilmów, 40 tys. fotokopii i fotografii. Większość kopii dostępna jest również w punkcie konsultacyjnym w Warszawie.

W skład zbiorów wchodzi też oryginalne materiały archiwalne kilkunastu instytucji, ośrodków polonijnych i polsko-włoskich oraz kilkadziesiąt kolekcji i spuścizn osób prywatnych. Ogółem liczą one ok. 70 m.b. akt. Osobno gromadzona jest dokumentacja foto- i fonograficzna, ikonografia, mapy i plany. Część tego typu materiałów pozostaje włączona do dokumentacji aktowej w poszczególnych kolekcjach.

Materiały skopiowane pochodzą głównie z Archivum Secretum Vaticanum, liczące ok. 600 serii akt. W ramach dotychczasowych prac Instytutu przeprowadzono poszukiwania w ponad 60 seriach akt. Mikrofilmowano przede wszystkim serie zawierające w całości dokumentację dotyczącą Polski bądź zwarte grupy poloników. Z innych znaczniejszych zbiorów archiwalnych Stolicy Apostolskiej, które objęto kwerendą, można wymienić: Bibliotekę Watykańską, Archiwum Historyczne Kongregacji de Propaganda Fide, Archiwum Kongregacji Soboru Trydenckiego, Archiwum Kongregacji Obrządków, Archiwum Kongregacji Biskupów i Zakonników. Kopie materiałów, dotyczących Polski, wykonano m.in. z archiwów generalnych następujących zakonów: dominikanów, franciszkanów konwentualnych, jezuitów, karmelitów bosych i trzewickowych, marianów, redemptorystów, zmartwychwstańców. Kwerendą objęto też archiwa państwowe i prywatne. Najwięcej mikrofilmów wykonano z Biblioteca Valliceliana, Archivio di Sato di Roma, Archivio Doria Pamphili – Fondo Aldobrandini.

Dokumentacja aktowa

Dzieli się na trzy bloki tematyczne:

- Akta ośrodków i instytucji: Ambasada Polska przy Stolicy Apostolskiej (fragmenty akt), Braterstwo Polsko-Włoskie (Fraternita Italo-Polacca) z lat 1951–1954, 1981–1983, Gimnazjum Polskie w Rzymie im. Mikołaja Kopernika, Akademicki Związek Polaków we Włoszech (1946 r.), Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (akta niekompletne), Związek Inwalidów Wojennych PSZ – Oddział Włochy (1947–1954), „Głos Polski” Radia Rzymskiego (1948–1955), Instytut Marianum i Koło Religijno-Rycerskie Najświętszej Marii Panny Zwycięskiej, Komisja do Spraw Beatyfikacyjnych i Kanonizacyjnych (sprawy polskie z lat 1958–1965), Komitet Solidarności z „Solidarnością” przy Włoskich Centralach Związkowych (1981–1990), Postulatorski Ośrodek Studiów (1965–1998), Archiwum Postulatora Generalnego Polski (1974–1998), Sobór Watykański II (materiały dotyczące przebiegu obrad oraz udziału w nich polskich Ojców Soboru).
- Akta periodyków ukazujących się w Rzymie: „Est-Press”, „Mundus”, „Oltrecortina”, „Polska w Europie” (z okresu redakcji K. Kleszczyńskiego), „Przemiany” (wydawane przez Hosianum) oraz „Marianum w Służbie” (wydawane w Londynie).

- Spuścizny po następujących osobach prywatnych: Witold Bronowski (zm. 1974), pracownik służby dyplomatycznej; Zofia Federowicz Grzelak, działaczka polityczna i społeczna; Emeryk Hutten-Czapski (1897–1979), działacz społeczny, kolekcjoner; Karol Kleszczyński, działacz polityczny i społeczny, redaktor; Aleksander Kazimierz Kołtoński (1882–1965), pracownik polskiej ambasady w Rzymie, korespondent czasopism włoskich; Kazimierz Komła (1971–1985), dziennikarz Radia Wolna Europa; Jerzy Langman (1903–1982), ksiądz, archeolog, historyk sztuki; Zofia Olszamowska Skowrońska (1892–1983), historyk, wydawca źródeł watykańskich; Stefania Okuniewska-Dehmal (1885–1974); Leon Siemiradzki (1883–1978) – korespondencja rodzinna, w tym jego ojca Henryka, wybitnego malarza osiadłego w Rzymie; Maria Swoboda Gryf (1898–1978), korespondent religijnych periodyków polonijnych; Roman Szenwic (1917–1977), adwokat Roty Rzymskiej, działacz społeczny; Zofia Zaleska, korespondent czasopism polonijnych.

Dokumentacja nieaktowa

Instytut posiada zbiór klisz fotograficznych Leona Siemiradzkiego (głównie dotyczących Rzymu i okolic), nagrania magnetofonowe korespondenta Radia Wolna Europa K. Komły; zbiory fotografii (69 albumów i kilkadziesiąt teczek fotografii luźnych) dotyczące uroczystości polonijnych, zabytków architektury, zwłaszcza sakralnej, wybitnych postaci życia religijnego i polonijnego; zbiory plakatów, afiszy i druków ulotnych z obchodów milenium chrztu Polski i innych uroczystości, materiały z okresu „Solidarności” i po wyborze Jana Pawła II; dokumentację audio-wizualną: płyty z muzyką polską, nagrania magnetofonowe, taśmy wideo krajowe i polonijne z okresu „Solidarności”, obrazujące życie Polonii, działalność polskich organizacji i instytucji; zbiory pocztówek historycznych i hagiograficznych, zbiory filatelistyczne i numizmatyczne.

Dokumentacja nieaktowa znajduje się ponadto w większości spuścizn po osobach prywatnych, np. w archiwum ambasadora Kazimierza Papée – fotografie ilustrujące działalność ambasady oraz wydarzenia z życia Polonii; w spuściznie Jerzego Langmana – zdjęcia rodzinne, dokumentacja poloników artystycznych, pocztówki; w spuściznie Karola Kleszczyńskiego – zbiór pieczęci instytucji polonijnych i polsko-włoskich, plakaty antykomunistyczne; w spuściznie Leona Siemiradzkiego – zbiór dawnych map.

Prasa

Całość zbiorów prasowych liczy ok. 2 tys. tytułów, czasem są to nieliczne, a nawet pojedyncze numery, zwłaszcza w wypadku prasy z okresu II wojny światowej, prasy 2. Korpusu oraz krótko ukazują-

cych się biuletynów organizacji i ośrodków polonijnych. Na bieżąco biblioteka Instytutu gromadzi ok. 200 tytułów czasopism polskich i obcych. Gromadzone są także wycinki prasowe (łącznie ok. 7 m.b.)

Księgozbiór

Ogółem liczy ok. 55 tys. tomów wydawnictw zwartych i ciągłych oraz zbiory specjalne: starodruki i rękopisy. Pod względem profilu gromadzenia składają się na niego przede wszystkim publikacje historyczne, chronologicznie i tematycznie związane z pracami nad polonikami w zbiorach watykańskich. Gromadzone są wydawnictwa ukazujące się poza krajem oraz w kraju w drugim obiegu, prace z zakresu nauk pomocniczych historii (paleografii, archiwistyki, dyplomatyki papieskiej) oraz wydawnictwa źródłowe, biografie, encyklopedie i słowniki.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Dla zbioru reprodukcji (mikrofilmów) z archiwów Stolicy Apostolskiej prowadzone są następujące repertoria (kartoteki kartkowe): topograficzne – według miejsca przechowywania, chronologiczne, tematyczne, mikrofilmowe (kartkowy inwentarz zbioru mikrofilmów). Do użytku wewnętrznego Instytut posiada „indeks generalny”, który zawiera dane o czasie i wyniku kwerendy, osobie prowadzącej poszukiwania oraz formie wykonanych reprodukcji. W serii wydawniczej „Katalogi mikrofilmów i fotokopii poloniców z archiwów zagranicznych”, wydanej przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych, ukazały się zestawienia z czterech obszernych zespołów watykańskich: *Nunziatura di Polonia* oraz *Archivio della Nunziatura di Varsovia* (Zeszyt VII, 1990), *Processus Consistoriales i Processus Datariae* (Zeszyt IX, 1992).

Jedynie dla części zbiorów aktowych i nieaktowych istnieją szczegółowe inwentarze, dla większości zespołów Instytut dysponuje jedynie ogólnymi wykazami.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

„Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, Rzym–Warszawa, nr 1–5, 1976–1991; *Sprawozdania roczne z działalności Instytutu* [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”.

Do ważniejszych publikacji źródłowych, podających równocześnie bliższe informacje o prezentowanych zbiorach, należą:

Causae polonae coram Sacra Romana Rota XV–XVII saec. Explanatio processus et regesta documentorum, wyd. Christina Bukowska-Gorgoni, Rzym 1995; Gramatowski W. SJ, *Polonica liturgiczne w Kongregacji Obrzędów 1588–1632*.

Studium z dziejów Kurii Rzymskiej, Rzym–Warszawa 1988; *Propozycje konsystorialne w XVI wieku*, wyd. H. Fokciński, Rzym 1994; Żaryn J., *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów Ambasady RP przy Watykanie. Wybór dokumentów*, Warszawa 1998.

W prasie polonijnej i krajowej ukazało się ponadto kilkadziesiąt prac dotyczących powstania i działalności Instytutu. Do ważniejszych należą:

Fokciński H., *Powstanie i działalność Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie*, „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, Rzym–Warszawa, nr 1, 1976, s. 8–13; Tenże, *Un centro scientifico-culturale polacco a Roma – Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici*, „L’Osservatore Romano” nr 51 z 2–3 marca 1981; Tenże, *Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie*, „Kronika Rzymska”, nr 2, 1982, s. 24–27; Tenże, *W 25-lecie śmierci ks. Eugeniusza Reczka SJ organizatora Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie*, „Kronika Rzymska” nr 107, 1996, s. 20–24; *Polska placówka kulturalno-naukowa w Rzymie. Z H. Fokcińskim SJ, dyrektorem Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, rozmawia Krzysztof Dypciak*, „Roczniki Humanistyczne”, Lublin 1991/1992, t. 39/40, z. 1, s. 103–114; Plezia R., *25 Years of Historical Research and Servis to Poles in Rome*, [w:] *The Jesuits. Year Book of the Society of Jesus*, Rzym 1983 (także w j. francuskim, hiszpańskim i włoskim).

Publikacje podsumowujące wyniki prac w zakresie kwerend i wykonanych reprodukcji ze zbiorów Stolicy Apostolskiej: Fokciński H., *Stan i perspektywy informacji źródłoznawczej o polonikach archiwalnych we Włoszech*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 82, 1975, s. 811–820; Tenże, *Osiągnięcia i postulaty w zakresie poszukiwań i publikacji poloników ze zbiorów Stolicy Apostolskiej w powojennym czterdziestoleciu*, [w:] *Prace Kongresu Kultury Polskiej*, Londyn 1987, t. 3, s. 126–143. Sadowska K., *Stan kwerendy Instytutu w Archiwum Secretum Vaticanum*, „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, Rzym–Warszawa, nr 1, 1976, s. 56–58; Tamże, *Schemat Archivum Secretum Vaticanum przyjęty w Instytucie*, s. 23–51; Tamże, *Wykaz mikrofilmowanych archiwaliów watykańskich udostępnianych w Punkcie Informacyjnym w Warszawie*, s. 59–69.

Publikacje własne instytucji

Instytut wydaje od 1976 r. własne czasopismo pt. „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”. Periodyk informuje o prowadzonych kwerendach, stopniu opracowania zebranych materiałów, planowanych pracach oraz wydawnictwach zarówno samego Instytutu, jak też innych ośrodków naukowych, podejmujących problematykę badań nad historią Kościoła na podstawie archiwów watykańskich. Podaje też informacje o reprodukcjach przekazywanych do Punktu Informacyjnego w Warszawie.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Materiały Ambasady Polskiej przy Stolicy Apostolskiej przechowują: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Hoover Institution on War, Revolution and Peace w Stanford (USA), Fundacja Jana Pawła II w Rzymie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Archiwum Akt Nowych przechowuje też materiały uzupełniające do spuścizny: Witolda Bronnowskiego, Karola Kleszczyńskiego, Kazimierza Kołtońskiego. Archiwum Metropolitalne w Krakowie oraz Archiwum Delegata Prymasa Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji przechowują akta uzupełniające do spuścizny Jerzego Langmana, Archiwum Watykańskie zaś akta do spuścizny Romana Szenwica.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Hieronim Fokciński SJ.

SEKCJA POLSKA RADIA WATYKAŃSKIEGO

Piazza Pia 3
00120 Citta del Vaticano
tel. (66) 98 83 551
fax: (66) 98 84 565
e-mail: sedoc@vatiradio.va

Redaktorzy Radia

Ks. Tadeusz Dobrowolski SJ, ks. Andrzej Majewski SJ.

Dzieje instytucji i gromadzenia zbiorów

Działalność Radia Watykańskiego rozpoczęła się 12 II 1931 r. Twórcą stacji radiowej wewnątrz państwa watykańskiego był Guglielmo Marconi, wynalazca anteny radiowej. Od 24 XI 1938 r. Radio Watykańskie zaczęło emitować swoje programy w języku polskim. Sekcję Polską powołał o. Włodzimierz Ledóchowski, generał jezuitów, którym papież Pius XI przekazał kierownictwo Radia Watykańskiego. Pierwszym dyrektorem Sekcji Polskiej został o. Feliks Lasoń. Audycje nadawano początkowo 1–2 razy w tygodniu, ich tematyka zaś wiązała się głównie z działalnością papieską. Po wybuchu II wojny światowej główną rolą Radia stało się informowanie światowej opinii publicznej o sytu-

acji w okupowanej Polsce. Radio przeciwstawiało się też antypapieskiej propagandzie, a zwłaszcza zarzutom wobec papieża Piusa XII o sympatie do hitlerowskich Niemiec. Przez cały okres wojny regularnie nadawano kazania w języku polskim, a od stycznia 1941 do 1944 r. emitowana była audycja dla Polaków w Ameryce Północnej.

Okres powojenny i trudna sytuacja polityczna w kraju, rządzonym przez władze komunistyczne, spowodowały zmianę tematyki audycji. Wobec politycznej indoktrynacji i otwartej walki z Kościołem, prowadzonej przez władze komunistyczne w kraju, obok programów informacyjnych Sekcja Polska nadawała szereg pogadanek poświęconych nie tylko sprawom kościelnym, ale też historii najnowszej, a przygotowywanych przez emigracyjnych teologów i publicystów. Kierownictwo sekcji sprawował w tym czasie o. Józef Warszawski SJ. Wiele miejsca w programach Radia poświęcano wówczas ważnym wydarzeniom politycznym w kraju, takim jak aresztowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego, wypadki poznańskie w 1956 r., uwolnienie prymasa, przygotowania do milenium chrztu Polski.

W 1957 r. otwarto nowe centrum transmisyjne Radia Watykańskiego, mieszczące się w Santa Maria di Galeria pod Rzymem. Kierownictwo Sekcją Polską przejął w tym roku o. Józef Chechelski SJ. Sprawy polskie i sytuacja Kościoła w krajach „za żelazną kurtyną” pojawiały się w tym czasie coraz częściej, co wiązało się z ponownym zaostreniem polityki władz komunistycznych wobec Kościoła po krótkim okresie odwilży październikowej. Pomimo tego kontakty z Episkopatem Polski rozwijały się, a sprzyjało im rozpoczęcie obrad Soboru Watykańskiego II. Sporo miejsca na antenie poświęcano obchodom milenijnym w 1966 r. Szereg komentarzy wzbudziła w tym okresie odmowa przez władze komunistyczne pozwolenia na przyjazd papieża do Polski. W 1970 r. Radio Watykańskie otrzymało kolejną nową siedzibę w Palazzo Pio, dzięki czemu zatrudniono nowych pracowników. Od lat 70. pojawił się stały dział programowy poświęcony wydarzeniom w Polsce, dzięki nawiązaniu ścisłej współpracy z Biurem Prasowym Episkopatu Polski. Kontakty z krajem ożywiły się dzięki ponownej liberalizacji polityki władz w kraju. Podpisanie porozumienia z Republiką Federalną Niemiec umożliwiło uregulowanie spraw organizacji kościelnej na tzw. Ziemiach Zachodnich w Polsce. Znakiem polepszenia stosunków państwa z Kościołem była też wizyta I sekretarza PZPR Edwarda Gierka w Watykanie w grudniu 1977 r. Kolejnym momentem przełomowym w dziejach Radia Watykańskiego i jego Sekcji Polskiej stał się wybór Polaka Karola Wojtyły na papieża w 1978 r. Sekcja Polska, obok bieżącego informowania o wydarzeniach związanych z nowym pontyfikatem, zaczęła też służyć pomocą innym sekcjom językowym i rozgłośniom. Nowym zadaniem stała się też obsługa medialna licznych podróży papieskich, w tym pielgrzymek do Polski. Od 1979 r. rozpoczęto transmisje mszy św. w języku polskim. W kolejnych latach Sekcja Polska była stale obecna przy ważnych

wydarzeniach politycznych w kraju i za granicą, takich jak: powstanie „Solidarności” na początku lat 80., wizyta delegacji Związku w Watykanie w 1981 r., zamach na Jana Pawła II w dniu 13 V 1981 r., śmierć prymasa Wyszyńskiego w maju 1981 r., wprowadzenie w Polsce stanu wojennego oraz kolejne pielgrzymki papieskie.

Upadek systemu komunistycznego w Polsce i krajach Europy Wschodniej postawił przed Sekcją Polską Radia Watykańskiego nowe zadania. Obok polepszenia kontaktów z krajem pilną potrzebą okazało się unowocześnienie serwisu poprzez szersze korzystanie z informacji agencyjnych i utworzenie międzynarodowej sieci korespondentów. W 1990 r. zawarto umowę z programem I Polskiego Radia w sprawie retransmisji popołudniowego dziennika Radia Watykańskiego. Nowo powstające lokalne rozgłośnie katolickie oraz ogólnopolskie Radio Maryja zaczęły też retransmitować audycje i dzienniki. Dzięki technologii cyfrowej obróbki dźwięku możliwe stało się retransmitowanie audycji w języku polskim przez rozgłośnie polonijne, w tym na terenie Ameryki Północnej. Od 1998 r. działa w Warszawie Biuro Obsługi Radia Watykańskiego, a krajowy serwis dla dziennika Radia Watykańskiego jest przygotowywany przez Katolicką Agencję Informacyjną.

Siedziba Sekcji Polskiej mieści się obecnie w Palazzo Pio przy Piazza Pia 3 w Rzymie, centrum zaś produkcyjne Radia Watykańskiego znajduje się w Santa Maria di Galeria, miejscowości położonej ok. 30 km od Rzymu.

Radio Watykańskie jest członkiem Europejskiej Unii Radiofonicznej, Międzynarodowego Katolickiego Stowarzyszenia Radia i Telewizji, Unii Krajowych Radiofonii i Telewizji Afrykańskich.

Funkcję kierowników Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego pełnili kolejno: o. Feliks Lasoń SJ (1900–1973, kierownik Sekcji 1938–1951), o. Józef Warszawski SJ (1903–1997, kierownik Sekcji 1951–1957), o. Józef Chechelski SJ (1900–1967, kierownik Sekcji 1957–1967), o. Tomasz Rostworowski SJ (1904–1974, kierownik Sekcji 1967–1973), o. Stefan Filipowicz SJ (1973–1980), o. Florian Pełka SJ (1980–1991), o. Eugeniusz Senko SJ (1991–1995), o. Andrzej Majewski SJ (1995–2001), o. Józef Polak SJ (od 2001 r.).

Charakterystyka zbiorów archiwalnych

Na zbiory archiwalne składają się przede wszystkim nagrania z wyemitowanych audycji. Pod względem tematyki są to programy informujące o życiu i działalności papieży, Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce. Składają się na nie m.in. wykłady z dziedziny teologii, nauki społecznej i historii Kościoła, wiadomości religijno-społeczne z całego świata, transmisje z podróży i działalności pasterskiej Jana Pawła II, serwisy informacyjne.

Wszystkie przemówienia papieskie są nagrywane i przechowywane w papieskim archiwum dźwiękowym, odrębnym od archiwum Sekcji Polskiej.

Księgozbiór

Brak danych.

Stan uporządkowania zbiorów i pomoce archiwalne

Brak danych.

Bibliografia dotycząca dziejów instytucji i jej zbiorów

Dobrowolski T., *Sekcja polska Radia Watykańskiego*, Biuletyn Informacyjny „Polonia Włoska”, Nr 1, 1999; Grzebień L., *Sekcja Polska Radia Watykańskiego 1938–1988*, Rzym 1990.

Publikacje własne instytucji

Biuletyn „Radio Vaticana Programmes”, wydawany co kwartał w języku włoskim i polskim.

Archiwa i inne instytucje polskie i zagraniczne przechowujące akta stanowiące część zasobu własnego instytucji

Brak danych.

Autor opracowujący opis zbiorów instytucji

Anna Krochmal. Na podstawie dostępnej literatury oraz informacji zawartych na stronach internetowych.

WYKAZ INSTYTUCJI OBJĘTYCH PROJEKTEM

1. Archiwum Diecezji Centralnej Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego
2. Archiwum Federacji Organizacji Kombatanckich PSZ
3. Archiwum Główne Zgromadzenia Misjonarzy w Rzymie
4. Archiwum Kongresu Polonii Amerykańskiej
5. Archiwum Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie
6. Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii
7. Archiwum Polskiej YMCA
8. Archiwum SS. Nazaratenek w Pitsford
9. Archiwum Stowarzyszenia Techników Polskich
10. Archiwum Unii Polskiej w Stanach Zjednoczonych Północnej Ameryki
11. Archiwum Zjednoczenia Polskiego Rzymskokatolickiego w Ameryce
12. Archiwum Zjednoczenia Polskiego w Wielkiej Brytanii
13. Archiwum Zrzeszenia Polskich Artystów Plastyków w Wielkiej Brytanii
14. Archiwum Zrzeszenia Studentów i Absolwentów Polskich na Obczyźnie
15. Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju
16. Archiwum Związku Narodowego Polskiego (Chicago)
17. Archiwum Związku Polaków w Ameryce (Cleveland)
18. Archiwum Związku Polaków we Włoszech
19. Archiwum Związku Polskich Inwalidów Wojennych we Włoszech

20. Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki
21. Biblioteka Polska Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie
22. Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake
23. Dom Polski im. T. Kościuszki (Melbourne)
24. Fundacja „Archivum Helveto-Polonicum”
25. Fundacja Kościuszkowska
26. Fundacja Rzymska im. Margrabiny J. S. Umiastowskiej
27. Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce
28. Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski
29. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego
30. Komitet Centralny Polskich Organizacji w Edmonton
31. Kongres Polonii Kanadyjskiej Okręgu Alberta
32. Kongres Polonii Niemieckiej
33. Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej
34. Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii
35. Muzeum im. Adama Mickiewicza w Paryżu
36. Muzeum Kościuszki w Solurze
37. Muzeum Księży Marianów im. Ojca Józefa Jarzębowskiego w Fawley Court
38. Muzeum na zamku w Montrésor
39. Muzeum Polskie w Ameryce (Chicago)
40. Muzeum Polskie w Rapperswilu, Biblioteka Muzeum Polskiego
41. Ognisko Polskie w Rzymie
42. Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu Jana Pawła II
43. Papieski Instytut Studiów Kościelnych
44. Polska Macierz Szkolna
45. Polska Misja Katolicka w Argentynie, Polskie Ośrodek Katolicki OO. Bernardynów w Martin Coronado, Archiwum OO. Bernardynów w Martin Coronado
46. Polska Misja Katolicka w Niemczech
47. Polska Misja Katolicka w Sztokholmie
48. Polska Misja Katolicka w Szwajcarii
49. Polska Misja Katolicka we Francji

50. Polski Instytut Badań Zagadnień Światowych (IFIP) w Muri
51. Polski Instytut Historyczny (Rzym)
52. Polski Instytut Historyczny w Australii
53. Polski Instytut Naukowy w Ameryce, Biblioteka i Archiwum im. Alfreda Jurzykowskiego
54. Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz
55. Polskie Centrum Muzyki
56. Polskie Muzeum Historyczne w Muri
57. Polskie Towarzystwo Historyczne w Australii
58. Polsko-Amerykańskie Muzeum w Port Washington
59. Sekcja Polska Radia Watykańskiego
60. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Niemczech (Hamburg)
61. Stowarzyszenie Polskiej Kultury w Austrii
62. Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce
63. Studium Polski Podziemnej
64. Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu
65. Towarzystwo I. J. Paderewskiego, Muzeum im. I. J. Paderewskiego
66. Towarzystwo im. T. Kościuszki (Kurytyba)
67. Towarzystwo Polskie w Zurychu
68. Związek Inwalidów Wojennych P. S.Z. (Hamburg)
69. Związek Organizacji Polskich w Szwajcarii (Lozanna)
70. Związek Polaków w Austrii
71. Związek Polaków w Kanadzie
72. Związek Polaków w Kordobie
73. Związek Polaków w Niemczech
74. Związek Polek w Ameryce
75. Związek Polski im. Ignacego J. Paderewskiego
76. Związek Sokołów Polskich w Ameryce

SPIS ILUSTRACJI

1. Zamek w Montrésor. Siedziba muzeum.
2. Wnętrza muzealne zamku w Montrésor.
3. Budynek Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake.
4. Wejście do siedziby Centralnego Archiwum w Orchard Lake.
5. Polski Instytut Naukowy w Nowym Jorku.
6. Magazyn archiwalny Polskiego Instytutu Naukowego.
7. Budynek Muzeum Polskiego w Ameryce (Chicago).
8. Dolna sala Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce. W głębi, wśród porządkowanych archiwaliów, pomnik z brązu i popiersie marszałka pochodzące z Wystawy Światowej w Nowym Jorku w 1939 r.
9. Fragment magazynu archiwalnego w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce (Nowy Jork).
10. Siedziba Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce.
11. Wejście do siedziby Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej.
12. Sala wystawowa Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej – ekspozycja kolekcji sztandarów i wystawa fotograficzna pt. „General Anders Army”.
13. Sala polsko-amerykańskich tradycji wojskowych w Stowarzyszeniu Weteranów.
14. Rapperswil. Widok zamku – siedziby Muzeum Polskiego – od strony jeziora.
15. Muzeum Polskie w Rapperswilu – kolekcja pasów słuckich.
16. Pokój romantyczny w Muzeum Polskim w Rapperswilu, poświęcony F. Chopinowi, A. Mickiewiczowi i M. Curie-Skłodowskiej.

17. Siedziba Muzeum Księży Marianów w Fawley Court.
18. Jedno z wnętrz Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie.
19. Wejście do Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie.
20. Sala wystawowa w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego.
21. Czytelnia Biblioteki Polskiej Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie.
22. Siedziba Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie.
23. Sala katalogów Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie.

INDEKS OSOBOWY*

A

Abramski Edward
ks. 89, 90
Achmatowicz-Gackowski Tadeusz 67
Achmatowicz-Otok A. 36
Ackermann Theodor 226
Adam Robert 225
Affré Denys 47
Albertrandi Jan Chrzyciel ks. 51
Albin J. 194
Aleksander II car Rosji 83
Amiet 169
Ammann Josef 173
Anna Jagiellonka królowa polska 53
Anders Władysław gen. 123, 156,
219, 222, 236, 245
Andrews T. 90

Anzelm St. 234
Aramiński S. 188
Archacki Henry 151
Arciszewski Franciszek ks. 35
Assorodobraj-Kula Nina 87
August II Mocny król polski 53, 102
August III Sas król polski 52, 53, 55,
102
Augustyn 148
Axentowicz Teodor 115

B

Babiński Witold 121
Bacewicz Grażyna 148
Baculewski 148
Baczko Bronisław 164
Bagieńska Janina 212

* Zastosowano skróty:

amb. – ambasador, abp – arcybiskup, bp – biskup, chor. lot. – chorąży lotnictwa, dr – doktor, dr hab. – doktor habilitowany, gen. – generał, hetm. – hetman, hr. – hrabia, inż. – inżynier, inż. arch. – inżynier architekt, kpr. – kapral, kard. – kardynał, ks. – ksiądz, książę, marsz. – marszałek, mec. – mecenas, mjr – major, o. – ojciec, prał. – prałat, prof. – profesor, płk – pułkownik, płk dypl. – pułkownik dyplomowany, ppłk. – podpułkownik, rotm. – rotmistrz, s. – siostra, św. – święty, SJ – Towarzystwo Jezusowe (zakon jezuitów).

Bagiński Feliks 212
 Bagiński Stanisław 212
 Bailin Pieter de 231
 Baird Tadeusz 148
 Baker T. L. 87
 Baldung Hans 51
 Baliński Stanisław 211
 Barbarski Krzysztof inż. 220
 Bardziłowska Stefania 121
 Baroccio Federico 231
 Bartkowiak D. 25
 Bartkowski Stefan 109
 Bartolozzi Francesco 231
 Barycz H. 245
 Basire J. 231
 Bastarnay Ymbert de 44
 Batowski S. 138
 Beck Jadwiga 131, 216
 Beck Józef 119, 121, 126, 127,
 131, 168
 Beckier Jerzy ks. prał. dr 30
 Beethoven Ludwig van 149
 Belina-Skupiewski A. gen. 23
 Bem Józef gen. 199, 205
 Benedykt Stefan 218
 Berezowski Nicolao 146
 Berlstein Alfred dr 142
 Bernadotte Folke hr. 193
 Biegański Stanisław płk
 dr 216
 Biegas Bolesław 57
 Bielecki R. 43
 Bielska Krystyna 252
 Bielski Marcin 139
 Biernat Andrzej 10
 Biernacki Stefan Dąb →
 Dąb-Biernacki Stefan
 Biliński Donald ks. 133
 Biliński L. 219, 235
 Birkenmajer 46
 Birkenmajer J. 140
 Biskupski M. B. 87
 Bismarck Otto von kanclerz 83
 Blackwell 226
 Blejwas S. 87
 Bloch Czesław prof. 154
 Błotnicki Hipolit 54
 Boberski Emeryk 33
 Bobkowski Andrzej 144
 Bobrowicz Jan Nepomucen 71
 Bobrowski Kazimierz ks. 104
 Bocheński Józef Maria o. 162
 165, 166, 179, 182, 185
 Bodeński Lesław 121
 Bodisco Aleksandra 82
 Boëthius 234
 Bohdanowiczowa Zofia 211
 Boilly Louis-Léopold 45
 Bokszczanin B. 223
 Bolek Franciszek
 ks. prof. 98, 99, 104
 Bolswert Adams Boetius 231
 Bolswert Adams Schelte 231
 Bona Sforza królowa polska 53
 Bończak bp 89
 Booth H. Willis 114
 Boratyński E. 45
 Borrel 233

- Bortnowski Władysław gen. 121
 Borucki M. 245
 Boruta-Spiechowicz Mieczysław 218
 Bośniacki Zygmunt 244
 Botticelli Sandro 149
 Boucher François 57
 Bourdelle Émil Antoine 233
 Boydell John 232
 Boznańska Olga 57
 Bójnowski 99
 Bór-Komorowski Tadeusz gen. 238, 239
 Brahmer M. 245
 Brandel Konstanty 212
 Brandt Józef 232
 Brandys Jan ks. prał. 222
 Brang Peter prof. 164
 Branicki Konstanty hr. 44
 Branicki Ksawery hr. 44, 45
 Brejski Jan 72
 Brejski Antoni 72
 Broel-Plater Władysław hr. 162, 171, 172, 175, 176
 Brodzki Wiktor 244
 Bronarski Alfons 168, 173, 183
 Bronarski Ludwik 183
 Bronarscy rodzina 183
 Bronowski Witold 257, 260
 Browalski Edward 109
 Brown Lancelot „Capability” 225
 Brożek A. 74, 87, 92
 Bruzdowicz Joanna 148
 Brzeziński Zbigniew 86, 185
 Buchmann Anna 170, 179, 180
 Buchowski Witold 227
 Bujarski 148
 Bukacki Stanisław Burhardt → Burhardt-Bukacki Stanisław
 Bukowska-Gorgoni Christina 258
 Bukowski Henryk 175
 Bulewski Jan Walerian mjr 23
 Bulicz K. 241
 Bulikowski Wiesław 226, 229
 Bunch Adam 232
 Burczyk Herman ks. 195
 Burhardt-Bukacki Stanisław gen. 216
 Burke Charles 144
 Busza-Tarnawska Celina 211
 Byron George Gordon 54
 Bystrzonowska Kamila 54
- ## C
- Caracciolus Robertus 234
 Carracci Annibale 232
 Carter Jimmy prezydent USA 86
 Cat-Mackiewicz Stanisław 207
 Cegielka Franciszek ks. 48
 Cepielik Marta 148
 Chamarczuk Mariusz ks. 196
 Chamerska H. 213
 Chankowski A. S. 180
 Charaszkiwicz Edmund 121, 126
 Chciuk Andrzej 35
 Chechelski Józef SJ 261, 262
 Chełmicki Zbigniew 103
 Chełmoński Józef 115

- Chłędowski Kazimierz 244
 Chmielewski Czesław ks. prał. 195
 Chmielińska Stefania 157
 Chodasiewicz Robert 24
 Chodecki Marian mjr 121
 Chodkiewicz Jan Karol hetm. 57, 229
 Chodowiecki Daniel 57, 232
 Chodźko Leonard 175, 230
 Chojnacka H. 214
 Chojnacki Marian ks. 195, 196
 Chopin Fryderyk 56, 57, 148, 176
 Chowaniec Czesław 56, 58
 Chrobot Leonard ks. 86
 Chrzanowski Bernard 72
 Chwalewik E. 46
 Chylińska T. 149
 Ciechanowski Jan amb. 222
 Ciężki Maksymilian 218
 Ciołkosz Adam 222
 Cisek Janusz dr 9, 119, 131
 Ciuruś E. 25
 Clavasio Angelus de 234
 Colonna-Walewski Aleksander hr. 23
 Conrad Joseph 213
 Cook Henry 232
 Cooper James Fenimore 81
 Cooper Merian 118
 Coxe William 145
 Cranach Lucas 51
 Cromer Marcin 145, 188
 Curie-Skłodowska Maria 176
 Cybulska C. 214
 Cynalewski Stanisław ks. 25
 Cywiński Bohdan 185
 Czacki Włodzimierz 244
 Czajkowska K. 253
 Czapski-Hutten Emeryk hr. →
 Hutten-Czapski Emeryk
 Czarniecki Stefan hetm. 229
 Czarnocka Halina 238
 Czarnyszewicz Florian 27
 Czarobski Zygmunt 109
 Czartoryska Anna z Sapiearów 54
 Czartoryska d'Orléans Małgorzata 54
 Czartoryska Amparo Maria 54
 Czartoryska Maria z Grocholskich 54
 Czartoryski Adam Jerzy Maria ks. 41,
 50, 52, 54, 205
 Czartoryski Adam Ludwik 54
 Czartoryski Augustyn 54
 Czartoryski Piotr 64
 Czartoryski Witold Adam 54
 Czartoryski Witold Kazimierz 54
 Czartoryski Władysław 54
 Czartoryscy rodzina 53
 Czechowski M. 213
 Czermański Władysław 152
 Czosnyka Tadeusz 254

D

- Dackiewicz J. 245
 Dahlberg E. I. 230
 D'Angers David Jean Pierre 167
 Danilewicz Maria 211, 213, 214,
 228
 Davis Norman 185
 Dąb-Biernacki Stefan 218

- Dąbrowski Jan Henryk gen. 41, 52, 71, 187, 244
- Dąbrowski Jarosław gen. 167
- Dąbrowski Józef ks. 91, 93, 108, 109
- Dąbrowski K. 163
- Delacroix Eugène 57
- DeLaGoza Rolando S. 246
- Della Bello Stefano 231
- Demel F. płk dypl. 239
- Derdowski 99
- Derwiński Zdzisław A. 36, 37
- Dębicki Roman 121
- Dębski 148
- Długosz Jan 139, 234
- Długoszowski Bolesław Wieniawa → Wieniawa-Długoszowski Bolesław
- Dmowski Roman 217
- Dobosiewicz Z. 25
- Dobrowolski Tadeusz ks. 260, 263
- Dodatko Jan 119
- Dołęga-Modrzewski St. 239
- Domański Bolesław ks. 72, 78
- Domeyko Ignacy 27
- Donigiewicz Władysław 236
- Dopierała K. 25, 28
- Dowgiałło I. 213
- Drąg Korga Iwona 117, 132
- Dreszer Zygmunt 129
- Drewnowski Benedykt inż. 167
- Drewnowski Franciszek prof. 230
- Drucki-Lubecki Alojzy Konstanty 33
- Drymmer Wiktor 217
- Drzewieniecki W. 103
- Dubiecki Marian 229
- Duda Władysław ks. 228
- Dürer Albrecht 51, 52
- Dusza Edward 109
- Dwernicki Józef gen. 41, 56
- Dworzaczek Włodzimierz 102
- Dymarski M. 43
- Dyniewicz Władysław 84, 99, 137
- Działyńska Izabella z Czartoryskich 54
- Działyński Jan 54
- Dzieduszyccy rodzina 45
- Dziewanowski Marian K. prof. dr 222
- Dzięcioł Witold ks. 35
- Dzwonkowski Ryszard ks. 253

E

- Earlom Richard 231
- Eggenschwiter Pankracy 169
- Ejsmont Julian 109
- Elzar D. J. 36
- Emery Laurent 163
- Eminowiczowie rodzina 96
- Enn Władysław ks. 72
- Erdman Jan 121
- Esterházy rodzina 45, 199
- Estreicher Karol 103
- Estreicher Zygmunt 165

F

- Fabian Feliks 25
- Falck Hieronim 57

Falck Jeremiasz 232
Fałat Julian 110
Faraon bp 89
Farnese Aleksander 53
Fauntleroy E. Cedric płk 114
Fesch Joseph 45
Federowicz Grzelak Zofia 257
Fethke Norbert 121
Fiedler Arkady 207
Fieguth Rolf prof. 164
Filipowicz Stefan SJ 262
Filipowicz Tytus 218
Flakiewicz Ryszard ks. 196
Flis Stanisław 147
Flisiński Stefan Waclaw 112, 121
Florkowska-Frančić Halina
prof. 163, 164
Florkowski Aleksander płk 29
Floyar-Rajchman Henryk 119, 121
Fokciński Hieronim SJ 46, 254, 259,
260
Fontaine M. de 145
Ford Gerald prezydent USA 136
Forycki E. 78
Fox P. 90
Frانيا Jan ks. prał. 182
Frankel Maria 140
Frankowski Feliks 222
Fredro Aleksander 145
Freeman John 225
Freeman Sambrook 225
Frycz Modrzewski Andrzej 234

G

Gabaszewicz Aleksander gen. 222
Gach P. 247
Gadon L. 43, 59
Gales Harold 86
Galle Cornelis 231
Gałązka Jacek 117
Gałęzowska L. 58, 59
Gałęzowski Józef 54
Gałęzowski K. 229
Gałęzowski Seweryn 54
Gałęzowscy rodzina 53, 54, 175
Gamdzyk-Kluźniak M. 58
Garczyński Stefan 161
Garliński J. 213, 214
Gassmanowie rodzina 168
Gasztowttowie rodzina 175
Gawędzki Andrzej ks. prał. 29
Gawiński Antoni 232
Gawlina Józef bp,abp 105, 195,
207, 229
Gawron Krystian o. 182, 183
Gawroński Waclaw 134
Gąsiorowski Waclaw 42, 43, 134
Gérard François 45
Giedronowicz ppłk 239
Giedroyc Jerzy 43, 185
Gierat E. 107
Gierat Stanisław 121
Gierek Edward 261
Gierszewski Roman 173
Gierszyńscy rodzina 53, 54
Gieryk Teodor ks. 83, 135

- Gierymski Aleksander 244
 Giller Agaton 161, 162
 Gilowski Jan 30
 Giordano Luca 233
 Girard A. 43
 Glomp Józef kard., prymas 101, 174, 182
 Gloger Zygmunt 103
 Głowacki Tadeusz 194
 Głowacki W. 233
 Głowczyk Jan ks. dr 250, 254
 Głuchowski Janusz 216
 Gmurczyk-Wrońska M. 43
 Gocel Ludwik 226
 Godebski Cyprian 57
 Godlewski Julian 173, 174
 Goetl Ferdynand 221, 222
 Gogolewski E. 43
 Goldberg Halina 149
 Goltzius Hendrick 231
 Gołąb Maciej 149
 Gołąbek A. 74
 Gołębiewski Marian płk 121
 Gombrowicz Witold 24, 27
 Gorczycki A. 223
 Gore E. Joseph 114, 115
 Goszczyński Seweryn 175
 Goślicki L. 223
 Gotlib Henryk 207
 Górnicki Łukasz 243
 Górska Hanka 112
 Górski J. 74
 Górski Konstanty 178
 Grab Amedee bp 182
 Grabowscy 67
 Grabowski S. 140
 Grabski Stanisław 176
 Gramatowski Wiktor SJ 252, 258
 Grażewska Irena 37
 Grażewski Ryszard 37
 Grażyński Michał 223
 Grębski J. 185
 Grocholski Kazimierz 178
 Grochowski Leon bp 89, 90
 Grocki John 150
 Grodecki 230
 Gromada Tadeusz dr 87, 141
 Gross Feliks 143
 Grotnik Kazimierz bp dr 88, 90
 Grottger Artur 45, 232
 Grubiński Wacław 211
 Gruca Stefan mjr 219
 Grzebień L. 263
 Grzegorz z Sanoka 243
 Grzelak W. 227
 Gulbinowicz Henryk kard. 101
 Gułajewska Danuta 252, 253, 254
 Guttner Sporzyński Dariusz von 37
 Guze Zygmunt 121
 Gzowski Kazimierz 61

H

- Haiman Mieczysław 87, 97, 99, 133, 134, 140
 Halecki Oskar prof. 52, 66, 134, 142, 144, 245

Haller Jan 58
Haller Eryk 227
Haller Józef gen. 42, 134, 155,
156, 227, 229
Handelsman Marcelli prof. 55, 245
Harris R. M. 36
Hasinski-Adam Mieczysław chor. lot.
222
Hauke Wieńczysław 24
Hauke-Bosak Józef gen. 161, 229
Helman W. 36
Heltman Wiktor 205
Hełczyński Bronisław 211
Henryk Walezy król polski 102
Herach J. 185
Herling-Grudziński Gustaw 245
Hermida Halina 178
Herter Joseph 149
Herzog Franciszek ppłk 124
Heydenkorn B. 62
Heymowski Adam 178
Hlond August kard., prymas 48, 229
Hodur Franciszek bp 88, 89, 90, 99
Hoene-Wroński Józef Maria 52
Hofer W. 185
Hoffman Jakub dr 222
Hoffman Vlastimil 110
Hogenberg 230
Hohl Maria 173
Hollar Wenceslaus 231
Hollpein Heinrich 45
Homma Martina 149
Homman Heirs 138

Hondius 232
Horatius Quintus Flaccus 145
Horky Wanda 38
House Edward 84
Hozjusz Stanisław kard. 139, 243
Hrabyk Klaudiusz 121
Hutten-Czapski Emeryk hr. 226,
248, 257
Hyb T. 78

I

Ipohorski-Lenkiewicz Zygmunt
Stanisław 227
Iranek-Osmecki Kazimierz
płk dypl. 239
Iwaniuk Waclaw 109
Iwanowski Teofil gen. 23
Iwaszkiewicz Jarosław 102, 109

J

Jabczyński Feliks 212
Jabłońska B. 214
Jabłoński S. 78
Jacewicz Adolf 227, 235
Jagodziński Zdzisław dr 211, 213,
214, 215
Jagosz Michał ks. 252, 253, 254
Jaklicz Józef gen. 121
Jakubski Antoni prof. dr. 222
Jan Kazimierz król polski
53, 102, 137, 151, 246
Jan Paweł II papież 251, 252, 253,
254, 262
Jan III Sobieski król polski 45, 53,
102, 137, 152, 187, 251

Jan z Ludziska 243
Janowska H. 43
Janowska Joanna 133
Janson 138
Janta Aleksander 109
Janus Józef ks. 35
Janusz G. 74
Januszewski Franciszek 119
Januszkiewicz Eustachy 51
Jarzębowska-Kenarowa Halina 172
Jarzębowski Józef ks. 225, 226, 227,
230, 231, 232, 234
Jarzmowski E. 175
Jasiński Feliks Stanisław 232
Jasiński Paweł ks. 227, 231
Jasiński Walerian ks. prof. 99, 104
Jasiński Wojciech ks. 224
Jasiński Zbigniew 35
Jastrzębska Teresa 254
Jaworska Janina 253
Jaworski Władysław Leopold
prof. 121
Jefferson Tomasz prezydent USA
134, 169
Jegher Christoffel 231
Jełowicki Aleksander ks. 47
Jeśman Czesław 211
Jeż Stanisław ks. prał. 47
Jeż Tomasz T. 229
Jędrzejewicz Cezaria 121
Jędrzejewicz Janusz 121
Jędrzejewicz Waclaw prof. 119, 121,
130, 217
Jonkajtis-Luba Grażyna 119

Jordan-Wysocki Czesław 23
Jordanowski Stanisław 121
Juliusz II papież 228
Jupp J. 36
Jurasz Anna 250
Jurkowski Julian 23
Jurkszus-Tomaszewska J. 62
Jurzykowski Alfred 142

K

Kabat Leopold 33
Kaczmarek U. 201
Kaczorowski Ryszard prezydent RP
na Wychodźstwie 7, 208
Kajsiewicz Henryk 244
Kajsiewicz Hieronim 47
Kalinka Walerian 51, 244
Kalinowski P. 43
Kallberg Jeffrey 149
Kallenbach Józef 162
Kamiński bp 89, 229
Kamolowa D. 58
Kamyszew Krzysztof 133
Kania Józef L. 133
Kantak W. 180
Kantecki Lech mjr 216
Kantor Tadeusz 96
Kantor R. 201
Kapliński Leon 45
Karasiewicz Józef 121, 126
Karaszewicz Michał Tokarzewski →
Karaszewicz-Tokarzewski Michał
Karaszewicz-Tokarzewski Michał gen.
dyw. 222

Karczewski Waclaw 176
Karłowiczowa J. 87, 158
Kasprowicz Erazm Łukasz 71
Kasprowicz Jan 229, 244
Kaszlej A. 58
Kasznik A. 43
Katarzyna II cesarzowa Rosji 55
Katelbach Tadeusz 118, 121
Kawałkowski Aleksander płk 59,
119, 122, 132
Kazimierz Jagiellończyk król polski
228
Każmierczak J. 74
Kedroń Janina 141
Kiełczyński Apolinary 122, 126
Kierzkowski Aleksander Edwin 61
Kilaczycka Jadwiga 227
Kilian dr 226
Kilian Lucas 232
Kilian Wolfgang 232
Kilianowie rodzina 231
Kiriajewski P.J. 45
Kister Marian 130
Kleeberg Andrzej gen. 39
Kleszczyński Karol 250, 256,
257, 260
Kłyszewski Władysław 176
Kmicic-Skrzyński Ludwik gen. 222
Kniazewicz Karol gen. 51, 55
Knittel Krzysztof 148
Kochanowski Jan 243
Kochanowski Piotr 243
Kocójowa Maria prof. dr hab. 46
Kocurek W. 166
Koffler Józef 149
Kogler R. 62
Kojałowicz W. 102
Kolbe Maria Maksymilian św. 107
Kołłątaj Hugo 243
Kołtoński Aleksander Kazimierz
257, 260
Komarnicki Tytus prof. 122, 222
Komarnicki Waclaw 222
Komła Kazimierz 257
Konarska B. 43
Konarski Stanisław 243
Konopka Jan A. dr 167, 180
Konopnicka Maria 161, 244
Konstantynowicz E. 110
Koper Antoni 119, 122
Koper Tadeusz 207
Kopernik Mikołaj 58, 152, 176,
188, 243
Kordecki Augustyn o. 229
Kordian-Zamorski Józef 218
Korsak Halina 118, 122
Korsak Irene 118
Korsak Witold 122
Korsak Władysław 118, 122
Korwin L. 102
Korzeniowski Józef 213 →
Conrad Joseph
Kossak Juliusz 110, 115, 232
Kossak Władysław 33
Kossak Wojciech 115, 169
Kossak-Szczuczka Zofia 229
Kosiłowski Ildefons 54
Kostecki Zbigniew dr 75, 76

- Kostka Potocki Stanisław 56
- Kostrzewski Franciszek 232
- Koszarski-Skrabojna Elizabeth
114, 117
- Kościuszko Tadeusz gen. 52, 81,
91, 116, 134, 138, 161, 167,
168, 169, 172, 175, 179, 187
- Kośka M. 140
- Kot Stanisław prof. dr. 55, 222
- Kowalczyk S. ks. 253
- Kowalski prof. 162
- Kowalski Jan płk 122
- Kowalski Zbigniew S. 215, 220
- Kozakiewicz Antoni 152
- Kozłowska N. 46
- Kozłowski bp 89
- Kozłowski J. 74
- Kozłowski Zygmunt prof. 30
- Koźmian Stanisław 205
- Kraczkiewicz K. ppłk inż. 239
- Krajewska Eugenia 227
- Krajewski Leszek 227
- Krasicki Ignacy 243
- Krasińska E. 201
- Krasiński Zygmunt 42, 161, 228,
233, 234, 244
- Kraszewski Józef Ignacy 51, 71, 161,
222, 228, 232
- Kratochwil Marian 207, 211, 232
- Krauze 148
- Kreutz M. 110
- Krępowiecki Tadeusz 205
- Krężałek I. 75
- Kromer Marcin 58, 139 →
Cromer Marcin
- Król Jan kard. 101
- Krygier Ryszard 36
- Krzemieniecki Jan 200
- Krzywiński A. H. 185
- Krzyżanowski Ludwik 144
- Krzyżewski Michał 109
- Kubiak H. 25, 87, 90
- Kuczmański Józef ks. 35
- Kukiel Marian gen. 222
- Kula Marcin 24, 25,c87
- Kula Witold 87
- Kulczycki Władysław 229
- Kulenty 148
- Kulesza Michał 168
- Kulikowski Wiktor 24
- Kuncewiczowa Maria 207
- Kunz E. 36
- Kupczak J. 74
- Kupferwasser Lucjusz 119
- Kurowski Bożysław 196
- Kurpiński Karol 162
- Kusielewicz E. 87, 116
- Kwaśniewski Aleksander
prezydent RP 174

L

- Lachowicz Teofil dr 153, 154, 156
- Lagzi I. 201
- Laks 148
- Lamothe Antoine de 231
- Lampi Giovanni Battista 233
- Lanckorońscy z Brzezia 53
- Langenfeld Witold 122
- Langer Gwido 218

Langiewicz Marian 161
Langman Jerzy ks. 249, 257, 260
Lanusse Jose 24
Lasne Michel 231
Lasoń Feliks SJ 260, 262
Laszuk Anna 10
Later-Chodyłowa E. 194
Lauwers Nicolas 231
Lechoń Jan 142, 144, 207, 211
Lednicki Waclaw 144
Ledóchowska Urszula s. 195
Ledóchowski Mieczysław kard. 244
Ledóchowski Włodzimierz o. 260
Lelewel Jan Paweł 161
Lelewel Joachim
41, 51, 54, 161, 175
Lenartowicz Stefan 122
Lenartowicz Teofil 228, 244
Lencznarowicz J. 36
Leon XIII papież 91
Leonardo da Vinci 149
Lepert Zygmunt prof. 24
Lepper Zdzisław ks. 196
Lerski J. 87
Lévy Armand 54
Lewak Adam 176, 180
Lewandowski J. 163
Lewandowski Robert 96, 110, 111
Lewicki Jan 57, 212
Lewicki Roman 211
Leyden Lucas van 231
Libert Feliks 216
Libicki Konrad 216
Librach Jan 122
Liman S. 75
Limanowska Maria 54
Limanowski Zygmunt 54
Linder W. 185
Lipińska Anna 227
Lipiński Henryk 227, 235
Lipiński Waclaw 130
Lipkowski Jean Noel de 43
Lipniacka Ewa 209
Lipski Józef amb. 118, 119, 122,
126, 131, 146
Liss Franciszek ks. 72
Lityński Józef prof. 66, 67
Loepfe Alfred 173
Lord H. Robert dr 114
Loret Maciej 244
Loryś Jan 132, 133
Loryś M. 158
Lotter 138
Loup Andre 61
Lubicz-Zaleska Janina 37
Lubomirscy rodzina 45
Lubrański Jan 243
Ludwik XI król francuski 44
Ludwik XV król francuski 53
Lurczyński Mieczysław 211
Lutosławski Witold 147, 148

Ł

Łańcucki K. J. 37
Łaszewski Bolesław 154
Ławruk Bohdan prof. 67
Łazarz Andrysowic 58

Łopata-Znanięcka H. 87
Łubieński Jan Cezary 34
Łuchniewicz Stanisław 232
Łuczak Cz. 74
Łukasiewicz Juliusz amb. 118, 122
Łukasiewicz Sławomir 119

M

MacCarcken N. Henry dr 114
Machiavelli Niccolo 234
Maciaszek Justynian o. 29
Maciej z Miechowa 58, 234
Maciejewski 148
Macińska Krystyna 252, 253, 254
MacKenzi rodzina 225
MacKenzi William 225, 226
Mackiewicz Józef 179
Mackiewicz Stanisław →
Cat-Mackiewicz Stanisław
Madaj Mieczysław ks. prof. 104
Madeyski Andrzej 67
Maida Adam 109
Majewski Andrzej SJ 260, 262
Makowski B. 61
Makowski Tadeusz 57
Makselon Józef ks. 253
Malcówna Anna 252, 253
Malczewski Jacek 57, 110, 115
Maleszewski E. 227
Malewska Helena 235
Malinowski Jan ks. 122
Malinowski M. 25
Malinowski Władysław Pobóg →
Pobóg-Malinowski Władysław

Maliszewski Edward 229
Małłek Antoni dr 102, 104
Marcin Król z Żurawicy 243
Marconi Guglielmo 260
Marek Krystyna prof. 179
Maresch Eugenia 213, 214
Maria Kazimiera królowa polska 251
Maria Ludwika Gonzaga królowa
polska 246
Marianański Józef ks. 25
Markiewicz E. 59, 213
Markiewicz Ludomira 143
Marosz Magdalena 119
Mars Anna dr 119
Martin Walter 148
Matecki Józef 122
Matejko Jan 57, 62, 110, 115, 232
Matuszczak 148
Matuszewski Ignacy płk 119, 122,
126
Matyjaszek Z. 188
Mayer Stefan 218
Maynard J. 108
Mazewski Alojzy mec. 85, 107, 108
Mazowiecki Tadeusz 86
Merington Marguerite 144, 146
Meyer 148
Meyer Stanisław 226
Mękarski Stefan dr 222
Mękarska-Kozłowska B. 46
Michalska Alicja 37
Michał Korybut Wiśniowiecki król
polski 52, 53
Michałowski K. 149

- Michałowski Piotr 57
 Michałowski Roman płk 122, 126
 Mickiewicz Adam 27, 42, 45, 47,
 52, 54, 57, 145, 161, 176, 223,
 233, 234, 233, 244, 251
 Mickiewicz Władysław 52
 Mieczysławska-Raczyńska Aniela 222
 Miedziński Bogusław 218
 Mierosławski Ludwik 162, 175
 Mierzwa S. 116
 Mikołaj I car Rosji 52, 55
 Milewski Wacław rotm. 221, 223
 Mincer Bohdan płk dypl. 222
 Misiaszek bp 89
 Misicki 99
 Mitkiewicz Leon płk 122, 126, 131
 Mizwa Stefan prof. 114, 115, 116
 Miż-Miszyn Danuta 179
 Młotek Mieczysław płk dr 222
 Młynarczyk Józef dr 77, 78
 Mocha F. 116
 Moczygamba Leopold o. 93
 Modrzejewska Helena 112, 137,
 138, 229
 Modzelewski Jan 165, 168
 Mojski Piotr 178, 180, 181
 Molinari Antonio 231
 Moll 138
 Moniuszko Stanisław 235
 Monkiewicz B. 59
 Monroe Paul prof. 114
 Montalembert Charles de 51
 Moor John Francis 225
 Morawska E. 58
 Morawski Stanisław August 248, 249
 Moreau Gustave 57
 Morkowska Lucia 178, 180
 Morkowska S. N. 180
 Morkowski Janusz 46, 169, 170,
 173, 174, 180
 Morris M. 227
 Morsztyn Jan Andrzej 243
 Moskal Edward 86
 Moszumańska-Nazar 148
 Mościcki Ignacy 122, 162
 Mościcki Michał 122, 126
 Motta Giuseppe 168
 Mrowiec Franciszek ks. 74
 Mrożewski Stefan 101
 Müller Erik bp 195
 Müller I. S. 231
 Munster Sebastian 138
 Murzynowska K. 74
 Musiał Stanisław 109
 Muśnicki-Dowbór Józef gen. 233
- ## N
- Nabelakowie rodzina 175
 Naglerowa Herminia 211
 Nałęcz Daria 156
 Napoleon I Bonaparte, cesarz
 Francuzów 51, 56, 134
 Napoleon III cesarz Francuzów 51
 Narutowicz Gabriel 162
 Nawrot Irena 26
 Neeff Jacob 231
 Nehring S. 180
 Neuman Władysław 122

Niemcewicz Julian Ursyn 51, 54,
55, 57, 205
Niemojowski Ludwik 229
Niesiecki Kasper 71, 102
Niezbrzycki Jerzy 123
Nir Roman ks. prał. dr
90, 91, 92, 94, 99, 104,
105, 108, 112, 113, 116,
156, 158
Nivat Georges 164
Norblin Jan Piotr 57, 232
Norwid Cyprian Kamil 42, 54, 57,
179, 228, 232, 233, 234, 244,
251
Nowak J. 58
Nowak-Jeziorańska Jadwiga 174
Nowak-Jeziorański Jan 86, 122,
174, 178, 179
Nowakowa Jadwiga 214, 215
Nowakowski Jacek 133
Nowakowski Zygmunt 207, 211
Nowicki S. 37
Nowodworski Michał 103
Nowosad W. 59
Nurkiewicz Ignacy 119

O

Obrecht Hermann 168
Obrecht Max 168
Odrowąż Jacek 243
Odrowąż-Pieniążek J. 46
Ofton Józef ks. 90
Okuniewska-Dehmal Stefania 257
Olbiński Rafał 123
Oledno-Huszczka G. 149
Oleszczyński Antoni 57, 232

Oleszkowicz 148
Olszamowska Skowrońska Zofia 257
Olszewski E. 194
Opieński Henryk 165
Oppman Edmund dr 221
Oppman Regina 221
Ordegowie 229
Orgelbrand Samuel 103
Orłowska Zofia 227
Orłowski Aleksander 57
Orłowski Karol 26
Orłowski Leon 118, 120, 122, 126
Ortelius 138
Orzeszkowa Eliza 229, 230
Osada S. 160
Ossowski Walter 148
Ostoja-Kotkowski Stanisław 35
Ostroróg Jan 243
Ostrowski Stanisław 208
Owczarski Marian 110

P

Pacewicz Kazimierz 227
Pachoński J. 245
Paciorek Tomasz 109
Paczkowski A. 43
Paderewski Ignacy Jan 84, 122, 133,
134, 137, 138, 140, 144, 148,
149, 155, 162, 168, 179, 190,
191, 230
Padewski bp 89
Palczyński T. 25
Palester 148
Palewski Gaston 43

Palewski Jean Paul 43
 Paluszek-Gawrońska H. 134
 Pamuła S. ks. 253
 Panek Bronisław 49
 Papée Kazimierz amb. 245, 257
 Pappius Hanna M. prof. 66, 67
 Paprocki Bartosz 58, 102
 Paprocki Stanisław 222
 Paradowska M. 25
 Paryski 99, 137
 Paszkiewicz Mieczysław 214, 232
 Paszkowski L. 36
 Patek Antoni N. 161
 Patowski Antoni 152
 Paucke (Pałka) Florian 23
 Pawlikowski Józef prof. 67
 Pawlikowski Michał 226
 Pawlikowski Michał Kryspin 122
 Pawłowicz Bohdan 122, 131, 144,
 146
 Pawłowicz Tadeusz 219
 Pawłowicz Tadeusz Aleksander
 119, 122
 Pełczyński Tadeusz gen. 239
 Pełka Florian SJ 262
 Penderecki Krzysztof 148
 Penfield Wilder dr 67
 Peszkowski Zdzisław ks. prał. dr
 99, 109
 Pezda J. 9, 52, 58
 Piasecki Sergiusz 211
 Piaskowski Stanisław 118
 Piastowski Stanisław 123
 Pienkos D. 87, 97, 160
 Piesakowski T. 163
 Piestrzyński Ryszard 122
 Pietrowicz Feliks L. 159
 Pietrzak Teresa 112
 Pietrzyk Paweł 119, 132, 153
 Pilch A. 25, 74, 87
 Piltz Erazm 42
 Piłsudska Aleksandra 216
 Piłsudski Jan 216
 Piłsudski Józef marsz. 118, 119,
 120, 124, 125, 126, 130, 131,
 138, 151, 152, 179, 187, 216,
 217, 218, 229
 Piotrowska Anna 170, 181
 Piramowicz Grzegorz 243
 Piranesie Giovannie Battista 232
 Pius IX papież 251
 Plater Ferdynand 33
 Plater Lucjan 33
 Plater Ludwik 50, 55, 205
 Plater-Broel Władysław hr. →
 Broel-Plater Władysław
 Plewko J. 62
 Plezia Ryszard SJ 254
 Płatonow Walerian 118, 120, 122,
 126, 131
 Płońska-Tarkowska Halina 112
 Płoński Michał 232
 Płygawko D. 87
 Pobóg-Malinowski Władysław
 43, 55, 118, 119, 122
 Podhorodecka Aleksandra 236
 Podoski Bohdan 218
 Pol Wincenty 228
 Polak Jan 243
 Polak Józef SJ 262

Polewoj N. 45
Pollak R. 245
Połotyński Stefan 34
Poniatowska A. 75
Poniatowski Józef 179
Poniatowski Michel 43
Ponikiewski Jerzy 122
Poniński Alfred 222
Pontius Paul 231, 232
Popiel Tadeusz 110
Potoccy z Łańcuta 142, 143
Potocka Alicja Barbara 186, 189
Potoccy rodzina 45
Potocki Alfred III 142
Potocki K. 46
Potocki Mikołaj 45
Potocki Stanisław Kostka →
Kostka Potocki Stanisław
Potocki Stanisław Szczęsny →
Szczęsny Potocki Stanisław
Potulicki Michał hr. 179
Potworowski Tadeusz 207
Poznański Tadeusz 67
Pręgowski Zdzisław 173
Prokop M. P. 9, 52, 58
Prugar-Ketling Bronisław gen. 162
Prugar-Ketling Z. 180, 181
Prus Bolesław 161, 228, 230
Prus Jerzy 119
Pruszyński Ksawery 207
Przesmycki Zenon 229
Przeździecki Wacław 218
Przyborowski 229
Przygoda Jacek ks. prof. dr 103, 104

Przyjałkowski Zdzisław gen. 193
Ptaszyńska Marta 148
Puacz 99
Pucińska Lidia 96
Pufendorf Samuel 230
Pula J. S. 87
Pułaski Franciszek 52, 53
Pułaski Kazimierz 81
Python Francis 164
Pyzik Stanisław 27

Q

Quintus Horatius Flaccus →
Horatius Quintus Flaccus

R

Raczkiewicz Władysław
122, 126, 208
Raczyński Edward 129, 208, 222
Radecki H. 62
Radinger A. 231
Radoń Sławomir 119
Radzik T. 87, 209
Radzikowski Walery 168
Radziwiłłowie rodzina 45
Radziwiłł Antoni 56
Radzyńska J. 25
Raimondi Marcantonio 51
Rak Aleksandr 68
Rakoczy Franciszek II 199
Rakowski J. 163, 185
Rakowski Janusz 165, 173
Rakowski Seweryn 33
Rapacki Zbigniew 179

Rathgeb Hans 173, 174
Reczek Eugeniusz ks. 255
Reczyńska A. 61, 62
Redlich Henryk 232
Reinagle Angelika R. 169
Rembrandt Harmensz van Rijn
51, 52
Renkiewicz Franek 143, 144
Retinger Józef dr 211, 222
Rey Maria z Potockich 44
Rey Stanisław 44
Reychman J. 201
Reymont Władysław 102, 179,
229, 244
Rieter Henryk 168
Ritz German 164
Rodakowski Henryk 45, 57
Rogalski Leon o. 33
Rogoziński A. 106
Rojek Wojciech ks. prał.
104, 105, 111
Roman Franek B. 143, 144
Romanko Aleksander 64
Romanko Maria Alina 63, 64, 66
Romaszkiewicz Zygmunt Witold 34
Romer Andrzej 179
Romer Tadeusz 67
Ronikier Adam hr. 102
Rosa Salvator 232
Rosen J. 149
Rosenstiel Rita 189, 191
Rostworowski Tomasz SJ 262
Rozwadowski Tadeusz gen. 118,
120, 125, 217
Rożalin J. 45

Rożek Michał 253
Rómmel W. 25
Różański Edward dr 108
Różycki S. 37
Rubens Peter Paul 231, 232
Rudnicki Tadeusz płk 226
Rudziński Aleksander W. 146
Rustejko Józef 54
Ruszkowski Zdzisław 207
Rutkowski Mieczysław 223
Rymarkiewicz Maksymilian dr 23
Rysz Antoni bp 90
Rzetelski Stanisław 122

S

Sabbat Kazimierz 208
Sadowska G. 214
Sadowska Krystyna 255, 259
Sajewski 99
Sajewski W. 138
Sajkowski A. 245
Salina Xavier 189
Sandoz-Romanowska Teresa
dr 170
Sanguszkowie rodzina 45
Sapieha Adam 229
Sapieha Ksawery 56
Sapiehowie rodzina 54
Sapieżyna Anna z Zamoyskich 54
Sapieżyna Teofila z Jabłonowskich 56
Sarbiewski Maciej 243
Sawczyński Adam płk dr. 223
Sawicki 45

Schaeffer 148
Schaetzl Tadeusz 218
Schlesinger 234
Schriftgiesser L. 82
Schulz Paweł 227
Sedelerowie rodzina 231
Sembrich-Kochańska Marcelina 137
Semenenko Piotr 47, 244
Senko Eugeniusz SJ 262
Seroka Emil o. 29
Seuter 138
Seymour Damer Anne 225
Sharp William 232
Sielicki 148
Siemiradzki Henryk 232, 244, 250
Siemiradzki Leon 257
Sieniatecka T. 58
Sienkiewicz Henryk 102, 137, 162, 179, 229, 230, 236, 244
Sienkiewicz Karol 50, 54, 55
Sierakowski Stanisław 72, 78
Sikora 148
Sikora Włodzimierz dr 111
Sikorski Władysław gen. broni 127, 220, 222
Simor Georg 142, 146
Singlerowa Krystyna 37
Singleton H. 233
Sitarska Anna 253
Sitarski Konrad dr 202
Sivers Jan Jakub 55
Siwiński 148
Skarbek J. 58
Skarga Piotr 229
Skirmut Konstanty 244
Składkowski Felicjan Sławoj → Sławoj-Składkowski Felicjan
Skłodowska-Curie Maria → Curie Skłodowska Maria
Skoczylas Władysław 68, 232
Skoniecki Alfons ks. 122
Skórka Lina 46
Skrowaczewski Stanisław 148
Skrzynecki Peter 35
Skrzyński Ludwik Kmicic → Kmicic-Skrzyński Ludwik
Skupiewski-Belina A. gen. → Belina-Skupiewski A.
Skwirowska Stefania 253
Slivestre L. 233
Słosarczyk Antoni 165
Sławek Walery płk 122, 126
Sławoj-Składkowski Felicjan gen. 216
Słonimski Antoni 207
Słonimski Michał 148
Słowacki Juliusz 42, 145, 161, 234, 244
Smolana K. 24
Smoleń Andrzej o. 29
Smolicz J. J. 36
Smolisz Jerzy 36
Smolka Stanisław 244
Smuglewicz Franciszek 243
Smulski Jan F. 136
Sobańscy rodzina 175
Sobkowiak Jerzy Józef ks. dr 76
Sobolewski S. 45
Sobotkiewicz Stanisław 211

Sokolnicki Michał amb. 118, 122, 126, 131
 Solski Waclaw 122, 144, 146
 Sołtys E. 62
 Sompelen Pieter van 231
 Sosabowski Stanisław gen. 222
 Sosnkowska Jadwiga 216
 Sosnkowski Kazimierz gen. 119, 122, 126, 222
 Sosnowski Tomasz Oskar 244
 Soutman Pieter 231
 Spiechowicz Mieczysław Boruta → Boryta-Spiechowicz Mieczysław
 Stachiewicz Julian gen. 118, 122
 Stachiewicz Mieczysław inż. arch. 215
 Stachiewicz Wanda 67
 Stachowski 148
 Stachurski K. 172, 180
 Stackelberg Otto Magnus von 55
 Stadler Al. 180
 Stanisław August Poniatowski król polski 51, 102, 137, 228
 Stanisław Leszczyński król polski 52, 53, 102, 137
 Stanisławski Jan 110
 Stankiewicz Zygmunt 184, 185, 186, 187, 188
 Stańczykowski Kazimierz 67
 Starowolski Szymon 139
 Stasik F. 87
 Stefan Batory król polski 53, 102, 187, 199
 Stefanowicz Z. 140
 Stelmachowski Andrzej 185
 Stempowski Jeremi 26
 Stempowski Jerzy 179
 Stępień Władysław 122
 Stoetzel J. 43
 Stojowska Luiza 148, 149
 Stojowski Henry 148
 Stojowski Zygmunt 148, 149
 Stoliński Krzysztof dr 238
 Strange Robert 231
 Straszewicz Józef 232
 Strykowski Maciej 139
 Strzałecki Janusz 232
 Strzelecki Paweł Edmund 33
 Strzetelski S. 146
 Studnicka Władysława 54
 Studnicki Waclaw 54
 Studnicki Władysław 119, 122, 126, 129
 Studzińska-Zielińska Halina 176
 Stupnicki H. 102
 Stykowie rodzina 57
 Styp-Rekowski J. 78
 Stypulkowski Zbigniew 211
 Suchcitz Andrzej 220, 223, 224, 238, 241, 242
 Suchorzewski L. F. 129
 Sudnik Ryszard 23
 Sukiennicki Wiktor prof. dr 222
 Sulimirski Tadeusz prof. dr 223
 Sussex R. 36
 Suyderhoff Jonas 231
 Swastek Józef ks. prof. 92, 96
 Swianiewicz Stanisław prof. dr 222
 Swoboda Gryf Maria 257
 Sword K. 209

Sygnarski Jacek 163, 164, 167
Sygnarski Władysław 164
Syrokomla Władysław 228
Syski 99
Szajnocha Władysław 23
Szarfenberg 234
Szczepaniak S. 78
Szczepaniak E. 185
Szczepański Zbigniew dr 76
Szcześniak Bolesław 211
Szczęsny Potocki Stanisław 45
Szembek Jan 222
Szenwic Roman 257, 260
Szerner Władysław 110
Szewczyk-Prokurat Danuta 235, 236
Szewirow E. 45
Szmidt Jadwiga 209, 211, 213,
214, 215
Szmitkowski Tadeusz 178
Szotowski Józef ks. 72
Sztark Heliodor 123
Szulist W. 62, 87
Szurlej Stanisław płk dr 222
Szwede Irena 118
Szwej M. 92
Szymanowska Maria 235
Szymanowski Karol 148, 162
Szymanowski Waclaw 110
Szyrski Sz. 244

Ś

Śladkowski W. 43
Śliwiński Artur 126

Śmiech Tadeusz ks. dr 49
Śmigły Edward Rydz →
Śmigły-Rydz Edward
Śmigły-Rydz Edward marsz.
118, 123, 126, 218
Świątkowski Józef inż. 236
Świder Zygmunt ks. 72
Świdorska H. 213
Świdorski Edward 164
Świerzyński Saturnin 110
Świnka Jakub abp 243
Świtalski Kazimierz 123

T

Tabeńska E. 129
Tadema Alma Laurence 223
Tansman 148
Tarczyńska Jadwiga 34
Tarczyński Jan 241
Tarczyński Stanisław 34
Targowski Józef 123
Tarka ks. 89
Tarnawska-Busza Celina 227
Tarnawski Apolinary dr 227
Tarnawscy rodzina 227
Tarnowscy rodzina 45
Tarnowski Michał 123
Tatarinoff-Eggenschwiler A. 169
Tende Gaspar de 145
Tengowski Jan ks. 90
Tep Franciszek 232
Terlecki Tymon 134
Tetmajer Kazimierz 229
Thiers Adolf 48

Thomas Adrian 149
Tiepolo Gian Domenico 231
Tochman Kacper 82
Toczyłowski Włodzimierz 26
Topolski Feliks 207
Toporska Barbara 179
Towiański Andrzej 54
Traugutt Romuald 226, 228,
229, 232
Trochimczuk Maja dr 147, 149
Trojanowski Wincenty 169
Truszkowski 45
Truszkowski Leon Drogosław 226
Turajczyk J. 44
Turek V. 62
Tuwim Julian 207
Twardowski 148
Tyburski Krzysztof 91
Tymieniecka Joanna 216
Tyrański Edward 109
Tysowski Jan 82
Tyszkiewiczowie rodzina 45

U

Ugla N. A. 194
Ulewicz T. 245
Umiastowska Janina z Sadowskich
247, 248, 249
Umiastowski Roman płk 123, 177,
178
Umiastowski Władysław 248
Urbański E. 26, 27
Urbański Edmund 144

V

Van Loo Carle 57
Vaneau Pierre 45
Vauclain M. Samuel 114
Vaugondie 138
Verdi Giuseppe 167
Vigée-Lebrun Elisabeth 45
Vigier Wilhelm 167
Visscher Cornelis 231
Vitalba Giovanni 231
Voisé W. 246
Vorsterman Lucas 231

W

Wacht K. 136
Wachtl 99
Wajda K. 74
Walaszek A. 36, 87, 163, 194, 201,
209
Waldo Artur 97, 98, 99, 105, 140,
160
Walewander E. ks. 62, 253
Walewska Maria 23
Walichiewicz ks. 90
Walter Jerzy 133
Wałasiewicz Stella 109
Wałęsa Lech prezydent RP
123, 174, 208
Wandycz D. S. 146
Wańkowicz Melchior 109
Wańkowicz Walenty 57
Warszawski Józef SJ 261, 262
Washington Jerzy prezydent USA 134
Wasilewska W. 180

Wasilewski Leon 126
 Wasilewski Zygmunt 176
 Wasung Aleksander 173
 Wawrzyniak Piotr ks. 72
 Weese Barbara 227
 Weinstein Jan 118, 119, 123, 126, 131
 Wepsiec J. 103
 Wesołowski T. 78
 Wesoły Szczepan abp 236
 Westall W. 232
 Wettynowie dynastia 71
 Weygand Maxime gen. 217
 Wędziagolski Karol 123
 Wielecki 148
 Wieliczko M. 201
 Wieniawa-Długoszowski Bolesław gen. 124, 217
 Wierusz-Kowalski Alfred 110, 115
 Wierzeńska E. 106
 Wierzyński Kazimierz 144, 211
 Wiesiołowski Jacek 133
 Wietor Hieronim 58
 Wiktor Gramatowski SJ 252
 Wiktoria królowa angielska 61
 Wilińska Zofia 252, 253, 254
 Wilk Stefan 147
 Wilk Wanda 147
 Wilson Woodrow prezydent USA 84
 Wilson Hughes R. 168
 Winterhalter Franz Xavery 45
 Wirtemberska Maria z Czartoryskich 54
 Witdoec Hans 231
 Witkowska-Zaremba Elżbieta 149
 Witkowski Stanisław ks. 72
 Witkowski Władysław ks. 47
 Witt Eugeniusz 153
 Wittlin Józef 123
 Wittlin Tadeusz 123
 Władysiuk Stefan 69
 Władysław Jagiełło król polski 151
 Władysław Łokietek król polski 243
 Władysław IV Waza król polski 53, 102, 187, 232
 Włodarski S. 90
 Włodek J. 26
 Włodkowiec Paweł 243
 Włoszczewski 99
 Wodziński Maciej 51
 Wojciechowicz Elżbieta 237
 Wojciechowski Zygmunt 123
 Wojtyła Karol kard. 105, 109, 229, 245, 251, 252, 253, 254, 261
 Wolanin A. 103, 140
 Wolski Jan 26
 Wołkow Iwan 142
 Wołyński Artur 175, 244
 Worcell Stanisław 205
 Worzałowie bracia 99, 137
 Woźnicka V. 140
 Woźnicki Stefan bp 105
 Wraga Ryszard płk 123, 131
 Wrede Maria 9, 52, 58, 235
 Wren Christopher 225
 Wroński A. 58
 Wróbel Adam ks. prał. 222
 Wróbel Herkulan Antoni o. 26, 28, 29, 31

Wróblewski Walery 41
Wrzesiński W. 74, 194
Wszelaki Jan 222
Wyatt James 225
Wyczółkowski Leon 57, 115
Wynar L. 140
Wyskota-Zakrzewski Juan 144
Wysoczańska Magdalena 37
Wyspiański Stanisław 229
Wyszyński Hieronim 154
Wyszyński Stefan kard., prymas
135, 229, 255, 261

Z

Zabielska J. 214
Zaborski Bogdan dr 67
Zadarnowska Irena 173
Zahorska Stefania 211
Zakrzewska Barbara dr 148, 149
Zakrzewski R. 214
Zakrzewski Władysław płk 29
Zaleska Zofia 257
Zaleski Antoni 109
Zaleski August 208
Zaleski Bronisław 51
Zaleski E. 59, 185
Zaleski Kazimierz Piotr 50
Załagin H. 45
Załoski Andrzej 243
Załoski Józef 243
Zamojski J. 44
Zamojski Władysław 51
Zamorski Józef Kordian →
Kordian-Zamorski Józef

Zamoyscy rodzina 45
Zamoyski Jan 243
Zamoyski Władysław gen. 205
Zaniewska T. 188
Zaremba Barbara 150
Zarzycki Józef 200
Zatocki Manuel kpr. 23
Zawadzka 148
Zbierzchowska-Frydrych Wanda 96
Zbyszewski Karol 207, 223
Zbyszewski Waclaw 223
Zbyszko Stanisław 109
Zdanowski Juliusz 126
Zdziech Teresa 255
Zeltner Emilia 167, 168
Zeltner Franciszek Ksawery 167
Zeltner Franz 168
Zeltner Ksawery 167
Zeltner Pierre 169
Ziarnko Jan 57
Zielińska 148
Zielińska H. 158, 181
Zielińska Halina 179
Zieliński J. 163
Zieliński Stanisław 176
Zieliński Szilard 200
Zieliński Wallace J. 159
Zieliński Z. 156
Zins H. 62
Ziółek J. 58
Zuber Rudolf 23
Zubrzycki J. 62, 209
Zubrzycki Jerzy 35, 36

Zygmunt III Waza król polski 53
Zygmunt August król polski
102, 137
Zygmunt Stary król polski 102, 232

Ż

Żaba Napoleon Feliks 23
Żaliński H. 58
Żaryn J. 259

Żebrowski A. 24
Żeligowski Lucjan gen. 118, 120,
126, 125, 216
Żeromski Stefan 54, 161, 176, 244
Żółkiewski Stanisław hetm. 229
Żółtowski Adam prof. 210
Żuławski Marek 207
Żurkowska D. 178, 180
Żychoń Hieronim 54
Żywczyński Mieczysław 245

INDEKS GEOGRAFICZNY

A

Aar
 rzeka 161
Adelajda 35
Afryka 95, 223
Alberta
 okręg 63, 64, 65, 265
 prowincja 62, 63
Algieria 246
Ameryka Łacińska 26, 136, 144
Ameryka Południowa 24, 30, 82
Ameryka Północna 42, 81, 133,
 261, 262, 266
Ancona 222
Andrąstanya 202
Angers 42
Anglia 51, 56, 82, 100, 109, 209,
 226, 231, 264
Apostoles 23
Argentyna 23, 24, 25, 26, 27,
 28, 29, 30, 31, 73, 95, 100,
 265
Arkansas
 stan 95

Arnhem 222
Australia 33, 34, 35, 38, 39,
 73, 100, 266
Austria 34, 266
Azara 25

B

Baden 165
Badenia 76
Bajkał
 jezioro 232
Baldwin 148
Barbara 218
Barlin 42
Bazylea 58, 161, 174, 182, 234
Bejrut 128
Belgia 73, 105
Beneluks 48
Bergsgatan 195
Berlin 71, 72, 73, 77, 78
Berno 168, 181, 182, 183, 184,
 185
Białystok 33

Bielany 228, 230
Birmingham 208
Blekinge 193
Bochum 72, 77, 78
Bolonia 222, 243, 244
Bombaj 104
Boston 110
Bourguillon 181
Bradford 208
Brazylia 73, 95, 100, 129
Brisbane 34
Bromölla 193
Bruksela 57
Brzezinka 107
Buckinghamshire
hrabstwo 225
Budapeszt 200, 201, 202
Buenos Aires 23, 24, 25, 26,
27, 28
prowincja 24
Buffalo 61, 83, 89, 96, 99, 107,
136

C

Calgary 63, 64
Cambridge Springs 104, 133, 136
Canberra 35
Chicago 83, 84, 85, 89, 90, 95,
96, 97, 98, 99, 101, 105, 107,
110, 111, 115, 126, 127, 128,
129, 133, 134, 135, 136, 137,
140, 144, 154, 155, 157, 159, 212,
264, 265
Chile 73
Chiny 246
Chur 182
Cleveland 101, 153, 154, 264

Connecticut 107
stan 95
Córdoba
prowincja 23
Czechosłowacja 100, 217
Częstochowa 241

D

Dachau 29, 48, 107
Daleki Wschód 34
Dania 48
Delaware
stan 95
Denver 115
Derenk 199, 202
Detroit 84, 91, 93, 96, 99, 101,
106, 107, 108, 110, 154, 155
Dinslaken 76
Dortmund 76
Doylestown 97
Drezno 71
Dubne 155
Dunaj 200
Düsseldorf 78

E

Edmonton 63, 64, 265
Edynburg 206
Egipt 232
Entre Ríos
prowincja 23
Erie 99
Essen 76
Europa 135
Europa Północna 144

Europa Środkowa 144, 166
Europa Środkowo-Wschodnia 118
Europa Wschodnia 166, 262
Europa Zachodnia 171

F

Falaise 222
Fawley Court 9, 11, 13, 224,
225, 226, 227, 228, 230,
231, 233, 234, 265
Filadelfia 83, 97, 107, 114, 115
Finlandia 217
Florencja 245
Flushing 112
Fort Erie 61
Francja 41, 42, 43, 47, 48, 49,
50, 51, 54, 55, 56, 72, 73,
82, 95, 100, 103, 105, 134,
153, 155, 162, 165, 175, 182,
205, 206, 218, 222, 226, 266
Frankfurt nad Menem 74, 76, 78,
128
Fryburg 56, 128, 162, 164, 182,
183
Fürth 78

G

Galicja 33, 57, 61, 83, 124, 193
Gary 97
Gdańsk 61, 217
Geldern 78
Gelsenkirchen 78
Genewa 161, 162, 163, 164, 165,
179
Genua 244
Getynga 71

Glasgow 206, 230
Gnadenthal 182
Göteborg 194
Górny Śląsk 82
Grand Prairie 63
Grecja 232, 246
Greifswald 71
Gross-Rosen 107
Guesnain 42

H

Hagen 129
Hamburg 72, 78, 97, 266
Hammond 97
Hamtramck 97, 110
Heidelberg 71
Helsingborg 195
Helsinki 108
Hiszpania 48
Holandia 81
Honfleur 53
Houston 115

I

Illinois
stan 95
Indiana
stan 95
Indie 100, 104
Indrois
rzeka 44
Iowa
stan 95

Irak 95

Iran 95

J

Jamestown 81

Jasna Góra 30

Jerusalem (Jerozolima) 128

Jona 174

Justice 97

K

Kair 222

Kalifornia
stan 95, 107, 112, 190

Kanada 61, 62, 66, 67, 73, 86,
94, 95, 100, 103, 106, 109,
124, 153, 154, 155, 266

Kaszuby 77

Katowice 196

Katyń 121

Keisaslautern 78

Kleve 78

Klewań 53

Kolonia 58

Kolumbia Brytyjska 62

Konstancja 161

Konstantynopol 233

Kordoba 266

Kosowo 227

krakowski
okręg 164

Kraków 29, 33, 52, 58, 119,
126, 128, 142, 164, 167,
226, 241, 244, 260

Krasiczyn 54

Królestwo Polskie 124, 233

Królestwo Saksonii 71

Krym 104

Kuba 154, 155

Kurytyba 266

L

La Chaux-de-Fonds 163

Lallagain 42

Landskron 195

Lavoro
prowincja 178

Leicester 211

Lemont 97

Lethbridge 63, 64

Libia 246

Lipsk 71, 72, 235

litewska prowincja 247

Litwa 130, 217

Litwa Środkowa 118, 121, 125, 217

Liverpool 206

Lizbona 135

Londyn 27, 67, 68, 106, 107,
109, 118, 119, 126, 128,
129, 131, 132, 135, 139,
162, 185, 205, 206, 208,
209, 210, 212, 216, 222,
224, 226, 235, 246, 248,
256, 260, 265

Los Angeles 112, 147

Lourde 48

Lozanna 161, 162, 266

Lublin 233

Lucerna 182

Lugano 173, 174

Lund 195
Lwów 118
Lyon 234

Ł

Łotwa 217
Łowicz 173
Łódź 33, 132

M

Madagaskar 246
Madryt 108, 222
Maison Laffitte 185
Majdanek 107
Malmö 193, 194, 195
Małopolska 199
Małopolska Wschodnia 23
Manchester 206, 208
Mandżuria 34
Mannheim 78
Marly 162, 165, 182
Martin Coronado 29, 30, 31,
265
Maryland
stan 95
Massachusetts
stan 95
Mazury 73, 77
Mediolan 234, 245
Meksyk 82, 95, 135, 154, 228,
230, 231
Melbourne 33, 34, 35, 265
Mendoza
prowincja 23
Mereczowszczyzna 168

Miami 98, 185
Michigan
stan 95
Midlands 208
Milwaukee 84
Minnesota
stan 95
Misiones
prowincja 23, 24
Missouri
stan 95
Monachium 78, 129, 226
Monte Cassino 105, 222, 233, 245
Montreal 67, 155
Montréal 13, 44, 52, 265
Morges nad Lemaniem 162
Moskwa 128
Münster 71, 97
Muri 184, 185, 186, 187, 188, 266
Murnau 223, 230, 233

N

Nadrenia 72, 77, 78
Nairobi 129
Neapol 245
Nebraska
stan 95
Neuchâtel 163, 165
New Britain 97
New Jersey 107, 112
stan 95
Niemcy 34, 48, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 95,
100, 107, 119, 121, 125,
138, 154, 155, 217, 226,
239, 261, 265, 266

Niemieckie Cesarstwo 72
Niles 99
Nord 42
Normandia 105
Norymberga 78
Nowa Południowa Walia 33, 34
Nowy Amsterdam 81
Nowy Jork 8, 9, 66, 81, 82,
83, 95, 105, 107, 110,
111, 112, 114, 115, 117,
119, 120, 121, 125, 131,
133, 134, 138, 140, 141,
143, 144, 146, 154, 155,
185, 219, 226
stan 95, 112, 150
Nowy Orlean 81
Nowy Sącz 76
Nysa Łużycka 85

O

Oberhausen 78
Odra 85
Ohio
stan 95
Olsztyn 77
Ontario 61, 62
Opole 77
Orawa 199
Orchard Lake 11, 90, 91, 92,
93, 95, 98, 99, 101, 102,
109, 113, 140, 158, 265
Osnabrück 129
Oświęcim 29, 107
Oxfordshire
hrabstwo 225

P

Padwa 243, 245
Palestyna 73, 95, 100, 218
Panna Maria w Teksasie 82
Paragwaj 24
Paryż 13, 30, 41, 42, 45, 47,
48, 50, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 67, 81, 109, 129, 139,
162, 179, 185, 212, 217,
226, 229, 246, 265, 266
Pas-de-Calais 42
Paso Robles 190
Peace River 64
Pensylwania
stan 95, 104, 112, 133
Persja 246
Perth 35
Philadelphia 98
Pitsford 264
Pittsburgh 104, 115, 155, 159
Podkamieniec na Podolu 232
Podole 232
Polish Hill River 33
Południowa Karolina
stan 81
Pomorze 33, 71
Port Washington
11, 95, 150, 151, 266
Portugalia 51
Posadas 25
Powiśle 77
Poznań 72, 173, 196
Praga 127
Prusy 57
Pulaski 97, 99

Q

Quebec 61, 62, 67

R

Rakszawa 114

Rapperswil 11, 13, 54, 161,
162, 166, 167, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175,
176, 178, 179, 184, 265

Ravesbrück 107

Reading 97

Recklinghausen 78

Republika Federalna Niemiec 261

Rhode Island
stan 95

Richmond 38

Rio de Janeiro 120, 132, 143, 146

Rio Negro
prowincja 23

Riond-Bosson 190

Rochester 107

Rosja 57, 130, 217

Rosja Sowiecka 124

Ryga 217

Rzym 29, 47, 67, 109, 182,
224, 226, 232, 243, 244,
245, 246, 248, 255, 256,
257, 260, 262, 264, 265, 266

S

Sachsenhausen 107

Saint Gallen 182

Saksonia 50, 71

San Domingo 81

San Francisco 83, 95

San Juan
prowincja 23

Sanok 243

Santa Fé
prowincja 23

Santa Maria di Galeria 261, 262

Santa Rosa 135, 231

Saratoga 169

Schwerin 78

Schwerte 76

Scranton 90, 99

Seeland 161

Sheffield 206

Siedmiogród 199

Smoleńsk 233

Solothurn (Solura) 161, 167, 168,
169, 182, 265

South Bend 97

Stanford 126, 260

Stany Zjednoczone (USA) 29, 51,
73, 81, 82, 83, 85, 86, 94,
96, 99, 100, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 109, 110, 111,
112, 114, 116, 118, 124, 125,
135, 139, 151, 154, 155, 159

Sterling Heights 97

Stevens Point 26, 97, 99

Stockbridge 97

Stolica Apostolska 222, 256

Syberia 34

Sydney 34, 35, 37

Syria 246

Szkocja 155, 206, 209

Sztokholm 175, 193, 194, 195,
196, 265

Szwajcaria 161, 162, 164, 165,
166, 167, 168, 171, 172, 174,
175, 176, 178, 179, 182, 183,
184, 190, 233, 265

Szwecja 48, 151, 178, 193,
194, 195

Śląsk 33, 73, 77, 78

Środkowy Wschód 119

T

Teheran 128

Teksas
stan 82, 95, 104, 112

Tel Awiw 129, 222

Tobruk 222

Toledo 99

Toronto 62, 63, 184, 185

Toruń 164

Tours 44, 46

Triest 244

Tulczyn 45

Tuluza 56

Turcja 232, 246

Turyn 245

Tychomel 53

U

Ukraina 130, 217

V

Vaudricourt 48, 49

Vevey 162, 175

Vezia koło Lugano 167

Villa Martelli 25

W

Walia 209

Warmia 73, 77

Warszawa 27, 28, 33, 50, 52,
54, 55, 59, 84, 85, 117, 118,
126, 128, 132, 134, 140, 142,
146, 151, 162, 167, 172, 173,
176, 181, 188, 190, 191, 196,
207, 208, 224, 226, 228, 230,
235, 236, 240, 242, 248, 255,
260

Waszyngton 86, 95, 107, 112, 118,
127, 136, 143, 146, 155

Watykan 120, 245, 261, 262

Wenecja 245

West Virginia
stan 95

Westfalia 42, 72, 77, 78

Wettingen 182

Węgry 100, 199, 200, 202, 217

Wielka Brytania 48, 73, 100, 155,
156, 205, 206, 207, 208, 210,
211, 212, 225, 226, 230, 233,
236, 237, 264

Wielkie Księstwo Poznańskie 83

Wielkopolska 33, 71

Wiktoria 34, 37

Wilde 25

Wilno 128

Winnipeg 155

Winona 99

Winterthur 168, 182

Wirtembergia 76

Wisconsin
stan 95, 112

Włochy 51, 54, 100, 109, 226,
233, 243, 244, 245, 248,
249, 255, 256, 264

Woldenberg 233

Wołyń 155

Wrocław 231

Würzburg 71, 74

Y

Yale 131

Z

Zagłębie Ruhry 72

Zakopane 226

ziemia złotowska 77

Złotów 77

Zuchwil 167

Zug 182

Zurych 162, 164, 174, 182, 184,
266

Związek Radziecki (ZSRR) 85, 127,
221, 230, 237

Żurawica 243

Żytomierz 232

ILUSTRACJE

